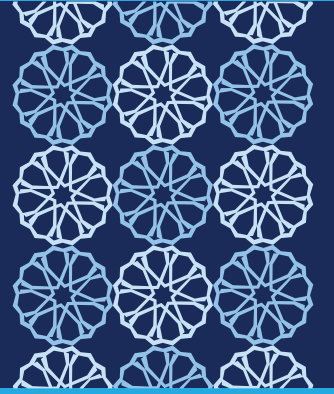
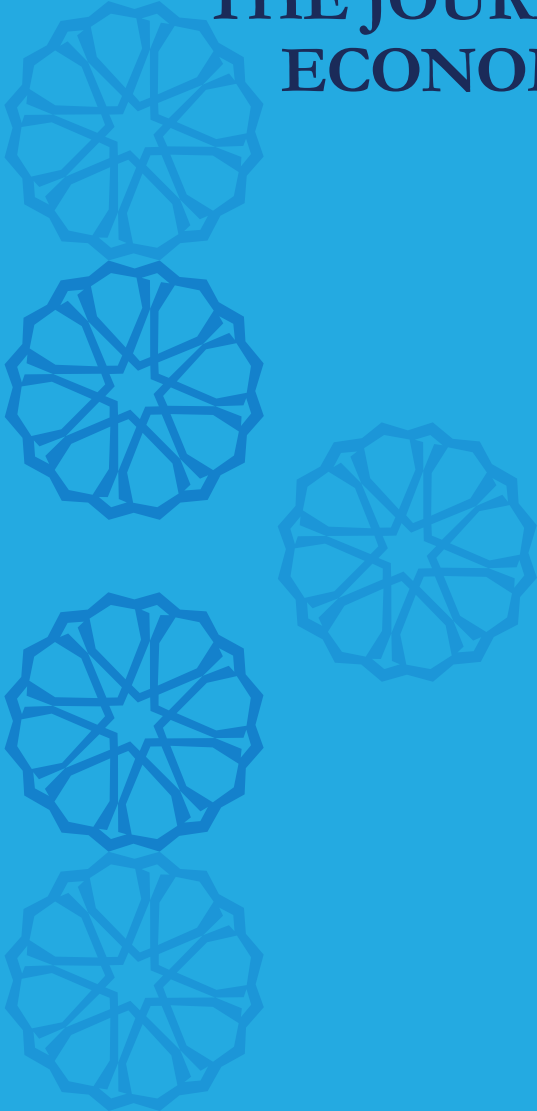

SOSYAL
EKONOMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOCIAL
ECONOMIC RESEARCH

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

2024

Cilt: 24 Sayı: 2

Volume: 24 Issue: 2

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

ISSN: 2148 – 3043

Selçuk Üniversitesi

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi

The Journal of Social Economic Research

Dergimizin tarandığı indeksler:

ProQuest ABI/INFORM Global, ProQuest Business Collection, ProQuest Turkey Database, ProQuest Central, EBSCO-Central&Eastern European Academic Source, EBSCO-Business Source Ultimate, DOAJ: Directory of Open Access Journals, ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities)

İNDEKSLER

ISSN: 2148 – 3043

Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi
The Journal of Social Economic Research
Cilt / Volume: 24 Sayı / Issue: 2 Ekim / October 2024

İmtiyaz Sahibi/ Published by
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ
Rektör / Rector

Baş Editör - Yazı İşleri Md. / Editor in Chief
Doç. Dr. Esen ŞAHİN

Alan Editörleri / Field Editors
Doç. Dr. Esen ŞAHİN
Arş. Gör. Leman Sinem TOPCUOĞLU
Arş. Gör. Dr. Mustafa TEK
Dr. Öğr. Üyesi Ömer AKKAYA
Arş. Gör. Umut YAVUZ
Arş. Gör. Ömer ARSLAN
Arş. Gör. Mustafa Serdar ACAR
Arş. Gör. Fatih Özgür KENAR

Etik Editörü / Ethics Editor
Doç. Dr. Aydan YÜCELER

İstatistik Editörü / Statistics Editor
Doç. Dr. Sahra SAYĞAN TUNÇAY

Sosyal Medya Editörü / Social Media Editor
Doç. Dr. Hakan ALPTÜRKER

İlk Okuma Editörü / Primary Read Editor
Arş. Gör. Umut YAVUZ

Yabancı Dil Kontrol Sorumlusu - Redaktör - Son Okuyucu / Proofreader
Arş. Gör. Leman Sinem TOPCUOĞLU
Arş. Gör. Fatih Özgür KENAR

Yazışma Adresi
Doç. Dr. Esen ŞAHİN
Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi
Selçuk Üniversitesi, Alaaddin Keykubat Yerleşkesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
42079
Konya – TÜRKİYE

Contact Address
Assoc. Prof. Esen ŞAHİN
The Journal of Social Economic Research Selçuk
University, Alaaddin Keykubat Campus Faculty of
Economics and Administrative Sciences
42079
Konya - TURKEY

Tel: (0332) 241 19 00 - 1912 **Fax:** (0332) 241 00 46
e-mail: iibf.dergi@selcuk.edu.tr - eboztas@selcuk.edu.tr

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayımlayan kurumu bağlamaz.

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

<https://yayinevi.selcuk.edu.tr>

YAYIN KURULU / PUBLICATION BOARD

- Prof. Dr. Hasan Kürşat GÜLEŞ - Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Laura YEREKESHEVA - Al Farabi Kazakh National University
Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ - Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ender GÜLER - Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Onur GÖZBAŞI - Nuh Hacı Yazgan Üniversitesi
Prof. Dr. Okyay UÇAN - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Aydan YÜCELER - Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyda AKTAN - Türk Hava Kurumu Üniversitesi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Erkan BAYRAKTAR - Gulf University
Prof. Dr. Fuat ERDAL - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Iskandar ABDULLAEV - IWMI Pakistan
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN - Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Fahri APAYDIN - Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA - Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem TATOĞLU - Gulf University

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları Olarak Aktif Yaşlanma ve Gümüş
Ekonomi Stratejilerinin Dünya ve Türkiye Perspektifinden Değerlendirilmesi

*Evaluation of Active Aging and Silver Economy Strategies as Social Policy Practices for the
Elderly from the Perspective of the World and Türkiye*

Nurgül BAŞARAN.....48

Avrupa Birliği'nin Koronavirüs Salgını ve Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Yaşadığı
Sosyoekonomik ve Kültürel Sorunlar

*Socioeconomic and Cultural Problems of the European Union after the Coronavirus Pandemic
and the Russian-Ukrainian War*

Turgut ÇILĞIN.....65

Kamu Hizmeti Sunumunda Nesnelerin İnterneti Teknolojilerinin Kullanımı: Sistemik Literatür
Analizi

*The Use of Internet of Things (IoT) Technologies in Public Service Delivery: A Systematic
Literature Review*

Zehra ÇUBUKCU.....88

Endüstri 4.0 ve 5.0 Kullanımının Matematiksel Küme Teorisi ile Modellenmesi

The Modeling of Industry 4.0 and 5.0 Applications Using Mathematical Set Theory

Esen GÜRBÜZ, Alp Eren ALP.....103

İnşaat Sektörü Güven Endeksinin Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz

Determinants Of Construction Sector Confidence Index: An Empirical Analysis For Türkiye

Mehmet Akif AKGEMCİ, Hasan BAKIRCI.....128

*“Deforme” Kapitalizmin Beşeri Üretimi: Özentiler ve Özenti Toplumunu Tanım-Teori-Analiz ve
Eleştiri*

Human Production of “Deformed” Capitalism: Wannabes and Wannabe Society

Definition-Theory-Analysis and Criticism

Musa Yavuz ALPTEKİN.....150

Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları Olarak Aktif Yaşlanma ve Gümüş Ekonomi Stratejilerinin Dünya ve Türkiye Perspektifinden Değerlendirilmesi

Evaluation of Active Aging and Silver Economy Strategies as Social Policy Practices for the Elderly from the Perspective of the World and Türkiye

Nurgül BAŞARAN^a

^aBağımsız Araştırmacı, Dr.,

Ankara

ORCID:

0000-0002-6174-8042

E-posta:

nurgulgunes@gmail.com

Sorumlu Yazar

Corresponding Author
Nurgül BAŞARAN

Makale Türü

Article Type

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi

Received

21.12.2023

Kabul Tarihi

Accepted

15.10.2024

ÖZ

Amaç – Dünyada ve Türkiye’de yaşlılık çeşitli veriler ışığında ortaya konularak, yaşlılara yönelik sosyal politikalar içerisinde yer alan aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi stratejilerinin yakın gelecekte Türkiye’de yaşlılıkla ilgili meydana gelebilecek sorunların önlenmesindeki katkısı araştırılacaktır.

Yöntem – Çalışmada uluslararası ve ulusal kuruluşların raporlarından elde edilen ikincil veriler kullanılarak başta dünya ve Türkiye’nin yaşlılık projeksiyonu, nüfus artış hızı, yaşlı bağımlılık oranları, istihdam oranları ele alınmış, ardından aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi stratejilerinin dünyadaki örneklerine yer verilmiştir.

Bulgular – Veriler göstermektedir ki, Türkiye’de de dünyadakine benzer şekilde ortalama yaşam süresi ve nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranı artmaktadır. Sosyal politika açısından bu gelişmeler, yaşlılara yönelik sosyal harcamaların payının artması ve sosyal güvenlik sistemlerine daha fazla yüklenilmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç – Yaşlıların hem ekonomik hem sosyolojik açıdan daha aktif ve müreffeh bir konuma gelebilmesinde sosyal politika uygulamaları olarak aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi stratejilerinin Türkiye’ye uyarlanması, yaşlılarla ilgili Türkiye’de yakın gelecekte oluşabilecek birçok sorunun önlenmesine katkı sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Nüfus Projeksiyonları, Yaşlanma, Aktif Yaşlanma, Gümüş Ekonomi

JEL Kodları: I38, I39

ABSTRACT

Purpose – The aim of this study is examining the elderly population in the world and in Türkiye through various data and evaluating the contribution of active aging and silver economy strategies as examples of social policies for the elderly to prevent possible problems related to aging in Türkiye in the near future.

Methodology – In this study, using secondary data obtained from the reports of national and international organizations, firstly the old age projection of the world and Türkiye, population growth rate, elderly dependency ratios, employment rates are discussed, and then examples of active aging and silver economy strategies in the world are mentioned.

Findings – The data obtained from this study show that average life expectancy and the proportion of elderly people in the population are increasing in Türkiye, similar to other countries in the world. In terms of social policy, these changes mean an increase in the share of social expenditures for the elderly and a greater burden on social security systems.

Conclusion – Adapting active aging and silver economy strategies to Türkiye as social policy practices to enable the elderly to become more active and prosperous both economically and sociologically will contribute to the prevention of many problems related to the elderly that may occur in Türkiye in the near future

Key words: Social Policy, Population Projections, Ageing, Active Ageing, Silver Economy

JEL Kods: I38, I39

Önerilen Atıf Şekli / Recommended Citation: Başaran, N. (2024). Yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları olarak aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi stratejilerinin dünya ve Türkiye perspektifinden değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (2), 48-64. DOI: 10.30976/susead.1408019

Yazar, telif haklarına kısıtlama olmaksızın sahiptir / Author own copyright without restriction.

1. GİRİŞ

Teknolojik yeniliklerin doğurduğu tıbbi ilerlemeler, değişen yaşam tarzları, sağlık ve eğitim sistemlerindeki gelişmeler, yaşam beklentisinin yükselmesine, bu da dünyada yaşlı nüfus oranının artmasına neden olmaktadır. Yanı sıra, istihdamdan ayrılıp emekli olan yaşlının, gelirlerinde kayda değer bir azalma olmaktadır. Yaşlılıkta gelir azalması ve hastalıklara yapılan harcamaların artması sosyal bir risk olarak tanımlanmakta, devletler bu dezavantajlı durumu sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemleriyle gidermeye çalışmaktadır. Fakat gün geçtikçe artan yaşlı bağımlılık oranları sosyal güvenlik sistemleri açısından ciddi bir problem olmaya başlamıştır. 2020'lere gelindiğinde milli gelirinin yüksek bir oranını yaşlılarla ilgili harcamalara ayırmak durumunda kalan özellikle gelişmiş ülkeler, konuyla ilgili yeni ekonomik ve sosyal politikalara yoğunlaşmaktadır.

Bu nedenle bireylerin yaşlılık sürecine uyumunun artırılması, sosyal yaşama katılımlarının sağlanması, kalan yaşantılarında bireysel tatmin hissini artıracak çeşitli faaliyetlerin geliştirilmesi ve yaşlıların bunlara erişiminin kolaylaştırılması önemlidir. Tam bu noktada yenilenen teknolojilerin olumlu katkısı nedeniyle ortaya çıkan aktif yaşlanma ve buradan hareketle gelişen gümüş ekonomi kavramı, yaşlı ve dezavantajlı bireylerin toplumsal ve iktisadi yaşama mümkün olduğunca uzun ve sağlıklı katılımını içeren iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı nüfus tahminlerine göre yakın bir gelecekte Türkiye'de de yaşlılara yönelik önemli sosyal politikalar haline gelecek aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi kavramlarını dünya ve Türkiye karşılaştırması perspektifinden incelemektir. Ulusal ve uluslararası kuruluşların raporlarından elde edilen ikincil veriler ışığında yaşlıların dünya nüfusu içindeki genel durumu, nüfus artış hızı, yaşlı bağımlılık oranları, yaşlılara yönelik sosyal harcamaların boyutu ve istihdam oranları incelenmiş, ardından aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi stratejileri ele alınmaya çalışılmıştır. Tüm bu verilerin bir arada değerlendirilmesi, yaşlıların yaşam kalitesini ve refah düzeyini artırmak adına geliştirilecek politikalar açısından, gerek politika yapıcılarını gerekse de savunucu organizasyonlar için gerekli nicel dayanağı sağlayabilecektir.

2. LİTERATÜR

Özen ve Özbek, çalışmalarında, yaşlıların istihdamda kalmasının kendisiyle beraber, işgücü piyasaları açısından da faydalı olacağını tespit etmiş, bu sebeple de yaşlı bireylerin gereksinimleri doğrultusunda düzenlenecek iş ortamları ve onlara motivasyon sağlayacak insan kaynakları politika ve uygulamalarının önemini vurgulamışlardır (Özen & Özbek, 2017). Aydın ve Sayılan araştırmalarında, yaşam boyu öğrenme ile aktif yaşlanma arasındaki ilişkiyi incelemişler ve yaşam boyu öğrenmenin aktif yaşlanma üzerinde pozitif etkisi bulunduğunu tespit ederek, bu alandaki uygulama ve politikaların eksikliklerini dile getirmişlerdir (Aydın & Aydın Sayılan, 2014). Netuveli ve Blane, yaşlı insanların yaşam kalitesindeki değişimin, nüfusun grileşmesiyle sonuçlanan demografik değişimle bağlantılı olduğunu savundukları çalışmalarında, uyum ve dayanıklılığın, iyi yaşam kalitesinin korunmasında rol oynayabildiğini göstermişlerdir. Yaşam kalitesinin algılanmasında kültürel farklılıkların etkisini ortaya koyan yazarlar, bu algıyı etkileyen iki önemli faktör olarak tespit ettikleri demans ve depresyonun önlenmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Netuveli & Blane, 2008). Çalışmasında ülkelerin refah rejimleri ile gümüş ekonomi uygulamalarını karşılaştırarak bir tipoloji oluşturmaya çalışan Klimczuk, Aktif Yaşlanma Endeksi perspektifinden seçili Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yaşlılara yönelik uygulamalarını sınıflandırmıştır (Klimczuk, 2016). Korkmaz ve Korkut ise çalışmalarında, nüfus projeksiyonları ışığında, ekonomik bir fırsat olarak gümüş ekonomi ve aktif yaşlanmanın önemini incelemiş, bunların hem bireysel boyutta bireylerin yaşamını zenginleştirmek hem de toplumsal boyutta genel nüfusun yaşlanması sonucu oluşabilecek problemleri çözümlenebilmek adına önemli stratejiler olduğunu tespit etmişlerdir (Korkmaz & Korkut, 2018). Çolak ve Özer, sosyal politika perspektifinden ulusal ve yerel düzlemde aktif yaşlanma strateji ve uygulamalarını incelemeyi amaçladıkları çalışmalarında, saptadıkları aksaklıklara ilişkin politika önerileri geliştirmeye çalışmışlardır (Çolak & Özer, 2015). Di Gessa ve Grundy emeklilik sonrası ücretli bir işe devam eden bireylerle, etmeyen bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarını karşılaştırmalı olarak analiz ettikleri araştırmalarında, yaşlılıkta sürdürülebilir aktif yaşam tarzının, bu dönemde ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarını önleyebileceğini göstermişlerdir (Di Gessa & Grundy, 2014). Demirbilek ve Özgür, aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi kavramları perspektifinden yaşlı istihdamını analiz ettikleri çalışmalarında, gerek devlet eliyle gerekse sivil teşekküller tarafından yaşlılar için ortaya konulacak politika ve uygulamaların önemini vurgulamışlardır. Yaşlıların daha uzun süre çalışmaya devam etmesinin, bağımsızlıklarını koruyabilmelerini ve ideal bir yaşam kalitesine ulaşmalarını sağlayacağını iddia etmişlerdir

(Demirbilek & Öktem Özgür, 2017). Uyanık çalışmasında demografik veriler doğrultusunda yakın gelecekte Türkiye'nin önemli problemlerinden biri haline gelebilecek nüfus yaşlanmasına dikkat çekmiş, yaşlı bireyler için planlanacak yeni sosyal ve ekonomik politikaların önemini vurgulamıştır (Uyanık, 2017). Akyıldız araştırmasında iktisadi, sosyal ve çevresel faktörlerin de en az fiziksel faktörler kadar yaşlı bireylerin yaşam kalitesini etkilediğini ve aktif yaşlanmayı destekleyen erişilebilirlik gibi düzenlemelerin yaşlı bireyin yaşantısındaki olumlu etkiyi ortaya koymaya çalışmıştır (Akyıldız, 2023). Bu çalışmada ise Türkiye perspektifinden nüfus artış hızı, yaşlı bağımlılık oranları, yaşlılara yönelik sosyal harcamaların boyutu ve istihdam oranları derlenerek, Türkiye'nin yakın gelecekteki muhtemel problemlerinden birine ve bu alanda alınacak önlemlerin önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

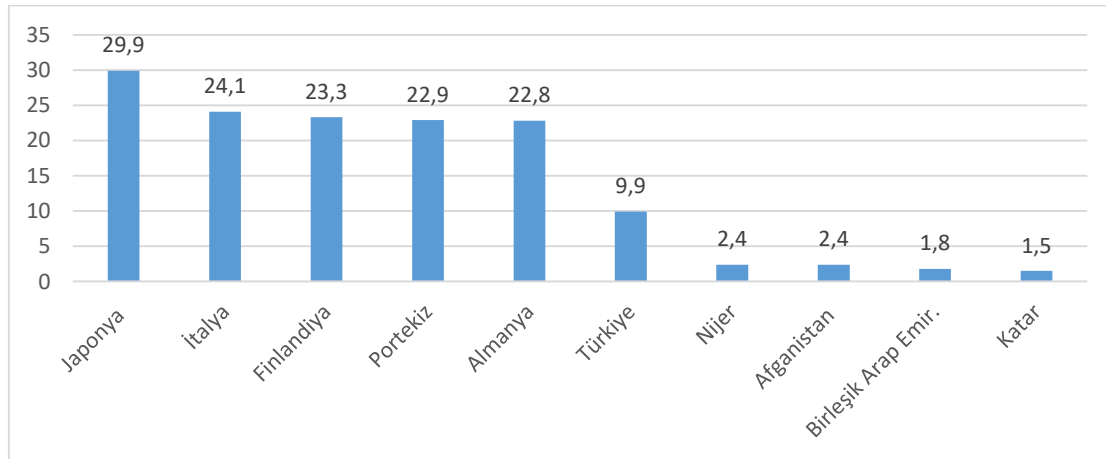
3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YAŞLI PROFİLİ

Yaşlanma, insan yaşamındaki diğer dönemlerde olduğu gibi kaçınılmaz devredir. Literatürde yaşlanma kronolojik ve biyolojik olarak iki şekilde kategorize edilmektedir. Kronolojik yaşlanma; bireyin doğum tarihinden yaşadığı sürece kadar olan dönemi karşılık gelirken, biyolojik yaşlanma; kalıtım, sağlık, çalışma gücü, dayanıklılık, zihinsel ve fiziksel kapasite gibi kriterlere göre değerlendirilen yaşlanmadır. Bireylerin yaşadığı çevrenin özellikleri ve yaşam tarzı biyolojik yaşlanma üzerinde belirleyici olmaktadır (Gökbayrak, 2015). Yaşlılık ise bireyin fiziksel ve ruhsal becerilerini geri döndürülemez biçimde günbegün yitirmesi durumudur. Kişilerin sürdüğü yaşamın kalitesine ve sağlık alanında her geçen gün ortaya çıkan yeniliklere bağlı olarak görecelik kazanan yaşlılık için literatüre bakıldığında Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün kronolojik yaş tanımının değişkenlik gösterdiği görülmektedir. BM raporlarında yaşlılık sınırı 60 yaşından başlatılırken, DSÖ 65 yaş ve üzerini yaşlı olarak kabul etmektedir. DSÖ'ne göre;

- 65-74 yaş genç yaşlılık dönemine,
- 75-84 yaş yaşlılık dönemine,
- 85 ve üzeri yaş ise ileri yaşlılık dönemine karşılık gelmektedir (11. Kalkınma Planı Yaşlılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s. 5)

Gelişmiş ülkeler en yaşlı nüfus profiline sahip olsa da, daha az gelişmiş ülkeler nüfusun hızlı yaşlanması ve büyük çoğunluğunu yaşlıların oluşturması nedeniyle daha yoğun yaşlı nüfusuna sahip olmaktadır (World Health Organization Global Health and Aging, 2010, s. 4).

Şekil 1: Seçili Ülkelerde Yaşlı Nüfusun Oranı, 2022

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Nüfus Beklentileri Raporu, 2022

Dünya genelinde bakıldığında yaşlı nüfusun çok yüksek oranlara ulaştığı ülkeler, genellikle Avrupa kıtasında bulunan gelişmiş ülkelerdir. Bu duruma istisna olan Japonya, 2022 yılında dünyada en yaşlı nüfus oranı olan (%29,9) ülkedir. %24,1 ile çok yaşlı nüfusa sahip olan İtalya'yı, yaklaşık % 23 yaşlı nüfusu ile Finlandiya takip ederken, Türkiye'nin 65+ yaşlı nüfus oranı %9,9 seviyesindedir. Dünya'nın en az yaşlı nüfus oranına sahip ülkesi olan Katar'da ise bu oran %1,5 olarak hesaplanmıştır (BM Dünya Nüfus Beklentileri Raporu, 2022).

Doğuşta yaşam beklentisi süresi, nüfus projeksiyonu değerlendirilirken uluslararası raporlarda dikkate alınan önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oran, ülkelerdeki yaşlanma profili ve gelecekteki olası yaşlı sayısının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Tablo 1'e göre 2021'de dünyada ortalama 71 yıl olan yaşam beklentisinin, 2050'de 77'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ülke grupları arasında en yüksek yaşam süresi beklentisinin, her dönemde Avrupa kıtasında bulunan ülkelerde olduğu gözlenirken, dünyada ortalama yaşam beklentisi en uzun olan ülkenin 84,5 yıl ile Japonya olduğu görülmektedir (BM, Dünya Nüfus Beklentileri Raporu, 2022).

Tablo 1: Dünya'da Bölgelere Göre Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi

	1990	2021	2050
Dünya	64	71	77,2
Sahra altı Afrika	49,2	59,7	66,7
Asya	58,9	67,7	77,1
Avrupa ve Kuzey Amerika	73,6	77,2	83,8
Latin Amerika & Karayipler	67,7	72,2	80,6
Okyanusya	62,5	67,1	71,6

Kaynak: (BM, Dünya Nüfus Beklentileri Raporu, 2022, s. 19)

Doğum oranının düşmesi ve yaşam sürelerinin artması sebebiyle meydana gelen genel nüfus yaşlanması, neden olduğu değişimler dolayısıyla giderek önemli bir sosyal sorun haline gelmektedir. Tablo 2'de 1925-2015 yılları arası 65+ yaştaki nüfus ile yıllık nüfus artışı oranı verilmiştir. Tabloya göre Türkiye için 1985'te %2,64 olan yıllık nüfus artış oranı, 2023'e gelindiğinde %0,11'e gerilemiştir. 1935'te Türkiye nüfusunun %3,9'unu yaşlılar oluştururken, 2023'e gelindiğinde bu oran % 10,2'ye ulaşmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi nüfus projeksiyonlarına göre 2080 yılında bu Türkiye'deki 65+ yaştaki nüfus oranı %25,6'ya ulaşması öngörülmektedir. Bu da yaklaşık olarak dört kişiden birinin yaşlı olduğu bir topluma tekabül etmektedir.

Tablo 2: Türkiye'de Nüfus Artış Hızı ve 65+ Yaş Nüfus Oranı

Yıl	Nüfus	Yıllık Nüfus Artışı ¹	65+ Yaştaki Nüfus ² (%)
1927	13.648.987	-	-
1935	16.158.500	2,29	3,9
1945	18.790.987	1,08	3,3
1955	24.065.543	2,97	3,4
1965	31.391.651	2,62	4
1975	40.348.789	2,66	4,6
1985	50.664.654	2,64	4,2
1990	56.473.653	2,29	4,3
2000	67.804.543	2	5,7
2007	70.586.256	0,58	7,1
2011	74.724.269	,35	7,3
2012	75.627.384	1,2	7,5
2013	76.667.864	1,37	7,7
2014	77.695.904	1,33	8
2015	78.741.053	1,34	8,2

2016	79.814.871	1,39	8,3
2017	80.810.525	1,24	8,5
2018	82.003.882	1,48	8,8
2019	83.154.997	1,40	9,1
2020	83.614.362	0,55	9,5
2021	84.680.273	1,27	9,7
2022	85.279.553	0,71	9,9
2023	86.907.367	0,11	10,2
2040	100.331.233*	-	16,3*
2060	107.095.998*	-	22,6*
2080	107.100.904*	-	25,6*

Kaynak: 1. (TÜİK Nüfus Projeksiyonları 2018-2080, 2018) 2. (Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, Engelli Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022) *Tahmin değerlerini göstermektedir.

Ülkelerin genel nüfusundaki yaşlı oranlarının artışı ve insan ömrünün uzaması gibi demografik etkenlerin yanında, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş, sıklıkla hane içi bakım hizmetini sağlayan kadının iş gücüne daha yoğun katılması gibi sosyal değişimler ve kent yaşamında emeklilik sonrası pasif bir durumda kalmış olmanın getirdiği psikolojik sorunlar gibi etkenler de dezavantajlı gruplar arasında kabul edilen yaşlılara yönelik sosyal politikaların çoğaltılmasını ve revize edilmesini gerektirmektedir.

4. YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARA GENEL BAKIŞ

Birleşmiş Milletler'in raporuna göre yaşlılık, genetik yatkınlık, yaşam tarzı, biyolojik, sosyolojik ve ekonomik özellikler ile çevre koşullarına göre daha erken veya daha geç, çok farklı şekillerde bir sorun olarak ortaya çıkabilmektedir (BM, Dünya Nüfus Beklentileri Raporu, 2021).

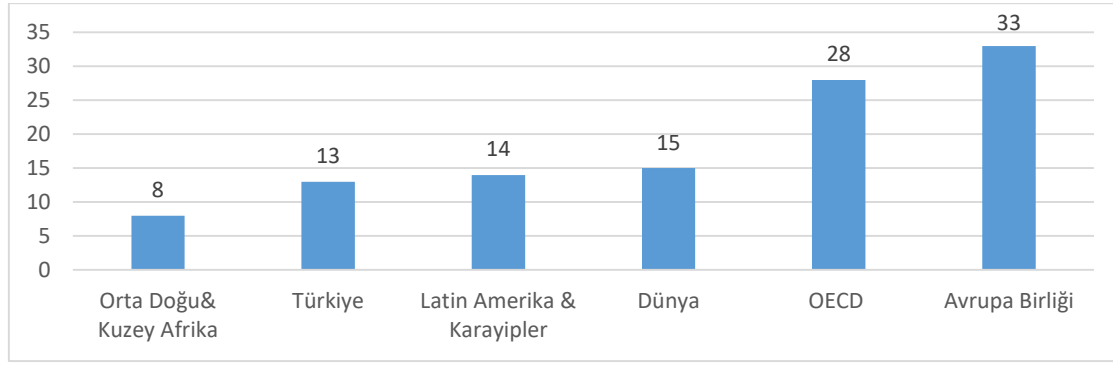
Nüfus yaşlanması birçok farklı alanda olduğu gibi sosyal güvenlik ve işgücü piyasası üzerinde de ciddi etkiye sahiptir. Bu nedenle dezavantajlı bir grup olarak kabul edilen yaşlı bireyler için üretilecek ve yürürlüğe konulacak sosyal politikalar gün geçtikçe daha elzem hale gelmektedir (Gökbayrak, 2015). Devletlerin, değişen ihtiyaçlar karşısında yaşlılara yönelik oluşturması gereken sosyal politikaları temelde sosyal güvenlik kapsamında yaşlılıkta gelir güvencesi sağlamak, yaşlı dostu iş düzenlemeleri yapmak ve yaşlı bireyler için bakım hizmetleri planlamak şeklinde kategorize ederek değerlendirmek mümkündür.

4.1. Yaşlılık döneminde gelir güvencesi sağlamak

Türkiye'de 5510 sayılı kanun kapsamında sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlılık döneminde sunduğu emekli aylıkları ve 2022 Sayılı Kanun gereğince 65 yaşını aşmış ihtiyaç sahibi yaşlı bireylere yönelik sosyal yardımlar, yaşlılık dönemindeki temel gelir kaynaklarını oluşturmaktadır.

Bunlara ek olarak, bakıma muhtaç yaşlılarla yaşayan ailelerde, haneye giren gelir toplamının evde yaşayan birey sayısına bölündüğünde birey başına düşen gelirin, bir aylık net asgari ücretin 2/3'ünden az olduğu durumlarda devletçe verilen evde bakım aylığını ve yerel yönetimlerin belli bir sınırın altında emeklilik geliri olan bireylere sağladığı sosyal yardımlarını da gelir kaynakları arasında zikretmek mümkündür.

Şekil 2: Dünyada ve Türkiye’de Yaşlı Bağımlılık Oranları

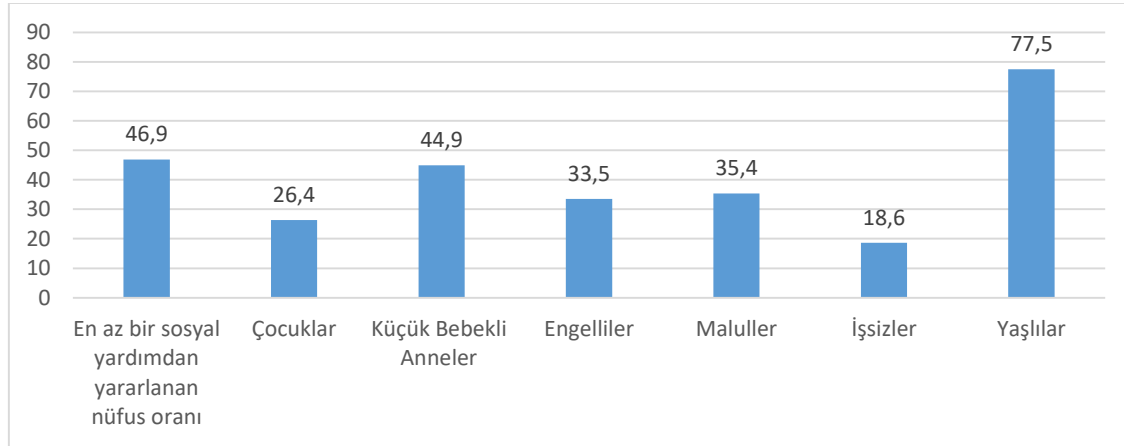

Kaynak: (Dünya Bankası Yaşlı Bağımlılık Oranları, 2022)

Yaşlılar konusuna iktisadi olarak yaklaşıldığında; emekli nüfusun güncel aktif nüfusa oranı olan yaşlı bağımlılık oranı karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği için 2017 yılında %30,5 olan yaşlı bağımlılık oranının 2060 yılında %52,6 seviyesine çıkacağı hesaplanırken; Türkiye için 2017 yılında %12,9 olarak hesaplanan yaşlı bağımlılık oranının, 2030’da %15,1 ve 2050’deyse %28,7’ye yükselmesi öngörülmektedir (Eurostat Regional Yearbook: Population, 2013). Şekil 2’de OECD üye ülke grupları açısından incelenen bağımlılık oranı, Türkiye için 2022 yılı itibarıyla %13 civarındadır. TÜİK Sosyal Koruma Raporu’na göre ise Türkiye’de 2021 yılında emekli maaşı alan kişi sayısı 10.253.000’ni bulmaktadır (TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri 2021, 2022).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nun yayınladığı Sosyal Koruma Raporu (Şekil 3) incelendiğinde dünyada ülkelerin en çok sosyal harcama yaptığı kesimi, emeklilerin oluşturduğu görülmektedir. Dünya ortalamasında sosyal harcamaların %77,5’ini alan yaşlı vatandaşların oranı, nüfus yaşlanmasının en hızlı görüldüğü Avrupa’da %96,7’yi bulmaktadır. Şekil 2 ve Şekil 3 sosyal politika açısından karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, gelecek yıllarda sosyal güvenlik harcamalarının daha da artış göstereceği ve dahası artan yaşam süresiyle doğru orantılı olarak artacak sağlık ve bakım harcamalarının devlet bütçeleri üzerinde baskı oluşturacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Şekil 3: Dünyada Sosyal Koruma Harcamalarından Yararlanan Grupların Oranı

Kaynak: (ILO Sosyal Koruma Raporu, 2021)

Türkiye özelinde bakıldığında ise TÜİK Sosyal Koruma İstatistiklerine göre 2021 yılında 553.592 emekli/yaşlı sosyal yardım alarak sosyal yardım alan gruplar içindeki en büyük grubu oluşturduğu görülmektedir (TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, 2021).

4.2.Yaşlılara Bakım Hizmetlerinin Sunulması

Yaşlılıkta bakım ve destek ihtiyacının artışı, yaşlı bakımının sosyal riskler arasında sayılmasına neden olmaktadır. Geleneksel anlayış, her türlü bakım emeğinde olduğu gibi yaşlı bakım sorumluluğunu da aile içinde kadına yüklemektedir. Fakat özellikle kadının iş gücüne daha çok katılması sonucu dönüşen aile yapıları bu ihtiyacı karşılayamamakta, bakım hizmetleri bir sektör olarak başta devlet, yerel yönetimler, sosyal güvenlik kuruluşları, gönüllü kuruluşlar gibi çeşitli aktörlere aktarılmaktadır. 2020'li yıllara gelindiğinde refah devleti yapılarındaki değişimler sonucunda ülke yönetimlerinin bu alanda daha çok yardım transferlerini tercih ettiği gözlenmektedir.

Türkiye'de yaşlılar için planlanan hizmetleri, Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı'nın Engelli ve Yaşlı Hizmetleri birimi koordine etmektedir. Engellilere ve yaşlılara yönelik koruyucu, eğitici, geliştirici ve rehabilite edici sosyal hizmetlere dair yönlendirme yapmak ve ilgili hizmetleri sürdürmekle görevli olan Engelli ve Yaşlı Genel Müdürlüğü, bakıma ihtiyaç duyan yaşlıların yaşamlarını evlerinden ve sosyal çevrelerinden ayrılmadan sürdürebilecekleri sosyal destek mekanizmalarını oluşturma ve geliştirmekle de yükümlüdür. Huzurevleri, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Yaşlı Yaşam Evleri ve Gündüz Bakım Merkezleri gerek devletin gerekse de özel teşekküllerin yaşlılara bakım hizmeti sağladığı en yaygın kurumlardır. Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı ve büyükşehir belediyelerinin 65 yaş üstü bireylere evde bakım ya da gündüzlü bakım hizmeti sunmak için yürürlüğe koyduğu Yaşlı Destek Programı (Yades) merkezi ve yerel yönetimlerin işbirliği yaparak yürüttüğü destek mekanizmalarına örnek verilebilmektedir. Yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması ve sosyal hayata katılımlarına katkı sağlanması amacıyla kurulan Aktif Yaşam Merkezleri, yaşlı birey ya da ailelerine rehberlik ve destek hizmeti vermek adına hayata geçirilen gündüzlü kuruluşlar olarak diğer bir örnek yapılanmadır.

4.3.Yaşlılıkta İstihdam

Yaşlı istihdamı konusu yaşlıların istihdam edilebilirliğini artırma ve iş yerinde yaş ayrımcılığını önleme gibi sosyal politika uygulamalarını içermektedir. Gerek sağlık alanındaki ilerlemeler gerekse esnek çalışma koşullarının daha çok uygulamaya konulması, istihdamda yaşlı oranının gün geçtikçe artmasına katkı sağlamaktadır.

Tablo 4: Yaşlı İstihdam Oranları (55-64 yaş)

Ülke	2000	2005	2010	2022
Avustralya	46,2	53,5	60,6	67,1
Almanya	37,6	45,5	57,7	73,3
Estonya	44	55,7	53,7	73,7
İzlanda	84,2	84,8	80,5	82,6
Japonya	62,8	63,9	65,2	78,1
Yeni Zelanda	56,9	69,5	73,3	78,5
İsveç	65,1	69,6	70,6	77,3
ABD	57,8	60,8	60,3	63,5
Türkiye	36,4	28,8	29,6	35,2
OECD Ortalaması	47,6	51,7	54	62,9

Kaynak: (OECD Employment and Labor Market: Key Tables, 2022)

Tablo 4'te, 55-64 yaş skalasında bulunan bireylerin istihdam oranlarında yıllara göre büyüme gözlenmektedir. 2000'lerin başından bugüne dünyada 55 yaş üstü grubunun istihdam oranlarında ciddi artış gözlenmektedir. OECD ülkeleri ortalaması 2000'de %47'6 iken 2020'de %62,9'a çıkmış, en yüksek oranda yaşlı istihdamı yapan ülke olan İzlanda'da %84'leri bulan rakam 2020 yılı itibariyle %82,6 olarak hesaplanmıştır. Bu durum tıp ve teknolojik gelişmeler dolayısı ile yaşlı nüfusun üretkenliği artmıştır şeklinde yorumlanabilmektedir. Oranların karşılaştırmalı olarak düşük seyrettiği Türkiye'de bunun nedeninin, etkisini yakın bir gelecekte

yitireceği öngörülen genç nüfus yapısı olduğu söylenebilmektedir. Genç nüfusun yüksek olduğu ülkelerde yaşlıların istihdamdan daha erken çekilmesi, yaşlı istihdam oranlarının düşük olmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra yaşlıların çalışma yaşamında karşılaştıkları bir sorun olan yaşa bağlı ayrımcılık, yaşlı istihdam oranlarının düşmesine neden olan önemli etkenlerden biridir. Literatürde gri tavan sendromu olarak da isimlendirilen kavram, yaşlıların görece daha az üretken olacakları, ekibe uyum sağlamada güçlük çekecekleri, daha az çalışmaya eğilimli olabilecekleri şeklindeki önyargılar dolayısıyla yaşlı bireylerin özellikle terfi ve ücret konularında farklı muamale ve ayrımcı uygulamalara maruz kalmaları anlamına gelmektedir. Hukuki olarak bakıldığında Türkiye hem ILO'nun 111 numaralı ayrımcılık (iş ve meslek) sözleşmesi kabul etmiş, hem de Anayasa'nın 61. maddesi dolayısıyla yaşlıların devletçe korunacağını güvence altına almıştır.

5. AKTİF YAŞLANMA

DSÖ aktif yaşlanmayı, 'insanların yaşlanmasıyla birlikte yaşam kalitelerini geliştirmek amacıyla sağlık, katılım ve güvenlikle ilgili olanakları en uygun hale getirme süreci' şeklinde tanımlamaktadır. Dünya nüfusunun yaşlılık oranı arttıkça, aktif yaşlanma devletlerin sosyal politikalarının önemli bir bileşeni haline gelmektedir. Aktif yaşlanma, yaşlı ve dezavantajlı bireylerin toplumsal ve iktisadi yaşama mümkün olduğunca uzun ve sağlıklı katılımını içeren bir olgudur. Yaşlı bireylerin gerek kendi yaş gruplarıyla gerekse daha genç gruplarla etkileşimlerinin artacağı eğitsel sosyal ortamların farklı devlet mekanizmaları aracılığıyla tesis edilmesi sosyal politika açısından gereklidir. Bu gruba mensup tüm yaşlıların, spesifik olarak da kendi imkanlarıyla aktif sosyal yaşantılarını destekleyecek ortamlara ulaşamayan bireylerin, zamanlarını verimli hale getirerek psikolojik olarak desteklenmeleri, demans vb. sağlık sorunlarını da önleyici yardımcı bir çözüm alternatifi olması dolayısıyla önem kazanmaktadır. Bu bireylerin yaşam doyumunun artırılması ve topluma tekrar aktif şekilde kazandırılmaları için düzenlenecek projelerin hem yaşlı bireyler hem de toplum açısından olumlu sonuçlar doğurması beklenmektedir.

Dünya'da konuyla ilgili olarak düzenlenmiş organizasyon ve toplantılar incelendiğinde DSÖ tarafından 2002 yılında yayınlanan Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı, giderek artan nüfus yaşlanması ve onun getirdiği problemlere dikkat çekmek amacıyla deklare edilmiştir. Bu plan 'her yerde insanların güvenli ve saygın şekilde yaşlanmalarını ve toplumlarında bütün haklara sahip birer vatandaş olarak yaşamaya devam etmelerini garanti etme' yi temel amaç olarak belirlemiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı, 2002).

AB ülkelerinin konuyla ilgili kamu politikalarının geliştirilmesi noktasında ise yaşlı ve kalkınma, yaşlılıkta sağlık ve refahın artırılması, yaşlılıkta sosyal fırsatların yaygınlaştırılması temel amaçlarıyla 2002'de kabul edilen Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ve Bölgesel Uygulama Stratejisi etkili olmuştur (Aile Sosyal Hizmet Bakanlığı Ulusal Yaşlanma Raporu, 2022).

Yaşlı nüfusu dikkat çekici oranda yüksek olan ülkeler arasında yer alan Almanya'da yaşlı bireylere devlet tarafından tecrübelerini aktarma fırsatı sunan gönüllülük programları yaygındır. Gönüllülük esaslı projeler için Yaşlı Vatandaşlık Büroları (Senioren büros) aracılık faaliyetleri yürütmektedir. Ülke çapında aktif 380 civarında Büro bulunmaktadır (Karakaya, 2020).

Aktif Yaşlanmayı destekleyen kamu politikalarına 11. Kalkınma Planı'nda yer verilmiştir. Konuyla ilgili maddeler şu şekildedir:

'657. Yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal hayata katılımı artırılarak aktif yaşlanma imkânları geliştirilecektir. - Yaşlıların hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi kolaylaştırılacaktır. 657.3. Yaşlılarımızın tecrübelerinden faydalanabilmek için toplumsal karar alma süreçlerine aktif katılımları sağlanacaktır. 658.1. Nesiller arasında fikir ve değer geçişinin sağlanabileceği sosyal mekân ve ortamlar oluşturulacaktır' (11. Kalkınma Planı, 2019 - 2023, s. 154).

Devletin 65+ vatandaşlarına yönelik uygulamaları genellikle huzurevi ya da yaşlı bakım merkezi tesisi gibi bakım hizmetleri kapsamına sıkıştırılmakta özellikle düşük gelir grubuna mensup yaşlı bireylerin aktif bir yaşlılık dönemi geçirecek yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik direkt uygulamaların hayata geçirilmesi ötelenmektedir.

Aktif ve sağlıklı yaşlanma anlayışında önemli bileşenlerden biri olan yaşam boyu öğrenme kapsamında 60+ Tazelenme Üniversitesi Projesi ile üniversite kampüslerinde yaşlılara eğitim verilmekle birlikte, bu uygulamanın belli bir eğitim seviyesine ulaşabilmiş ve çeşitli farklılıklara haiz bir kesime hitap ettiğini

söylemek mümkündür. Son olarak konuyla ilgili ülkemizde kamu politikası düzleminde, Yaşlı Dostu Yenilikçi Politikalar Çalıştay'ı düzenlenmiştir.

6. GÜMÜŞ EKONOMİ

Gümüş ekonomi, Avrupa Komisyonu tarafından "ürün ve hizmetler de dahil olmak üzere, yaşlı bireylerin sosyal ihtiyaçlarına hizmet veren ekonomik faaliyetlerin tümü" olarak tanımlanmıştır. Bu faaliyetler;

- Yaşlı dostu çevre inşa etme,
- Yaşam boyu öğrenme imkanları sunma,
- Güvenli ve yaşlı dostu iş yeri ortamları düzenleme,
- Esnek ve evden çalışma imkanları sunma,
- Yaşlı çalışanları, farklılaşan çalışma şartlarına hazırlama,
- Yaşlılara yönelik ayrımcılıkla mücadele etme,
- Önleyici sağlık hizmetleri gibi uygulamaları içermektedir (Avrupa Komisyonu Gümüş Ekonomi Raporu, 2018).

Gümüş ekonomide hedef, yaşlı bireylerin toplumsal yaşama ve ekonomik faaliyetlere katılımını artırmaktır. Buna ek olarak yaşlanan nüfusun üretken kalmasını sağlamak, yaşlanmanın getirdiği kamu harcamaları baskısını azaltırken diğer taraftan da yaşlı nüfusunu daha yüksek hayat standartlarına ulaştırmaktadır (Uzkurt, 2023). Yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin artırılması adına, yenilikçi politika, ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi ve aktif yaşlanmanın yaygınlaşması öncelenmektedir. Yaşlıların iş hayatında aktif olarak rol alabilmelerine, sağlıklı olma halini devam ettirebilmelerine, tecrübeleriyle katkı sunabilmelerine imkan vermek hedeflenmektedir (Demirbilek & Özgür, 2017).

Şekil 4 :21. Yüzyıl Gümüş Ekonomi Sosyal Yatırım Modeli

Yatırım	Fayda	Dönüt
•Sağlık sistemi •Yaşlı dostu çevre •Yaşam boyu öğrenme •Uzun dönemli bakım •Sosyal koruma	•Sağlıklı toplum •Sosyal bağlantı ve hareketlilik •Yaşam kalitesi •Bireysel saygı ve güven •Bilgi ve tecrübe aktarımı	•Kişisel iyi olma hali •Tüketim •İşgücüne katılım •Yatırım inavasyon •Sosyal bütünleşme •Sosyo kültürel etkileşim

Kaynak: (Gordon, 2017)

Şekil 4'te görüldüğü gibi artan yaşlı nüfus oranına karşın; adaptasyon ve yenilikçilik benimsendiğinde gümüş ekonomi gelişecek ve bu durumdan hem yaşlı bireyler hem de toplumlar fayda görecektir. Detaylandırmak gerekirse, sağlık ve uzun dönemli bakım sistemine, yaşlı dostu çevre uygulamalarına, sosyal koruma ve yaşam boyu öğrenme projelerine yatırım yapılırsa; yaşam kalitesinin, sosyal bağlantı ve hareketliliğin, bilgi ve tecrübe aktarımının artmasıyla, yaşlıların işgücüne katılımı ve psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmeleri ve sosyo kültürel etkileşimleri sağlanmış olacaktır.

Dünya perspektifinden bakıldığında Avrupa Birliği'nin 1997'de toplanan Lüksemburg Zirvesi'nde ve 2001'de düzenlenen Stockholm Zirvesi'nde istihdamda yaşlı oranının %50' ye çıkarılmasına yönelik karar alınmıştır. Bu karar yaşlı çalışanların tercih edilmesi noktasında olumlu bir düzenleme olarak değerlendirilebilir (Uyanık, 2017). Bunun yanı sıra 2015'te G20 ülkelerinin katılımıyla Roma'da düzenlenen 'Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Çalıştay'ında yapılan müzakereler sonucunda 15 maddelik gümüş ekonomi ilkeleri benimsenmiştir.

Gümüş ekonomi uygulamalarına yönelik olarak Türkiye'de yine 11. Kalkınma Planı'nda; '657.2. Yaşlıların belirli şartlarda çalışma yaşamında kalabilmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir' şeklinde bir hedef

söz konusudur (11. Kalkınma Planı, 2019 - 2023). Bunun yanı sıra 2020'de Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı bünyesinde Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi'ne ek olarak, Yaşlı Ekonomisi Birimi ve Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Birimi gibi branşlardan müteşekkil Yaşlı Refahı Dairesi kurulmuştur. Bakanlık bünyesindeki bu birimlerin temel amacı Lizbon Bakanlar Deklarasyonu'nun içerdiği, yaşlı bireylerin yapabilirliklerine dair farkındalık sağlanması, iş hayatının sürece uzatılması ve çalışarak topluma katkı sağlamanın teşviki ve yaşlılık döneminde de onurlu bir yaşamın sürdürülmesi hedeflerine yönelik çalışmalar yürütmektir (Aile Sosyal Hizmet Bakanlığı Ulusal Yaşlanma Raporu, 2022)

Çok yakın bir gelecekte tüm dünyanın önemli sorunlarından biri haline gelecek yaşlılar ve onların toplumsal katılımı noktasında önemli bir çözüm önerisi olarak kabul edilen gümüş ekonomiyi uluslararası düzeyde destekleyen bazı kuruluş ve yapılanmalar bulunmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'na göre, günümüzde OECD, ILO, AB, G20, WHO, APEC gibi küresel büyük kuruluşlar, atıl bırakılmış bir ekonomik bileşen olarak gördükleri 'Baby Boomers' ismi verilen 1946-1964 yılları arasında doğan kuşağa mensup bireylerin, toplumsal yaşama iktisadi açıdan da katılması için çeşitli projeler ve teşvikler geliştirmektedirler. Özel yapılanmalar içindeyse Fransa menşeli Silvereco isimli uluslararası bir gümüş ekonomi portalı, devlet ve 55 yaş üstü istihdamı sağlayan birçok kuruluştan da destek alarak girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği Komisyonu bağlantılı Smart Silver Economy girişimi de bu alanda faaliyetler düzenleyen yapılar arasında dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa Sosyal Fonu tarafından sübvans edilen Progress programı, uygun koşullarda daha uzun çalışma hayatı ve yaşlıların sosyal hayata daha yoğun katılımını desteklenmektedir (Tunçkanat, 2011).

Yaşlı nüfusunun yüksek olduğu ülkelerden biri olan Kanada'da yaşlı bireylere devlet 250.000 kadar yaşlı işçinin iş yaşamına adaptasyonunu kolaylaştırmak amacıyla yerel yönetimlerle işbirliği yaparak 2006-2017 yıllarında Yaşlılar İçin Hedeflenen Girişim (Targeted Initiative for Older Workers - TIOW) Projesi yürütmüştür. Ülkedeki yaşlı çalışanlar beceri geliştirme programları sayesinde, buldukları bölgelerin piyasa yapılarına göre kendilerini geliştirme imkanı bulmuşlardır (Karakaya, 2020)

7. SONUÇ

Sağlık alanında yaşanan gelişmeler insan yaşam süresi üzerinde olumlu etki yapmakta ve bu da dünyada yaşlı nüfusunun giderek artmasına neden olmaktadır. 2050 gibi insanlık tarihi için yakın bir dönemde yaşlıların dünya nüfusundaki payının daha da artacağı, hatta Avrupa'da her üç kişiden birinin yaşlı bir birey olacağı öngörülmektedir. Mikro açıdan yaşlının gelirinin azalması sonucu oluşan talep, makro açıdan ise artan emekli sayılarının ülke sosyal güvenlik sistemleri içindeki artan maliyeti, yaşlıların istihdamını artırıcı politikaların önemini ortaya koymuştur. Gün geçtikçe maliyet baskısı altında kalan sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemlerinin devam ettirilebilmesinin yolu, aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi stratejilerinin bir standarda oturtularak uygulamaya koyulmasından geçmektedir

2020'lerde genç nüfus oranının nispetle yüksek olduğu Türkiye içinse durum, dünya ortalamasından daha iyi olsa da düşen nüfus artış oranları eğer politika önerileri geliştirilmezse er ya da geç Türkiye'nin de aynı kritik dönemlere ulaşacağını göstergesidir. Araştırma sonucunda, çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyle paralel olarak Türkiye'de de doğumda beklenen yaşam süresi ve toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranının artmakta olduğu, bunların etkisiyle sosyal harcamaların içinde yaşlılara ayrılan payın çoğaldığı ve bu durumun devlet bütçesi açısından sorun oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden yaşlıların hem ekonomik hem de toplumsal açıdan daha müreffeh bir konuma gelebilmesinde sosyal politika uygulamaları olarak aktif yaşlanma ve gümüş ekonomi stratejilerinin Türkiye'ye uyarlanması, yaşlılarla ilgili Türkiye'de yakın vadede oluşabilecek birçok sorunun önlenmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Toplumumuzdaki 65 yaş üstü bireylerde boş zaman bilincini geliştirmek, onların yaşam doyumunu artıracak uygulamalar tasarlamak için çok sayıda paydaşın entegre bir şekilde çalışması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Yaşlı Birimine, Çalışma Bakanlığı Emeklilik Birimine, Yerel Yönetimlere, Üniversitelerin Gerontoloji ve diğer ilgili departmanlarına, sivil toplum kuruluşlarına, özel teşekküllere ve medya kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Yaşlı bireyin psikolojik olarak bir işe yaramama hissinden uzaklaşıp istihdama katılabilmesi adına kurumlara düşen, yaşlılara yaşam boyu öğrenme fırsatları sunarak günün gerektirdiği donanıma uygun biçimde niteliklerini artırmalarını sağlamak, ayrımcılık ile yaşlıların esnekliğe ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramayacakları yönündeki olumsuz yargılar gibi yaşlıların işgücüne katılması önündeki problemlere çözüm getirmektir. Özellikle yaşlı vatandaşların dönemin

gerektirdiği teknolojilere ve kullanımlara kolay entegrasyonu için dijital ve finansal okuryazarlığının kazandırılması ve hayat boyu öğrenme için yürütülen projelerin çoğaltılıp yaygınlaştırılması önem kazanmaktadır.

Yalnızca iktisadi alana değil sosyal güven olgusuna ve kültürel devamlılığına da ciddi katkısı olacak uygulamaların, hem yaşlı bireylere hem toplumumuza fayda sağlaması beklenmektedir. Geliştirilecek aktif yaşlanma stratejileri ve uygulanacak sosyal politikalar, yaşlanmanın sebep olduğu psikolojik olumsuz algıyı fırsata çevirerek yaşlı bireylerin birikimlerinden gençlerin yararlandığı bir mekanizmaya dönüşebilecektir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Plagiarism: A check for plagiarism on this article was conducted by using Ithenticate Software.

License: Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

EXTENDED ABSTRACT

Evaluation of Active Aging and Silver Economy Strategies As Social Policy Practices For The Elderly From The Perspective of The World and Türkiye

INTRODUCTION AND PURPOSE

Active aging which emerged as a result of the positive contribution of renewed technologies, and the concept of silver economy, that emerged as results of the positive contribution of renewed technologies, are two phenomena that involve the participation of elderly in social and economic life as long and healthy as possible.

The aim of this study is examining the elderly population in the world and in Türkiye through various data and evaluating the contribution of active aging and silver economy strategies as examples of social policies for the elderly to prevent possible problems related to aging in Türkiye in the near future.

In the light of secondary data obtained from the reports of national and international organizations, the general situation of the elderly in the world population, population growth rate, elderly dependency rates, the size of social expenditures for the elderly and employment rates are examined, and then active aging and silver economy strategies are discussed. Evaluating all these data together will provide the necessary quantitative basis for both policy makers and advocacy organizations in terms of policies to be developed to improve the quality of life and welfare of the elderly.

THEORETICAL FRAMEWORK

WHO defines active ageing as 'the process of optimizing opportunities for health, participation and security to improve quality of life as people age'. As the proportion of the world population aged is increasing, active ageing is becoming an important component of the social policies of states. Active ageing is a phenomenon that involves the participation of elderly and disadvantaged individuals in social and economic life for as long and healthy as possible.

When the organizations and meetings organized on the subject in the world are examined, the International Plan of Action on Ageing published by WHO in 2002 was declared in order to draw attention to the increasing population aging and the problems it brings. The main objective of this plan is to 'guarantee that people everywhere age safely and with dignity and continue to live as citizens with full rights in their societies.

The Madrid International Action Plan on Ageing and Regional Implementation Strategy adopted in 2002 with the main objectives of age and development, increasing health and welfare in old age, and expanding social opportunities in old age have been effective in the development of public policies of EU countries on the subject.

Silver economy is defined by the European Commission as "all economic activities, including products and services, that serve the social needs of older persons". These activities include

- Building an age-friendly environment,
- Providing lifelong learning opportunities,
- Organize safe and elderly-friendly workplace environments,
- Providing flexible and telecommuting opportunities
- Preparing older workers for differentiated working conditions,
- Combating discrimination against older persons
- It includes practices such as preventive health services.

The goal of the silver economy is to increase the participation of older people in social life and economic activities.

METHODOLOGY

In this study, which used the compilation method, using secondary data obtained from reports of national and international organizations, firstly the old age projection of the world and Turkey, population growth rate, elderly dependency rates, employment rates were discussed and then examples of active aging and silver economy strategies in the world were mentioned.

RESULTS

In this study, population growth rate, elderly dependency ratios, the size of social expenditures for the elderly and employment rates are compiled from the perspective of Türkiye to draw attention to one of Türkiye's potential problems in the near future and the importance of measures to be taken in this area.

The data obtained from this study show that average life expectancy and the proportion of elderly people in the population are increasing in Türkiye, similar to other countries in the world.

The annual population growth rate for Türkiye, which was 2.64% in 1985, decreased to 0.11% by 2023. In 1935, 3.9% of Türkiye's population was elderly, whereas in 2023, this rate reached 10.2%. According to population projections, the proportion of the population aged 65+ in Türkiye is projected to reach 25.6% in 2080. This corresponds to a society in which approximately one in four people are elderly.

In terms of social policy, these changes mean an increase in the share of social expenditures for the elderly and a greater burden on social security systems.

It is possible to categorize the social policies that states should establish for the elderly in the face of changing needs as providing income security in old age within the scope of social security, making elderly-friendly work arrangements and planning care services for the elderly.

In Türkiye, the main sources of income in old age are the pensions provided by the social security systems in old age within the scope of Law No. 5510 and social assistance for needy elderly individuals over the age of 65 in accordance with Law No. 2022.

When the issue of the elderly is approached from an economic perspective, we come across the elderly dependency ratio, which is the ratio of the retired population to the current active population. For the European Union, the elderly dependency ratio, which was 30.5% in 2017, is projected to rise to 52.6% in 2060, while for Türkiye, the elderly dependency ratio, which was 12.9% in 2017, is projected to rise to 15.1% in 2030 and 28.7% in 2050 (Eurostat Regional Yearbook: Population, 2013). The dependency ratio, which is analyzed in terms of OECD member country groups, is around 13% for Türkiye as of 2022. According to the TurkStat Social Protection Report, the number of people receiving pensions in Türkiye will reach 10.253.000 in 2021.

When the Social Protection Report (Figure 3) published by the International Labor Organization (ILO) is examined, it is seen that pensioners constitute the segment of the world where countries make the highest social expenditures. The proportion of senior citizens, who receive 77.5% of social expenditures in the world average, reaches 96.7% in Europe, where population aging is the fastest. A comparative analysis from a social policy perspective reveals that social security expenditures will increase further in the coming years and, moreover, health and care expenditures, which will increase in line with increasing life expectancy, will put pressure on state budgets.

The issue of elderly employment includes social policy practices such as increasing the employability of the elderly and preventing age discrimination in the workplace. Both advances in the field of health and the introduction of more flexible working conditions contribute to the increasing proportion of the elderly in employment.

The employment rates of individuals in the 55-64 age group have been growing over the years. Since the early 2000s, there has been a significant increase in the employment rates of the 55+ age group in the world. The average of OECD countries increased from 47.6% in 2000 to 62.9% in 2020. This can be interpreted as an increase in the productivity of the elderly population due to medical and technological developments. In Türkiye, where the rates are comparatively low, it can be said that the reason for this is the young population structure, which is expected to lose its effect in the near future. In countries with a high youth population, the earlier withdrawal of the elderly from employment leads to low rates of elderly employment. In addition, discrimination based on age, which is a problem that the elderly may face in working life, is one of the important factors that cause the elderly employment rates to decline. The concept, which is also called gray ceiling syndrome in the literature, means that older individuals are subjected to different treatment and discriminatory practices, especially in terms of promotion and wages, due to prejudices that older people will be relatively less productive, will have difficulty adapting to the team, and may be less inclined to work.

DISCUSSION

Adapting active aging and silver economy strategies to Türkiye as social policy practices to enable the elderly to become more active and prosperous both economically and sociologically will contribute to the prevention of many problems related to the elderly that may occur in Türkiye in the near future

Developing leisure time awareness in 65+ individuals in our society requires the integrated work of many stakeholders to design practices that will increase their life satisfaction. The Elderly Unit of the Ministry of Family and Social Services, the Pension Unit of the Ministry of Labor, Local Authorities, Gerontology and other related departments of Universities, non-governmental organizations, private organizations and media organizations have important duties. In order for the elderly to move away from the psychological feeling of uselessness and participate in employment, institutions should provide lifelong learning opportunities for the elderly to increase their qualifications in accordance with the equipment required by the day, and to solve the problems that prevent the elderly from participating in the workforce, such as discrimination and negative judgments that the elderly cannot keep up with flexibility and technological developments. In particular, it is important to provide digital and financial literacy for the easy integration of senior citizens into the technologies and uses required by the era, and to increase and expand the number of projects carried out for lifelong learning.

KAYNAKÇA

11. Kalkınma Planı. (2019 - 2023). T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden alındı
- (2018). *11. Kalkınma Planı Yaşlılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
file:///C:/Users/Xmen/Desktop/makaleler%20yay%C4%B1nlar/ISERSC/YaslanmaOzellhtisa sKomisyonuRaporu.pdf adresinden alındı
- Aile Sosyal Hizmet Bakanlığı Ulusal Yaşlanma Raporu. (2022). *Ulusal Yaşlanma Raporu, 2022- Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ve Bölgesel Uygulama Stratejisinin (MIPAA/RIS) Uygulanmasının Dördüncü Döngüsü 2018 - 2022*.
https://www.aile.gov.tr/media/94685/ulusal_yaslanma_raporu_2018-2022.pdf adresinden alındı
- Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, Engelli Yaşlı İstatistik Bülteni*. (2022).
https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf adresinden alındı
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2017). *Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetleri Raporu*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal İçerme Politikaları Alanında Kapasitenin Artırılması Projesi, Ankara.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı. (2002). *Yaşlanma 2002 Uluslararası Eylem Planı*. Ankara. <https://www.aile.gov.tr/media/33629/yaslanma-2002-uluslararasi-eylem-planı.pdf> adresinden alındı
- Akyıldız, N. A. (2023). Spatial Arrangements Supporting Active Ageing within The Framework of Theories. *Sosyal Politika Öalişmaları Dergisi*, 23(60), 2148-9424. doi:10.21560/spcd. vi.1366772
- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2011). *2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu*. Ankara.
- (2018). *Avrupa Komisyonu Gümüş Ekonomi Raporu*.
- Aydın, A., & Aydın Sayılan, A. (2014). Aktif Yaşlanma ile Yaşam Boyu Öğrenme Arasındaki İlişkiye Teorik Bir Bakış. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(2), 76-81.
<https://ijses.org/index.php/ijses/article/view/129> adresinden alındı
- (2022). *BM, Dünya Nüfus Beklentileri Raporu*.
- Çolak, M., & Özer, Y. (2015). Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal ve Yerel Düzeydeki Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 115-124.
- Çolak, M., & Özer, Y. E. (Güz 2015). Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal ve Yerel. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 115-124.
- Demirbilek, T., & Öktem Özgür, A. (2017). Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaşlı İstihdamı. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 10(1), 14-28.
- Di Gessa, G., & Grundy, E. (2014). The relationship between active ageing and health using longitudinal data from Denmark, France, Italy and England. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 68(3), 261-267. doi:10.1136/jech-2013-202820
- Dünya Bankası Yaşlı Bağımlılık Oranları*. (2022). Nisan 23, 2023 tarihinde
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL> adresinden alındı

European Commission. (2018). *The Silver Economy-Final Report*. doi:10.2759/640936

Eurostat Regional Yearbook:Population. (2013). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-HA-13-001-02> adresinden alındı

Gordon, C. (2017). *A Silver Economy*. Wellington: SUPA-NZ.

Gökbayrak, Ş. (2015). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. *Riske Gruplarına Yönelik Sosyal Politikalar Dersi Notları V*. <https://docplayer.biz.tr/30633503-Yasli-lara-yonelik-sosyal-politikalar.html> adresinden alındı

(2021). *ILO Sosyal Koruma Raporu*. Geneva. Haziran 29, 2023 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@soc_sec/documents/publication/wcms_817572.pdf adresinden alındı

Karakaya, H. (2020). Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında İşkur'un Rolü ve Alınması Gereken Önlemler. ANKARA: T.C. AİLE ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI, Uzmanlık Tezi.

Klimczuk, A. (2016). Comparative analysis of national and regional models of the silver economy in the European Union. *International journal of Ageing and Later Life* , 1-29.

Korkmaz, A., & Korkut, G. (2018). Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında Toplumsal Katılım. *İş ve Hayat*, 4(8), 257 - 272.

Netuveli, G., & Blane, D. (2008). Quality of Life in Older Ages. 113-126. doi:10.1093/bmb/ldn003

OECD Employment and Labor Market: Key Tables. (2022). https://www.oecd-ilibrary.org/employment/employment-rate-of-older-workers-2011_emp-ol-table-2011-1-en adresinden alındı

Özen, S., & Özbek, Ç. (2017). Çalışma Yaşamında Yaşlılık: Yaşlı Çalışanlar ve İnsan Kaynakları Uygulamaları. *Çalışma ve Toplum*. <https://www.researchgate.net/publication/331466404> adresinden alındı

Tezcan, M. (1982). Toplumsal Değişme ve Yaşlılık. *A. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15.

Tunçkanat, F. (2011). Avrupa Birliği'nin Yaşlı Refahı ve Yaşlılığa İlişkin Politikaları. E. Özmete, T. Atlı, H. Boz, L. Akin, & Ş. Gökbayrak içinde, *Yaşlılar için Sosyal Politika Gündemi Konferansı* (s. 43 - 55). Ankara. <http://yasam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/259/2013/02/yasl%C4%B1lar-icin-sosyal-politika-gundemi1-kitap.pdf> adresinden alındı

TÜİK Nüfus Projeksiyonları 2018-2080. (2018). TÜİK : <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2018-2080-30567> adresinden alındı

(2022). *TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri 2021*. Ankara. Haziran 19, 2023 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27622> adresinden alındı

United Nations. (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision, Department of Economic and Social Affairs*. ESA/P/ WP.241, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, New York.

United Nations. (2022). *World Population Prospects: The 2022 Revision*. New York. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf adresinden alındı

United Nations. (tarih yok). *World Population Prospects: The 2017 Revision*. ESA/P/ WP/248, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, New York.

Uyanık, Y. (2017). Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika. *İş ve Hayat*, 3(5), 67 - 100.

Uzkurt, B. K. (2023). Toplumsal ve Ekonomik Bir Dönüşüm Olarak Gümüş Ekonomi Modeli. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 299-324.

(2010). *World Health Organization*.

(2010). *World Health Organization Global Health and Aging*. Nisan 22, 2019 tarihinde https://www.who.int/ageing/publications/global_health.pdf adresinden alındı

Avrupa Birliği'nin Koronavirüs Salgını ve Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Yaşadığı Sosyoekonomik ve Kültürel Sorunlar

Socioeconomic and Cultural Problems of the European Union after the Coronavirus Pandemic and the Russian-Ukrainian War

Turgut ÇILGIN^a

ÖZ

^aYüksek Lisans Mezunu (MSc), Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi, Kocaeli, Türkiye / Master's Degree, Kocaeli University, Labour Economics, Kocaeli, Türkiye
ORCID:
0000-0003-1629-9759

E-posta/E-mail:
turgutcilgin@gmail.com

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Turgut ÇILGIN

Makale Türü
Article Type
Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi
Received
25.06.2024

Kabul Tarihi
Accepted
02.09.2024

ROR ID
0411seq30

Amaç –Koronavirüs Salgını ve Ukrayna Savaşı gibi tüm dünyayı etkileyen ve tarihi değişimlere neden olan çok önemli iki faktörün Avrupa Birliği üzerindeki sosyoekonomik ve kültürel açıdan olumsuz etkileri ve bunun sonucu oluşan sorunların çözümü için geliştirilen politikalar araştırılmıştır

Yöntem–Bu makalenin yazılmasında nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır.

Bulgular – Araştırma sonucunda AB'nin salgın ve savaşın yarattığı olumsuz sonuçlar neticesiyle sosyoekonomik, siyasi, askeri ve kültürel anlamda birçok sorun ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Fakat, bu sorunların bazılarının geçmişten gelen sorunlar olduğu, savaş ve salgın neticesinde ise kronikleştiği görülmüştür.

Sonuç – Ekonomik ve kültürel gelişmelere bağlı olarak oluşan sorunların AB'nin kuruluş hedefi olan refah ve entegrasyon gibi iki önemli konuda hedeflere ulaşılmasını engellediği ve başarısız olunduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Koronavirüs Salgını, Rusya-Ukrayna Savaşı, Yoksulluk, Refah Şovenizmi

JEL Kodları: O52, F50, F02, E24, R2, F52

ABSTRACT

Purpose –The negative effects of two very important factors that affected the whole world and caused historical changes, such as the Coronavirus Pandemic and the Ukrainian War, on the socioeconomic and cultural life of the EU and the policies developed to solve the problems experienced were investigated.

Methodology –Literature review and document review methods, which are qualitative research methods, were used in writing this article.

Findings–As a result of the research, it is seen that the EU is facing many socioeconomic, political, military and cultural problems due to the negative consequences of the epidemic and war. It has been seen that some of these problems are problems from the past and have become chronic as a result of war and pandemic.

Conclusions– It is seen that the problems arising from economic and cultural developments prevent the achievement of the goals in two important issues such as welfare and integration, which are the founding goals of the EU, and thus the failure is achieved.

Keywords: European Union, Coronavirus Pandemic, Russia-Ukraine War, Poverty, Welfare Chauvinism

JEL Codes: O52, F50, F02, E24, R2, F52

Önerilen Atıf Şekli / Recommended Citation: Çilgin, T. (2024). Avrupa Birliği'nin Koronavirüs Salgını ve Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Yaşadığı Sosyoekonomik ve Kültürel Sorunlar. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (2), 65-87. DOI: 10.30976/susead.1504803

Yazarlar, telif haklarına kısıtlama olmaksızın sabiptir / Authors own copyright without restriction.

1. GİRİŞ

Koronavirüs Salgını ve Rusya - Ukrayna Savaşı nedeniyle tüm dünyada sosyoekonomik değişimler yaşanmaktadır. Salgın insanları, işletmeleri, kamu otoritelerini, belediyeleri ve bölgeleri derinden etkileyen büyük bir şok yaratmıştır. Ukrayna'daki savaş, pandemi nedeniyle zayıflamış olan birçok ülke ve toplumsal grup için kırılma noktaları daha da artırmıştır. Bu iki dış gelişme, toplumsal gruplar ve devletler arasındaki parçalanmayı, uzaklaşmayı ve kutuplaşmayı hızlandırmıştır. Etkilerin birçoğu eşitsizliklerin daha fazla artacağını göstermektedir (European Parliament, 2022).

Salgın nedeniyle neoliberal paradigmanın en büyük hedefi olan küreselleşme de kesintiye uğramıştır. Bu kesintiler Rusya-Ukrayna Savaşı'nın patlak vermesi ile beraber daha da şiddetlenmiş ve dünyanın yerelleşme eğilimleri ile beraber milliyetçi ve muhafazakâr paradigmanın hakimiyetine gireceğinin işaretlerini taşımaktadır. Küresel üretim ve tedarik zincirlerindeki kopmalar ile beraber küreselleşmenin kesintiye uğraması nedeniyle dünya genelinde arz ve talep sıkıntısı birlikte yaşanmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle Rusya'ya uygulanan ambargoların sonucunda oluşan enerji ve gıda sıkıntısından dolayı enflasyonist bir baskı doğmuş ve kalıcı bir hale gelmiştir (European Federation of National Organisations Working with the Homeless [FEANTSA], 2024a).

Endüstri sektörü üzerine kurulu bir ekonomik sistemi olan Avrupa Birliği, bu atmosferde sosyoekonomik sorunlar sarmalına düşmüştür. Bir taraftan Rusya-Ukrayna Savaşı devam ederken diğer taraftan Süveyş Kanalı'nın tıkanması çift taraflı bir enerji ve tedarik darboğazı yaratmıştır. Enflasyon ile birlikte ücretlerin de aynı oranda artmaması ücretlerin enflasyon karşısında erimesine neden olarak yaşam maliyetlerinde yarattığı artış AB vatandaşlarında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Aynı anda Rusya'dan, Türk Devletler Teşkilatı üyesi Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'dan, Ortadoğu'dan ve Arap coğrafyasından gelen enerji sevkiyatının durması endüstri yoğun bir devletler birliği olan AB için çok hayati ve temel sorunların baş göstermesine neden olmuştur. Bu sorunların başında enerji krizine bağlı olarak artan maliyetlerin yarattığı enflasyon, işsizlik, ücretlerin düşüklüğü ve evsizlik gelir (Belgian Presidency of the Council of the European Union, 2024).

Diğer sorun ise, bu ekonomik sorundan dolayı sosyolojik ve kültürel anlamda baş gösteren refah şovenizmine bağlı olarak oluşan ırkçılık ve yabancı düşmanlığıdır. Bu iki ana sorun AB'nin kuruluş gayesi ve ayakta kalma nedeni olan "entegrasyon" ve "refah" gibi iki ana dinamiğin temellerinin ciddi bir şekilde sarsılmasına ve AB'nin dağılma sürecine doğru ilerlediği tahminlerine neden olmaktadır. AB'nin salgın sonrası yayınladığı raporlarda sürekli bu tehlikeler dile getirilmiş ve öngörülen tehlikeli akıbeti bertaraf etmek için öneriler sunulmuştur. Makalede AB'nin Koronavirüs Salgını ve Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası yaşadığı sosyoekonomik sıkıntılar ve AB'nin geleceğine dair raporlarda belirtilen öneriler ve bu önerilerin kısıtlılıkları araştırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi ve literatür taraması yöntemleri kullanılarak rapor, belge ve makaleler incelenmiştir. Sonuçta AB'nin çok önemli derin ve yapısal sorunları olduğu görülmüştür. AB'nin içinde bulunduğu askeri, siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel sorunlarının çözümü için gerekli olan atmosferin hali hazırda bulunmadığı ve bunun uzun yıllar ile beraber yüksek bütçeli finansman desteği gerektirdiği görülmüştür.

2. KORONAVİRÜS SALGINI VE KÜRESEL YANSIMALARI

2020 yılında başlayan ve tüm dünyayı etkileyen Koronavirüs Salgını bir sağlık krizi olmakla beraber aynı zamanda küresel bir ekonomik krizdir. Tüm dünyada salgının yayılmaması adına zorunlu kılınan kapanma önlemleri, çalışanları ve işverenleri ilk defa yaşadıkları ve tecrübesiz oldukları yeni olumsuzluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Kapanmalar nedeniyle, çalışanlar aniden bir gecede iş yerinde-yüz yüze çalışanlardan uzaktan-evden çalışanlara, normal genel kamu hizmetleri ise zorunlu temel hizmetlerin sağlanmasına dönüşmüştür. Çalışma güvencesi olmayan büyük bir kısım çalışan ise işsiz kalarak, işsizlik yardımlarının ulaşmasını bekleyen izinli veya işten çıkarılmış insanlar haline dönüşmüştür (Kniffin, vd. 2021: 65). Bu dönemde alınan sıra dışı önlemlerden dolayı iş hayatı ile beraber eğitim sisteminin de yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime geçtiği görülmüştür. Koronavirüs Salgını, sağlık sorunları ve can kayıpları ile beraber eğitim hayatı, iş hayatı, kültürel ve sanatsal hayat ve aile hayatı gibi yaşamın her noktasında etkisini göstererek ciddi zararlar vermiştir.

Otel, restoran, mağaza alışverişi, turizm gibi sektörlerde üretimin ve hizmetin tamamen durduğu görülmüştür (World Trade Organization [WTO], 2020: 2-3). 2008 krizi gibi diğer ekonomik bunalım dönemlerinin aksine, bu krizdeki arz noktasındaki azalma doğal piyasa şartlarında gelişen talep eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkmamıştır. Üretimin düşmesinin nedeni, bulaş hızının sınırlandırılması için uygulanan yapay müdahale politikalarıdır (Dell'Ariceia, vd. 2020: 1). İnsanlar ekonomik bağımsızlıklarını sağlayan işlerini ve sosyalleşme imkanlarını yitirerek sosyoekonomik ve sosyo-kültürel anlamda savaş dönemlerini anımsatan çok sınırlı ve kapalı bir hayat akışına ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Koronavirüs Salgınına karşı uygulanan kapanmacı politikalar nedeniyle talep ve arz birlikte azalmıştır. Küresel üretim ve tedarik zincirleri talep düşüklüğü nedeniyle kesintiye uğramıştır. Talebin arzı etkilemesi nedeniyle üretim de azalmış ve dünya genelinde milyonlarca insan işlerini kaybetmiştir. Bu ani kesintiler ve kapanmalar nedeniyle oluşan psikoekonomik panik ortamında süpermarketlere yoğun talep artışı yaşanmış, bu durum arz eksikliğine neden olarak temel tüketim malları noktasında enflasyona yol açmıştır. Küresel finans sisteminde düşüşler yaşanmış ve 2008 mali krizinden daha ciddi derecede ekonomik olumsuzluklar ortaya çıkmıştır (Fernandes, 2020: 2). Olumsuz ekonomik sonuçların giderilmesi için maliye ve para politikaları uygulanmıştır. İşsizlik ödenekleri, doğrudan nakdi destekler ve kredi desteği gibi araçlarla halk ve ekonomik müesseseler desteklenmiştir. Bu dönemde kamu borç yükü artmış, likidite artmış ve parasal bir genişleme yaşanmıştır (Ilzetki, 2020: 1).

Salgın ile beraber uygulanan tedbirler kapsamında yaşanan kapanmalar nedeniyle çalışma saatlerinde çok büyük oranlarda kayıplar oluşmuştur. Kapanmalar nedeniyle, küresel işgücünde ortalama %81'lik bir kayıp yaşanmıştır. İstihdamda yaşanan işgücü kayıpları, orta gelir seviyesi kuşağında yer alan devletlerde %87 olarak gerçekleşirken, üst gelir seviyesi gurubunda yer alan devletlerde ise %70 olmuştur. Küresel üretim ve tedarik zincirinin kopması ve işgücünün kısıtlanması nedeniyle, kapasitelerin ve kaynakların sınırlı olduğu gelişmekte olan ülkeler salgından çok ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Pandeminin, ekonominin üretim ve tüketim kısmında yol açtığı olumsuzluklar devletlerin ekonomik yapısı ve uyguladığı politikaların yöntemleri nedeniyle farklılıklar göstermektedir. Uygulanan sert karantina tedbirleri zaten kötü bir durumda olan emek piyasasının daha fazla bozulmasına neden olmuştur (International Labour Organization, [ILO] 2020: 2-5).

Pandeminin yol açtığı bu olumsuz etkiler nedeniyle, 2020 yılı sonunda dünya genelinde toplam işgücü gelirleri, pandemi öncesi yıl olan 2019 yılı gelirine göre yaklaşık 3,7 trilyon dolar azalmıştır. Bu miktarda bir azalış, 2019 yılının küresel toplam Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın yaklaşık %4,5'ine karşılık gelmektedir. Emegün maruz kaldığı bu zorunlu gelir kayıpları, işgücünü yoksullukla ve çaresizlikle baş başa bırakarak, ihtiyaçlarını tasarruflarını harcayarak karşılamaya yöneltmiştir. Bu durum işgücünün hane halkı harcamalarını ve tüketimlerini minimize etmeye zorlayarak, toplamda krizin talep eksikliği yönünün devamını sağlamıştır (International Labour Organization, [ILO], 2021: 11-12).

Kopan küresel üretim ve tedarik zincirleri nedeniyle dünya çapında hammadde tedariki konusunda arz yönlü bir sıkıntı başlamıştır. Küresel üretim ve tedarik zincirlerinde hayati öneme sahip olan hava ve deniz lojistiğinde duraksamalar yaşanması krizi uzun vadeli bir soruna dönüştürmüştür. Küresel şirketler, yüksek bir maliyet riski taşısa bile pazarlara yakın ülkelerde alternatif tedarikçiler bulma veya kendi üretim tesislerini kurma yönünde stratejik kararlar almıştır. Otomotiv sektörü üreticileri ara mamul ve hammadde kıtlığından dolayı üretimlerini durdurmuş ve bu durum araç fiyatları enflasyonunu artırmıştır (Fernandes, 2020: 13-14). Bu sorun yalnız otomotiv sektöründe değil, küresel çapta diğer tüm endüstriyel sektörlerde ve alt sektörlerde kendisini göstermiştir. Pandeminin tüm bu makro etkileri mikro anlamda da tüm dünyada hayata yansımıştır (International Monetary Fund [IMF], 2020).

Yaklaşık 3 milyar insanın kapanmalar nedeniyle hareket edememesi, petrol talebini dünya genelinde ciddi boyutlarda düşürmüştür. Henüz pandeminin ilk dönemi olan Mart ayında petrol fiyatları, 34 \$ 'dan 25.70 \$ 'a gerilemiştir (NPR News, 2020). Pandemi petrol ile beraber hisse senedi piyasalarının getirilerini de görülmemiş seviyelerde düşürmüştür. 2020 yılının tamamı ele alındığında petrol ve borsaların kaybının % 80 olduğu görülmektedir. Bu kayıp oranları 2008 küresel mali krizinin petrol ve borsalara olan etkisiyle neredeyse aynıdır (Zhang, vd. 2021:1). Bu ciddi durum karşısında ABD Merkez Bankası Fed, 2008-2009 krizi esnasında başvurduğu Vadeli Varlığa Dayalı Kredi uygulamasını yeniden uygulamaya başlamıştır (Investor's Business Daily, 2020). Avrupa Birliği'nde ise tahvil getirileri ciddi boyutlarda düşerek, yaklaşık olarak 2011-2012 krizinde düşülen oranlara gerilemiştir (Financial Times, 2020).

Avrupa Konseyi'nin 17 Haziran 1997 tarihli İstikrar ve Büyüme Paketi (SGP) Kararları (European Council, 2017), 2020 yılının Mart ayında pandeminin yarattığı olumsuzluklara serbest tepkiler verilebilmesi adına

askıya alınarak ülkelerin sıkı bütçe kriterlerinden kurtulmaları sağlanmıştır. Bu, üye devletlerin, sıkı SGP bütçe gerekliliklerinden geçici olarak ayrılarak, kamu harcamalarına bütçeden büyük miktarda mali destek aktararak COVID-19 krizine tepki vermelerine olanak tanımıştır. Uzun yıllar boyunca devletleri kısıpca alan bu güçlü mali döngü kriterlerine karşı verilen bu zoraki karara bağlı olarak AB genelinde kullanılan yeni önlem ve araçlar, krizin ulusal düzeydeki sosyal güvenlik ağlarına ve sağlık sistemlerine yönelik ekonomik ve sosyal zararlarının hafifletilmesinde oldukça etkili olmuştur (European Commission, 2022a).

Bununla beraber, pandeminin yol açtığı finansal sorunlara çözüm bulunması amacıyla Avrupa Komisyonu, Kurtarma ve Dayanıklılık Kolaylığı (RRF) aracılığıyla AB adına tahvil ihraç ederek sermaye piyasalarından borçlanarak 2022 itibarıyla yaklaşık 650 milyar euro fon toplamıştır. RFF kapsamındaki yapılan reformlar devletlerin ekonomilerini ve toplumlarını daha sürdürülebilir, dayanıklı, yeşil ve dijital geçişlere hazırlıklı hale getirmek doğrultusunda hazırlıklı kılmayı amaçlamıştır (European Commission, 2021b). SGP dışı uygulanan bu serbestlik ile sağlanan yatırımlar arasındaki olumlu etkileşim ve AB'nin krize verdiği politika tepkisinden alınan dersler, mali yönetim çerçevesinin yeniden gözden geçirilmesi için tetikleyici olmuştur. Kriz aynı zamanda kamu ve özel sektör borç oranlarında da önemli bir artışa yol açarak, borç oranlarının kriz sonrasında kademeli, sürdürülebilir ve büyüme dostu olacak bir şekilde ihtiyatlı seviyelere yeniden düşürülmesini de gündeme getirmiştir (European Commission, 2022a). Tüm bunlar AB'nin neoliberal paradigma ile devam edemeyeceğini ve muhafazakâr veya sosyal liberal bir paradigmaya dönerek daha sosyal bir yaklaşım benimsemesi gerektiğine işaret etmiştir.

3. SALGIN SONRASI KÜRESEL KONJONKTÜR VE RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI

Pandemi sonrasında devletlerin kamu harcamalarına dayalı muhafazakâr bir paradigmayla hareket etmelerinin mantıklı olacağı henüz pandemi devam ederken IMF raporlarında belirtilmiştir. Kamu yatırımlarının sosyoekonomik sistemin tekrar düzelmesi için önemli bir rol oynayacağı düşünülmüştür. Böylece kamu yatırımları ile beraber devlet regülasyonlarının da etkinleşeceği için deregülatif küreselleşmeci neo-liberal dönemin sona ereceği ortaya çıkmıştır. Böylece kapitalizmin yol açtığı düşük üretkenlik, yavaş büyüme ve eşitsizlikler gibi sıkıntıların bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır. Ancak IMF direktörü bu dönemde devletlerin büyük oranlarda IMF borçlanması yapma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir (Akçay, 2020:1-3). Pandemi sonrası yerel ve milli çerçeveli bir muhafazakâr devlet kapitalizmi sayesinde sosyoekonomik canlanmanın planlandığı görülmektedir. Tüm bu beyanlar ışığında İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesyen paradigma çerçevesinde oluşturulan “sosyal refah devleti” benzeri bir devlet kapitalizmine girileceği düşünülmektedir.

Geçmiş 2014 yılına kadar dayanan Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşın Koronavirüs Pandemisinden dolayı yaşanan kapanmaları takiben 2022 yılı Şubat ayı içinde tekrar patlak vermesi, henüz pandemi şokunu atlatamayan küresel politik-ekonomik konjonktürde güçlü bir deprem etkisi yaratmıştır. Büyük küresel enerji kaynaklarına sahip olarak enerji piyasasında etkin bir konumda olan ve Avrupa Birliği'nin doğal gaz talebinin % 40'ını sağlayan Rusya, savaş nedeniyle ortaya çıkan mücbir sebepten dolayı ve AB tarafından uygulanan ambargolara cevaben, enerji anlaşmalarını feshetmiştir. Ayrıca, fiyatı artırarak yaklaşık 100 dolar civarına yükseltmiştir. Böylece endüstri alanında yoğun bir şekilde Rus doğal gazına bağımlı olan Avrupa Birliği ülkeleri enerji kıtlığı yaşamaya başlamıştır. Bu durum AB genelinde üretim ve sanayi sektörlerini etkileyerek küresel anlamda da tüm sektörlerde maliyetlerin artmasına ve büyüme oranlarının küçülmesine neden olmuştur (Seddon, Sheppard, ve Foy, 2022).

Petrol fiyatlarının Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle artması üretim maliyetlerini de artırarak arz temelli bir enflasyonu tetiklemiştir. Zira, maliyet artışları üretim hızını düşürerek küresel üretim ve tedarik zincirlerinde büyük aksamalara yol açmıştır. Merkez bankalarının enflasyonu düşürmek için uyguladıkları faiz artırımları ise harcamaların daha fazla azalmasına ve üretime yönelik yatırımların düşerek likiditenin birikime yönelmesine neden olmuştur. Üretim maliyetlerinin artmasına bağlı olarak ve üretimin düşmesine paralel olarak insanların kazançlarını harcama veya üretim yatırımı yerine faiz yatırımında değerlendirmeleri resesyona neden olmuştur (Cable, 2022).

Ortaya çıkan küresel krize yönelik Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve OECD gibi uluslararası ekonominin önemli kurumlarının başkanları küresel ekonomik sistemin tıkanıpına yönelik görüşlerini açıklamıştır. Çin'in pandemi politikasının dünyayı yerelleşmeye itmeye beraber kendi yerel ekonomisini de yerel anlamda geliştireceği görülmektedir. Küresel ekonomik göstergeler ışığında küresel büyümenin gittikçe daha fazla güç yitireceği görülmekle beraber Çin gibi yerelleşmesi sayesinde kendine yetebilen ulusal ve milli

ekonomilerin güçleneceğine dair öngörü kuvvetlenmektedir. IMF küresel büyümenin yıllar geçtikçe kademeli olarak gerileyeceğini tahmin etmektedir (Georgieva, 2020).

Küresel ekonominin geleceği hakkındaki karamsarlık artmaktadır. Küresel ekonominin resesyona hatta stagfasyona girme olasılığı nedeniyle küreselleşmenin de güç kaybederek geri plana itilebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır (Malpass, 2020) Küresel ticaretin diğer bir ifade ile ticari küreselleşmenin çok büyük zorluklarla karşı karşıya olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Küresel ticaret artışının ve küresel ticari sirkülasyonun büyük bir hız kaybı yaşadığı bir gerçektir (Iweala,2020). Küresel ekonomik görünümün kötüleşmeye devam edeceği tahmin edilmektedir (Cormann, 2020).

Koronavirüs Pandemisi ve Ukrayna-Rusya Savaşı sonrasında kopan tedarik zincirleri nedeniyle oluşan mücbir durumdan dolayı devletlerin öz kaynaklarına dayanarak yerleşmesi sonucu, küreselleşmeci yaklaşım stratejisinin yerini, ulus devlet yaklaşımlı bir strateji almıştır. Kapanmalar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan birbirinden kopuk dünya nedeniyle küreselleşme paradigmasının güç kaybettiği ve yerini milliyetçi-muhafazakâr paradigmaya bıraktığı görülmektedir. Millî ekonomi paradigması yeniden ortaya çıkarak, küreselci neo-liberal paradigmayı geri plana itmiştir. Milli kamu politikaları oluşturularak devletlerin korumacı bir pozisyon almaları öngörülmektedir (Yılmaz & Mutlu, 2020). Kapitalizmin emperyalist boyutunun en etkili aracı olan küreselleşmenin sona ereceği ve yerini yerleşmeci bir paradigmaya bırakacağı yönündeki öngörüler ile birlikte kapitalizmin küreselleşmeci emperyalist boyutunun bir süre geri plana çekildikten sonra ileride tekrar daha güçlü bir şekilde ortaya çıkacağını öngören ikinci bir tahmin de bulunmaktadır (Hernandez, 2020; Basiouny, 2022).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması sonrası ortaya çıkan soğuk savaşın bitmesiyle beraber neoliberal politikaların oluşturduğu deregülatif atmosferin devletlerin kalın çizgilerini yumuşatmasının baskısıyla gelişen küreselleşmenin en büyük lokomotifini olan küresel üretim ve tedarik zincirleri kapitalizmin emperyalist hegemonyasını dünyanın her köşesinde hâkim kılmıştır. Pandemi ve devamında Rusya-Ukrayna Savaşı ile beraber ise gerçekte devletlerin birbirlerine hem bilimsel hem de ticari güvenlik anlamında kozlar verdiği ortaya çıkmıştır. Bunun anlaşılması ile beraber devletlerde küresel üretim ve tedarik zincirlerine ve küreselleşmeci neoliberal politikalara karşı bir tepki ve teyakkuz hali oluşmuştur. Küreselleşmeci paradigmanın en ucuza en çok mal üretimi politikasından, yerel kaynak kullanımını teşvik ederek en güvenilir üretimi ve tedariki önceleyen milli ekonomi politikalarına geçiş tercih edilmiştir (Marks, 2022). Bu milli güvenlik temelli ekonomi politikası tercihi, deregülatif Neo-liberal politikaların yerine, serbest piyasanın ve yerli sermayenin devlet regülasyonları ve antidamping uygulamaları ile korunması şeklindeki devletçi bir kapitalist döneme girilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SOSYOEKONOMİK KONJONKTÜRÜ

Avrupa Birliği (AB)'nin küresel ekonomideki payının özellikle pandemi ile başlayan süreç ve en son Rusya-Ukrayna Savaşı nedenleriyle son yıllarda ciddi oranda azaldığı görülmektedir. AB, dünyanın en büyük ekonomilerinin ilk sıralarında yer alırken, Asya ekonomilerinin büyümesi karşısında küresel ekonomideki liderlik gücü ciddi bir şekilde düşmüştür. Pandemi, savaşlar ve ticari çatışmalar uluslararası kurallara dayalı sistemin prensiplerine tehlikeli boyutlarda zarar vermektedir. AB'nin hem iç hem de dış ilişkilerini ve politikalarını üzerine inşa ettiği bu kurallara dayalı sistemin temeli sarsılarak çok önemli bir yol ayrımına gelinmiştir. Özellikle en son yaşanan Rusya-Ukrayna Savaşı hiçbir şeyin eskisi gibi kalamayacağı bir kırılmanın göstergesidir (Letta, 2024:3).

Rusya, Avrupa'nın petrol ihtiyacının yaklaşık %33'ünü, doğal gazının yaklaşık %45'ini ve kömürünün yaklaşık %50'sini karşılayan çok önemli bir küresel enerji ihracatçısıdır. Rusya'ya Ukrayna Savaşı nedeniyle enerji kaynakları üzerinden ambargo uygulamak, alternatif enerji kaynaklarının Rusya'dan sağlandığı ölçüde ekonomik ve hızlı bir şekilde ikame edilemeyecek olmasından ve daha öncesinde nükleer enerji kaynaklarından büyük oranda vazgeçilmesinden dolayı, Avrupa Birliği endüstrisinde ve ekonomisinde önemli düzeyde bozulmalara yol açmaktadır. Bu durum ekonomik dengeleri bozarak refah düzeyini etkilemektedir. Birçok şirket, ilk strateji olarak üretimlerini Avrupa'ya daha yakın noktalara geri getirerek yani yerleşerek tedarik hatlarını kısaltmaya ve onları daha güvenilir hale getirmeye çalışmaktadır (Marks, 2022).

Aslında AB ülkeleri kuruluşundan itibaren kronik ulusalcı yaklaşımı bir türlü üzerlerinden atamayarak tam entegrasyonu sağlayamamıştır. Bazı başat AB ülkelerinin ulusal çerçevede iç sosyoekonomik görünümünü pozitif yönde dönüştürmesine ve kalkınma fırsatlarını artırmasına rağmen, vergi teşviklerinin çoğunlukla ulusal çerçeveli oluşu nedeniyle bu pozitif dönüşümün AB geneline yayılmadığı görülmektedir. Entegrasyon kopukluğunun bir örneği ve nedeni de henüz AB genelini birbirine bağlayacak yüksek hızlı bir demiryolu

ağının kurulamamasıdır. Bu yönde birtakım girişimler planlansa da vergi ve teşvik sisteminin hala ulusal çerçeveli oluşu AB genelinde bir hızlı raylı sistem inşasını engelleyerek AB'nin entegrasyon yaklaşımını baltalamaktadır (Letta, 2024:5).

Diğer taraftan, AB 1957 yılında kurulduğunda Ortak Pazar/Tek Pazar Projesi ile savaşın sebebi olan ekonomik milliyetçiliği ortadan kaldırmayı ve ulus devletleri üye devletlere dönüştürmeyi hedeflemiştir. AB'nin ilk başlarda bu hedefine yaklaştığı görülse de 2008 ekonomik krizi ile başlayan, Koronavirüs Salgını ve Rusya-Ukrayna Savaşı ile devam eden süreçte entegrasyon ve ulus devlet gibi temel bariyerleri aşamadığı ortaya çıkmıştır. Tüm bu krizlerin çözümüne yönelik politika girişimlerinin üye devletlerin arasında birbirinden farklı yaklaşımlarla yönetimi, AB üyeleri arasında ulus devlet temelli bölünmüşlüğü gözler önüne sermiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı, üye devletleri birleştirme ve ortak çözüm odaklı entegrasyon yerine, askeri güvenlik ve savunma politikalarının daha hızlı ve yoğun bir şekilde millileştirilmesini hızlandırmıştır. Özellikle Fransa ve Almanya'nın AB'nin kontrolünün dışına çıkma eğilimlerinin arttığı görülmektedir (Fabrini, 2024).

Bununla beraber Maastricht Kriterleri'nden beri uygulanan mali yönetim çerçevesi zaman içerisinde sorunlara çözüm bulamaz bir hale gelmiştir. Çerçeve, farklı mali pozisyonlara, sürdürülebilirlik risklerine ve diğer kırılmalıklara sahip olan üye devletler arasındaki farklılıkları dikkate almayarak ve genellemeci bir yaklaşım sergileyerek yeterince spesifik davranmamıştır. Halbuki üye devletlerin ulusal mali çerçevelerindeki dinamikler önemli ölçüde birbirinden farklılıklar göstermektedir. Devletlerin mali durumlarının şeffaflığı ve öngörülebilirliği engelleyen birden fazla gösterge ve gözlemlenemeyen bir takım değişkenlere dayanması nedeniyle AB mali çerçevesi karmaşık ve etkisiz bir hale gelmiştir. Ulusal maliye politikaları çoğunlukla neoliberal konjonktür gereği sermaye yanlısı kalmıştır. AB mali çerçevesi ile kısıtlanan ve bağımsız olamayan üye devletler, olumlu ekonomik dönemlerde bağımsız ve basiretli politikalar üretemeyerek mali çerçeve gereği mali risklerden korunma çabasıyla güç kaybederek bu dönemleri faydalı kullanamamıştır. Hem neoliberal paradigmanın deregülatif ortamı hem de AB'nin kısıtlayıcı mali çerçevesi nedeniyle devletlerin kamu maliyesi büyüme dostu bir ivme kazanamamış ve ulusal hükümetler büyümeyi ve sosyoekonomik dayanıklılığı artıran politikalara öncelik verememiştir (European Comission, 2022a).

AB devletlerinin neoliberal süreçte rekabet edebilirlik konusunda benimsedikleri ekonomik yaklaşım ücret maliyetlerinin düşürülmesine yol açmıştır. Ücret politikası ile döngüsel bir şekilde benimsenen maliye politikası birleşince AB'nin iç talebi zayıflamış ve AB sosyal modeli zarar görmüştür. AB kendi içinde oluşturduğu içe dönük bir rekabet sistemi neticesinde dış dünya ile olan rekabette zayıf düşmüştür. Kurallara dayalı küresel ekonomik sisteme fazlaca güvenerek rehavete kapılmıştır. Çin ise bu süreçte üretim ve tedarik ağını kendi menfaatlerine uygun dizayn ederek, AB'nin Çin'e olan bağımlılığını daha fazla artırmıştır. Çin'in bu hızlı arz genişlemesi AB'nin enerji kriziyle birleşince, AB'nin Çin'e olan bağımlılığı artarak endüstrisini ciddi bir tehdit ile karşı karşıya bırakmıştır. Diğer taraftan ABD'nin de Çin gibi endüstrisini korumacı bir yerleşmeye doğru yönelttiği, küresel üretim ve tedarik zincirini kendi menfaatleri doğrultusunda düzenlemeye çalıştığı ve AB endüstrisini ABD'ye çekmeye çalıştığı görülmektedir (Draghi, 2024).

Pandemi ile açığa çıkan ancak daha öncesinde de değişik yıllarda yaşanan krizlerde işaretlerini gösteren uluslararası kurallara dayalı sistemin içine girdiği kriz, Ukrayna-Rusya Savaşı ile beraber tartışılmaz bir biçimde ortaya çıkmıştır. Küreselleşme üzerinden yürütülen uluslararası kurallara dayalı düzenin gereği olarak bir mamülün parçalarının değişik ülkelerden imal edilmesi ve bu yolla uluslararası diyalog ve düzenin sağlanması şeklinde yürüyen sistem, pandeminin küresel üretim ve tedarik zincirini kopartması nedeniyle büyük bir sekteye uğramıştır. Ardından yaşanan Rusya Ukrayna Savaşı ile enerji ve gıda arzı sıkıntısı baş göstererek özellikle AB üzerinde maliyetler yönünde bir enflasyon oluşturmuştur. Bu enflasyon ile mücadele etmek için talep baskılanmış ve ücretler enflasyonun gerisinde kalmıştır. ABD ve Çin'den sonra Rusya'nın da kurallara dayalı küresel sistemi bozması AB açısından girift bir sorunlar sarmalı oluşturmuştur (Parley Policy Initiative, 2023).

Salgın nedeniyle ortaya çıkan çalışma ve seyahat kısıtlamalarının etkileri hâlâ devam ederek savaş nedeniyle oluşan krize katkıda bulunmaktadır. Savaşla beraber ortaya çıkan enerji ve gübre maliyetlerindeki artış, gıda fiyatlarının hızla yükseldiği ve kıtlığın arttığı endişe verici bir tablo çizmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı, küresel gıda tedariki üzerinde savaş öncesi var olan ciddi baskılara yeni baskılar eklemiştir. Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Afrika Boynuzu ülkelerinde yaşanan kuraklıklar tarımsal verimi olumsuz etkilemiştir. Yaklaşık 50 ülkenin, tahıl tedarikinin minimum %30'luk kısmı Rusya ve Ukrayna'ya bağımlıdır. BM Gıda ve Tarım Örgütü'ne göre bu ülkelerden 36'sı buğdaylarının %50'sinden fazlasını Rusya veya Ukrayna'dan karşılamaktadır (Dettmer, 2022).

Uluslararası kurallara dayalı sistemin tıkanmasının en önemli nedeni ABD'nin kural tanımaz tutumudur. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün Temyiz Organına üye atanmasını sürekli engelleyerek işlevsizleştiren ABD, DTÖ'nün kuruluşundan beri en büyük varoluşsal krizini yaşamasına neden olmaktadır. Çin ile yaşadığı ekonomik savaş nedeniyle DTÖ'nün işlevsizleştirilmesine gayret eden ABD, yalnız bununla da kalmayarak ve uluslararası düzene dair diğer mekanizmaları da işlevsizleştirme gayretlerine girişmektedir (Sen, 2024). Mesela, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin bir parçası olarak 1997'de kabul edilen Kyoto Protokolünün emisyonların azaltımını öngören sınırlamalarının ekonomisine zarar vereceğini gören ABD protokolü onaylamamıştır. Kanada ve Japonya da ABD'yi emsal alarak protokolden çekilmiştir. Bu, küresel ticari rekabet anlamında uluslararası kuralların denetleyiciliğini ortadan kaldıran bir etken olmuştur (Basseti, 2022).

Daha sonra 2016 yılında kabul edilen Paris Antlaşması ile görece Kyoto Protokolüne alternatif oluşturulmuş olsa da bu anlaşmanın şartları Kyoto Protokolünden daha hafif standartlar getirmiştir. Ancak ABD 2020 yılında Paris Antlaşmasından da çekilmiş ve 2021 yılında tekrar dönmüştür. AB ise üretim maliyetlerini yükselten bu emisyon azaltımını öngören anlaşmalara uymaya çalışarak küresel rekabette ABD'nin ve Çin'in gerisine düşmüştür (UN Climate Change [UNFCCC], 2024). AB ülkeleri, bu tür uluslararası kurallara uymak adına nükleer tesislerini kapatma kararı almış, ancak Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası yaşadığı enerji krizi nedeniyle küresel rekabette belirgin bir şekilde dezavantajlı duruma düşünce, ağırlık verdiği yeşil enerjinin yetersizliği nedeniyle tekrar nükleer enerji üretimine ağırlık verme kararları almıştır (World Nuclear Association, 2024).

Bununla beraber, ABD yine uluslararası kurallar sisteminin önemli bir kurumu olan Uluslararası Ceza Mahkemesine de üye değildir. Üye devletlerde işlenen suçlara dair ABD yetkililerinin yargılanması teoride mümkün görünse bile bunu pratikte uygulamak neredeyse imkansızdır (Human Rights Watch, 2024). Uluslararası kurallar sisteminin bir diğer önemli kuruluşu ise Uluslararası Adalet Divanıdır. ABD, hiçbir zaman kendisini Uluslararası Adalet Divanının genel kurul yetkisine teslim etmeye istekli olmamıştır (Murphy, 2009).

ABD tarafından tek taraflı olarak hiçe sayılan tüm bu kurallar sistemi aynı zamanda en büyük rakiplerinden olan AB için önemli dezavantajlara yol açarak AB'nin ekonomik yarışta geriye düşmesine neden olmuştur. Zira, AB, ABD tarafından hiçe sayılan tüm uluslararası kurallar sistemi kurumlarına ve kararlarına riayet etmiştir. AB ve ABD ekonomileri 1993 yılında benzer büyüklükteyken, 1993'ten 2022'ye kadar kişi başına düşen GSYİH'sını ABD yaklaşık %60 artırırken, uluslararası kurallara uyma gayretinde olan AB GSYİH'sını sadece yaklaşık %30 artırabilmiştir (Letta, 2004:4). AB'de sanayi üretimi Ocak 2023'e göre Ocak 2024'te %5,7 azalmıştır. 2022 yılında verimli yatırım oranı ABD'de GSYİH'nın %15'ini oluştururken bu oran AB'de %11 düzeyinde kalmıştır. 2022 yılı AB üretkenliği ABD üretkenliğinin yalnızca %75'i kadar olmuştur. Son on yıllık periyoda bakıldığında 2023'te ABD'nin ekonomik büyümesinin yedinci kez AB'nin ekonomik büyümesini aştığı görülmektedir (Beyrer, 2024).

Diğer taraftan AB maden ve insan kaynaklarının tedarikinde küresel kurallar sistemindeki adil olmayan durumlar nedeniyle sıkıntılar yaşamıştır. Bir an önce kritik madenlerin tedarik zincirini düzene sokmaya ihtiyaç duymaktadır. Enerji kaynaklarını da kapsayan bu kritik maden ve hammadde tedarik zincirini özel sektör üzerinden yürüten AB, ABD ve Çin gibi doğrudan hükümetler tarafından koordine edilen ve başarıyla yürütülen ülkelere kıyasla daha dezavantajlı durumda kalmaktadır. Bununla beraber insan kaynağı noktasında da 28 meslekte toplam işgücünün %14'ü oranında kalifiye işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Toplumun giderek yaşlanması nedeniyle çalışabilecek yaş aralığındaki nüfusun da azalması AB için sorun teşkil etmektedir (Draghi, 2024:5).

Orta büyüklükteki işletmelerin %95'inin, kalifiye çalışanların iş modellerinin gelişimi açısından %82 oranında hayati öneme sahip olduğu görülmektedir. Ancak AB genelinde orta ölçekli işletmelerin neredeyse üçte ikisi (%63) işgücü ve beceri eksikliklerinin kendilerini genel ticari faaliyetlerde geride bıraktığını belirtmektedir. Bunların %45'i bu geri kalmanın dijital teknolojileri benimseme veya kullanma çabalarını engellediğini söylemektedir. %39'u ise iş faaliyetlerini çevreci hale getirme konusunda yaşadıkları zorlukların ticari faaliyetlerini engelleyen bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Kamu istihdam hizmetleriyle daha iyi iş birliğinin (%58), başvuru sahiplerinin becerilerini değerlendirmek için daha iyi araçların (%49), şirketin beceri ihtiyaçlarını değerlendirmek için daha iyi araçların (%46) ve yabancı niteliklerin tanınması için daha kolay prosedürlerin (%38) eksikliği sorunun çözüme ulaşmasının önünde engel teşkil etmektedir (European Commission, 2023a).

Bununla beraber, AB ülkelerinde 13 milyondan fazla işsiz bulunmaktadır. AB’de çalışma saatlerine göre ücretlerin düşüklüğü önemli bir sorun haline gelmiştir. Deregülatif neoliberal paradigma önemli hasarlara yol açmıştır. Yeni iş modelleri istihdam haklarını tehdit ederek işçiler ile sendikalar arasındaki güç dengesizliğini artırmaktadır. İşgücünü koruyan ve eşit şartlar sağlayan düzenleyici bir ortama, sosyal bir devlet paradigmasına acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yeni ekonomi kuralları gereği kemer sıkma politikasına dönülmesi bütün bu sosyal sorunlar için kötü bir haberdır. AB’nin kemer sıkma politikalarına dayalı reformları, yeşil enerji ve dijital geçiş hedeflerine ulaşmak için ve Avrupa Sanayi Stratejisinin temel bileşenleri olan yatırım, kamu hizmetleri, altyapı, konut, ulaşım, çocuk bakımı vb. sosyoekonomik politikaların hayata geçmesini engelleyecek büyük bir risktir (Lynch, 2024). Sendika üyeliği ve toplu sözleşme kapsamındaki işçilerin payı azalmaktadır. Sendikalaşmanın AB ortalaması 2000 yılında yaklaşık %66 iken, 2019 yılında yaklaşık %56’ya düşmüştür. Bakım gibi bazı sektörlerde toplu pazarlığın neredeyse tamamen yok olduğu görülmektedir (European Commission, 2023b).

AB endüstrisi son dönemde önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle enerji maliyetlerindeki artış AB’nin can damarı olan endüstriyel üretimin dünya ile rekabet edebilirliğini engellemekte ve bu durum zincirleme bir şekilde istihdam başta olmak üzere tüm AB için içinden çıkılmaz sosyoekonomik problemlere yol açmaktadır. Nüfusun yaşlanması ve beceri gerektiren işlerdeki kalifiye eleman açığı buna eklendiğinde zorluğun boyutunun ne kadar yapısal ve ilkesel olduğu gözler önüne serilmektedir. Zira, yapısal ve ilkesel sorunların çözümü çok maliyetli ve uzun bir zamana ihtiyaç duymaktadır. AB’nin ise böyle bir finansmanı ve zamanı bulunmamakta ve kısa sürede sorunları çözmek zorundadır. AB, emisyon azaltım politikaları ve buna bağlı aşırı yorucu bürokratik prosedürlere bir de enerji krizi eklendiğinde yatırımcılar için çekiciliğini yitirmiştir (Beyrer, 2024).

Bunlarla beraber, Mart 2024’te sanayi üretiminde, Mart 2023’e kıyasla ortalama, Avro Bölgesinde ara mallarda %2,3, enerjide yüzde 3,5, sermaye mallarında %1,8, dayanıklı tüketim mallarında %8,3 ve dayanıksız tüketim mallarında ise %7 oranında düşüş yaşanmıştır. AB’de ise endüstriyel üretimde ara mallarda %2,2, enerjide %2,6, sermaye mallarında %1,5, dayanıklı tüketim mallarında %7,5 ve dayanıksız tüketim mallarında %5,1 oranında düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşler AB sanayisinin resesyon içerisinde olduğunu göstermektedir. Avro Bölgesi’nde mevsimsellikten arındırılmış işsizlik oranı, Nisan 2024’te %6,4 ve AB’de %6,0 olmuştur. Nisan 2024’te Avro Bölgesi’nde genç işsizlik oranı %14,1 ve AB’de %14,4 düzeylerinde gerçekleşmiştir (Eurostat, 2024a). Bu oranlar AB için aradan geçen onlarca yılın sonunda refah düzeyi anlamında başarılı bir sonuç olmamakla beraber, AB’nin entegrasyon hedefinin önündeki milliyetçi ve ırkçı tutumları artıracığı için ilerisi için büyük sorunlara işaret etmektedir.

5. SOSYOEKONOMİK SORUNLAR İLE İLİŞKİLİ KÜLTÜREL SORUNLAR

Rusya’nın Ukrayna’yı işgali, enerji, gıda ve gübre fiyatlarını anormal bir şekilde artırarak, enerji ve gıda kıtlığını şiddetlendirmiştir. Bu tablo ile beraber, süregelen küresel yaşam maliyeti krizi özellikle AB açısından adeta bir var oluş-yok oluş sorununa dönüşmüştür. Küresel gıda ve enerji fiyatları 2022 ortasındaki zirve seviyelerinden bu yana düşmüş olsa da, Rusya ile ambargo ve yaptırım savaşı içindeki AB ekonomisinde yurt içi fiyatlar ve gıda başta olmak üzere üretime yönelik riskler yüksek düzeylerde seyretmeye devam etmektedir. Ne yazık ki bu durumdan en çok zarar görenler yoksul haneler olmaktadır. Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş giderek uzayan ve öngörülemeyen bir hal alırken, bu savaş konvansiyonel çatışma boyutuyla da Avrupa’nın kapısını çalmaktadır. Bununla beraber, bu olumsuzluklara paralel bir şekilde başlayan Ortadoğu çatışma ortamı nedeniyle Süveyş kanalının kapanması Ortadoğu’yu olduğu kadar AB’yi de direkt etkilemektedir. Avrupa’nın jeopolitik krizler ve halkın hoşnutsuzluğunu yaratan yaşam maliyeti krizi gibi istikrarsızlık ve korku yaratan kalıcı krizler sarmalı ile karşı karşıya olduğu görülmektedir (FEANTSA, 2024a; Vanhercke, Sabato ve Spasova, 2024).

AB yönetimlerinin 2008 mali krizine bağlı olarak 2010 yılında ortaya çıkan Avro Bölgesi borç krizini öngörememesi, önleyememesi ve krizin ortadan kaldırılmasındaki yetersizlikleri, ana akım neoliberal siyasi kurumlara ve AB oluşumuna karşı güvensizlik yaratmıştır. Bunun üzerine savaş nedeniyle Rusya’ya uygulanan ambargo kararları sonucunda AB’nin enerji ve gıda noktasında zorluklar yaşaması eklenince vatandaşlarda var olan öfke ve güvensizlik ileri boyutlara taşınmıştır. Bir taraftan yaşanan ekonomik sorunlar vatandaşların refahını olumsuz yönde etkilerken diğer taraftan Avrupa genelindeki radikal sağ popülist ve muhafazakâr partiler tepkilerin kökenindeki duyguları anlayarak popülist bir şekilde kullanmak için fırsatı kaçırmamıştır. Bu partiler Avrupa şüpheciliği ve küreselleşme karşıtı bir siyasi söylem ile muhafazakâr kültürel gelenekçilik ve ulusalcılık söylemlerini harmanlayarak güçlü bir popülist şovenizm yaratmıştır. Bu

söylem ulus devlet egemenliğini yeniden tesis etme ve devleti yerelleştirme hedefi çerçevesinde tüm popülist hareketleri birbirine bağlamıştır (Heinisch, Werner, ve Habersack, 2019).

Popülizm, siyasi parti ve kurumlarca oy hedefi ile geliştirilen arz yönlü bir siyasi araç olmakla beraber, aynı zamanda seçmenlerin de konjonktürel ekonomi politiğe dayalı olarak duygu ve düşüncelerinin talep ettiği bir olgudur (Arzheimer, 2018). AB ülkelerinde gelişen popülizm ve milliyetçilik iki sacayağı üzerinden vücut bulmaktadır. Bunlardan ilki ulusal egemenlik, yani kültürel anlamda yerli vatandaşların yabancılara karşı savunulması diğeri ise, ekonomik egemenlik yani ekonomi politikalarının yerli vatandaşlarının zenginliğini sağlaması gerektiği fikrini savunmaktadır. Küresel mali krizin ve küreselleşmenin sonucunda ulusal ekonomik egemenliğin kaybedilmesi, ulusal halkın iş ve refahının da tehdit altında olduğu algısını güçlendirmiştir. Küreselleşme çerçevesinde uluslararası yapılan tedarik ve üretim anlaşmalarının iptal edilerek, diğer ülkelerdeki üretimlerin dolayısıyla zenginliğin tekrar ait olduğu ulusuna döndürülmesi ve ulusal işgücü piyasasının vatandaş olmayan işçilere kapatılması yönünde güçlü bir halk desteği ve buna yönelik popülist siyasi ekolün büyüdüğü görülmektedir. Avrupa genelinde popülist siyasiler işçi ve çiftçi sınıfından seçmenlerin ve ekonomik açıdan dezavantajlı grupların duygularından özellikle yararlanmaktadır (Brubaker, 2017).

Son yıllarda krizlere ve savaşlara bağlı olarak yaşanan ekonomik ve demografik değişim, AB'de yer alan ülke halklarının kültürlerini, sosyal refahlarını ve yerel yaşam tarzlarını dışarıdan gelen tehditlere karşı koruma temelli popülist politika biçimlerine kullanışlı bir alan açmıştır. Ayrıca neoliberal küreselleşme ile beraber yoğunlaşarak artan sosyal refah devleti erozyonu özellikle dezavantajlı ve orta sınıf yerel halkın sosyal faydalara endeksli refahının düşmesine neden olmuştur. Bununla beraber yoksul ülkelerden AB'ye doğru yaşanan göç, işgücü piyasasının yapısını değiştirmiş, nüfusun etnik, dilsel ve dinsel heterojenliğini artırmış ve kentsel yaşamı dönüştürmüştür. Zaten neoliberal ekonomik sistem nedeniyle uygulanan politikalar ve krizler nedeniyle bozulma sürecinde olan vatandaş refahının, göç nedeniyle bozulduğu duygusunu yaratan popülist söylemler yerli halkın işlerini, sosyal yardımlarını, kültürel kimliğini ve yaşam tarzını yani sosyal refahını göçmenlere karşı koruma içgüdüsünü artırmıştır. AB ülkelerinin vatandaşları arasında bile birbirlerine karşı bir korumacılık ve milliyetçilik duygusu giderek artmaktadır (Krzyżanowski, 2017; Mepschen, 2016; Watson, 2009).

Refah şovenizminin boyutu AB'nin temel kuruluş felsefesi ve hedefi olan tam entegrasyonun sağlanması ve milliyetçiliğin ortadan kaldırılması hususunda başarısız olduğunu göstermektedir (Michalopoulos, 2023; Snippe, Grier, Alipour & Théo, 2024). Karakteristik olarak AB aşırı sağ, yerlilik ve otoriterlik özelliklerini baskın bir şekilde temsil etmektedir. Yerlilik karakteristiği, yerli olmayan halkların ulus devletin homojenliğini ve bekasını tehdit ettiği savı üzerinden yabancı düşmanlığını artıran bir milliyetçiliktir. Otoriterlik karakteri ise, kanunlara ve devlet sistemine karşı işlenen suçların ağır şekilde cezalandırılacağı, neoliberalizmin aksine devletin sosyoekonomik sisteme müdahil olduğu ve regülasyonlarla toplumsal ve ekonomik yaşamın sıkı bir şekilde denetim altında tutulması inancını temsil etmektedir. Dışlayıcı ve hiyerarşik olan aşırı sağ ideolojiler ırkçılık ve göçmen karşıtlığı ile son dönemde tüm AB genelinde kendini göstermektedir (De Jonge & Heinze, 2023).

Seçmenlerin büyük çoğunluğu, göçmen karşıtı duygularla aşırı sağı desteklemektedir. Ancak bu göçmen karşıtı grubu göç şüpheçileri, yabancı düşmanları ve ırkçılar şeklinde ayırmak mümkündür. Yabancı düşmanlarının göçmenlere karşı korku ve tiksinti duyguları beslediği, ancak bunun için göçmen sayısının yerel halkın güvenliği ve refahı için bir tehdit oluşturacak oranda çok yüksek sayılarda olması gerekmektedir. ırkçılar, yabancıları biyolojik hiyerarşi yaklaşımına dayalı olarak her zaman küçümseyen klasik ırkçılar ve benzer kültürlerin birlikteliğini savunan diğerlerini dışlayan modern kültürel ırkçılardır. Göç şüpheçileri ise, ırkçı veya yabancı düşmanı tutumlara sahip oldukları için değil, refah ve güvenlik gibi bazı kaygı ve şüphelerden dolayı kendi ülkelerindeki göçmen sayısını azaltmak istiyorlar. Aşırı sağ yöneliminin salt ırkçılık ile değil asıl refah şovenizmini ifade eden göç şüpheçiliği ile de karakterize edilmesi gerekmektedir (Rydgren, 2008).

Refah faydalarının paylaşımından doğan endişe duygularının tetiklediği göç şüpheçiliği, refah şovenizmi (welfare chauvinism) olarak da ifade edilmektedir. Ama nihayetinde refah şovenizminin ırkçı ve yabancı düşmanı duyguları tetikleme potansiyelini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Özellikle uzun vadeli bakım sistemlerinin yetersizliği ve yaşanan ciddi konut ve barınma sorunu refah şovenizmini artırarak AB için ana yapısal problemler haline getirmektedir. AB devletlerinin gittikçe artan yoksulluk ile mücadele etmek için beşeri sermayeye yatırım yapmak ve ihtiyaç sahibi çocuklara ve ailelere yönelik becerilerini geliştirecek bir

mesleki eğitim açığı devam etmektedir. Yaşam maliyetinin yüksekliği ve ücretlerin düşüklüğü her iki AB vatandaşının bir tanesi için önemli bir sorun olmuştur (Schmit, 2024).

AB'de giderek artan oranda bir çalışan yoksulluğu sorunu bulunmaktadır. Çalışanların %10'undan fazlasının yoksulluk ve bunun sonucunda sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Yoksulluk içindeki çocukların sayısı ise 20 milyonu aşmıştır. Hayat pahalılığı krizi etkisini artırmış ve geçimini sağlamaya çalışan işgücü temel ihtiyaçlarını bile zorlukla karşılayacak duruma gelmiştir. Örneğin, ortalama 35 yıllık çalışma geçmişine sahip bir asgari ücretli emekli çok düşük miktarda emekli maaşı alarak kirasını bile ödeyememektedir. Güvencesiz işler ve ücretsiz stajyerlik arasında sıkışan genç nesil adına da oldukça zor bir dönemden geçilmektedir. AB'nin kuruluş lokomotifleri olan tek pazarın faydaları ülkeler ve vatandaşlar arasında eşit paylaşılmamıştır. Zenginlerin ve elitlerin gelirleri katlanarak hızla artarken, düşük ve orta gelirli insanların reel maaşları tam aksine yaşam maliyetleri karşısında hızla erimiştir (Lynch, 2024).

Ukrayna-Rusya arasında süregiden savaş, AB'de devam eden konut sıkıntısını hem gözler önüne sermiş hem de katlayarak artırmıştır. AB'nin yaşadığı kriz en çok, fiyatların artması ile beraber evsizlik nedeniyle ciddi şekilde barınma sorunu yaşayan en yoksul haneleri vurmuştur. Avrupa ülkelerinde konutla birlikte gıda ve enerji, düşük gelirli hanelerin harcama bütçelerinin en büyük kısmını oluşturmaktadır. Enerji maliyetleri, çoğu kötü yalıtımlı bakımsız evlerde yaşayan düşük gelirli işçiler için önemli bir yük olmuştur. Ücretlerin de enflasyon karşısında erimesi göz önüne alındığında hızla artan enerji fiyatlarına karşı savunmasız hale gelmiştir. AB devletlerinin, yaklaşık 4,5 milyon Ukraynalı mülteciyi kabul etmesi nedeniyle birçok sorun ortaya çıkmış olsa da, barınma sorunu tartışmasız en büyük sorunu teşkil etmiştir. Bu göçten dolayı oluşan talep patlaması birçok Avrupa ülkesinde, mültecileri ev sahibi yapmaya yönelik özel mali yardımlarda kesintilere yol açmıştır. Avrupa'da en az 895.000 kişinin evsiz olduğu bilinmektedir (FEANTSA, 2024a). AB'de evsizlik ve barınma sorunu geçmişten katlanarak gelen bir sorundur. Sorunun bu boyutlarda olması AB'nin barınmayı temel bir hak haline getirme konusundaki başarısızlığını vurgulamaktadır.

Bununla beraber, evsizlik, sokakta uyumaktan, başka birinin evinde geçici olarak bir kanepede uyumaya, bir arabada, çadırda veya garajda yaşamaya kadar çeşitli şekillerde tezahür edebilmektedir. Ayrıca bireylerin sosyal yardım kurumlarında geçici olarak barındırıldığı durumları da evsizlik kapsamında değerlendirebiliriz. Bu nedenle sokakta yaşayan 895 bin kişilik evsiz nüfus buzdüğünün sadece görünen kısmıdır. Evsizliklerin çoğu ise resmi istatistiklere yansımamaktadır. AB genelinde üye devletlerin farklı refah devleti rejimleri nedeniyle, evsizlik sorununa çözüm için uygulanan araçlar ve mali taahhütler çok çeşitlilik göstermektedir. AB'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen onlarca yıla ve onlarca stratejik hedefe rağmen sadece iki ülkenin (Finlandiya ve Danimarka), evsizliği azaltmayı başardığı görülmektedir. Hatta bazı üye ülkelerin temel hizmetlere dair çözüm sistemlerini henüz yeni kurmaya başlaması AB açısından vahim bir sosyoekonomik başarısızlıktır (FEANTSA, 2024b).

Koronavirüs Salgını, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşı ve bir dizi diğer küresel konjonktür, AB'nin uyum sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. Daha az gelişmiş bölgeler genellikle daha gelişmiş ve varlıklı bölgelere göre daha fazla etkilendiğinden, AB entegrasyonunun daha da kötüleşmesi ve bölgeler ile toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin hızla artması riskiyle karşı karşıyadır. Ana bir sorun olmasına rağmen salt savaş sonrası oluşan enerji dar boğazına odaklanmak resmin tamamını görmeyi engelleyecektir. Ukrayna, Rusya ve Beyaz Rusya ile ticari ilişkiler, savaş mültecileri, yoksulluk riskiyle karşı karşıya olan kişiler, yüksek düzeyde etkilenen sektörlerde çalışan kişilerin işsiz kalmaları, var olan işsizlik havuzuna göçmenlerin de dahil olarak işgücü arzını fazlaştırmaları ve ücretlerin düşmesi gibi diğer faktörler ve hassasiyetler de değerlendirildiğinde AB'nin karşı karşıya olduğu tehlike daha net ortaya çıkmaktadır (European Parliament, 2022).

Yaklaşık 450 milyonluk bir nüfusa sahip olan AB'de toplam nüfusun %21,7'sine denk gelen 95 milyon kişi yoksulluk içinde yaşamaktadır. Çocuk yoksulluğu oranı ise nüfusun yaklaşık %24,5 oranındadır. AB'nin 2010 yılında duyurduğu 2020 hedeflerine göre 20 milyon kişinin yoksulluktan kurtarılması amaçlanmıştı ama bu hedefe ulaşılamamıştır. Avrupa Sosyal Haklar Sütunu (EPSR) Eylem Planı hedeflerine göre, 2030 yılına kadar en az 15 milyon kişinin yoksulluğunun azaltılması hedefleniyor ama mevcut ekonomik zorluklar göz önüne alındığında bu hedefe de ulaşılamayacağı tahmin ediliyor. AB'nin birbirini tetikleyen ve birbirini iç içe geçmiş girift sorunlar sarmalı içerisinde olduğu ve bu sarmalın içinden çıkması için radikal çözümler bulması gerektiği aşikardır (European Commission [EC], 2010; Eurostat, 2024b; European Commission [EC], 2021a)

Yapılan son Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağ partilerin büyük bir ilerleme göstermesi büyük oranda halktaki bu tepkilerin bir sonucudur. Sonuçlara bakıldığında AB karşıtı milliyetçi ve ırkçı söylemlere sahip olan iki partinin toplamda aldığı oy ile Avrupa Parlamentosunda üçüncü sıraya yükseldiği hatta ikinci

sıradaki Sosyal Demokratların (S&D) sandalye sayısına çok yaklaştığı görülmektedir. Bununla beraber bağımsızlar ve hiçbir partiye bağı olmayanların içerisinde yer alan AB karşıtı ve milliyetçi milletvekillerini de hesaba katarsak AB karşıtı ittifakın S&D'yi geçerek çok bariz bir şekilde ikinci sıraya yerleştiği aşikardır. Diğer taraftan AB savunucusu neoliberal politikaların destekçisi olan EPP birinci sırada yer almış olsa da AB yanlısı partilerin genel anlamda önemli sayıda sandalye kaybetmesi, AB karşıtlarının önemli oranda sandalye kazanması ve oy oranlarının artışının hızlı bir ivme kazanması AB taraftarlarının zaferini gölgelemiştir (European Parliament, 2024). Bir sonraki seçim için AB'nin geleceği adına endişeli bir tablo ortaya koymuştur. Bu sonuçlar hiçte sürpriz değildir. Çünkü AB'nin bahsettiğimiz diğer sosyoekonomik ve sosyokültürel sorunları AB'nin birliktelik halinde devam etmesinin çok zorlaştığını göstermektedir. Seçim sonuçları var olan sorunların bir yansıması olarak malumun ilanı olmuştur.

6. SORUNLARA KARŞI ÜRETİLEN ÇÖZÜM STRATEJİLERİ VE ELEŞTİRİLER

Küresel çapta yaşanan 2008 küresel mali krizinin ardından, ortaya çıkan yüksek işsizlik ve bozulan işgücü piyasası, eşitsizlik, ekonomik kriz ve olumsuz yaşam koşulları göstergeleri gibi sorunlara çözüm bulmak için 2010'lu yılların ilk yarısında yenilenen mali kurallar, üye devletlere bütçelerini kısımları yönünde baskı uygulamıştır. Bu dönemde kamu yatırım harcamaları kemer sıkma politikasının en büyük kurbanları olmuştur. Kamu hizmetlerinde veya sosyal güvenlikteki kesintiler gibi kamu yatırımlarındaki ana kesintiler neoliberal dönemin deregülatif karakteri gereği devletleri daha da etkisiz kılmaya yönelik bir felsefe ile uygulanmıştır. Bu kesintilerden bazıları işgücü piyasası politika programlarını da vururken, aynı zamanda işgücü piyasasının kuralılaşdırılması da sürdürülmüştür (Vanhercke, Sabato ve Spasova, 2024).

Bu katı kesintiler ve kemer sıkma politikaları döneminin yol açtığı sosyal ve ekonomik olumsuzlukları bir nebze olsun iyileştirmek için Avrupa Parlamentosu, AB Komisyonu ve AB Konseyi tarafından 2017 yılında Avrupa Sosyal Haklar Sütunu kabul edilmiştir. Sütun, eşit fırsatlar ve işgücü piyasasına erişim, adil çalışma koşulları, sosyal koruma ve sosyal katılım olmak üzere neoliberalizmin özellikle 2010 sonrası mali kuralları nedeniyle yarattığı sorunlu alanlara çözümler öneren 3 bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerde sosyal koruma ve sosyal güvenlik, çalışma koşulları, sosyal politika, sürekli eğitim, eşit ücret, Avrupa sosyal politikası, cinsiyet eşitliği, işe erişim, sosyal diyalog ve sosyal entegrasyon gibi konulara dair hedefler belirlenmiştir (European Commission [EC], 2017).

Pandemi sonrasında ise, sorunlar katlanarak artmış ve Mart 2020'de Avrupa'da kemer sıkma ve kesinti ile özdeşleşen mali kuralların uygulanması askıya alınarak devlet yardımı kuralları gevşetilmiştir (Vanhercke, Sabato ve Spasova, 2024). Bununla beraber, devletlerin yeniden sosyoekonomik sahayı düzenlemeleri zorunluluğu ortaya çıkmış ve Avrupa Sosyal Haklar Sütunu'nun uygulanmasına dair bir eylem planı ihtiyacı artmıştır. 2021 yılında kabul edilen Avrupa Sosyal Haklar Sütunu Eylem Planı ile 2030 yılına kadar ulaşılması öngörülen, çalışma hayatı, sosyal yaşam, eğitim, ekonomiye, refah sistemleri, becerilerin geliştirilmesi ve sosyal içerme gibi ana başlıklarla belirlenen sosyoekonomik hedeflere ulaşılması için bir prosedür oluşturulmuştur. Bu Eylem Planı, Komisyon'un Porto Sosyal Zirvesi'ne katkısını oluşturmaktadır. Komisyon, üye devletlere, sosyal ortaklara ve bölgesel ve yerel yönetimlerin yanı sıra sivil toplum gibi diğer ilgili aktörlere sütunun kendi yetki alanları dahilinde uygulanmasını hızlandırmak için kolektif bir çabaya katılmaları ve gerekli önlemleri hızla almaları çağrısında bulunmuştur. Avrupa Sosyal Haklar Sütunu Eylem Planı, 2017 yılında kabul edilen sütunun ilkelerini vatandaşların yararına olacak somut ve spesifik eylemlere dönüştürmüştür. Bu eylem planı ile örneğin (European Commission [EC], 2021a);

1-20 ila 64 yaş arasındaki kişilerin en az %78'inin istihdam hayatına katılmasının sağlanması,

2-Yetişkinlerin her yıl en az %60'ının mesleki ve beceri eğitimlerine katılımının sağlanması,

3-Yoksulluk veya sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olan insan sayısının 2019'a kıyasla en az 5 milyonu çocuk olmak üzere en az 15 milyon azaltılması gibi spesifik hedefler de belirlenmiştir.

Portekiz Konsey Başkanlığı tarafından 7-8 Mayıs 2021 tarihinde Porto'da düzenlenen Sosyal Zirve'de, AB'nin pandemi sonrası ekonomik yönden yaşadığı dağınıklığın toparlanmasında ve insanlara öncelik veren sosyal devlet kararlılığı üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Porto Sosyal Zirvesi aynı zamanda AB Sosyal Sütunu Eylem planının taahhüdünü en yüksek siyasi düzeyde tartışmak için tüm kurul ve devletleri bir araya getirerek sorunların çözümüne dair stratejilerin olgunlaşmasını amaçlamıştır. 7 Mayıs'ta ortaklarca imzalanan Porto Sosyal Taahhüdünde, Komisyon'un Avrupa Sosyal Haklar Sütunu Eylem Planında belirlenen 2030 ana hedefleri kabul edilmiştir. 8 Mayıs'ta Avrupa Konseyi üyeleri sosyal konulara ilişkin Porto Deklarasyonunu kabul etmiştir (European Council, 2021).

Avrupa Komisyonu 2021 yılı Ekim ayında, 1992 Maastricht Antlaşması'ndan bu yana makroekonomik yaklaşmanın sağlanmasına, sağlam kamu maliyesinin korunmasına ve makroekonomik dengesizliklerin giderilmesine yardımcı olan AB'nin ekonomik yönetim çerçevesinin gözden geçirilmesine karar vermiştir. 2021 yılında yayınlanan tebliğ ile yaşanan sorunlara binaen AB'nin gelecek on yıllık ekonomi politikası koordinasyonunu ve gözetimini şekillendirecek temel ekonomik ve politik konular ele alınmıştır. Mevcut çerçeveye ilişkin temel endişeler dikkate alınarak, üye devletlerde borç sürdürülebilirliğini güçlendirmeyi, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi teşvik etmeyi ve böylece istikrar ve büyümenin ancak el ele gidebileceği 1992 tarihli Maastricht kriterleri benzeri bir yönelimi amaçlamıştır (European Commission, 2022a).

Rusya-Ukrayna Savaşı başladıktan sonra Rusya'nın gaz kesintileri nedeniyle enerji arzı noktasında yarattığı güvensizlik AB'yi ileriye dönük enerji temini için radikal kararlar almaya itmiştir. AB liderleri Mart 2022'de Avrupa Konseyi'nde Avrupa'nın Rusya'dan enerji ithalatına olan bağımlılığını mümkün olan en kısa sürede kademeli olarak ortadan kaldırma konusunda REPowerEU planı üzerinde anlaşmışlardır. REPowerEU, temiz enerjiye geçişi hızlandırarak ve daha dayanıklı bir enerji nakil sistemi ve bir enerji birliği için üye devletlerin birleşerek Rus enerjisine olan bağımlılığı ve talebi azaltmayı amaçlamıştır. Bu eylem planının uygulanması için düzenleyici ve altyapısal önlemlerin yanı sıra ulusal yatırım ve reformlar ile birleşik enerji diplomasisi arasında etkili bir koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda, enerji tüketimini azaltmak ve fosil yakıtları yenilenebilir enerji kaynakları ile değiştirmek için endüstriyel süreçleri de dönüştürmek ve talep tarafındaki eylemler ile arz tarafındaki eylemler arasında koordinasyonu sağlamak gerekmektedir. Hedeflerin bir kısmı AB tarafından yürütülürken, birçoğunun uygulanması ise üye devletlerin AB'den ayrı olarak ulusal reform ve yatırım çabasına bırakılmıştır (European Commission [EC], 2022b).

Bununla beraber, AB'deki elektrik tüketiminin bugünden 2030'a kadar yaklaşık %60 oranında artması beklenmektedir. Dağıtım şebekelerinin %40'ının 40 yaşın üzerinde olması ve sınır ötesi iletim kapasitesinin 2030 yılına kadar iki katına çıkması hedeflendiği için 584 milyar euro yatırım yapılması gerekmektedir. Komisyon elektrik şebekelerinin daha verimli çalışmasını ve daha geniş ve daha hızlı bir şekilde yaygınlaşmasını sağlayacak bir eylem planı hazırlamıştır. Komisyon, elektrik şebekelerinin Avrupa genelinde yaygınlaştırılmasına yönelik destekleyici bir yasal çerçeveyi halihazırda uygulamaya koymuştur. AB pazarlarının tamamen entegre olmasıyla modernize edilmiş bir altyapı ağının, vatandaşların ve iş dünyasının daha ucuz ve daha temiz enerjiden yararlanabilmesini sağlayacağı düşünülmektedir (European Commission, 2023c). Ancak, yapılması planlanan yatırımın finansmanı için gereken 584 milyar Euro'nun mevcut bütçe ve mali yönetim kuralları gerçeklikleri ile olan çelişkinin nasıl çözümleneceği hususu soru işareti yaratmaktadır.

Brüksel'de, 31 Ocak 2024 tarihinde düzenlenen Val Duchesse Sosyal Ortaklar Zirvesi'nde Avrupa Komisyonu, AB Konseyi'nin Belçika Başkanlığı ve Avrupalı sosyal ortaklar "Gelişen Avrupa Sosyal Diyalogu İçin Üçlü Bildirgesini" imzalamıştır. Bildirge, AB düzeyinde sosyal diyalogun güçlendirilmesi ve ekonomilerin ve işgücü piyasalarındaki temel zorlukların ele alınmasında güçlerin birleştirilmesi yönünde yenilenmiş bir kararlılığı temsil etmektedir. Amaç, gelişen işletmeleri, kaliteli iş ve hizmetleri ve iyileştirilmiş çalışma koşullarını desteklemektir. Komisyon, ortak sözleşmeyi müzakere etmeyi ve sonuçlandırmayı, hem sendikaların hem de işveren örgütlerinin üyeliğini ve temsil edilebilirliğini artırmayı amaçlamıştır (European Commission [EC], 2024).

Daha önce 2021 yılı Ekim ayında başlayan ekonomik yönetim incelemesi nedeniyle AB üye devletlerinin yeni borçlanmayı finanse etmek için kullanabileceği alan oldukça daralmıştır. Yüksek enflasyon, Avrupa Merkez Bankası (ECB)'ni, ilk olarak Mart 2022'den itibaren PEPP kapsamındaki net varlık alımlarını aşamalı olarak kaldırarak, ardından Temmuz 2022'den itibaren birkaç tur faiz artırımına giderek para politikası duruşunu sıkılaştırmaya yöneltmiştir. Üye devletlerin çoğunluğunun muzdarip olduğu yüksek bütçe açıkları ve kamu borç oranları, AB tarafından dikte edilen yönetim incelemesi kriterleri nedeniyle daha sıkı mali koşullarla birleştiğinde, mali sürdürülebilirliği sürdürme aciliyeti ile kamu harcamaları için yeterli hareket alanı yaratma arasındaki algılanan denge bozulmuştur. Üye devletlerin ekonomi politikalarının koordinasyonu, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı, sağlam kamu maliyesi, parasal koşullar ve sürdürülebilir bir ekonomiye ilişkin yol haritası olarak Şubat 2024'te, Konsey ve Avrupa Parlamentosu müzakerecileri arasında Yeni Mali Kurallar kabul edilmiştir. Bu kurallar ile üye devletlerin kamu borç oranının GSYİH'nin %60'ını aşmaması ve bütçe açığının GSYİH'nin %3'ünü aşmaması hedeflenmiştir (Theodoropoulou, 2024; European Council, 2024).

Kabul edilen mali kurallar, bütçe açığı gayri safi yurt içi hasılasının %3'ünün üzerinde olan üye devletlerin, bütçe açıklarını her yıl GSYİH'nin en az %0,5'i kadar azaltmalarını gerektirmektedir. Bu, 14 üye devletin gelecek yıl harcamaları kısması veya vergileri 45 milyar euro'ya kadar artırması gerektiği anlamına geliyor. Bu

2008 yılı krizinden sonra uygulanmaya başlanan kemer sıkma döneminin ikinci aşamasıdır. Sonuçları yalnızca daha az iş, daha düşük ücretler ve kamu hizmetlerinin daha fazla yetersiz finansmanı olarak hayata yansımaktadır. Bu kurallar Avrupa Yeşil Anlaşması ile uyumsuzluk yaratacak kriterlerdir. Tüm üye devletlerin yatırımlarını artırmaları gerektiğinde, bu kriterlerden dolayı devletlerin yaklaşık yarısının AB'nin sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik kendi hedeflerini karşılayamayacağı için bir kısır döngü misali acil yatırımları yapmasını da engelleyecektir. AB mali kurallarına ilişkin nihai siyasi anlaşmanın sıkı borç ve bütçe açığı kriterleri getirdiği ve yalnızca üç ülkenin (Danimarka, İsveç ve İrlanda) bu kriterlerle beraber gerekli sosyal ve Paris Anlaşması kapsamındaki emisyon taahhütlerine uygun yeşil yatırımları karşılayabildiği görülmektedir (Lynch, 2023).

RRF kapsamındaki hibelerin devam etmesi durumunda bile yalnızca iki ülke (Hırvatistan ve Litvanya) sosyal ve yeşil yatırım ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Acil bir durumda bulunan sosyal, ekonomik ve istihdam sorunları yerine borç ve açık oranlarının keyfi olarak azaltılmasına öncelik verilmesi işleri daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Bu tür kesintiler ve kemer sıkma uygulamaları Avrupa'yı daha yoksul bir hale getirmektedir. AB'nin sosyal dokusuna, üretim kapasitesine ve daha güçlü ve daha dayanıklı bir ekonomiye ulaşmasına engel olacaktır. Bu zorlukların üstesinden gelmek, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve iklim risklerini azaltmak için özellikle sosyal altyapı ve yeşil girişimlere yönelik kamu yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Tüm üye devletlerin ek finansman gereksinimlerini karşılamaları için tahmini 300-420 milyar euro gerekmektedir. Yıllık olarak AB GSYH'sinin yaklaşık %3'ü kadar bir miktara ihtiyaç duyulacaktır. Bunun için ise katı mali kuralların aksine, daha esnek mali kurallar, yeni artan oranlı vergilendirme ve uzun vadeli bir AB yatırım fonunun oluşturulması gerekmektedir (Mang ve Caddick, 2024). Ancak bu hedeflerin kısa vadede gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir.

Yeni Mali Kuralların kabulünün ardından Belçika'nın La Hulpe kentinde 15-16 Nisan 2024 tarihlerinde Avrupa Sosyal Haklar Sütunu Yüksek Düzeyli Konferansı, AB Konseyi Belçika Başkanlığı tarafından düzenlenmiştir. Konferansta 2017 yılında Göteborg Zirvesi'nde ilan edilen Avrupa Sosyal Haklar Sütununun Geleceğine ilişkin Bildirge, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Avrupalı sosyal ortakların çoğunluğu ve sivil toplum kuruluşları tarafından imzalanmıştır. Katılımcılar, artan rekabet gücünü ve üretkenliği eşit fırsatlarla birleştirerek, daha kaliteli işleri ve adil çalışma koşullarını teşvik ederek, yoksulluğu ve eşitsizlikleri azaltarak sosyal ve ekonomik ilerlemeyi bir arada yürütebilmek için Avrupa Sosyal Modelinin kaçınılmaz bir hedef olduğunu kabul etmişlerdir (Belgian Presidency of the Council of the European Union 2024). Ancak yeni mali kuralların katılımı ve sosyal model hedefi birbirleri ile paradoks oluşturmaktadır.

7. SONUÇ

AB'nin henüz pandemi öncesinde bile birçok alanda 2008 finansal krizinden süregelen sorunlar yaşamakta olduğu ve bunlara dair çözümler bulmaya çalıştığı bilinen bir gerçektir. 2008 krizinden beri süregelen sorunların üzerine, pandemi sonrası küresel üretim ve tedarik zincirlerinin bozulması ile Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle yaşanan enerji ve göç krizi eklenince, AB için birbirini tetikleyen ve iç içe geçmiş sosyoekonomik ve sosyokültürel sorunlar sarmalı ortaya çıkmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı AB'nin enerji sistemini ve üretim rejimini büyük ölçüde bozmuştur. Karşılıklı ambargo ve yaptırım sürecinde oluşan enerji kıtlığı ve yüksek fiyatlar üretim sektörü başta olmak üzere hayatın her alanında hayat pahalılığına ve enflasyona yol açmıştır. AB'nin Rusya'dan gaz, petrol ve kömür ithalatına aşırı bağımlılığının kritik boyutunu ön plana çıkararak enerji güvenliği hususunda olağanüstü bir teyakkuz haline geçilmesine sebep olmuştur. Rusya'nın fosil yakıtlarına ödenen yüksek meblağların, kısır bir döngü yaratarak Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşını sürdürmesine yardımcı olması da ayrı bir paradoks yaratmıştır.

Savaş demografik yapıları da değiştirerek sosyoekonomik ve sosyokültürel sorunlar üretmiştir. Savaş nedeniyle AB ülkelerine göç eden Ukraynalılar AB ülkelerinde var olan barınma sorununun katlanarak artmasına neden olmuştur. Sıkıntılı bir durumda olan konut arzına milyonlarca Ukraynalı göçmenin talepleri de eklenince bu durum AB'de yaşayanlar için hayat şartlarını daha fazla kötüleştirmiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, enerji krizi ile beraber gıda ve gübre fiyatlarını artırarak yaşam maliyeti krizini daha da kötüleştirmiştir. Bu durumdan en çok AB vatandaşı olan yoksul haneler zarar görmektedir. Ukraynalı ve diğer göçmenlerin AB'nin sosyal destek bütçesine eklenmeleri AB vatandaşlarının 2008 krizinden beri süregelen yoksulluk boyutlarını daha da olumsuz hale getirmiştir. Ukrayna-Rusya arasında giderek uzayan ve öngörülemez bir hale gelen savaş Avrupa'nın da kapısını çalarken, diğer taraftan Orta Doğu'da İsrail'in yapmış olduğu Gazze işgali ve soykırımına tepki olarak Süveyş boğazının kapatılması AB'nin yaşadığı krizleri kronikleştirmiştir.

Yaşanan bu ekonomik krizler sarmalı AB içerisinde bir refah paylaşımı sorunu doğurmuş ve bu durum zaten refah pastasının küçülmeye doğru ilerlediği bir dönemde, Ukraynalı ve diğer ülke göçmenlerine karşı refah paylaşımı kökenli bir şovenizm (welfare chauvinism) yaratmıştır. Hali hazırda yetersiz olan refah olanaklarının göçmenlerle veya AB içindeki başka milletlerle paylaşılmak zorunda kalınması refah şovenizmini şiddetli bir tepki haline getirmekte ve entegrasyonun önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. AB genelinde kalifiye veya niteliksiz işgücü ihtiyacı artmaktadır. Bir taraftan bu sorunu işgücü transferi yaparak çözmek isteyen AB, diğer taraftan göçmenlere karşı takınılan şovenist tutumun radikalleşmesi nedeniyle çok sıkıntılı bir süreçten geçmektedir. Refah şovenizmi daha tehlikeli bir boyuta, saldırgan ırkçı ve radikal faşist milliyetçiliğe evrilmektedir. Bu durum AB'nin var oluş felsefesine ve hedeflediği entegrasyon idealine ters bir sonuç ortaya koymuştur.

Bununla beraber, tüm dünyada olduğu gibi AB'de de neoliberalizm paradigmasının yerini Avrupa Sosyal Haklar Sütunu tarafından meşrulaştırılan yeni bir yerelleşme muhafazakâr paradigma almaktadır. Bu dönüşüm ile Keynesyen sosyal liberal ve muhafazakâr devlet kapitalizmine girildiği görülmektedir. Artan milliyetçilik ve küreselleşmenin duraklaması birlikte düşünüldüğünde AB için yeni bir dönemin başladığı anlaşılmaktadır. İşyerinde sağlık ve güvenliğin bazı önemli yönleri, neoliberal dönemde arka planda tutulduktan yıllar sonra ön plana çıkarılmıştır. AB genelinde neoliberal dönemin yok ettiği sosyal refah devletine acil bir şekilde ihtiyaç duyulmaktadır.

AB, milliyetçiliği neoliberalizmin bireyseliği ile yok etmeyi amaçlayan bir oluşum olarak ortaya çıkmış ve gelinen noktada milliyetçilik gün geçtikçe artan bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. AB'nin bir diğer felsefesi ve hedefi olan ekonomik refahın ve özgürlüklerin maksimizasyonu noktasında da başarısızlığa işaret etmektedir. Gelenen noktada yoksulluk ve evsiz kişilerin oranları refah sağlama vaatlerinin tam tersini işaret etmektedir. Ayrıca, son dönemde İsrail aleyhine yapılan protestolarda yaşanan antidemokratik, düşünce özgürlüğüne ve insan haklarına aykırı şekilde şiddet içeren güvenlik güçlerinin müdahaleleri AB'nin hedeflerinden çok uzaklara savrulduğunu gözler önüne sermiştir. AB'nin çok önemli derin ve yapısal sorunlarla boğuştuğu görülmektedir. AB'nin içinde bulunduğu askeri, siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel sorunlarının çözümü için gerekli olan sosyoekonomik ve sosyokültürel atmosferin hali hazırda bulunmadığı görülmektedir.

AB Parlamento seçimleri aşırı sağ olarak adlandırılan AB karşıtı ve milliyetçi kesimin oy oranlarını hızla artırdığını göstermiştir. AB taraftarı partiler oy kaybederken AB karşıtı milliyetçi kesimler oylarını artırmıştır. Aşırı sağ olarak bilinen ırkçı ve milliyetçi partilerin oy oranlarının hızlı bir şekilde arttığı ve aşırı sağın bağımsızlar da dikkate alındığında parlamentoda ikinci sıraya yükseldiği görülmektedir. Özellikle genç seçmenlerin yoğun bir şekilde ayrılıkçı ve ırkçı aşırı sağa kaymış olması bir sonraki seçimde AB karşıtı aşırı sağ partilerin tüm AB genelinde yönetimi devralmasına neden olacak bir dip dalgayı temsil etmektedir. AB on yıllardır sürdürdüğü entegrasyon ve refah iddiasını hayata geçirememiştir. Sosyoekonomik ve sosyokültürel anlamda bir ayrışma ve kutuplaşma içine girmiştir. Birçok üye devlet AB karşıtlığını dile getirmektedir. AB'nin bundan sonra SSCB'nin Mihail Gorbaçov ile yaptığı gibi kendisini feshetmesi ve devletlerin bağımsız bir şekilde ulusal ve uluslararası politikalarını belirlemesi gerektiği aşıkardır. Zira küreselleşmenin sona erdiği ve yerelleşmenin kendisini gösterdiği günümüz konjonktüründe devletlerin içinde bulunduğu sıkışmışlığa bağımsız çözümler bulunması için AB'nin dağılmasının serbest bir uluslararası ilişkiler atmosferi yaratacağı tahmin edilmektedir.

Pandemi ve Rusya-Ukrayna Savaşının AB'ye olan sosyoekonomik ve kültürel etkilerinin birlikte ele alındığı literatürün çok zayıf olması ve hatta raporlar dışında makale formatında çalışmanın yok denecek kadar az sayıda olması makaleye özgünlük katmakla beraber kaynak noktasında bir sınırlılık da oluşturmaktadır. Ayrıca kamuoyu araştırması niteliğinde olan son seçimlerin sonuçlarının ilerleyen seçimlerde daha da pekişeceği göz önünde bulundurulduğunda AB'nin dağılması noktasında tahminden öteye gidilerek daha spesifik ve sonuç odaklı çalışmaların yapılabileceği düşünülmektedir. Bunlarla beraber Rusya-Ukrayna Savaşının ve Ortadoğu'da süregiden çatışmaların hangi yöne evrileceği, savaşın AB'ye sıçrama ihtimali ve savaşların ne zaman sonuçlanacağı belirsizliğini koruduğu için bu savaşların AB'ye etkilerinin boyutu ve yarattığı sosyal, ekonomik ve kültürel sonuçlar henüz net bir şekilde ortaya çıkmamıştır. İlerleyen yıllarda yapılacak seçimlerle ortaya çıkacak olan kamuoyu eğilimleri ile beraber savaşların siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçlarına dair verilerin netleşmesi, sınırlılıkların azaldığı ve daha net sonuçlara ulaşılmış makalelerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ayrıca yaklaşan ABD seçimlerinin sonuçları ile beraber ABD-Çin, AB-Çin ve ABD-AB ilişkilerinin gidişatı da AB'nin geleceği açısından çok önemli etkenler olacağı için, bu konuların da geçmişte yaşanan pandemi ve süregiden savaşların yarattığı sonuçlarla birlikte ele alınması gerekmektedir.

Bu makale bir giriş makalesi niteliği taşımakla beraber aynı zamanda bundan sonraki çalışmalara ilham vermeyi amaçlamaktadır. Makale AB'nin içinde bulunduğu olumsuz durumu tespit etmeyi amaçlayarak AB'nin geleceği hakkında öngörü ve tahminlerin oluşmasına katkı sunmaktadır. Bundan sonra yapılacak olan çalışmaların bahsedilen sınırlılıklar ve olasılıklar göz önüne alınmakla beraber, özellikle refah şovenizmi (welfare chauvinism) konusuna odaklanmaları literatür adına önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

İntihal Beyanı: Ithenticate yazılımıyla makalenin benzerlik taraması yapılmıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

Conflict of Interest: The author declare that there is no conflict of interest.

Plagiarism: A check for plagiarism on this article was conducted by using Ithenticate Software.

License: Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

EXTENDED ABSTRACT

Socioeconomic and Cultural Problems of the European Union after the Coronavirus Pandemic and the Russian-Ukrainian War

INTRODUCTION

It is observed that socioeconomic changes are taking place all over the world due to the Coronavirus Pandemic and the subsequent Russia-Ukraine War. The epidemic has created a huge shock that has deeply affected people, businesses, public authorities, municipalities and regions. The war in Ukraine has further increased vulnerabilities for many places and social groups already weakened by the pandemic. These two external shocks accelerated the fragmentation and separation between social groups and states. Many of the impacts have highlighted the risk of further widening inequalities.

Due to the pandemic, global production and supply chains, as well as globalization, which is the biggest goal of the Neoliberal paradigm, have been interrupted. This interruption also indicates that neoliberalism has entered a transformation process in a paradigm sense and will be dominated by the nationalist and conservative paradigm along with localization tendencies. Due to the interruption of globalization, supply and demand shortages have been experienced worldwide. This became especially severe with the outbreak of the Russia-Ukraine War, and the whole world took on a localization-oriented atmosphere. Due to the energy and food shortages resulting from the embargoes imposed on Russia due to the Russia-Ukraine war, inflationary pressure arose and became permanent. Although inflation did not increase much due to the stagnation of supply and demand during the pandemic period, the decrease in energy supply and the increase in its price as well as the increase in demand during the war exacerbated inflation. Due to the shortage of housing supply, especially with Ukrainian immigrants, housing shortage has been added to the existing problems of poor households.

The EU, which has an economic system based on the industrial sector, has fallen into a huge tangle of socioeconomic problems in this atmosphere. While the Russia-Ukraine War continues on the one hand, and on the other hand, the blockage of the Suez Canal has created a bilateral energy and supply bottleneck. The fact that wages do not increase at the same rate with inflation causes wages to melt against inflation, and the increase in living costs has created dissatisfaction among EU citizens. The simultaneous halt of energy shipments from Russia, the Turkic Republics, the Middle East and the Arab geography has caused vital and fundamental problems to emerge for the EU, which is an industry-intensive union of states. The most important of these problems is that, as a result of increasing costs due to the energy crisis, although imports with the USA and China are increasing day by day, exports remain in the background, causing the current account balance to deteriorate.

The other problem is the welfare nationalism that emerges sociologically and culturally due to this economic problem. These two main problems cause the foundations of the two main dynamics such as "integration" and "welfare", which are the purpose of the establishment of the EU and the reason for its survival, to be seriously shaken and cause predictions that the EU is moving towards the process of disintegration. In the reports published by the EU after the pandemic, these dangers were constantly mentioned and suggestions were made to eliminate the dangerous outcome foreseen.

The last European Union Parliament elections showed that the anti-EU and nationalist segment, called the far right, increased its voting rates rapidly. While all other parties lost votes, anti-EU nationalist groups increased their votes. It is seen that the vote rates of racist and nationalist parties, known as the far right, have increased rapidly and the far right has risen to the second place in the parliament when independents are taken into account. The fact that especially young voters have shifted intensely to the separatist and racist far-right represents a bottom wave that will cause far-right parties to take over the power throughout the EU in the next election. The EU has not been able to realize its claim of integration and prosperity that it has maintained for decades. It has entered into a socioeconomic and sociocultural separation and polarization. Many states express their opposition to the EU.

METHOD

In this study, the socioeconomic difficulties experienced by the EU after the Coronavirus Pandemic and the Russia-Ukraine War, and the strategies, suggestions and criticisms regarding the future of the EU and their limitations are discussed. In the research, academic articles on the subject, as well as reports and documents of official institutions, were examined by using document analysis and literature review, which are qualitative research techniques.

FINDINGS (RESULTS)

As a result, it can be seen that the EU is struggling with very important, deep and structural problems. It has been seen that the socioeconomic and sociocultural atmosphere required for the solution of the military, political, economic, sociological and cultural problems of the EU does not currently exist and that creating this atmosphere is almost impossible since it requires many years and an astronomical amount of financial support.

CONCLUSION AND DISCUSSION

The EU has not been able to achieve the desired success in sociocultural integration and socioeconomic welfare, which it has aimed for for many years since its establishment. It could not react successfully to the global transformations that occurred as a result of the epidemic and the war, causing the ongoing problems to increase and become more complicated. Considering the anticipated course of the world and the spiral of problems the EU is in, it is thought that the EU will soon face the reality of disintegration forced by the conjuncture.

KAYNAKÇA

- Arzheimer, K. (2018). Explaining Electoral Support for the Radical Right. In, *The Oxford Handbook of the Radical Right*. Rydgren, Jens (Edt.). Oxford University Press. 143-165. <https://www.kai-arzheimer.com/explanations-radical-right-voting.pdf>
- Akçay, Ü. (2020). *Yeni Bir Bretton Woods*. https://www.academia.edu/44394967/Yeni_Bir_Bretton_Woods?email_work_card=view-paper
- Basiouny, A. (2022). *Is This the End of Globalization?* <https://magazine.wharton.upenn.edu/issues/fall-winter-2022/is-this-the-end-of-globalization/>
- Bassetti, F. (2022). *Success or failure? The Kyoto Protocol's troubled legacy*. *Foresight*. <https://www.climateforesight.eu/articles/success-or-failure-the-kyoto-protocols-troubled-legacy/>
- Belgian Presidency of the Council of the European Union (2024). *European Pillar of Social Rights: The La Hulpe Declaration on the Future of Social Europe*. La hulpe. Belgium. <https://belgian-presidency.consilium.europa.eu/media/bj0adazv/declaration-finale.pdf>
- Beyrer, M. (2024). *Address by Markus Beyrer, Director General of Busnesseurope. High-level conference on the European pillar of social rights la hulpe*. https://www.busnesseurope.eu/sites/buseur/files/media/speeches/2024-04-16_mb_speech-la_hulpe_final.pdf
- Bloomberght, (2020a). *IMF ve Dünya Bankası'ndan küresel ekonomi için 'alarm zilleri'*. <https://www.bloomberght.com/imf-ve-dunya-bankasi-ndan-kuresel-ekonomi-icin-alarm-zilleri-2320799>.
- Brubaker, R (2017). Why populism? *Theory and Society*. 46, 357–385 <https://doi.org/10.1007/s11186-017-9301-7>
- Cable, J. (2022). *World at rising risk of recession as inflation hits consumers*. <https://www.reuters.com/markets/europe/global-economy-world-rising-risk-recession-inflation-hits-consumers-2022-08-23/>
- Cormann, M. (2020). *IMF ve Dünya Bankası'ndan küresel ekonomi için 'alarm zilleri'*. <https://www.bloomberght.com/imf-ve-dunya-bankasi-ndan-kuresel-ekonomi-icin-alarm-zilleri-2320799>
- De Jonge, L. & Heinze, A.-S. (2023). *How to Respond to the Far Right*. *VerfBlog*. <https://verfassungsblog.de/how-to-respond-to-the-far-right/>
- Dell’Ariccia, G., Mauro, P., Spilimbergo, A. and Zettelmeyer, J. (2020). *Economic Policies For The COVID-19 War*. IMF Blog. <https://cdn.cursdeguvernare.ro/wpcontent/uploads/2020/04/FMI-Economic-policies-for-the-COVID-19-War.pdf>
- Dettmer, J. (2022). *Why African states are reluctant to pick sides on Ukraine*. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/africa-reluctant-to-pick-sides-on-ukraine-russia-war-food-shortage-crises/>
- Draghi, M. (2024). *Speech Mario Draghi La Hulpe. European Pillar of Social Rights: The La Hulpe Declaration on the Future of Social Europe*. https://i2.res.24o.it/pdf2010/Editrice/ILSOLE24ORE/ILSOLE24ORE/Online/Oggetti_Em

[bedded/Documenti/2024/04/16/20240416%20Speech%20Mario%20Draghi%20La%20Hulpe%2016%20April%202024.pdf](https://ec.europa.eu/economy_finance/dbpedia/Documenti/2024/04/16/20240416%20Speech%20Mario%20Draghi%20La%20Hulpe%2016%20April%202024.pdf)

European Commission [EC] (2010). *A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

European Commission [EC] (2017). *European pillar of social rights*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ce37482a-d0ca-11e7-a7df-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-62666461>

European Commission [EC] (2021a). *The European Pillar of Social Rights Action Plan*. <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/>

European Commission [EC] (2021b). *The Recovery and Resilience Facility (RRF)*. https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_en#map

European Commission [EC] (2022a). *Communication on orientations for a reform of the EU economic governance framework*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0583>

European Commission [EC] (2022b). *REPowerEU Plan*. Brussels. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN&qid=1653033742483>

European Commission [EC] (2023a). *European Year of Skills: Survey highlights skills shortages in small and medium-sized enterprises (SMEs)*. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10661>

European Commission [EC] (2023b). *Commission sets out concrete actions for greater involvement of social partners at national and EU level*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_290

European Commission [EC] (2023c). *Commission sets out actions to accelerate the roll-out of electricity grids*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_6044

European Commission [EC] (2024a). *Tripartite Declaration for a Thriving European Social Dialogue*. Val Duchesse Social Partners Summit. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1632&langId=en>

European Council (2017). *Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact Amsterdam*. Eur-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31997Y0802%2801%29>

European Council (2021). *The Porto Declaration*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/08/the-porto-declaration/>

European Council (2024). *Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97*. <https://www.consilium.europa.eu/media/70386/st06645-re01-en24.pdf>

European Federation of National Organisations Working with the Homeless [FEANTSA], (2024a). *8th Overview Of Housing Exclusion In Europe*. <https://www.feantsa.org/download/executive-summary-en3607945785998260596.pdf>

European Federation of National Organisations Working with the Homeless [FEANTSA], (2024b). *ETHOS - European Typology of Homelessness and housing exclusion*. <https://www.feantsa.org/download/en-16822651433655843804.pdf>

- European Parliament (2022). *The impact of the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine on EU cohesion*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/733095/IPOL_STU\(2022\)733095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/733095/IPOL_STU(2022)733095_EN.pdf)
- European Parliament (2024). *2024 European election results*. <https://results.elections.europa.eu/>
- Eurostat (2024a). *Industrial production up by 0.6% in the euro area and by 0.2% in the EU*. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-euro-indicators/w/4-15052024-bp>
- Eurostat (2024a). *Living conditions in Europe - poverty and social exclusion*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_poverty_and_social_exclusion
- Fabbrini, S. (2024). *How to combat economic nationalism in Europe*. *Social Europe*. <https://www.socialeurope.eu/how-to-combat-economic-nationalism-in-europe>
- Fernandes, N. (2020). *Economic Effects Of Coronavirus Outbreak (COVID-19) On The World Economy*. IESE Business School Working Paper. SSRN. (WP-1240-E). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504>.
- Financial Times (2020). *Expats in Dubai Call For Cut in Their Children's School Fees*. <https://www.ft.com/content/c9f83ca9-9107-436f-864b-da1b7e28f56f>.
- Georgieva, K. (2020). *IMF ve Dünya Bankası'ndan küresel ekonomi için 'alarm zilleri'*. <https://www.bloomberght.com/imf-ve-dunya-bankasi-ndan-kuresel-ekonomi-icin-alarm-zilleri-2320799>
- Heinisch, R., Werner, A., & Habersack, F. (2019). Reclaiming national sovereignty: the case of the conservatives and the far right in Austria. *European Politics and Society*, 21(2), 163–181. <https://doi.org/10.1080/23745118.2019.1632577>
- Hernandez, Z. (2020). *Will Covid-19 Kill Globalization?* <https://zekrets.substack.com/p/will-covid-kill-globalization>
- Human Rights Watch (2024). Q&A: *The International Criminal Court and the United States*. <https://www.hrw.org/news/2020/09/02/qa-international-criminal-court-and-united-states>
- Ilzetzi, E. (2020). COVID-19: The Economic Policy Response. *A CEPR Press VoxEU.org*. <https://voxeu.org/article/covid-19-economic-policy-response>.
- International Labour Organization (2020). *COVID-19 And The World Of Work Updated Estimates And Analysis*. ILO monitor 2nd edition: Briefing Note. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf
- International Labour Organization (2021). *COVID-19 And The World Of Work. Seventh edition*. <https://www.ilo.org/resource/brief/ilo-monitor-covid-19-and-world-work-7th-edition>
- International Monetary Fund [IMF] (2020). *World Economic Outlook. The Great Lockdown*. International Monetary Fund. Research Department. Washington. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/World-Economic-OutlookApril-2020-The-Great-Lockdown-49306>
- Investor's Business Daily (2020). *Dow Jones Today, Stocks Slip: Fed Stimulus, Senate Impasse; New York, California Lockdown; NYSE Floor Closes*. <https://www.investors.com/market-trend/stock-market->

[today/dow-jones-today-futures-slidefed-stimulus-impasse-new-york-california-lockdown-nyse-floor-closes/](https://www.bloomberght.com/imf-ve-dunya-bankasi-ndan-kuresel-ekonomi-icin-alarm-zilleri-2320799).

- Iweala, N. O. (2020). *IMF ve Dünya Bankası'ndan küresel ekonomi için 'alarm zilleri'*. <https://www.bloomberght.com/imf-ve-dunya-bankasi-ndan-kuresel-ekonomi-icin-alarm-zilleri-2320799>
- Kniffin, K. M., Narayanan, J., Anseel, F., Antonakis, J., Ashford, S. P., Bakker, A. B., Bamberger, P., Bapuji, H., Bhawe, D. P., Choi, V. K., Creary, S. J., Demerouti, E., Flynn, F. J., Gelfand, M. J., Greer, L. L., Johns, G., Kesebir, S., Klein, P. G., Lee, S. Y. and Vugt, M. V. (2021). "COVID-19 And The Workplace: Implications, Issues, And Insights For Future Research And Action". *American Psychologist*, 76(1). <https://doi.org/10.1037/amp0000716>.
- Krzyżanowski, M. (2017). Discursive Shifts in Ethno-Nationalist Politics: On Politicization and Mediatization of the "Refugee Crisis" in Poland. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(1–2), 76–96. <https://doi.org/10.1080/15562948.2017.1317897>
- Letta, E. (2024). *Much More Than A Market; Speed, Security, Solidarity*. European Council Report. <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>
- Lynch, E. (2023). *The shadow of austerity-and authoritarianism*. <https://www.socialeurope.eu/the-shadow-of-austerity-and-authoritarianism>
- Lynch, E. (2024). *La Hulpe : A project of hope - Intervention of Esther Lynch, ETUC General Secretary*. *European pillar of social rights, Speeches*. <https://www.etuc.org/en/speech/la-hulpe-project-hope-intervention-esther-lynch-etuc-general-secretary>
- Malpass, D. (2020). *IMF ve Dünya Bankası'ndan küresel ekonomi için 'alarm zilleri'*. <https://www.bloomberght.com/imf-ve-dunya-bankasi-ndan-kuresel-ekonomi-icin-alarm-zilleri-2320799>
- Mang, S. & Caddick, D. (2024). *Navigating Constraints for Progress: Examining the Impact of EU Fiscal Rules on Social and Green Investments*. <https://www.etuc.org/sites/default/files/publication/file/2024-04/Publication%20-%20Fiscal%20Rules%20Report.pdf>
- Marks, H. (2022). *The Pendulum in International Affairs*. <https://www.oaktreecapital.com/insights/memo/the-pendulum-in-international-affairs>
- Mepschen, P. J. H. (2016). *Everyday autochthony: Difference, discontent and the politics of home in Amsterdam*. *Thesis, fully internal*, Universiteit van Amsterdam. https://pure.uva.nl/ws/files/4482853/168895_02.pdf
- Michalopoulos, S. (2023). *EU far-right dangerously boosted in new forecast*. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/eu-far-right-dangerously-boosted-in-new-poll/>
- Murphy, S. D. (2009). The United States and the International Court of Justice: Coping with Antinomies. C. P. R. Romano (Edt.), *In, The Sword and the Scales: The United States and International Courts and Tribunals* (pp. 46–111). chapter, Cambridge: Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/abs/sword-and-the-scales/united-states-and-the-international-court-of-justice-coping-with-antinomies/E57F10940288F167B3B4A082E62F170F>

- NPR News (2020). *Oil Prices, Stocks Plunge After Saudi Arabia Stuns World With Massive Discounts*. <https://www.npr.org/2020/03/08/813439501/saudi-arabia-stuns-world-withmassive-discount-in-oil-sold-to-asia-europe-and-u->.
- Parley Policy Initiative (2023). *The "Rules-Based International Order," explained*. <https://www.parleypolicy.com/post/the-rules-based-international-order-explained>
- Rydgren, J. (2008). Immigration sceptics, xenophobes or racists? Radical right-wing voting in six West European countries. *European Journal of Political Research*. 47. 737–765. <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1475-6765.2008.00784.x>
- Schmit, N. (2024). *Speech by Commissioner Schmit at the high-level conference on the European Pillar of Social Rights*. European Commission – Speech. https://belgian-presidency.consilium.europa.eu/media/jnanhvzh/speech_by_commissioner_schmit_at_the_high-level_conference_on_the_european_pillar_of_social_rights.pdf
- Seddon, M., Sheppard, D., & Foy, H. (2022). *Russia switches off Europe's main gas pipeline until sanctions are lifted*. <https://www.ft.com/content/2624cc0f-57b9-4142-8bc1-4141833a73dd>
- Sen, N. (2024). *The Appellate Body in Crisis*. *Linklaters Trade Practice*. <https://www.linklaters.com/fr-fr/insights/blogs/tradelinks/the-appellate-body-in-crisis>
- Snippe, E., Griera, M., Alipour, N. & Théo B.-G. (2024). *Meet the parties fighting for power in the European elections*. https://www.euractiv.com/section/politics/news/meet-the-parties-fighting-for-power-in-the-european-elections/?utm_source=website&utm_campaign=popular
- Theodoropoulou, S. (2024). Debating the reform of the EU's economic governance: implications for Social Europe. In Vanhercke B., Sabato S. & Spasova S. (eds.). *Social policy in the European Union: state of play 2023, An ambitious implementation of the Social Pillar*, ETUI and OSE. https://www.etui.org/sites/default/files/2024-06/Social%20policy%20in%20the%20European%20Union-state%20of%20play%202023_2024.pdf
- UN Climate Change [UNFCCC] (2024). *The Paris Agreement*. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>
- Vanhercke, B., Sabato, S., & Spasova, S. (2024). *Social policy in the European Union: state of play 2023 An ambitious implementation of the Social Pillar*. Twenty-Fourth annual report. European Trade Union Institute and OSE. https://www.etui.org/sites/default/files/2024-06/Social%20policy%20in%20the%20European%20Union-state%20of%20play%202023_2024.pdf
- Watson, S.D. (2009). *The Securitization of Humanitarian Migration: Digging moats and sinking boats*. 1st ed. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203876794>
- World Nuclear Association (2024). *Country Nuclear Profiles*. <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles>
- World Trade Organization [WTO] (2020). *Trade Set To Plunge As COVID-19 Pandemic Upends Global Economy*. Press Release. https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm#:~:text=World%20merchandise%20trade%20is%20set,effectiveness%20of%20the%20policy%20responses.&text=The%20%20dollar%20value%20of%20world,%25%20to%20US%24%2018.89%20trillion

Yılmaz A.Y. ve Mutlu, Ğ. S. (2020). Salgın Sonrası Dünyada, Küreselleşme ve Ulus Devlet Tartışmaları, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(3), 1965-1976

Zhang, W. & Hamori, S. (2021). Crude oil market and stock markets during the COVID19 pandemic: Evidence from the US, Japan, and Germany. *International Review of Financial Analysis*. 74. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101702>.

Kamu Hizmeti Sunumunda Nesnelerin İnterneti Teknolojilerinin Kullanımı: Sistemik Literatür Analizi

The Use of Internet of Things (IoT) Technologies in Public Service Delivery: A Systematic Literature Review

Zehra ÇUBUKCU^a

ÖZ

^a Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Konya, Türkiye / Asst.Prof., Selçuk University, Department of Political Science and Public Administration, Konya, Türkiye.
ORCID:
0000-0001-8578-8615.

E-Posta/E-mail:
zehra.cubukcu@selcuk.edu.tr

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Zehra ÇUBUKCU

Makale Türü
Article Type
Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi
Received
11.07.2024

Kabul Tarihi
Accepted
17.09.2024

ROR ID
045hgzm75

Amaç - Bu araştırmanın amacı, nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerindeki etkisini alan yazında yer alan konu ile ilgili makaleler aracılığıyla incelemektir.

Yöntem - Belirtilen amaç doğrultusunda çalışma kapsamında sistemik literatür analizi yapılmıştır. Arama sonucunda 89 çalışma araştırma soruları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmalar araştırma konusunda yapılan kısıtlamalar doğrultusunda 16 çalışmaya indirilmiştir. İlgili araştırma soruları şu şekildedir: "Nesnelerin interneti teknolojisinin etkilediği kamu hizmetleri nelerdir?" ve "Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir?"

Bulgular - Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar, hizmet sunum süreçlerinin etkinlik ve verimliliklerinin artması, kolay denetlenebilirlik, idarenin açıklık ve şeffaflığını kolaylaştırması olarak sıralanabilir. Dezavantajlar ise güvenlik ve gizlilik açıklığı riski barındırması ve mahremiyet ihlaline neden olabilmesi olarak belirtilebilir.

Sonuç - Ele alınan çalışmalarda nesnelerin interneti teknolojilerinin belediyenin yol bakım hizmetleri, sağlık, enerji, ulaşım, kamu güvenliği gibi pek çok alanda kamu hizmeti sunumunu etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nesnelerin interneti, kamu hizmetleri, sistemik literatür analizi

JEL Kodları: Z0

ABSTRACT

Purpose - The purpose of this research is to examine the impact of Internet of Things technologies on public service delivery processes through articles related to the topic in the literature.

Methodology - In line with the stated purpose, a systematic literature analysis was conducted within the scope of the study. As a result of the search, 89 study was analyzed within the framework of the research questions. These studies were reduced to 16 studies in line with the restrictions on the research. The relevant research questions are as follows: "What are the public services affected by the Internet of Things technology?" and "What are the advantages and disadvantages of the use of Internet of Things technologies in public services?"

Findings - The advantages of using Internet of Things technologies in public services can be listed as increased efficiency and effectiveness of service delivery processes, ease of monitoring, and facilitating administrative openness and transparency. The disadvantages, on the other hand, include the risk of security and privacy vulnerabilities and the potential for privacy violations.

Conclusions - The studies examined show that Internet of Things technologies impact the delivery of public services in various areas such as municipal road maintenance services, healthcare, energy, transportation, and public safety

Keywords: Internet of things, public services, systematic literature analysis

JEL Codes: Z0

Önerilen Atıf Şekli / Recommended Citation: Çubukcu, Z. (2024). Kamu Hizmeti Sunumunda Nesnelerin İnterneti Teknolojilerinin Kullanımı: Sistemik Literatür Analizi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (2), 88-102. DOI: 10.30976/susead.1514535

Yazar, telif haklarına kısıtlama olmaksızın sahiptir / Author own copyright without restriction.

1. GİRİŞ

Kamu hizmeti kavramının tanımlanmasına ilişkin belirsizlik mevcut olmakla birlikte geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır (Çırakman, 1976: 75). Gözler ve Kaplan (2022: 267) kamu hizmeti kavramını, “bir kamu tüzel kişisi tarafından üstlenilen ve doğrudan doğruya onun tarafından veya onun görevlendirmesi ve denetimi altında bir özel kişi tarafından yürütülen kamu yararı amacına yönelik faaliyetler” olarak tanımlamıştır. Kamu hizmeti sunumu belirli koşullara bağlı olarak değişebilmekle birlikte, bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için bir takım ortak özellikler barındırması gerekmektedir. Bu ilkelerden en önemlilerinden bir tanesi değişkenlik ilkesidir (Göküş, 2011: 26). Kamu hizmetleri sürekli sunulması nedeni ile değişen ihtiyaçlara cevap verebilmelidir. Kamu hizmetlerinin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi için teknolojik araçlardan yararlanması önem arz etmektedir. E-devlet uygulamaları ile kamu hizmetlerinin dijital ortamlarda sunulması noktasında önemli bir gelişme sağlanmıştır. Bununla birlikte son yıllarda büyük veri, açık veri, yapay zekâ, blok zincir teknolojilerinin kamu hizmeti sunum sürecinde kullanımına ilişkin uygulamalar yer almaktadır. Bu teknolojilerden bir tanesi de nesnelerin interneti teknolojileridir.

Nesnelerin interneti teknolojileri (IoT/Nİ) çevreden bilgi üretmekle birlikte fiziksel dünyada etkileşim ve hizmet sağlamak için geçerli olan internet standartlarını kullanarak birbirine bağlı nesnelere oluşan ve her yerde bulunan bir ağ olarak tanımlanabilir (Hu ve diğerleri, 2020: 4). Bu anlamda nesnelerin interneti teknolojileri, nesnelerin interneti, akıllı kamu hizmetlerinin hayata geçirilmesinde kilit rol oynama potansiyeline sahip gelişmekte olan bir teknolojidir (Velsberg ve diğerleri, 2020).

Son yıllarda alan yazında yapay zekâ, blok zincir, dijital ikiz, bulut bilişim, nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerine etkilerine yönelik çalışmaların sıkça yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmaları sistematik bir şekilde ele alan çalışmalar da yapılmıştır (Çagigas ve diğerleri, 2021; Lawelai ve diğerleri, 2023). Çagigas ve diğerleri (2021) çalışmalarında, blok zincir teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreci üzerindeki etkisini ele almışlardır. Lawelai ve diğerleri (2023) ise çalışmalarında yapay zekâ teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreci üzerindeki etkisini ele almışlardır. Alan yazın taramasında nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetine etkisine yönelik olarak yapılan çalışmaları ele alan sistematik bir literatür taramasına ulaşamamıştır. Bu doğrultuda çalışma, alan yazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerindeki etkisi alan yazında yer alan makaleler aracılığı ile incelenecektir. Sistematik literatür analizi taraması iki araştırma sorusuna odaklanmaktadır: Nesnelerin interneti teknolojisinin etkilediği kamu hizmetleri nelerdir? Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir?

Çalışmada belirtilen araştırma sorularının cevaplandırılması adına öncelikle literatür taramasına ilişkin bilgiler verilmiştir. Sonrasında araştırma yöntemi ve çalışmanın bulguları paylaşılmıştır. Araştırma soruları çerçevesinde nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti üzerindeki etkisi ve bu teknolojilerin sağladığı avantaj ve dezavantajlar ilgili çalışmalardan hareketle cevaplandırılmaktadır. Son olarak çalışmanın sonuçları, sınırları ve gelecekteki çalışmalara yönelik öneriler paylaşılmaktadır.

2. KAMU HİZMETİ SUNUMUNDA NESNELERİN İNTERNETİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI

Son yıllarda kamu yönetimi alan yazınında yeni teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin kamu yönetimi alanındaki yansımalarına dair çalışmalar sıklıkla yer almaktadır. Kamu yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı 1980'lerden itibaren kişisel bilgisayarların yaygınlaşması ve kamu yöneticilerine kişisel bilgi teknolojisi sistemlerinin sağlanması ile başlamıştır (Yıldız, 2007). 1990'lardan itibaren kamu yönetiminde e-devlet çalışmaları yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte günümüzde e-devlet kavramı kullanımını sürdürmekle birlikte, daha kapsayıcı olan dijital devlet kavramı da alan yazında kullanılmaktadır.

Dijital devlet, 1990'ların ortalarında ortaya çıkan e-devletin gelişmiş hali olarak ifade edilebilir. E-devlet, kamu hizmetlerinin dijital ortamlarda sunulmasına odaklanmaktayken, dijital devlet daha kapsamlı bir hizmet sunum yaklaşımını ifade etmektedir. Yapay zekâ, nesnelerin interneti, blok zincir, gibi yeni teknolojiler ortaya

çıktıkça dijital devlet söz konusu teknolojileri kullanarak vatandaş odaklı, veri merkezli çerçevede dijitalleşmeyi kapsamaya başlamıştır (Bayram, 2023: 36).

Eggers ve Macmillan'a göre (2015: 6), vatandaş talepleri ve kamu kuruluşlarının hizmet sunma yetkinlikleri arasındaki fark hiç olmadığı kadar açılmıştır. Bu farkın kapanması için kamu kuruluşlarının değişim sürecinden geçmesi şarttır. Burada kamu kuruluşlarının yapabilecekleri bazı uygulamalar vardır. Öncelikle kamu kuruluşlarının sorunlarını kendi kendine çözmek yerine kamu sektörü dışındaki paydaşlar ile iş birliğine gitmeleri hizmet sunum süreçlerinin geliştirilmesinde önem arz eder. Bununla birlikte günümüz teknolojik gelişmeleri doğrultusunda özel sektördeki eğilim gibi kamuda da kişiye özel hizmet sunum süreci doğrultusunda bir eğilim vardır. Ülkeler kamu hizmet sunum süreçlerini kişiselleştirmektedir. Hizmet sunum süreçlerinde bu doğrultuda yenilikler yapılması elzemdir. Bununla birlikte kamu kuruluşları artık veri temelli politikalar oluşturmakta ve bir sorun karşısında proaktif davranarak öncesinde önlem alma yaklaşımını kullanmaktadır (Eggers & Macmillan, 2015).

Dolayısıyla teknolojik gelişmeler özel sektörde olduğu gibi kamu sektöründe de hizmet sunum anlayışında önemli değişiklikler getirmiştir. Kamu yönetimini etkileyen önemli teknoloji alanlarından birisi nesnelere interneti teknolojileridir. Nesnelere interneti, farklı cihazlar arasında bilgi alışverişini içermektedir. Bu doğrultuda nesnelere interneti teknolojileri; sensörler, ağlar ve diğer bilgi teknolojilerindeki ilerlemelerin etkisi ile son yıllarda sıkça tartışılmaktadır (Takagi & Mima, 2016: 735). Nİ teknolojilerinin ortaya çıkmasından itibaren internete bağlı olan nesnelere sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu teknolojilerin internet ağına bağlı çalışması ve kullanıcı izni olmaksızın veri kaydetmesi mahremiyet açısından dezavantajlı bir durum yaratmakla birlikte, önemli bir veri kaynağı olmasını da sağlamıştır.

Nesnelere interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerindeki etkisine ilişkin Türkçe alan yazında sınırlı sayıda çalışma yer almaktadır (Göçoğlu, 2020; Gül & Kemeç, 2020; Yılmaz, 2023). Benzer şekilde yabancı alan yazın taramasında da nesnelere interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerindeki etkisine ilişkin sınırlı kaynağa ulaşılabilmektedir. Alan yazındaki konuya ilişkin literatür taramaları incelendiğinde blok zincir teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreci üzerindeki etkisini ele alan bir çalışma (Çağış ve diğerleri, 2021), yine yapay zekâ teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreci üzerindeki etkisini ele alan bir diğer çalışma (Lawelai ve diğerleri, 2023) bulunmaktadır. Ancak, giriş bölümünde de belirtildiği gibi nesnelere interneti teknolojilerinin kamu hizmetine etkisine yönelik olarak yapılan çalışmalar mevcut olmakla birlikte, bu çalışmaları ele alan sistematik bir literatür taramasına ulaşılamamıştır. Bu doğrultuda çalışma, alan yazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2.1. Araştırma Yöntemi

Son yıllarda literatür taraması çalışmalarının yaygınlık kazandığı gözlemlenmektedir. Sistematik literatür analizi, "belirli bir konudaki tüm ilgili çalışmaları kapsamlı bir şekilde tanımlamaya, değerlendirmeye ve sentezlemeye çalışan bir inceleme" olarak tanımlanabilir (Petticrew & Roberts, 2008: 19). Sistematik literatür analizi, farklı amaçlar doğrultusunda sosyal bilimlerde kullanılabilir. Bu amaçlardan bir tanesi literatürdeki mevcut çalışmaların görüntüsünün çekilmesi ile literatürdeki boşlukların tespit edilmesi ve yeni araştırmalara yol gösterici olmasıdır (Yavuz, 2022: 349). İyi bir sistematik literatür taraması yapmak için öncelikle açık ve net olarak ele alınacak sorun belirlenmelidir. Arama stratejisi bu soru üzerine kurulduğu için araştırma sorusunun belirlenmesi kritik bir noktadır (Çınar, 2021: 311).

Bu çalışma kapsamında nesnelere interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerindeki etkisi alan yazında yer alan makaleler aracılığı ile incelenecektir. Sistematik literatür analizi taraması iki araştırma sorusuna odaklanmaktadır: Nesnelere interneti teknolojilerinin etkilediği kamu hizmetleri nelerdir? Nesnelere interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir?

Belirtilen araştırma soruları doğrultusunda sistematik literatür analizi yapılırken Wos veri tabanı üzerinde "public service/s" or "public sector" or "public administration" or "public agency/ies" or "public organization/s" or "public actor/s" ve "internet of things" or iot anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır. Arama sonucunda 89 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar araştırma konusunda yapılan kısıtlamalar doğrultusunda 16 çalışmaya indirilmiştir. Çalışma kapsamına dahil edilen çalışmaların dahil edilme kriterleri,

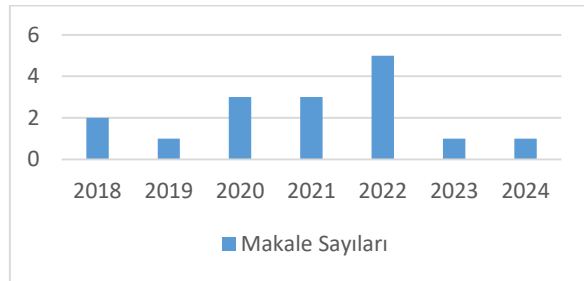
nesnelerin interneti teknolojileri özelinde olması ve kamu hizmetleri çerçevesinde ele alınması ile sınırlandırılmıştır.

Tablo 1. Dahil Edilen Makalelerin Yayınlandığı Dergiler ve Makale Sayıları

1	Mathematical Problems in Engineering
1	Data & Policy
1	Healthcare
3	Government Information Quarterly
1	Journal of Information Technology Research
1	International Journal of Information Technology and Web Engineering
1	Library Hi Tech
1	International Journal of Computer Science and Network Security
1	Big Data & Society
1	Asian Journal of Technology
1	Sustainability
1	Digital Policy, Regulation and Governance
1	European Journal of Information Systems
1	Journal of Infectious Diseases & Preventive Medicine

Tablo 1’de yer alan çalışmaların yayınlandığı dergilere baktığımızda en çok “Government Information Quarterly” dergisinde yayınlanmış çalışma yer aldığı görülmektedir. Çalışmalar ‘sosyal bilimler’ ve ‘bilim ve teknoloji’ odaklı çalışmalar olarak ayrıştırıldığında, 7 çalışmanın sosyal bilimler alanına özgü, 3 çalışmanın bilim ve teknoloji alanına özgü, 6 çalışmanın da hem sosyal bilim hem de teknoloji odaklı çalışmalara dahil edilebileceği görülmektedir.

Grafik 1: Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Çalışmaların yıllara göre dağılımına baktığımızda en çok 2022 yılında yayın yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Sistemantik literatür taramasının tek bir veri tabanı üzerinden (Wos) yapılması ve aramanın sadece İngilizce dilinde yapılması çalışmanın temel sınırlılıklarından biridir. Bununla birlikte nesnelerin interneti teknolojilerin kamu hizmetine olan etkisi henüz çok yeni bir konu olduğu için ilgili literatürün sınırlı olması çalışmanın bir başka sınırlılığını oluşturmaktadır. Bir diğer sınırlılık ise ilgili literatürde ampirik çalışmaların çok az olması ve daha çok teorik ve soyut çalışmaların yer almasıdır.

2.2. Araştırma Bulguları

Bu başlık altında çalışmanın araştırma bulgularına, bir önceki araştırmanın yöntemi başlığında belirtilen çalışmanın iki temel araştırma sorusunun cevaplandırılması doğrultusunda yer verilmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen araştırma sorularından ilki “Nesnelerin interneti teknolojisinin etkilediği kamu hizmetleri nelerdir?” sorusudur. Sistemantik literatür analizine dahil edilen çalışmalar incelendiğinde belediyenin yol bakım hizmetleri (Velsberg ve diğerleri, 2020), hava kirliliği (Myeong & Shahzad, 2021), sağlık (Prafulla ve diğerleri, 2021) alanlarındaki katkılarından bahsedilmekle birlikte, bu çalışmalardan bazıları

bu teknolojilerin kullanımının hükümet çalışmalarının güvenilirliğini artırma potansiyeline sahip olduğunu, idarenin açıklık ve şeffaflığını kolaylaştırdığını belirtmektedir (Jin, 2022).

Kankanhalli vd. (2019: 304) ise Nİ ve Yapay Zekâ (YZ) teknolojilerinin ulaşım, enerji, sağlık, eğitim ve kamu güvenliği gibi birçok alanda vatandaşlar, işletmeler ve kamu kurumları için değerli hizmetlerin geliştirilmesini sağlayabileceğini belirtmiştir.

Alotaibi (2022: 4-6) çalışmasında, Nİ'nin kamu sektörünü iyileştirmek için nasıl kullanılabileceğini anlamak amacıyla kamu sektörlerinde Nİ kullanımı için bir kılavuz olabilecek yeni bir çerçeve tasarlamaya odaklanmıştır. Nİ sağlık, enerji, taşımacılık, iş güvenliği, trafik yönetimi gibi pek çok farklı alanda avantajlı uygulamalar sağlamaktadır.

Sebae & Abu-Shanab (2022: 1-15), nesnelerin interneti teknolojisinin kamu sektöründe kullanımının faydasını ve kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörleri ele almışlardır. Kamu kuruluşları, hizmetleri iyileştirmek ve hizmet sundukları araçlar üzerindeki kontrolü artırmak için Kablosuz Takip Sistemleri uygulamaktadırlar. Bu sistemlerin etkisi paydaşlara göre farklılaşmakla birlikte, yöneticiler tarafından verimlilik ve etkinlik sağladığı belirtilmektedir.

Kim ve diğerleri çalışmalarında (2024), Güney Kore'nin yaşlılar için yapay zekâ ve nesnelerin interneti tabanlı sağlık hizmeti projesi sonuçlarını ele almıştır. Kim vd. (2024: 8), yapay zekâ ve nesnelerin interneti tabanlı sağlık hizmetlerinin, yaşlı vatandaşların kendi başlarına sağlık bakımı yapmalarını teşvik edici dijital sağlık stratejilerinin hazırlanmasının önemini belirtmektedir. Böylece yaşlı vatandaşların yaşam kalitelerinin iyileştirilmesine katkıda bulunulmuştur. Bununla birlikte Kim vd. (2024), kamu kuruluşlarının özel şirketlerle iş birliği yaparak kamu sağlık hizmeti politikalarını iyileştirmenin öneminden bahsetmektedirler. Ayrıca yapay zekâ ve Nİ tabanlı yaşlı sağlık yönetimi hizmetlerinin mevcut çevrimdışı ziyaret tabanlı sağlık hizmetleriyle entegre edilmesine ihtiyaç bulunduğunu belirtmektedir. Böylece yüz yüze ve online olarak sunulan hizmetleri birleştiren karma hizmet yaklaşımının, bu hizmetlerden yararlanma oranını artırarak hizmet kalitesinin de artmasını sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Bunun için yaşlıların akıllı telefon özellikleri, veri kullanım kısıtlamaları gibi faktörlerin dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Velsberg ve diğerleri (2020), Estonya belediyelerinin akıllı kış yol bakım hizmetleri sunmak için Nİ teknolojilerinden nasıl yararlanılabileceğini araştırmıştır. Estonya'da akıllı kış yol bakım hizmetlerinin sağlanması için hizmet yüklenicisi Nİ çözümünü kış mevsimi boyunca kiralamaktadır. Nİ bir takip cihazından ve araca bağlanan çeşitli sensörlerden oluşmaktadır. Sensörler hangi yol temizleme araçlarının kullanıldığını, aracın hızı, konumu, tuz dozajı ve yayılımı, yakıt tüketimi gibi araçla ilgili bilgileri ölçebilmektedir. Aşağıda yer alan Şekil 1'de sensörler tarafından toplanan veriler genel olarak ifade edilmektedir.

Şekil 1: Sensörler Tarafından Toplanan Veriler

1. Araç sürücüsünü tanımlama
2. Kar küreme araçlarının çalışıp çalışmadığını tespit etme
3. Yakıt tüketimi ve seviyesi
4. Araç konumu ve hızı
5. Tuz dozajını ve tuz serpmeye makinesinin çalışıp çalışmadığını belirlemek

Kaynak: (Velsberg ve diğerleri, 2020).

Hu ve diğerleri (2020: 5), kamu hizmetlerinde nesnelerin interneti kullanımının toplu taşımada çözüm yolları üretmesi, gerçek zamanlı trafik yönetiminin sağlanması, otonom dronlar yardımıyla güvenlik sistemlerindeki iyileştirmeler ve sağlık sektörü gibi birçok alanda faydalar elde edildiğini belirtmişlerdir.

Tang & Ho (2019), Nİ teknolojileri ve akıllı sensörlerin, çok çeşitli politika alanlarında kamu hizmeti sunumunda köklü değişikliklere yol açabildiğini belirtmişlerdir. Akıllı sensör ağlarının olduğu her yerde önemli veriler üretilebilir. Bu veriler, kamu hizmetlerini sürekli olarak değerlendirmek ve iyileştirmek için kamu kuruluşlarına önemli bir performans ölçütü sağlamaktadır (Tang & Ho, 2019). Akıllı şehirlerde kamu hizmeti sunma sürecinde Nİ teknolojilerinin kullanımına ilişkin örnekler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

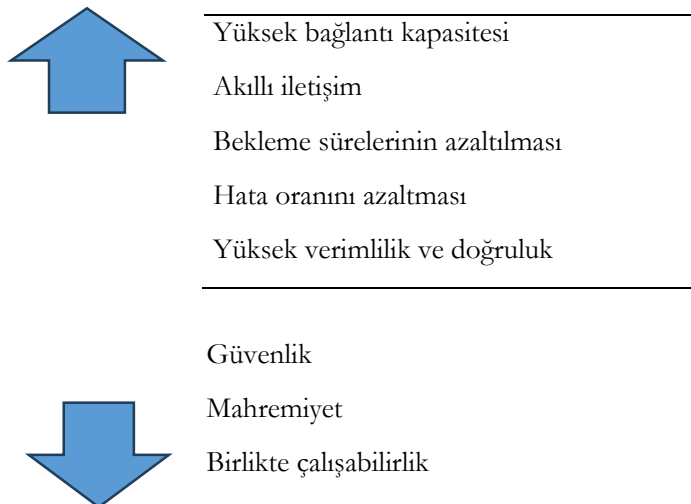
Tablo 2. Akıllı Şehirler Tarafından Benimsenen Sensör Türleri

Kentsel Etki alanı	Sensör Tipi (topladıkları verilere göre/ başlıca işlevleri)	Örnekler
Doğal kaynaklar ve enerji	Hava durumu, çevre ve enerji	Elektrik ve doğalgaz için akıllı sayaçlar Sokak lambası sensörlerinden hava kalitesi verileri toplanması
	Su ve kanalizasyon	Su ve kanalizasyon için akıllı sayaçlar ile denetim ve bakım planlaması
	Akıllı binalar	Çevredeki değişiklikleri algılamak ve çalışmayı otomatik olarak ayarlamak için akıllı bir enerji yönetim sistemi aracılığıyla bağlanan binalardaki cihazlara takılan sensörler.
Ulaşım ve Hareketlilik	Akıllı ulaşım	Otobüsleri ve toplu taşıma araçlarını takip eden ve yolcuları bilgilendirmek için mobil uygulamalarda veya otobüs/metro istasyonlarında bilgileri güncelleyen sensörler.
	Ulaştırma	Gerçek zamanlı karayolu koşullarını izleyen trafik kameraları ve hacim sensörleri, trafik ışığı yönetimi hakkında bilgi verebilir ve ulaşım planlamasına yardımcı olmak için seyahat süresi planlaması geliştirebilir.
	Akıllı park	Halka park yeri mevcudiyeti hakkında gerçek zamanlı bilgi sağlayan sensörler.
Kamu Güvenliği	Kamu Güvenliği	ShotSpotter gibi gözetim sensörleri, bir atıştan 10 fit sonra silah sesini tespit edebilir ve polis müdahale yönetimini bilgilendirmek için ateş edenlerin sayısını belirleyebilir.

Kaynak: (Tang & Ho, 2019)'dan uyarlanmıştır.

Çalışma kapsamında belirlenen araştırma sorularından ikincisi ise “Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar ve dezavantajları nelerdir?” sorusudur. Sistematik literatür analizine dahil edilen çalışmalar incelendiğinde Nİ teknolojilerinin kamu hizmeti sunumunda kullanımının sağladığı önemli avantajlar ile birlikte birtakım dezavantajlar da bulunmaktadır. Şekil 1’de kamu hizmeti sunum süreçlerinde nesnelerin interneti teknolojisinin avantaj ve dezavantajlarından bazıları yer almaktadır:

Şekil 2. Kamu Yönetiminde Nesnelerin İnterneti Teknolojilerinin Avantaj ve Dezavantajları

Kaynak: (Alotaibi, 2022: 6)

Şekil 2’de belirtildiği gibi kamu hizmeti sunum süreçlerinde nesnelerin interneti teknolojisinin önemli avantajlarından bir tanesi, yüksek verimlilik ve doğruluk sağlamasıdır. Velsberg vd.’nin çalışmasının (2020) ulaştığı sonuçlara göre Estonya’da kış bakım hizmetleri sürecinde nesnelerin interneti teknolojileri kullanmanın kamu görevlilerinin iş yükünü azalttığı görülmüştür. Kamu görevlilerinin işleri koordine etmesi süreci için nesnelerin interneti teknoloji kullanımı öncesinde genellikle telefon kullanılmakta ve yolların bakımının düzgün yapılıp yapılmadığının kontrolü için farklı yerlere gitmeleri gerekmekte iken, bu teknolojiler ile uzaktan yönetilebilir hale gelmiştir (Velsberg ve diğerleri, 2020).

Nİ teknolojilerinin sağladığı diğer önemli avantajlar, hata ve kaza oranlarını azaltması, maliyetleri azaltarak hizmetlerin verimlilik ve etkinliğini artırması olarak belirtilebilir. Bununla birlikte Nİ teknolojilerinin sağladığı başka bir avantaj ise kamusal güvenliğe katkı sunmasıdır. Nİ sensörlerinin sokaklara veya toplu taşıma sistemlerine kurulması, kazaların, suçların veya doğal afetlerin daha hızlı ve kolay tespit edilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca Nİ, hastaların sağlık süreçlerinin izlenmesini ve kontrollerinin sağlanmasını da mümkün kılmıştır (Alotaibi, 2022: 6). Prafulla ve diğerleri de (2021: 1) kamu kuruluşları tarafından sunulan sağlık hizmetleri için Nİ teknolojilerinin önemli bir avantaj sağladığını belirtmişlerdir. Sağlık sektöründeki nitelikli insan kaynağı eksikliği, nesnelerin interneti teknolojileri kullanılarak giderilebilir.

Sağlık hizmetleri sunulmasında özellikle hipertansiyon, diyabet gibi hastalıklara sahip hastaların tedavilerine uymaması, hastalıkların kontrol altına alınmamasının en önemli nedenlerinden biridir. Bu anlamda bu teknolojiler aracılığı ile ilaç hatırlatma uygulamaları veya akıllı cihazların kullanılması tedavi sürecinde yardımcı olacaktır. Akıllı cihazlar ile hastaların kalp atış hızı, kan oksijeni, vücut sıcaklığı, kan basıncı, EKG’yi izleyebilen uygulamalar ile hastalar takip edilerek, kritik durumlarda doktor tarafından uygun ilaç önerilerek anında müdahale sağlanabilir (Prafulla ve diğerleri, 2021).

Nİ teknolojilerinin akıllı şehirlerde kullanımı önemli avantajlar sağlamaktadır. Myeong & Shahzad (2021: 9) çalışmalarında, akıllı şehirlerde etkin hava kirliliği yönetiminde nesnelerin interneti teknolojilerinin olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Nesnelerin interneti ve bulut bilişim teknolojileri aracılığı ile hava kirliliği herhangi bir zamanda ve yerde izlenerek hava kirliliği yönetimi üzerinde olumlu bir etki yaratır.

El-Haddadeh ve diğerleri (2019), akıllı şehirler bağlamında nesnelerin interneti teknolojilerinin vatandaşların güçlendirilmesine yardımcı olmalarını sağlamak açısından önemli bir fırsat sunduğunu belirtmektedir. Çalışma kapsamında, Birleşik Krallık’ta Nİ aracılığı ile sunulan çeşitli kamu hizmetlerine katılan 313 vatandaşa anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda Nİ’nin algılanan değerinin güçlenme, algılanan fayda ve gizlilikle ilgili konular tarafından güçlü bir şekilde etkilendiğini ve bunun da sürekli kullanım niyetlerini önemli ölçüde etkilediği ortaya konulmuştur.

Bununla birlikte Jin (2022: 4) ise çalışmasında, büyük veri ve internet teknolojisinin gelişiminin, hükümetin açık bir şekilde bilgi toplamasını, hedef kitlenin kapsamını genişletmesini ve halkın bilme hakkını sağlamasını kolaylaştırmasından bahsetmiştir. Bu durum büyük veri ve nesnelerin interneti teknolojilerinin kullanımı sonrasında, kamu yönetiminin güvenilirliğinin büyük ölçüde arttığını göstermektedir (Jin, 2022).

Ishengoma ve diğerleri (2022), son yıllarda Nesnelerin Yapay Zekâsı (AIoT) olarak da adlandırılan yapay zekâ ve Nİ teknolojilerinin birleşiminin kamu hizmeti sunumunun iyileştirilmesine nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmışlardır. Ishengoma vd. çalışmalarında, AIoT teknolojilerinin kamu yönetiminde kullanımının yönetimde verimlilik, etkinlik sağlamanın yanı sıra şeffaflığı da beraberinde getireceğini öngörmektedir.

Chohan ve diğerleri de (2021), nesnelerin internetinin toplumsal dönüştürücü rolünü vurgulamaktadır. Nİ teknolojilerinin kamu yönetiminde kullanımının dijital bir toplum yaratmak için bilgi toplama ve politika uygulama alanlarında çeşitli kurumsal uygulamaların oluşturulması için potansiyele sahip olduğunu belirtmektedir.

Sebae & Abu-Shanab (2022), çalışmalarında Ürdün Su İdaresi’nde araç takip sistemlerinin kullanılmasının etkisini yöneticiler ve sürücüler açısından incelemişlerdir. Araç takip sistemleri için yöneticilerin maliyetlerinin azalması (yağ tüketimi ve araç bakım masraflarının azalması) ve sürücülerin denetlenmesinin kolaylaşması açısından olumlu olduğu görülürken; sürücüler açısından olumsuz değerlendirildiği sonucuna ulaşmışlardır. Sürücülerin memnuniyetsizliğinin arkasındaki nedenler ise sürücülerin mahremiyet ihlali ve adaletsiz uygulamalara ilişkin düşünceleri ve söz konusu teknolojilerin faydalarına ilişkin farkındalık eksikliği olarak sıralanmıştır.

Bununla birlikte, Şekil 1’de de belirtildiği gibi, Nİ'nin bir dizi dezavantajı da vardır ve bu dezavantajlar genellikle güvenlikle ilgilidir. Hu ve diğerleri (2020: 18), Nİ'nin büyük oranda veri üretimi ile ilişkili olduğu ve bu nedenle güvenlik açıkları barındırdığını belirtmişlerdir. Alotaibi (2022: 7), Nİ cihazları çalışmak için internet ve ağ bağlantılarına bağlıdır; bu nedenle, yüksek düzeyde güvenlik sağlanmalıdır. Ayrıca, kamu sektöründe Nİ'nin bir diğer önemli dezavantajı da gizlilikle ilgilidir, çünkü Nİ'nin çeşitli bağlamlarda uygulanması, daha çok veriye ulaşılmasını sağlar ve bu durum gizlilik için tehdit oluşturabilmektedir. Nİ destekli YZ uygulamalarında veri toplama ve işleme, bağlantıya ve internete bağlıdır. Bu nedenle, Nİ uygulamaları tıpkı web siteleri gibi siber güvenlik tehditlerine karşı savunmasızdır. Veri güvenliğindeki sorunlar, Nİ sistemlerindeki kişisel verilerin hacklenmesi gibi veri gizliliğini de tehdit edebilir. Bununla birlikte, veri gizliliği, veri rızasıyla da ilgilidir. Sokaktaki kameralar veya bir hastanın yatağının altındaki hareket sensörleri gibi cihazlar veya sensörler, insanların verilerini rızaları olmadan toplayabilir. Başka bir deyişle, insanlar verilerinin toplandığını bilmeyebilir. Ayrıca, ne tür verilerin toplandığı, nasıl saklandığı ve işlendiği ve bu verilerden kimin yararlandığı konusunda net bir fikre sahip olmayabilirler. Veri toplama ve kullanımındaki bu belirsizlik, bireysel mahremiyet ve güveni zedeleyebilir (Kankanhalli ve diğerleri, 2019: 305).

Vatandaşların ve diğer paydaşların kamu yönetiminin uyguladığı Nİ teknolojilerine güven duyabilmesi için, bu teknolojilerin işlevsellikleri ve içerdikleri riskler konusunda şeffaflık önemlidir. Verinin toplumun geneline değer sağlaması için kamu hizmeti sunumunun halka hesap verebilir şekilde gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir (Jacobs vd. 2020: 8).

Son olarak, Nİ uygulamalarının başarısının, ilişkili teknolojilerin birbirleriyle çalışabilmesine ve veri paylaşabilmesine bağlı olduğu söylenebilir. Ancak Nİ uygulamalarına ilişkin teknik standartların olmaması ve donanım ve yazılımlarındaki çeşitlilikler, birlikte çalışabilirlik açısından sorunlara neden olmaktadır. Bununla birlikte sistemin diğer devlet uygulamaları ile birlikte çalışmama sorunları ile karşılaşılabilir (Kankanhalli ve diğerleri, 2019: 305321).

Bu doğrultuda kamu yönetiminde dijital kalkınmanın sağlanması için bazı zorunluluklar olduğu söylenebilir. Bu zorunluluklar ilgili teknolojiler temelinde sağlanan hizmetlere eşit erişimin sağlanması, dijital teknolojilerin kullanımı ile ekonomik büyümenin sağlanması, dijital inovasyonun desteklenmesi, siber güvenliğin sağlanması, mahremiyetin ve dijital hak ve özgürlüklerin korunmasının sağlanması olarak sıralanabilir (Hennadii vd., 2022: 83).

3. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Son yıllarda hızla gelişen teknolojilerin kamu yönetimi alanındaki yansımalarına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalardan hareketle teknolojik gelişmelerin kamu hizmet sunum süreçlerinin etkinliğinin sağlanmasında önemli avantajlar sağladığı söylenebilir. Yapay zekâ, blok zincir, açık veri, bulut bilişim, nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerini arttırmasına yönelik etkilerinden söz edilebilir. Bu çalışma, nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum sürecindeki etkilerini ele alan çalışmaları incelemiştir. Çalışma kapsamında incelenen çalışmaların yıllara göre dağılımına baktığımızda en çok 2022 yılında yayın yapıldığı görülmektedir. Konu ile ilgili en çok yayın yapan derginin ise “Government Information Quertely” dergisi olduğu görülmektedir.

Nesnelerin interneti teknolojileri sağlık, çevre, ulaşım, yönetim, akıllı şehirler gibi pek çok alanda kamu hizmeti sunum süreçlerinin etkinliğini arttırmaktadır. Bu kapsamda “Nesnelerin interneti teknolojisinin etkilediği kamu hizmetleri nelerdir?” ve “Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir?” soruları önem kazanmaktadır. Bu çalışmada belirtilen iki temel araştırma sorusu çerçevesinde literatür taraması yapılmış ve elde edilen bulgular araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bulguları bu iki soru çerçevesinde cevaplanmaya çalışılmıştır. İlk soru yukarıda da belirtildiği üzere, “Nesnelerin interneti teknolojisinin etkilediği kamu hizmetleri nelerdir?” sorusudur. Alan yazında yer alan çalışmalardan hareketle sağlık, ulaşım, hava durumu, çevre, enerji, güvenlik, park sistemi, su ve kanalizasyon, akıllı binalar gibi pek çok alanda nesnelerin interneti teknolojisinin kamu hizmetlerine etkisi olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda sokak sensör sistemleri ile güvenliğin sağlanması, hastalarda giyilebilir teknolojilerin kullanılarak evden etkin sağlık takiplerinin yapılabilmesi, trafik sistemlerine yerleştirilen sensörler ile trafik ve ulaşım yönetiminin daha etkin yapılabilmesi, toplu taşıma sistemlerine yerleştirilen araç takip sistemleri ile yolcuların hızlı bir şekilde bilgilendirilebilmesi ve araç performans ve arızalarının daha

kolay denetlenebilmesi, akıllı sayaçlarla su ve kanalizasyon yönetiminin etkinliğinin sağlanması, yine sensörlerle hava kirliliğine ilişkin bilgilere daha kolay ulaşılabilmesi gibi pek çok alanda nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinin etkinliğini artırma potansiyeli vardır. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde ve sonrasında sağlık alanında nesnelerin interneti uygulamalarından sıkça yararlanılmıştır.

Belirtildiği üzere araştırmanın ikinci sorusu ise “Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir?” sorusudur. Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının sağladığı avantajlar kadar dezavantajlar da bulunduğu görülmektedir. Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunumu sürecindeki en önemli avantajı, hizmetlerin verimliliğini sağlamasıdır. Nesnelerin interneti teknolojileri aracılığı ile daha az çalışana ihtiyaç duyulmakta ve ulaşım masrafları azalmaktadır. Bununla birlikte kontrol edebilirlik ve denetlenebilirlik daha etkin sağlanabilmektedir. Dolayısıyla vatandaşlar daha kolay ve hızlı bir şekilde bilgilendirilebilmekte ve bu sayede vatandaşın kamu kurumlarına güveni artmaktadır. Bununla birlikte en önemli dezavantajlarından birisi ise nesnelerin interneti teknolojilerinin ağa bağlı çalışması, gün geçtikçe daha fazla nesneye bağlanabilir hale gelmesi ile birlikte insanların rızası olmadan onlardan veri toplayabilme riski taşımasıdır. Bununla birlikte siber saldırılara karşı her zaman bir risk taşıyor olması mahremiyet ihlali ile birlikte güvenlik ve gizlilik risklerini taşımasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte bu çalışmaya dahil edilen çalışmalardan bazıları “Nesnelerin interneti teknolojilerinin kamu hizmeti sunum süreçlerinde kullanılmasında karşılaşılan zorluklar nelerdir?” sorusuna odaklanmışlardır. Bu çalışmalardan bir tanesi Kempeneer & Heylen (2023), alan yazında yer alan ilgili çalışmaları (106 makale) incelemiş ve kamu yönetiminin dijital dönüşümündeki temel problemin ‘kamu sektörünün öğrenmemesi’ olduğunu belirtmiştir. Gelecekteki çalışmalar kamu kurumlarının kamu hizmetlerinin etkin sunulmasında nesnelerin interneti teknolojilerinin kullanılmasındaki engelleyici faktörlere odaklanabilir. Bununla birlikte kamu hizmeti sunan kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen BİT uzmanı sayısı da bu noktada önem arz etmektedir. Dolayısıyla BİT uzmanlığı bulunan personel sayısının takip edilmesi ve BİT uzmanlığı yetkinliklere sahip uzmanların kamu hizmeti sunan kurum ve kuruluşlara nasıl çekilebileceğine yönelik çalışmaların yapılması da önem arz etmektedir.

Etik Beyan: *Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Yazar Katkı Beyanı: *Yazarın katkı oranı %100'dür*

Çıkar Beyanı: *Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir*

İntihal Beyanı: *Ithenticate yazılımıyla makalenin benzerlik taraması yapılmıştır.*

Lisans: *Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.*

Ethics Statement: *I declare that this study is among the studies that do not require ethical committee permission. In case of detection of a contrary situation, the Journal of Social Economic Research has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.*

Author Contributions Statement: *Author's contribution rate is 100%*

Conflict of Interest: *The author declares that there is no conflict of interest.*

Plagiarism: *A check for plagiarism on this article was conducted by using Ithenticate Software.*

License: *Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).*

EXTENDED ABSTRACT

The Use of Internet of Things (IoT) Technologies in Public Service Delivery: A Systematic Literature Review

INTRODUCTION AND PURPOSE

In recent years, various studies have been conducted on the reflections of rapidly developing technologies in the field of public administration. One of these technologies is the Internet of Things (IoT) technology. IoT technology has made the digitalization of public service delivery necessary. More and more objects are being connected to the internet every day, which increases the efficiency of service delivery. This study will review the studies that examine the impacts of IoT technologies on the public service delivery process. Within this scope, the research questions of the study are determined as "What public services are affected by IoT technology?" and "What are the advantages and disadvantages of using IoT technologies in public services?" In line with the research questions, keywords were determined, and a systematic literature review was conducted on the database.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

Changes in information and communication technologies have also led to changes in public service delivery processes. Central and local governments are undertaking digitization efforts to integrate technological developments into public service delivery processes. Although studies related to e-government have been ongoing for almost 30 years, the concept of e-government has become insufficient, and the term 'digital government' has started to be used. Digital government can be defined as a concept that includes e-government. Digital government refers to the provision of services to citizens by the state through technologies such as big data, artificial intelligence, blockchain, digital twins, and the Internet of Things (IoT). These technologies have significant contributions to public service delivery processes. This study discusses the impacts of IoT technologies on public service delivery processes by utilizing relevant studies in the literature.

The concept of the Internet of Things (IoT) was first used by Kevin Ashton in 1999, while the first IoT application began in 1991 when Cambridge University academics shared images of a coffee machine over the internet using a camera system (Kılınç, 2022). The Internet of Things (IoT) involves the exchange of information between different devices. Since the emergence of IoT technologies, the number of objects connected to the internet has increased significantly. IoT-enabled devices automatically collect and transmit data over a network. Smartphones and smart buildings can be cited as examples of IoT applications. IoT technologies play significant roles in ensuring the efficiency of service delivery in many areas, such as public transportation, traffic management, city bikes, parking systems, tourist information systems, water and sewerage systems, air quality management, public safety, medication services for patients, and home care services

RESEARCH DESIGN AND METHOD

A systematic literature review is a method frequently used in social sciences in recent years. Unlike traditional literature reviews, a systematic literature review aims to identify and evaluate studies on a specific topic within certain limitations and for specific purposes. As Çınar also pointed out, since a systematic literature review is conducted with a specific purpose in mind, it is crucial to have clear and precise research questions prepared beforehand (Çınar, 2021).

This study conducted a search on the WOS database using the keywords "public service/s," "public sector," "public administration," "public agency/ies," "public organization/s," "public actor/s," and "internet of things" or "IoT." The search resulted in 89 studies, which were then narrowed down to 16 studies based on the research restrictions. These relevant studies were examined within the framework of the research questions.

One of the main limitations of the research is that the search was conducted only in English, and only English-language studies were included. Additionally, the impact of IoT technologies on public services is a relatively new topic, so the related literature is quite limited. Another limitation is the scarcity of empirical studies in the relevant literature, with more emphasis on theoretical and abstract studies. Furthermore, this

study attempts to provide an evaluation from a social perspective by only briefly touching on the technical aspects of IoT technology. The other limitations of the study include the subjectivity due to conducting the systematic literature review on a single data set, limiting the articles in the review, and the evaluations being subject to the author's interpretation

FINDINGS

When examining the years of the included studies, it is observed that most publications were made in 2022. When looking at the journals in which the studies were published, it is seen that most studies were published in the journal 'Government Information Quarterly.' When the studies are categorized as 'social sciences' and 'science and technology' focused, it is found that 8 studies are specific to the social sciences, 4 studies are specific to the science and technology field, and 6 studies can be included in both social sciences and technology-focused studies.

As stated in the purpose section of the study, the research questions consist of two main questions: 'What public services are affected by IoT technology?' and 'What are the advantages and disadvantages of using IoT technologies in public services?' These questions are of significant importance.

The reviewed studies show that IoT technologies affect the delivery of public services in many areas. They have highlighted the impacts on municipal road maintenance services (Velsberg ve diğerleri, 2020), air pollution (Myeong & Shahzad, 2021), healthcare (Prafulla ve diğerleri, 2021), healthcare services for the elderly (Kim ve diğerleri, 2024) and energy, transportation, and public safety in smart cities (Tang & Ho, 2019).

The use of IoT technologies in public services offers numerous advantages and disadvantages. One of the most significant advantages is that it helps increase the efficiency and effectiveness of service delivery processes. For example, sensors that track public transportation vehicles and update information on mobile applications and bus/metro stations enable the monitoring of public transportation systems' performance and allow for quick intervention in case of malfunctions. Surveillance systems placed at various points in the city can enhance security by speeding up police response in case of any threat (Tang & Ho, 2019). Additionally, studies indicate that the use of these technologies has the potential to increase the reliability of government operations and facilitate transparency and openness in administration (Jin, 2022).

The disadvantages of IoT technologies are related to security, privacy, and confidentiality breaches. As more objects become connected to the internet, it enables access to more data, which can lead to security vulnerabilities (Hu ve diğerleri, 2020; Alotaibi, 2022). While surveillance systems and cameras placed at various points in the city can help ensure urban security, they can also lead to privacy violations due to the unauthorized collection of individuals' images.

CONCLUSION AND DISCUSSION

As discussed in the Findings section, the Internet of Things (IoT) technology is utilized in various public service domains. This technology has significant advantages and disadvantages in the public service delivery processes. In this context, a different research question for future studies could be: 'What are the challenges encountered in the use of IoT technologies in public service delivery processes?' Future theoretical and applied research could identify these factors and provide recommendations based on the findings.

In this study, some measures should be taken to minimise the risk of disadvantages carried by Internet of Things technologies. Measures such as protecting privacy, preparing these technologies in accordance with the principles of privacy from the design, increasing the awareness of managers and users on privacy and security issues can be taken (Sebae & Abu-Shanab, 2022). Here, raising awareness of privacy and confidentiality violations and making certain legal regulations are as important as technically intervening in technological tools.

Some of the studies included in the scope of the study focused on the challenges faced in achieving digital transformation in public administration. Kempeneer & Heylen analysed the relevant studies (106 articles) in the literature and stated that the main problem in the digital transformation of public administration is that the public sector does not learn. In these studies, the New Public Management (NPM) approach is identified as an underlying reason for the failure of digital transformation. Public administration's pursuit of efficiency instead of normative goals such as justice or legitimacy is stated as one of the main reasons

underlying the failure (Kempeneer & Heylen, 2023). In this sense, ensuring organisational reform and finding people with bit expertise is seen as the most essential need for digital transformation in public administration (Kempeneer & Heylen, 2023: 9). In this direction, it is important for public institutions to develop strategies for recruiting and retaining personnel with bit expertise, and to make legal arrangements to enable knowledge transfer and home cooperation between public institutions and other stakeholders (Kempeneer & Heylen, 2023).

Again, it is seen that some studies in this study emphasise the potential of Internet of Things technologies to generate public value. Although public value theory started to be used in the literature with Moore in the 1990s, it has been frequently included in studies for the last fifteen years. In particular, there are many studies on the relationship between public value and technology. Hu et al. stated that governments should adopt IoT technological development in order to realise the potential for public value creation (Hu ve diğerleri, 2020). Ishengoma et al. state that AIOt applications should be adapted to produce public value that will focus on value rather than technology (Ishengoma ve diğerleri, 2022).

Kaynakça

- Alotaibi, S. J. (2022). A New Internet of Things (IoT) Framework for Public Sectors. *International Journal of Information Technology and Web Engineering (IJITWE)*, s. 1-15.
- Bayram, M. (2023). Dijital Devlet ve Türkiye. S. Uslu, C. Babaoğlu, & Y. Beyribey içinde, *Dijitalin Yüzyılı* (s. 35-67). Setta Yayınları.
- Cagigas, D. C.-F.-G. (2021). Blockchain for public services: A systematic literature review. *IEEE Access*, s. 13904-13921.
- Cagigas, D., Clifton, J., Diaz-Fuentes, D., & Fernández-Gutiérrez, M. (2021). Blockchain for public services: A systematic literature review. *IEEE Access*, s. 13904-13921.
- Chohan, S. R., Hu, G., Khan, A. U., Pasha, A. T., Saleem, F., & Sheikh, M. A. (2021). IoT as societal transformer: improving citizens' continuous usage intention in digital society through perceived public value. *Library Hi Tech*, s. 1214-1237.
- Çınar, N. (2021). İyi bir sistemantik derleme nasıl yazılmalı? *Online Turkish Journal of Health Sciences*, s. 310-314.
- Çırakman, B. (. (1976). Kamu hizmeti. *Anne İdaresi Dergisi*, s. 75-94.
- Eggers, W. D., & Macmillan, P. (2015). *Kamu 2020: Kamunun geleceğine yolculuk*. Deloitte.
- El-Haddadeh, R., Weerakkody, V., Osmani, M., Thakker, D., & Kapoor, K. K. (2019). Examining citizens' perceived value of internet of things technologies in facilitating public sector services engagement. *Government Information Quarterly*, s. 310-320.
- Göçoğlu, V. (2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşüm: Nesnelerin interneti üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 615-628.
- Göküş, M. (2011). *Kamu Hizmeti Kuram, Politika, Uygulama*. Çizgi Kitabevi.
- Gözler, K., & Kaplan, G. (2022). *İdare Hukukuna Giriş*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gül, H., & Kemeç, A. (2020). Nesnelerin İnterneti ve Kamu Politikaları: Kentsel Politika Uygulamaları. M. Yıldız, & C. Babaoğlu içinde, *Teknoloji ve Kamu Politikaları* (s. 139-169). Gazi Kitabevi.
- Hu, G., Chohan, S. R., & Liu, J. (2020). Does IoT service orchestration in public services enrich the citizens' perceived value of digital society? *Asian Journal of Technology Innovation*, s. 217-243.
- Ishengoma, F. R., Shao, D., Alexopoulos, C., Saxena, S., & Nikiforova, A. (2022). Integration of artificial intelligence of things (AIoT) in the public sector: Drivers, barriers and future research agenda. *Digital Policy, Regulation and Governance*.
- Jin, W. (2022). Challenges and innovative countermeasures faced by public administration in the context of big data and internet of things. *Mathematical Problems in Engineering*.
- Kankanhalli, A., Charalabidis, Y., & Mellouli, S. (2019). IoT and AI for smart government: A research agenda. *Government Information Quarterly*, s. 304-309.
- Kempeneer, S., & Heylen, F. (2023). Virtual state, where are you? A literature review, framework and agenda for failed digital transformation. *Big Data & Society*.
- Kılınç, H. (2022). Nesnelerin İnterneti Konusunda Gerçekleştirilen Akademik Çalışmaların Eğilimleri: Bir Sistemantik Tarama. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, s. 57-67.

- Kim, D. J., Y. S., J., R., E., & Kim, K. J. (2024, January). Present and Future of AI-IoT-Based Healthcare Services for Senior Citizens in Local Communities: A Review of a South Korean Government Digital Healthcare Initiatives. *Healthcare* .
- Lawelai, H., Iswanto, I., & Raharja, N. M. (2023). Use of Artificial Intelligence in Public Services: A Bibliometric Analysis and Visualization. *TEM Journal*, s. 798.
- Ma, H. (2020). The construction path and mode of public tourism information service system based on the perspective of smart city. *Complexity*.
- Myeong, S., & Shahzad, K. (2021). Integrating data-based strategies and advanced technologies with efficient air pollution management in smart cities. *Sustainability*.
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2008). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*. Blackwell.
- Prafulla, F., Manisha, D., & Shubhada, G. P. (2021). Medicine Reminder and Monitoring System for Secure Health Using Internet of Things. *Journal of Infectious Diseases & Preventive Medicine*, s. 1-4.
- Sebae, M., & Abu-Shanab, E. A. (2022). Utilizing the Internet of Things in the Public Sector. *Journal of Information Technology Research (JITR)*, s. 1-20.
- Takagi, H., & Mima, T. (2016). Use of IoT by government institutions. *Hitachi Review*, s. 735-740.
- Tang, T., & Ho, A. T. (2019). A path-dependence perspective on the adoption of Internet of Things: Evidence from early adopters of smart and connected sensors in the United States. *Government Information Quarterly*, s. 321-332.
- Velsberg, O., Westergren, U. H., & Jonsson, K. (2020). Exploring smartness in public sector innovation-creating smart public services with the Internet of Things. *European Journal of Information Systems*, s. 350-368.
- Yavuz, N. (2022). Sosyal bilimlerde sistematik literatür analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 347-360.
- Yıldız, M. (2007). E-government research: Reviewing the literature, limitations, and ways forward. *Government information quarterly*, s. 646-665.
- Yılmaz, R. K. (2023). Kamu Yönetiminde Kullanılabilecek Nesnelerin interneti (IOT) Uygulamaları. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, s. 87-98.

Endüstri 4.0 ve 5.0 Kullanımının Matematiksel Küme Teorisi ile Modellenmesi

The Modeling of Industry 4.0 and 5.0 Applications Using Mathematical Set Theory

Esen GÜRBÜZ^a, Alp Eren ALP^b

ÖZ

^aProf. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İşletme, Niğde, Türkiye / Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Business Administration, Niğde, Türkiye
ORCID:
0000-0001-5156-1439
E-posta/E-mail:
esen@ohu.edu.tr

^bDoktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İşletme, Niğde, Türkiye /Phd Student, Niğde Ömer Halisdemir University, Business Administration, Niğde, Türkiye
ORCID:
0000-0002-2184-9682
E-posta/E-mail:
a.aerenalp@gmail.com

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Esen GÜRBÜZ

Makale Türü
Article Type
Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi
Received
20.09.2024

Kabul Tarihi
Accepted
22.10.2024

ROR ID
03ejnre35

Amaç - Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0'ın gelişim süreçlerinin, matematiksel küme teorisi kullanılarak modellenmesiyle, açık ve öz bir şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem - Fikirlerin sade ve kesin bir biçimde sunulması, temel matematiksel dilin ve sunum yöntemlerinin öğrenilmesiyle mümkün hale gelmektedir. Bu doğrultuda, küme teorisi, matematiksel düşünme biçiminin ve matematiksel dilin temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0'ın gelişim süreçleri de matematiksel küme teorisi çerçevesinde modellenmiştir.

Bulgular - Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0'ı tanımlayan teknolojiler ve unsurlar, matematiksel küme teorisi kullanılarak modellenmekte ve açıklanmaktadır.

Sonuç - Bu çalışmada, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0'ın gelişim süreçleri, matematiksel küme teorisi kullanılarak modellenmiştir. Yapılan bu modelleme, süreçlerin geçirdiği evrimi ve teknolojilerin birbirleriyle olan ilişkilerini daha net bir şekilde anlamaya olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Endüstri 5.0, Matematiksel Küme Teorisi.

JEL Kodları: M10, M31, C00, C02.

ABSTRACT

Purpose - Considering the impact of the development processes of Industry 4.0 and Industry 5.0 on businesses operating in various sectors, this study aims to analyze these processes in a clear and concise manner through modeling based on mathematical set theory.

Methodology - The presentation of ideas in a simple and precise manner becomes more comprehensible through the learning of fundamental mathematical language and presentation methods. In this context, set theory stands out as one of the core elements of mathematical thinking and language. The development processes of Industry 4.0 and Industry 5.0 have also been modeled within the framework of mathematical set theory.

Findings - The technologies and elements that define Industry 4.0 and Industry 5.0 are modeled and explained using mathematical set theory.

Conclusions - In this study, the development processes of Industry 4.0 and Industry 5.0 are modeled using mathematical set theory. This modeling enables a clearer understanding of the evolution of these processes and the relationships between the various technologies.

Keywords: Industry 4.0, Industry 5.0, Mathematical Set Theory.

JEL Codes: M10, M31, C00, C02

1. GİRİŞ

Yaratıcılık ve yenilik, ekonomik rekabet gücünün temel unsurları olup, bir işletmenin veya endüstrinin rekabetçi konumunu korumasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, insanlar, sanayi gelişimiyle paralel olarak zaman içinde evrim geçirmiştir. Yaratıcı ekonomi (YE), yaratıcılığı stratejik bir avantaj olarak kullanarak, ekonomideki her gelişime uyum sağlayarak ilerleyen bir sektördür (Sneha ve Kavitha, 2024). Endüstri 4.0 ile birlikte dijital dönüşüm sürecinin hız kazandığı ve işletmelerin veri analitiği, yapay zeka ve nesnelerin interneti gibi teknolojileri kullanarak operasyonel verimliliklerini artırdıkları genel olarak bilinen bir konudur. Dijitalleşmeyi benimsemeyen işletmeler ise, operasyonlarını optimize edemedikleri için rekabet avantajlarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilecektir. Endüstri 5.0'da ise günümüzün en fazla dikkat çekilen konularından olan ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarında da önem taşıyan, insan odaklı yaklaşımlar, esneklik ve sürdürülebilirlik, ön plana çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelere ayak uydurmak için yalnızca teknolojiyi entegre etmek yeterli olmamakta; işletmelerin, çalışanlarını da bu değişim sürecine adapte edecek şekilde eğitmesi gerekmektedir. Teknolojinin hızlı ilerlemesi, işletmelerin bu değişimlere uyum sağlamak için esnek stratejiler geliştirmesini ve sürdürülebilirlik ile çevre dostu teknolojilere odaklanmalarını zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde, artan çevre bilinciyle birlikte tüketicilerin tercihlerinde değişim yaşanabilir ve bu durum, işletmelerin pazar payını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmalarına yol açabilir.

Endüstri 4.0, büyük veri analitiği, yapay zeka, nesnelerin interneti, dijital ikizler gibi teknolojilerin uygulanması yoluyla endüstrilerde, iş modellerinde, stratejilerde ve süreçlerde meydana gelen teknolojik devrimi tanımlamaktadır. Bu teknolojilerin amacı, üretimi iyileştirmek ve ürün ve hizmet kalitesini artırmaktır. Günümüzde mevcut dijital teknolojilerin piyasada ve toplumda kavramsallaştırılması ve haritalandırılması ihtiyacına rağmen, Endüstri 4.0 araştırmaları, sürdürülebilirliği ve refahı geliştirme perspektifini genişletmek yerine teknolojinin endüstri ve üretim üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu nedenle, Endüstri 4.0 yaklaşımının sınırlamalarını ele almak için Endüstri 5.0 paradigması tanıtılmıştır. Endüstri 5.0, rekabet gücünü ve yeniliği artırmanın yanı sıra, teknolojinin sosyal ve çevresel etkisini de dikkate almak için insan merkezli bir bakış açısının “makinelere” (teknolojinin simgesi) ile düşünmeye entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İnsan-makine etkileşimine yapılan bu vurgu, kişiselleştirilmiş ürün ve hizmetlerin yaratılmasında insanların güçlendirilmesini teşvik etme ihtiyacını ortaya koymaktadır (Troisi vd., 2024). Endüstri 4.0 ve 5.0'ın karmaşık teknolojik süreçlerini anlamak ve analiz etmek için matematiğin genişleyen kullanım alanı ve soyut analiz araçlarından da yararlanması önemli görülmektedir.

Matematiğin kullanım alanları, yirminci yüzyılda büyük bir hızla genişlemiştir. Bu genişleme, matematiğin bilimsel alanlarda artan uygulamaları ile eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Saf matematik, soyutlama ve geniş kavramların analizi üzerine giderek daha fazla vurgu yaparken, bu artışa paralel olarak pratik uygulamalarda da artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu durum, doğayı inceleme sürecinde genel kalıpların belirlenmesine yönelik bilimlerin artan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda basitleştirici fikirlerin arayışı, giderek daha soyut analiz araçlarına olan talebi artırmaktadır (Shultz, 1979). James Franklin (2009), matematiği oranlar, desenler veya ilişkiler gibi nicel ve yapısal yönleri inceleyen bir disiplin olarak tanımlamaktadır: “matematikçiler, doğada ortaya çıkan desenleri veya formları inceleyen bilim insanlarıdır.” Bu görüş, matematiksel sembollerin ya gerçek yapıların ve özelliklerin “formel” ya da “doğal” işaretleri ya da matematiksel kavramların “araçsal” işaretleri olduğu fikrine dayanmaktadır (Franklin, 2009'den akt. Crespo ve Tohme, 2016).

Filozoflar, matematiğin başlangıcından itibaren matematiksel düşüncenin doğası üzerine düşünmüşlerdir. Matematiğin ilk baskın kavramları ise Platon ve Aristoteles tarafından formüle edilmiş, sonrasında 1800'lere kadar önemli bir değişiklik olmamıştır. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan modern kavramlardan biri Platon'a atıfta bulunan Platonizmdir. Ancak Matematikte platonizm Platon'dan belirsiz bir şekilde ilham almış, Platon'un fikirlerinden esnek bir şekilde esinlenmiştir. Matematiksel platonizm, üç tezin birleşimi olarak tanımlanmıştır: varlık (matematiksel nesnelere vardır), soyutluk (matematiksel nesnelere soyuttur) ve bağımsızlık (matematiksel nesnelere, zeki varlıklar ve onların dili, düşüncesi ve uygulamalarından bağımsızdır). Buna göre, platonistlere göre, matematiksel varlıklar gerçekten mevcut olan ve fiziksel değil, soyut nesnelere. Matematiksel ifadelerin doğruluğu, atıfta buldukları nesnelere kaynaklanmakta olup doğruluk keşfedilmekte, inşa edilmemektedir. Aristoteles'in fikirleri ise, modern matematik felsefesi akımları üzerinde neredeyse hiç etkili olmamıştır (Crespo ve Tohme, 2016). İnsan aklı zayıf bir araçtır ve sınırlı bir sezgi kapasitesine sahiptir. Bilgi edinmek için adım adım ilerlemektedir. Matematik, insanın akıl yürütmesini desteklemede son derece yararlı ve güçlü bir araçtır. İlişkileri ve yapıları doğru bir şekilde ifade etmekte ve doğru düşünme için gerekli kuralları içermektedir. Bilimler, ekonomi de dahil olmak üzere, matematik

kullanımından büyük ölçüde yarar sağlamaktadır (Crespo ve Tohme, 2016). Ekonomik teoride temaların tartışılması ve geliştirilmesinde matematikte geliştirilen bazı kavramların uygulanması kullanışlı bulunmuştur (Shultz, 1979; Löffler ve Kruschwitz, 2019).

Matematikçi, evrak çantasında dört temel araç; “*matris cebiri, kalkülüs, olasılık teorisi ve simülasyon*” ve çeşitli özel modeller taşımaktadır. Matris cebiri, kalkülüs, olasılık teorisi ve simülasyon araçları, pazarlama yöneticilerine karar verme sürecinde yardımcı olmak için geliştirilen birçok modelin oluşturulmasında ve çözülmesinde temel rol oynamaktadır. Bu modellerden bazıları normatif karar verme için, bazıları ise bir sürecin analiz edilmesi için tasarlanmıştır (Kotler, 1963). Bunlarla birlikte, küme teorisi tüm matematik dalları arasında en temel olanıdır (bazıları bunun tek temel dal olduğunu savunur) çünkü bilinen tüm matematiksel sonuçlar küme teorisinin önermelerinden çıkarılabilir ve bilinen tüm matematiksel kavramlar bir küme veya kümedeki bir eleman kavramına indirgenebilir. Küme teorisi ekonomistler için de giderek önemli hale gelmektedir. Küme teorisi gibi temel matematik dallarının kullanımı, ekonomik teorinin birçok sonucunu hem basitleştirme hem de bu sonuçların genel geçerliliğini artırma avantajına sahiptir (Shultz, 1979). Bir küme, çeşitli nesnelere bir koleksiyondur. Bir kümeyi tanımlamak istiyorsanız, elemanlarını belirtmeniz gerekir (Löffler ve Kruschwitz, 2019). Herhangi bir türden nesnelere, örneğin kitaplar, insanlar, sayılar gibi, iyi tanımlanmış bir koleksiyonu veya toplamı bir küme olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, her şey bir küme olarak değerlendirilebilir. Küme teorisi, ortak özelliklere sahip sayı kümelerinin gruplanmasıyla ilgilenen bir matematiksel soyutlamadır. Kümeleri kullanmak ve karşılaştırmak, ister matematikte ister iş dünyası gibi uygulamalı alanlarda olsun, neredeyse sınırsız bir kapsamı olan teorilerin ve kuralların oluşturulmasını sağlar. İşletme operasyonlarına uygulandığında, küme teorisi planlama ve operasyonlarda yardımcı olabilir. İşletmenin her unsuru muhasebe, yönetim, operasyonlar, üretim ve satışlar gibi en az bir kümeye gruplandırılabilir. Bu kümelerin içinde başka kümeler de bulunmaktadır. Örneğin, operasyonlar içinde depo operasyonları, satış operasyonları ve idari operasyonlar kümeleri vardır. Bazı durumlarda, kümeler kesişebilir; satış operasyonları, operasyonlar kümesi ve satışlar kümesiyle kesişebilir (<https://smallbusiness.chron.com/> : 10.08.2024). Bir kümede yer alan nesnelere, somut olmak zorunda da değildir. Bunlar pozitif tam sayılar kümesi, gerçek sayılar kümesi gibi soyut kavramlar da olabilmektedir. Bir küme, belirli ve ayırt edici nesnelere oluşan iyi tanımlanmış bir koleksiyondur. Bir kümenin tüm üyelerinin ayırt edici olması gerektiği gelenekseldir; bu nedenle, bir kümeyi üyelerini listeleterek tanımlarken, tüm tekrarlar silinmelidir (<https://egyankosh.ac.in/> : 15.06.2024). Kümeler birleştirebilmekte, kesişimleri ve farkları hesaplanabilmektedir (Löffler ve Kruschwitz, 2019).

Bu makale, Endüstri 4.0'ın dijitalleşme odaklı perspektifini, Endüstri 5.0'in insan-merkezli ve sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımlarıyla harmanlayarak bu iki kavram arasındaki ilişkiyi matematiksel bir model çerçevesinde ele almaktadır. Literatürde Endüstri 4.0'a dair çalışmalar genellikle teknolojinin endüstri ve üretim üzerindeki etkilerine odaklanırken, bu çalışma, insan-makine etkileşiminin yanı sıra teknolojinin sosyal ve çevresel etkilerini de matematiksel bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Bu yönüyle, Endüstri 5.0'a dair araştırmalarda matematiğin soyut analiz araçlarının kullanımını vurgulayan ve bu disiplinin endüstriyel gelişim süreçlerine katkısını ortaya koyan öncü bir yaklaşıma sahiptir. Makalenin özgün değeri, Endüstri 4.0 ve 5.0'ın dijitalleşme ve sürdürülebilirlik süreçlerine yönelik matematiksel modellemeler sunarak, bu alanlardaki mevcut araştırma boşluklarını doldurması ve daha geniş bir perspektif sunmasıdır.

Bu bağlamda, fikirlerin düzenli ve kesin bir biçimde sunulabilmesi, temel matematiksel dilin ve sunum yöntemlerinin öğrenilmesiyle daha anlaşılır hale gelmektedir. Matematiksel düşünme biçiminin ve matematiksel dilin temellerinden biri olan küme teorisi, teknolojik çağın küme teorisiyle modellenmesi yoluyla, hem teoriye hem de Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 dönemlerine farklı bir perspektif kazandırma potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 süreçlerinin matematiksel kümeler aracılığıyla analiz edilmesine odaklanmakta; ayrıca Endüstri 1.0'dan Endüstri 5.0'a kadar gerçekleşen dönüşümleri teorik çerçevede ele almakta ve bu dönüşümleri küme teorisi kapsamında modelleyerek ifade etmektedir.

2. ENDÜSTRİ 4.0 ve 5.0'IN GELİŞİM SÜRECİ

Birinci sanayi devrimi, diğer adıyla Endüstri 1.0, 18. yüzyılda başlamıştır ve buhar çağı olarak adlandırılmıştır. Bu devrimde üretim buhar ve mekanizasyonun kullanımına dayanmaktadır (Tunji-Olayeni vd., 2024). 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Sanayi Devrimi, tarıma dayalı ekonomilerden önemli bir kopuşa neden olarak, sanayileşmiş toplumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Mekanizasyon, kentleşme ve teknolojik ilerlemeler, üretim ve ulaşımda önemli dönüşümler sağlamıştır. Sanayi Devrimi dönemi, insanlık tarihinde, yankıları günümüze kadar süren teknolojik ilerlemelerin bir dizi gelişimini başlatan kritik bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Batra vd., 2024). Sanayi 1.0, üretimin mekanizasyonuna yol açan

buharlı motorun icadıyla ilişkilidir (Kumar vd., 2024). Bu devrimin en önemli özelliği, el yapımı üretimden makine kullanımına geçiştir. Bu dönem, hem mikro hem de makro düzeyde önemli ekonomik kazançlar sağlamış ve yaşam standardı üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır. Bununla birlikte Endüstri 1.0 sanayi öncesi döneme göre daha fazla ekonomik kazanç sağlamış olsa da, süreçleri yavaş olduğu için arz talebi karşılayamamıştır. Endüstri 1.0, buhar makinelerini çalıştırmak için fosil yakıtlara olan bağımlılığı nedeniyle çevre üzerinde olumsuz bir etkiye de sahip olmuştur (Tunji-Olayeni vd., 2024). Bu devrim sadece teknik bir yenilik oluşturmakla kalmamış insanlığın hayatını değiştiren ve küresel alana yayılan canlı bir süreç olarak tarihteki yerini almıştır (Yalçın, 2012).

Birinci sanayi devrimi üretimde buhar makinelerine dayanmakta iken, 19. yüzyılda başlayan ikinci sanayi devrimi yani Endüstri 2.0 elektriğin yardımıyla kitlesel üretime odaklanmaktadır. Endüstri 2.0 kitlesel üretim, standardizasyon ve sanayileşme çağıdır. Bu dönemde kitlesel üretim elektriğe dayanarak, elektrik şebekeleri, telefonlar, radyo, telgraf ve içten yanmalı motorları beraberinde getirmiştir. İkinci sanayi devrimi üretim sırasında önemli miktarda elektrik gücüne bağımlı olması nedeniyle, sermaye yoğun bir dönemdir (Tunji-Olayeni vd., 2024). Sanayi 2.0 daha çok elektrik ve içten yanmalı motorlarla ilgili olup, 19. yüzyılda mekanik üretim sistemlerinin elektrifikasyonuna odaklanmıştır. Elektrik, üretim için suya ihtiyaç duyan buharla kıyaslandığında, üretimde daha kolay kullanılabilen ve bu sayede elektrik transferi çok daha basit hale gelmektedir (Kumar vd., 2024). Endüstri 2.0, buharlı makinelerin ve kömürün yerini elektrik ve petrolün almasını ifade ederken, dönemin en önemli gelişmeleri ise telgraf telefon (Koca, 2020), radyo, daktilo ve ucuz gazete kağıdı gibi iletişim kanallarının gelişmesi olmuştur (Pamuk ve Soysal, 2018). Demir kullanımının yerini çelik kullanımının alması, kimyasal madde kullanımı ve öncülüğünü Henry Ford' un yaptığı seri üretim bu dönemin en belirgin özellikleridir (Alizon vd., 2009).

Üçüncü sanayi devrimi, diğer adıyla Endüstri 3.0, 20. yüzyılda yaklaşık 1950'lerde başlamıştır. Bu dönem, otomasyon çağı olarak da bilinmektedir ve üretim, elektronik, internet ve otomasyon kullanımına dayanmaktadır. Endüstri 3.0, sanayileşmeye önemli iyileştirmeler getirmiş olsa da, karmaşık sistemlerin kullanılması ve bu sistemlerin belirli koşullarda çalışmaması, birçok organizasyon için ek maliyetlere yol açmıştır (Tunji-Olayeni vd., 2024). Sanayi 3.0 dijitalleşme, otomasyon ve internet ile daha çok ilgilenmiş; bu dönemde internet hesaplamalar ve veri aktarımı için kullanılmaya başlanmış ve verilerin dijitalleşmesi gerçekleşmiştir (Kumar vd., 2024). Bu dönemde üretim, nükleer, biyo-tarım, telekomünikasyon, lazer, fiber optik, mikro elektronik ve bilgisayar alanlarındaki gelişmelerle çok farklı boyutlarda olmaya başlamıştır (Redclift, 2005). Ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler tedarik zincirini küresel ölçekli yapmakla beraber, üretimin de yerinde yapılmasını getirmiştir. Bu durum maliyetlerin kontrol altına alınmasını, düşük fiyatlı ve kaliteli ürünlerin üretilmesini sağlamıştır (Görçün, 2017).

2.1 Endüstri 4.0

Sanayi devrimlerinde teknolojik yenilikler üretim şirketlerinin üretim verimliliğini artırmak için önemli ölçüde kullanılmıştır. İlk üç sanayi devrimi olan; Endüstri 1.0 endüstriyel süreçlerde buhar ve hidroelektrik gücün kullanımı, Endüstri 2.0 elektrik enerjisinin kullanımı ve Endüstri 3.0 bilgi teknolojisinin geliştirilmesine odaklanmıştır. Son birkaç yıl içinde siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti ve bulut sistemleri gibi teknolojilerin tanıtılması, Hannover Messe'de "Endüstri 4.0" olarak adlandırılan dördüncü sanayi devriminin başlangıcını oluşturmuştur (Sharifabadi vd., 2024). Endüstri 4.0 ilk olarak 2011 yılında Almanya'da düzenlenen "Hannover Festivali"nde Siegfried Dais ve Henning Kagermann tarafından tanıtılmıştır (Rupp vd. 2021). Sanayi devrimleri, buhar makinesi (1.0), elektrik (2.0) ve bilgisayarlar (3.0) gibi tekil teknoloji icatları iken, mevcut teknolojik gelişmeler ve büyük miktarda veriyi işleme yeteneği (4.0)'dır. Alman araştırma topluluğu, mekanizasyon (1.0), seri üretim (2.0) ve otomasyon (3.0) endüstrilerinden sonra gelen süreci bir sonraki sanayi devrimi (4.0) olarak şekillendirmiş ve tanıtmıştır. Bu bağlamda, fiziksel alan ile siber-fiziksel alanın entegrasyonunun gerçekleşmesi beklenmektedir (Rupp vd. 2021). Alman hükümeti daha sonra bu fikri benimseyerek, ülkenin sanayi stratejisinin çekirdeğine dâhil etmiş ve sanayinin gelişimi amacıyla kullanmıştır (Raj vd. 2024). Endüstri 4.0 ve dördüncü sanayi devrimi terimleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da, Endüstri 4.0, dördüncü sanayi devriminin sadece bir alt kümesi olmaktadır (Rupp vd., 2021).

Endüstri 4.0, dijital teknolojileri iş ve üretim operasyonlarına entegre ederek küresel ekonomik manzarayı dönüştürmektedir. "Endüstri 4.0", Almanya'da 2011 yılında mevcut sorunlarla başa çıkmak ve Almanya'nın sanayi sektörünün rekabet gücünü artırmak amacıyla bir teknolojik dönüşüm olarak başlatılmıştır (Yadav vd., 2024). Endüstri 4.0 teknolojilerinin önemini farkına varıldıktan sonra, farklı ülkeler Endüstri 4.0'ın uygulamaları ve kavramlarını geliştirmek için kendi programlarını başlatmışlardır. Ardından, teknolojik dönüşüm sürecinde Endüstri 4.0, dünya genelinde birçok projede birden fazla teknolojinin yer alması

nedeniyle farklı fikirler ve teknolojileri içermiştir (Yadav vd., 2024). Endüstri 4.0'ın uygulanmasındaki temel amaç, endüstrileri karmaşık pazarın taleplerini karşılamakta daha verimli hale getirmektir. Bu nedenle, Endüstri 4.0 öncelikle endüstrileri daha akıllı hale getirmek için ileri dijital teknolojiler ve gelişmiş ağ sistemlerinin entegrasyonuna odaklanmaktadır. Endüstri 4.0, işletmeleri daha akıllı hale getirirken aynı zamanda sınırlı kaynakları en verimli şekilde kullanmalarına da yardımcı olmaktadır (Raj vd., 2024).

Endüstri 4.0, çeşitli endüstriyel sektörler arasında daha fazla bağlantı sağlamak amacıyla bilgisayar ve bilgi teknolojilerinin kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Sharifabadi, 2024; Tunji-Olayeni vd., 2024; Eriksson vd., 2024). Elektronik ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, 20. yüzyıl insan yaşamını ve sanayiye daha düzenli hale getirmiş, sanayi seviyesindeki zor görevler kolay bir hale gelmiştir. Bu devrim aynı zamanda, otomatik üretimde daha yüksek doğrulukla çalışan, insanlara benzeyen robotların bir takım olarak görev aldığı bir dönemi de beraberinde getirmiştir (Kumar vd., 2024). Bu dijital çağ, belirsiz ortamlarda çalışabilen ve daha yüksek operasyonel verimlilik sağlayabilen akıllı sistemlerin geliştirilmesini içermektedir (Tunji-Olayeni vd., 2024). Bununla birlikte makineler, çalışanlar, tedarikçiler ve nihai tüketiciler dahil olmak üzere tedarik zincirinin tüm parçaları arasında entegrasyonu mümkün kılmaktadır. Bu artan bağlantı, bilgisayar ve bilgi teknolojilerinin kullanımını gerektirmektedir (Sharifabadi, 2024).

Endüstri 4.0, günümüz endüstriyel üretiminin tamamıyla ilişkili olan ve ürünlerin imalatında ve çeşitli hizmetlerin sunulmasında bir devrim yaratan popüler bir konudur. Endüstri 4.0'ın bilgi açıklığı, atıkların azaltılması, ürün üretimi ve hizmet sunumunda verimliliğin artırılması gibi faydalarına rağmen, uygulama sürecinde karşılaşılabilecek birçok zorluk bulunmaktadır ve bu zorlukların, üretim ve hizmet endüstrilerinde Endüstri 4.0'ın uygulanması sırasında sorunsuz ve eksiksiz bir geçişi sağlamak için sistematik olarak belirlenmesi gerekmektedir (Sharifabadi vd., 2024). Akıllı ve otonom süreçler için iletişim, bilgi ve akıllı teknolojileri kullanılmaktadır. Üçüncü sanayi devriminin ana özelliği otomasyon iken, dördüncü sanayi devriminin odak noktası dijitalleşme olmuştur. Dijitalleşme iş hassasiyetini artırmakta, israfı azaltmakta, verimliliği artırmakta, süreçleri hızlandırmakta ve zaman tasarrufu sağlamaktadır (Tunji-Olayeni vd., 2024) Tahmine dayalı bakım ve ileri analitik, Endüstri 4.0'ın diğer özelliklerindedir (Yadav vd., 2024). Genellikle Endüstri 4.0 veya akıllı üretim olarak adlandırılan dördüncü sanayi devrimi, organizasyonel yöntemleri köklü bir şekilde değiştirmektedir (Sharifabadi vd., 2024).

Endüstri 4.0 şirketlerin ve organizasyonların makineler, tedarik sistemleri, üretim ekipmanları, nihai ürünler ve müşteriler arasında iletişim kurma yeteneğini geliştirmek için dijital teknolojilerin kullanılmasıdır (Sharifabadi vd., 2024). Rupp vd. (2021 s.12) literatürde Endüstri 4.0'ı tanımlamak için en sık kullanılan kelime öbeklerinin genel görünümünü bibliyometrik analiz ile inceleyerek şu tanımlı geliştirmiştir:

“Endüstri 4.0, Akıllı Fabrikalar oluşturmak için Siber Fiziksel Sistemlerin, Nesnelerin İnterneti, Büyük Veri, Bulut Bilişim, Yapay Zekâ ve İletişim Teknolojilerini kullanarak, değer zinciri boyunca gerçek zamanlı bilgi ve iletişim sağlamak amacıyla uygulanmasıdır.” (Rupp vd.,2021 s.12)

Son on yılda, Endüstri 4.0'ın ortaya çıkışı, birçok sektörü geleneksel üretim yöntemlerinden dijital ve otomatik sistemlere geçiş yapmaya zorlamıştır (Khanuja vd., 2024). Endüstri 4.0 süreçlerin dijitalleştirilmesi yoluyla şirketlerin ve endüstrilerin tamamen dönüşmesi ile karakterize edilmekte; bu dönüşümde, çalışanlar, makineler, sistemler, araçlar ve ürünler internet aracılığıyla ve gerçek zamanlı olarak daha fazla birbirine bağlanarak, tüm üretim sisteminin daha büyük bir entegrasyonunu sağlamaktadır. Ayrıca, insan iş gücünün daha az kullanılması sıkça görülmekte, bu da bilgi alışverişinde bulunan ve otonom olarak çalışan akıllı makineler ve yazılımların kullanılmasına neden olmaktadır. Bu durumda çalışanların rolü daha odaklanmış bir role dönüşerek, öncelikle makinelerin kontrolü ve izlenmesine yönelmekte ve üretimin kendisi daha çok üretim teknolojilerine bırakılmaktadır (Rocha vd., 2024).

Endüstri 4.0'ın dijital ilerlemesi, süreç verimliliğini artırmaya, değer yaratmaya ve rekabet gücünü yükseltmeye yönelik çeşitli temel teknolojileri, metodolojileri ve eğilimlerin uygulanmasının benimsenmesidir (Eriksson vd., 2024). Birinci sanayi devriminde buhar makinesi, ikincisinde elektrik ve üçüncü sanayi devriminde bilgisayarlar gibi geçmiş sanayi devrimleri yalnızca tek bir teknolojik buluşla harekete geçirilmiş iken, dördüncü sanayi devrimi, birden fazla teknolojik gelişme ve büyük miktarda veriyi yönetme yeteneği tarafından yönlendirilmektedir. Bu devrimdeki sistemler, insan müdahalesi olmadan endüstrilerin gelişimini hızlandıran otonom, kendi kendini yönlendiren süreçleri teşvik edecek şekilde tasarlanmıştır. Bu dördüncü devrim, birbirleriyle etkileşime geçebilen ve bağımsız olarak işlev gösterebilen akıllı fabrikalar oluşturarak, üretim sürecinin verimliliğini, etkinliğini ve kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu dijital

teknolojinin, el işçiliği üretiminden kitlesel üretime ve yalın üretime, şimdi ise kitlesel özelleştirmeye doğru bir kaymayı teşvik ettiği belirlenmiştir (Yadav vd., 2024).

Endüstriyel üretimde siber-fiziksel sistemler ve nesnelerin interneti gibi teknolojilerin uygulanmasıyla, fiziksel ve dijital unsurların gerçek zamanlı entegrasyonu mümkün olmaktadır (Eriksson vd., 2024). Endüstri 4.0, nesnelerin interneti (Tunji-Olayeni vd., 2024; Kumar vd., 2024; Khanuja vd., 2024; Raj vd. 2024), yapay zeka (Tunji-Olayeni vd., 2024; Kumar vd., 2024; Khanuja vd., 2024), makine öğrenimi (Tunji-Olayeni vd., 2024; Khanuja vd., 2024), eklemeli imalat ve 3D (Raj vd. 2024), blokchain (Kumar vd., 2024) ve robotlar gibi çeşitli teknolojilerin bir işbirliği olup, geleneksel üretim yöntemlerini devrim niteliğinde değiştirmektedir (Kumar vd., 2024; Khanuja vd., 2024; Raj vd., 2024). Endüstri 4.0, dijital teknolojilerin kullanılmasıyla, modern kalite yönetim tekniklerinin benimsenmesine önemli ölçüde katkıda bulunmakta ve geleneksel yöntemlerin sınırlamalarını ele almaktadır. Endüstri 4.0 teknolojilerinin kalite yönetim sistemlerine entegrasyonu, işletmelerin literatürde Kalite 4.0 olarak adlandırılan bir kalite standardına ulaşmasını sağlamaktadır (Talaie, 2024).

Endüstri 4.0, robotik, yapay zeka, makine öğrenimi, büyük veri, bulut bilişim, blok zinciri gibi yeni teknolojik yeteneklerle, iş ortamında bilginin yakalanmasını, depolanmasını, işlenmesini ve iletilmesini kolaylaştırmakta ve yeni stratejilerin, pazarların ve endüstrilerin gelişimi için önemli değişiklikler ve fırsatlar yaratmaktadır (Sharifabadi, 2024). Endüstri 4.0 genellikle, fiziksel ve dijital sistemleri birleştirerek süreçlerin gerçek zamanlı izlenmesi ve kontrolü için nesnelerin interneti ve siber-fiziksel sistemler (örneğin, sensörler, iletişim cihazları ve veri analitiği) kullanmaktadır (Khanuja vd., 2024). Bununla birlikte Endüstri 4.0, nesnelerin interneti, ileri robotik ve büyük veri analitiği, eklemeli üretim, artırılmış gerçeklik gibi dijital teknolojilerin uygulanması ve kullanılması yoluyla üretim endüstrilerinde köklü değişiklikler içermekte ve genellikle yapay zeka ile ilişkili olmaktadır. (Eriksson vd., 2024). Endüstri 4.0 ile yakından ilişkilendirilen teknolojiler genel olarak aşağıda açıklanmaktadır:

- (1) Nesnelerin İnterneti (IoT), ağ bağlantılı bir dünyayı ifade etmektedir (Rupp vd., 2021). Nesnelerin interneti fiziksel nesnelerin kendi aralarında veya daha büyük sistemlerle bağlantılı olduğu ağlardır (Özdemir vd., 2018). Makineler, mobil cihazlar ve insanlar, veri üretmek için elektronik sensörler, aktüatörler veya diğer dijital cihazlarla donatılmıştır. Bu ağın amacı, verileri toplamak, değiş tokuş etmek ve analiz ederek ağın bulunduğu ortamda iyileştirmeler veya değişiklikler yapmaktır. Örneğin, Radyo Frekansı ile Tanımlama (RFID) sistemleri, her yerde bulunan veri yönetimi için temel bir olanak sağlayıcı olarak görülebilmektedir (Rupp vd., 2021).
- (2) Siber Fiziksel Sistemler (CPS), fiziksel nesnelere, insanlar ve yazılımların birbirine sıkı bir şekilde entegre olduğu, yeni düzeyde sosyo-teknik etkileşimler yaratan mekanizmalardır. Bu bağlamda, fiziksel nesnelerin bulunduğu gerçek dünya sürekli olarak sanal dünya ile etkileşime girerek bilgi alışverişi yaparak en iyi kararı belirlemektedir. Üretim alanında, bu tür sistemler siber fiziksel üretim sistemleri (CPPS) olarak adlandırılmaktadır (Rupp vd., 2021). Nesnelerin interneti ve Siber-Fiziksel Sistemler, fiziksel ve dijital nesnelerin gerçek zamanlı entegrasyonunu sağlayarak üretim sürecindeki tüm sistemler ve ekipmanlar üzerinde dijital kontrolü mümkün kılmaktadır. Yatay ve dikey entegrasyonda bu teknolojilere benzer bir şekilde sistem entegrasyonuna odaklanmaktadır. Her iki durumda da, üretimin her bir parçasının ne, nasıl ve hangi ölçüde çalışması gerektiğini belirlemek için bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Yatay ve Dikey Sistem Entegrasyonu, değer zincirlerinin daha etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır. Yatay entegrasyon, farklı şirketleri ve bunların ürünlerini birbirine bağlarken; dikey entegrasyon, bir organizasyon içindeki farklı alt sistemlerin entegrasyonunu hedeflemektedir. Bu entegrasyonlar, dijital teknolojiler ve bilgi paylaşımı sayesinde dinamik ve rekabetçi bir üretim sistemini desteklemektedir (Rocha vd., 2024).
- (3) İnternete bağlı cihazların (nesnelerin interneti) sağladığı geniş bağlantılılık sayesinde üretilen büyük miktarda veri, Endüstri 4.0'ın bir diğer önemli teknolojisi olan büyük veri analitiğini (big data analytics) öne çıkarmaktadır. Büyük veri analitiği, bir şirket içindeki çeşitli nesnelere, makinelerden ve sistemlerden gelen büyük miktardaki verilerin entegrasyonu, işlenmesi ve kritik değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu teknoloji, verimliliği artırmak, talepleri öngörmek, süreçleri daha verimli ve sürdürülebilir hale getirmek, karar alma süreçlerini desteklemek gibi çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. (Rocha vd., 2024). Büyük veri analizi, yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmış büyük veri kümelerinin analizinde kullanılmaktadır. Bu teknoloji, verileri değerlendirilebilir bir şekilde sunmaya çalışarak kalıpları bulmayı, kararları desteklemeyi veya bir karar için temel sağlamayı hedeflemektedir (Rupp vd., 2021).

- (4) İnternete bağlı cihazlar (nesnelerin interneti) ile yakından ilişkili bir diğer teknoloji ise bulut üretim (cloud manufacturing) olarak bilinen bulut bilişimdir. Bulut üretim, sunucular, depolama, veri tabanları, ağlar, yazılımlar, analitik ve yapay zeka gibi bilişim hizmetlerini kullanarak nesnelerin interneti tarafından üretilen büyük veriyi yönetmekte ve dağıtmaktadır. Bu nedenle, bulut üretim, endüstrilerdeki çeşitli üretim süreçlerinde üretilen büyük miktardaki verinin bulutta paylaşılması ve dönüştürülmesi olarak görülmektedir. Bu veriler, hizmetlerin ve üretim sistemlerinin akıllı bir şekilde yönetilmesi için kullanılabilir kaynaklara dönüştürülmektedir. (Rocha vd., 2024). Bulut bilişim, kablosuz ağlar aracılığıyla uzaktan gerçekleştirilen hesaplamaları tanımlarken, hizmetler internet üzerinden ölçeklenebilir kaynaklar aracılığıyla görselleştirilmektedir. Ayrıca, çok hızlı yanıt verme yeteneği ve verilerin dışarıda depolanması ile karakterize edilmekte ve genellikle büyük veri ile birleştirilmektedir (Rupp vd., 2021).
- (5) Fiziksel sistemin bir parçası olarak eklemeli üretim de kilit bir teknoloji olarak tanımlanmaktadır. 3D baskı olarak da bilinen bu teknoloji, özellikle küçük parti boyutlarının yüksek karmaşıklıkta bireysel üretimi için uygundur (Rupp vd., 2021). Hızlı prototipleme veya eklemeli üretim, bazen 3D baskı olarak da adlandırılmakta ve uzun yıllardır kullanılmaktadır (Rodríguez-Martín vd., 2024). Dijital 3D modellerin doğrudan üretimini mümkün kılmakta ve bu nedenle dijital değer zincirine uyum sağlamaktadır (Rupp vd., 2021). Günümüzde, eklemeli üretim teknolojisi olgunlaşmakta ve farklı pazarlara nüfuz etmektedir. Hem prototipleme hem de dağıtık üretimde kullanılmakta olup, gelecekteki kullanıcıların eklemeli üretim teknolojisini benimsemesine yardımcı olmaktadır. Teknoloji, iç verimliliği artırmada faydalı bir araç olarak yeniden popülerlik kazanmaktadır. Günümüzde, tasarım ve pazarlama dünyasında en popüler ve yeni gelişmelerden biri haline gelmiştir (Rodríguez-Martín vd., 2024).
- (6) Verilerin cihazlar arasında zincirlenmesi, depolanması ve analiz edilmesi sayesinde, otomasyon ve robotizasyon donanımlarının gelişimi için bir alan ortaya çıkmış olup, bu durum Endüstri 4.0'ın işleyişi için vazgeçilmez hale gelmiştir. Bu kullanım, robotlar ve insanlar arasında paylaşılan bir çalışma alanında işbirlikçi, minimal insan müdahalesi veya operasyonlar sırasında hiçbir insan müdahalesi olmadan çalışabilmektedir. Bu düzenleme, otomasyon ve robotizasyonun Endüstri 4.0 bağlamında ne kadar önemli olduğunu ve bu teknolojilerin insan-robot işbirliğinden tamamen otonom sistemlere kadar nasıl uygulanabileceğini net bir şekilde ifade etmektedir (Rocha vd., 2024).
- (7) Bilgisayarlar ve yazılımlar arasındaki etkileşim aracılığıyla izlenebilecek bir başka yol da, otomatik süreçlerde insan bilincini taklit etmeyi amaçlayan dijital cihazların programlanmasıdır. Literatürde, makine öğrenimi ve yapay zeka, makinelerde insan düşüncesi ve davranışının simülasyonu olarak anlaşılmaktadır. Bu, makinenin geçmiş ve yeni bilgilerden öğrenmesini sağlayan algoritmalar sayesinde gerçekleştirilir ve böylece makine, kendi başına kararlar alabilir ve eylemlerde bulunabilir. Bu açıklama makine öğrenimi ve yapay zekanın temel işlevlerini ve bunların otomasyon süreçlerine nasıl katkıda bulunduğunu net bir şekilde ifade etmekte ve insan düşünce süreçlerinin makinelerde simüle edilmesi ve otonom karar alma yeteneği konusunu vurgulamaktadır. (Rocha vd., 2024). Sistemlerin artan karmaşıklığı nedeniyle, bütüncül bir bakış açısına dayalı kararlar almak giderek zorlaşmaktadır. Büyük veri tarafından yapılandırılan veriler, daha ileri araştırmalar için yapay zeka ile analiz edilmektedir. Yapay zeka zorlu uygulamalarda karşılaşılan karmaşık problemlerde kilit bir araç olduğunu birçok alanda kanıtlamıştır. Bu teknolojinin amacı, insan mantığına benzer şekilde tepki verebilen akıllı makineler geliştirmektir (Rupp vd., 2021).
- (8) Bir diğer kilit teknoloji, artırılmış gerçeklik veya sanal gerçeklik olup, gerçeklik dijital 3D modellerin kullanımıyla desteklenmekte ve karıştırılmaktadır. Artırılmış gerçeklik genellikle karmaşık bileşenlerin montajında veya gerçek zamanlı olarak teknik 3D dokümantasyon olarak kullanılmakta; sıklıkla öngörücü bakım için bir yardımcı araç olarak hizmet etmektedir. Bu teknoloji, zaman, hata ve maliyetlerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır (Rupp vd., 2021). Endüstri 4.0'da sanallaştırma söz konusu olduğunda, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik, gerçekliğe dijital efektler bindirerek üretim ortamlarının daha iyi görselleştirilmesini sağlayan hizmet sistemi nedeniyle kritik bir öneme sahiptir. Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik, gerçek dünya içinde 3D sanal nesnelerin dijital üretimi olarak anlaşılmakta ve bu, üretim süreçlerinde simülasyon, veri üretimi ve bilgi paylaşımını mümkün kılmaktadır. Bu sanal ortam içinde, benzer bir teknoloji de bulunabilmektedir. Simülasyon ve modelleme, gerçek dünyadaki ürünlerin, makinelerin, operasyonların, hizmetlerin ve süreçlerin sanal bir dünyada taklit edilmesini, bu

sayede bunların test edilmesini ve optimize edilmesini içermektedir. Bu yaklaşım, zaman ve malzeme israfını azaltmaktadır (Rocha vd., 2024).

- (9) Son olarak, tüm üretim zinciri sanal ortamda birbirine bağlı olduğunda, üretim sektörleri arasında etkili iletişim için veri koruması önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, Endüstri 4.0'da güvenliğin sağlanması şarttır. Siber güvenlik, bir endüstrinin çeşitli operasyonel alanlarında paylaşılan ve üretilen verilerin korunması için güvenlik sistemlerinin uygulanmasını ifade etmektedir ve bu da siber saldırılar ve değerli şirket bilgilerinin çalınması risklerini ortadan kaldırmaktadır. Bu düzenleme, Endüstri 4.0'daki sanallaştırma, simülasyon ve siber güvenlik konularını net bir şekilde özetleyerek, bu teknolojilerin birbirleriyle nasıl entegre olduğunu ve üretim süreçlerindeki rollerini vurgulamaktadır (Rocha vd., 2024).

Endüstri 4.0 teknolojilerinin benimsenmesi, kaynak kullanımının optimize edilmesi, operasyonel verimliliğin artırılması, bilinçli karar verme için gerçek zamanlı bilgilere erişim, bakım süreçlerinin iyileştirilmesi, etkili ürün geliştirme, belirli müşteri gereksinimlerini karşılamak için ürünlerin kişiselleştirilmesi ve rakiplere karşı rekabet avantajı sağlama gibi sayısız fayda sunmaktadır (Khanuja vd., 2024). Endüstri 4.0, insanların yaşama, üretim yapma ve iş yapma biçimlerini değiştirmek için teknolojilerin kullanılmasına olanak tanımakta, verimliliği, karlılığı ve rekabetçiliği artırmaktadır. Aynı zamanda gerçek zamanlı verilerin analiz edilmesi, görünürlüğün artırılması ve otonom izleme, 3D modellerin doğrudan üretimi ve iş gücü esnekliğini sağlamaktadır (Tunji-Olayeni vd., 2024).

Endüstri 4.0'ın önemli faydalarına rağmen, bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Örneğin, özellikle vasıfsız işçiler için işsizliği derinleştirebilmekte, monoton iş düzeni nedeniyle iş yorgunluğuna yol açabilmekte, insan etkileşimini ve çevresel konulara düşük bir vurgu yapabilmektedir. Bununla birlikte dijital teknolojilerin kullanımıyla endüstriyel süreçleri iyileştirmenin dışında, üretimin insan ve çevre boyutlarına fazla odaklanmama yönüyle önceki sanayi devrimlerinden çok farklı görülmeyebilmektedir (Tunji-Olayeni vd., 2024). Şekil 1, sanayi devrimlerinin dönüşümünü özetlemektedir (Yadav vd., 2024).

Şekil 1. Sanayi Devriminin Dönüşümü

1. ED İnsan emeğinden makinleşmeye	2. ED Seri üretimden mekanizasyona	3. ED Seri üretimden otomasyona	4. ED Otomasyondan kitlesele kisiselleştirmeye
•18.yy dan 19. yüzyıla •Buhar makineleri •Basit pazar •Üretim hacmi	•19.yy sonlarından 1980 lere •Elektrik, elektronik mekanik cihazlar •İstikrarlı pazar •Üretim hacmi ve ürün çeşitliliği	•1980 lerden 2011'e •Bilgi, analogdan dijitale, entegreden modüllere •Değişken pazar •Üretim hacmi, ürün çeşitliliği, teslim süresi	•2011 den •IoT, büyük veri, elektrikli araç, 3D yazıcılar, bulut bilişim, CPS •Akıllı pazar •Müşteriler bireysel kişiselleştirmeye katılım sağlar

Kaynak: Karnik vd. 2022, Yin vd., akt. Yadav vd., 2024 erken görünüm sayısı.

2.2. Endüstri 5.0

Son birkaç yılda, Endüstri 4.0'ı tamamlayan ve değer odaklı bir kavram olarak yükselen Endüstri 5.0, dikkat çekmeye başlamış (Eriksson vd., 2024) ve Dördüncü sanayi devriminin altıncı yılında, 2017 yılında beşinci sanayi devrimi tanıtılmıştır (Tunji-Olayeni vd., 2024). Endüstri 5.0 kavramının, 2015 yılında Michael Rada tarafından sosyal medya platformlarında tanıtıldığı söylenmektedir. Endüstri 5.0 ile ilgili belgelenmiş kayıtlar 2017 yılına tarihlenmektedir. Ancak 2021 yılında Avrupa Birliği tarafından resmîyet kazanarak, Avrupa'daki şirketler ve sanayiler için çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği öncelikli hale getirmek amacıyla gündeme gelmiştir. Öte yandan, Endüstri 5.0, üretimin insan ve çevresel boyutlarını sanayi faaliyetlerine

entegre etmeye çalışmaktadır (Tunji-Olayeni vd., 2024). Endüstri 5.0, önceki sanayi devrimlerinin üzerine inşa edilmekte ve ürün ve hizmetlerin geliştirilmesini yönlendirmek için insanları merkeze yerleştirmeye vurgu yapmaktadır (Agarwal ve Alathur, 2023).

Endüstri 5.0 paradigmasının ortaya çıkışı, Avrupa Komisyonu'nun "Avrupa Endüstri 5.0" perspektifini tanıtmayla kritik bir noktaya ulaşmıştır. 2021 yılında yayımlanan ajandasında Avrupa Komisyonu, Endüstri 5.0'ı mevcut Endüstri 4.0 paradigmasının tamamlayıcı bir uzantısı olarak sunmuş ve bu yaklaşımın ortaya çıkan sosyo-çevresel ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlandığını belirtmiştir. Avrupa Komisyonu, 2022 yılının başlarında Endüstri 4.0'a karşı daha iddialı bir duruş sergileyerek, acil iklim krizi ve sosyal gerilimlerle başa çıkmak için uygun olmadığını, ileri sürmüştür. Bu kapsamda Endüstri 5.0'ı endüstriyel gelişim için yeni bir vizyon olarak savunmakta; değer zincirlerinin, iş modellerinin ve dijital dönüşümün rolünü ve işlevselliğini, günümüzün aşırı bağlantılı iş ortamında yeniden şekillendirmektedir. Avrupa Komisyonu'nun Endüstri 5.0 konusundaki bu görüşü, farklı bakış açılarını bir araya getirerek birleşik bir anlayış oluşturmuştur. Bu görüşe göre, Endüstri 5.0, endüstriyel gelişim sürecine, özellikle çevresel sürdürülebilirlik, dayanıklılık ve insan merkezilik olmak üzere, geniş kapsamlı sürdürülebilir kalkınma hedeflerini entegre etmektedir. Avrupa Komisyonu, bu temel unsurları bir araya getirerek, Endüstri 5.0'ı toplumsal refahı, ekolojik korumayı ve uyum sağlama yeteneğini önceliklendiren kapsamlı bir çerçeve olarak öngörmüştür. (Ghobakhloo vd., 2024). Avrupa Komisyonu'na göre, sanayinin refahın motoru olmaya devam edebilmesi için dijital ve yeşil dönüşümlere öncülük etmesi gerekmektedir. Endüstri 5.0, yalnızca verimlilik ve üretkenliği hedefleyen bir vizyonun ötesine geçerek, sanayinin topluma olan rolünü ve katkısını güçlendiren bir endüstri vizyonu sunmaktadır. Bu yaklaşım, üretim sürecinin merkezine çalışanın refahını yerleştirmekte ve iş ve büyümenin ötesinde bir refah sağlamak amacıyla yeni teknolojilerden yararlanırken, gezegenin üretim sınırlarına saygı göstermektedir. Endüstri 5.0, mevcut "Endüstri 4.0" yaklaşımını tamamlayarak, sürdürülebilir, insan merkezli ve dirençli bir Avrupa sanayisine geçiş sürecinde araştırma ve yeniliği hizmete sunmaktadır (Gagnidze, 2023).

Endüstri 5.0, sürdürülebilir, insan merkezli ve esnek bir üretim endüstrisine yönelik organizasyonel dönüşüme odaklanmakta ve esnek ve uyarlanabilir üretim süreçleri için yetenekler, çeşitlilik ve güçlendirme ön plana çıkmaktadır. Endüstri 4.0 teknolojilerinin uygulanmasında karşılaşılan zorluklarla başa çıkarken, insan etkileşimi, eleştirel düşünme ve yorumlama yeteneklerinin kritik olduğu savunulmaktadır. Dijital dönüşüm gibi organizasyonel değişimlerin ele alınmasında, tüm çalışanların katılımı, stratejik iletişim, yenilikçilik ve liderlik gibi sosyal sürdürülebilirlik unsurlarının dahil edilmesi gerektiği öne sürülmektedir (Eriksson vd., 2024). Endüstri 5.0, insan merkezli bir sistemi benimseyerek, insanın bilişsel düşünce gücünü gerekli görevlere aktarırken, sürekli tekrar eden görevleri hızlı ve doğru bilgi teknolojisi destekli entegre makineler ve robotlara devredebilir. Endüstri 5.0, insanı merkeze alan bir tasarım çözümdür (Kumar vd., 2024).

Endüstri 5.0 kavramı, mevcut 4.0 yaklaşımını, sürdürülebilir, insan odaklı ve dayanıklı bir üretim endüstrisine odaklanarak tamamlamayı amaçlamaktadır. Endüstri 4.0'da ana odak yeni dijital teknolojilerin uygulanmasıyken, Endüstri 5.0'ın insan ve teknoloji arasındaki bağlantıya odaklanan insan odaklı perspektifini öne çıkarmaktadır. Endüstri 5.0, üretim süreçlerinde operatörleri ve mühendisleri vurgulamakta, insan iş prosedürlerini, rutinlerini, karar destek mekanizmalarını ve bilgi alışverişini optimize etmeye odaklanmaktadır (Eriksson vd., 2024). Endüstri 5.0, yapay zeka, robotik ve nesnelerin interneti gibi ileri teknolojileri insan becerileriyle sorunsuz bir şekilde entegre ederek, daha bütünleşik, işbirlikçi ve sürdürülebilir bir üretim süreci oluşturmayı amaçlamaktadır (Agarwal ve Alathur, 2023). Endüstri 5.0, dijital teknolojileri kullanarak istihdam ve gelişimin ötesinde refah yaratmayı amaçlayan ve gezegenin üretim kısıtlamalarını gözetken bir üretim konseptidir. İnsanların yaratıcılığını, verimli, akıllı ve hassas makinelerle iş birliği içinde kullanarak kaynak açısından verimli ve kullanıcı tercihli üretim çözümleri elde etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, sanayinin yüksek derecede esneklik potansiyeline sahip olduğunu kabul etmekte, sürdürülebilir üretime odaklanmakta ve işçilerin refahını üretim sürecinin merkezine yerleştirmektedir (Tunji-Olayeni vd., 2024).

Endüstri 5.0'ın Endüstri 4.0'dan temel farkı, yalnızca organizasyonel kârlar için makinelerin ve teknolojilerin verimliliğine odaklanmak yerine, insana ve çevreye yeniden odaklanılmasıdır. Endüstri 5.0, insanların yaratıcılığını verimli, akıllı ve hassas makinelerle iş birliği içinde kullanarak, kaynak açısından verimli ve kullanıcı tercihli üretim çözümleri elde eden bir üretim türüdür. Endüstri 5.0 üretimde insan ve çevresel boyutların sanayi faaliyetlerine entegrasyonu olarak tanımlanmaktadır ve verimlilik, üretkenlik ve karlılığı artırmak için dijital teknolojilerden yararlanmayı içermektedir (Tunji-Olayeni vd., 2024). Endüstri 5.0, sanayi

gelişimi alanında ihtiyaç duyulan bir dönüşümü temsil etmekte ve Endüstri 4.0 tarafından belirlenen sınırların ötesine geçmektedir. Endüstri 4.0 öncelikli olarak teknoloji odaklı ilerlemeler, otomasyon ve veri odaklı verimlilik artışlarına odaklanırken, Endüstri 5.0, sürdürülebilirlik, insan merkezilik ve toplumsal refaha vurgu yapmaktadır. Endüstri 5.0, endüstrilerin ekolojik sınırlar içinde faaliyet göstermesi gerektiğini, çevresel etkileri azaltmayı ve işçilerin ve toplumun genel refahını önceliklendirmeyi kabul etmektedir (Ghobakhloo vd., 2024).

Endüstri 5.0, sanayinin yüksek derecede dayanıklılık potansiyeline sahip olduğunu kabul eden, sürdürülebilir üretime odaklanan ve işçilerin refahını üretim sürecinin merkezine yerleştiren bir üretim olarak tanımlanabilir. Bu, dijital teknolojileri kullanarak işçilerin refahını önceliklendiren ve istihdam ve gelişimin ötesinde, gezegenin üretim kısıtlamaları dahilinde zenginlik yaratan bir üretim konseptidir. Ayrıca, insan beyin gücü ve akıllı sistemler aracılığıyla verimliliği artırmak için bir fabrikada insanların ve makinelerin iş birliğini içeren bir yaklaşımdır. Avrupa Birliği'nin vizyonuna paralel olarak, Endüstri 5.0 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı hızlandırırken insan değerlerini teknolojiyle bütünleştirerek sürdürülebilirliği uygulamaya koymayı amaçlamaktadır. Endüstri 5.0 hem işçilerin hem de gezegenin sınırlarına saygı gösteren bir üretim modeli olarak tanımlanmaktadır (Tunji-Olayeni vd., 2024). Endüstri 5.0'nin ortaya çıkışı, hem heyecan hem de şüphe uyandırmıştır. Endüstri 5.0, teknoloji odaklı gelişmeler ile toplumsal motivasyonlu bir çerçevenin birleşimi olarak kendini sunmakta ve dijital yenilik ile insan merkezli değerler arasındaki boşluğu kapatmayı amaçlamaktadır. Ancak, Endüstri 5.0 hedef ve amaçlarının algılanan idealizmi sürekli olarak eleştirilmektedir. Eleştiriciler, bu teknolojilerin daha çok geleceğe yönelik olduğunu, gerçekçi olmadığını ve birçok şirketin bu teknolojileri operasyonlarına dahil etmekten oldukça uzak olduğunu ileri sürmektedir (Ghobakhloo vd., 2024). Endüstri 5.0 üzerine tartışmalar son zamanlarda başlamış olup, şimdiden aktif bir tartışma konusu haline gelmiştir. Endüstri 5.0 kavramı, “insan/değer odaklı Endüstri 4.0'ın kaybolan boyutunu yeniden tanıtmak” olarak da tanımlanabilmektedir. Endüstri 5.0, mevcut Endüstri 4.0 paradigmasının yerine geçecek ya da alternatif olacak bir kavram olarak değil, evrimi ve mantıksal bir devamı olduğu da ileri sürülmektedir (Gagnidze, 2023).

Teknolojik bileşenlerin tanınması ve kategorize edilmesi konusunda üç farklı bakış açısı bulunmaktadır: Birincisi; Endüstri 5.0'in Endüstri 4.0'ın doğal fakat kademeli bir uzantısı olarak görülmesidir. Bu perspektiften bakıldığında, Endüstri 5.0, Endüstri 4.0'ın teknolojik temeli üzerine inşa edilmekte, ortaya çıkan zorluklar ve fırsatları ele almak için teknolojik bileşenlerini dahil etmekte ve geliştirmektedir. İkincisi, Endüstri 5.0 Endüstri 4.0'dan daha radikal bir ayrılma olarak görülmesiyle, tamamen yeni ve yıkıcı teknolojiler tanıtan bir paradigma kayması olarak, tanımlanmasıdır. Bu bakış açısına göre, Endüstri 5.0, geleneksel dijital teknolojilerden bir uzaklaşmayı temsil etmekte ve yeni bir endüstriyel manzara oluşturmak için devrim niteliğindeki ilerlemeleri benimsemektedir. Üçüncüsü, kapsayıcı bir tutum benimseyerek Endüstri 5.0'in, Endüstri 4.0'ın unsurlarını ve yeni dönüştürücü teknolojileri içeren hibrit bir yaklaşım olarak tanınmasıdır. Endüstri 5.0'ı, yerleşik dijital teknolojileri son teknoloji yeniliklerle harmanlayarak, daha bütüncül ve sinerjik bir endüstriyel ortam oluşturmak için iki dünyanın en iyilerini birleştiren bir yaklaşım olarak görülmektedir. Endüstri 5.0'daki bilişsel teknolojileri, devam eden operasyonlar sırasında desen algılama yeteneklerine, öz farkındalığa, hataları düzeltme yeteneğine ve bilgiye dayalı karar verme yetisine sahip olarak tanımlamaktadır. Bu perspektifte, Endüstri 4.0'da ortaya çıkan belirli teknolojilerin, Endüstri 5.0 gündemi altında önemli ölçüde genişlediği ileri sürülmektedir. Özellikle, “Her Şeyin İnterneti” (IoE) terimi, nesnelerin interneti (IoT)'nin Endüstri 5.0 içindeki daha geniş uygulamasını vurgulamak için önem kazanmıştır. IoE için Endüstri 5.0'in kapsayıcı entegrasyon gereksinimlerini karşılamak için endüstriyel sistemlerin, veri yönetim sistemlerinin, akıllı ürünlerin ve akıllı tüketicilerin entegrasyonunu içerdiğini ileri sürülmektedir. Benzer şekilde, akıllı enerji yönetim sistemleri ve akıllı ürün yaşam döngüsü yönetim sistemleri gibi teknolojiler, Endüstri 5.0'da temel teknolojik bileşenler olarak tanınmakta ve döngüsellik hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Genel olarak, yukarıda tartışılan üç bakış açısı, Endüstri 5.0'daki çeşitli teknolojilerin dinamik genişlemesini ve entegrasyonunu vurgulamakta, gelişen teknolojik yapısının bütüncül bir bilimsel incelemesini teşvik etmektedir. Şekil 2, üç perspektifi ve bunların Endüstri 5.0 içerisindeki teknolojilerle olan ilişkilerini kapsamlı bir şekilde özetlemektedir (Ghobakhloo vd., 2024).

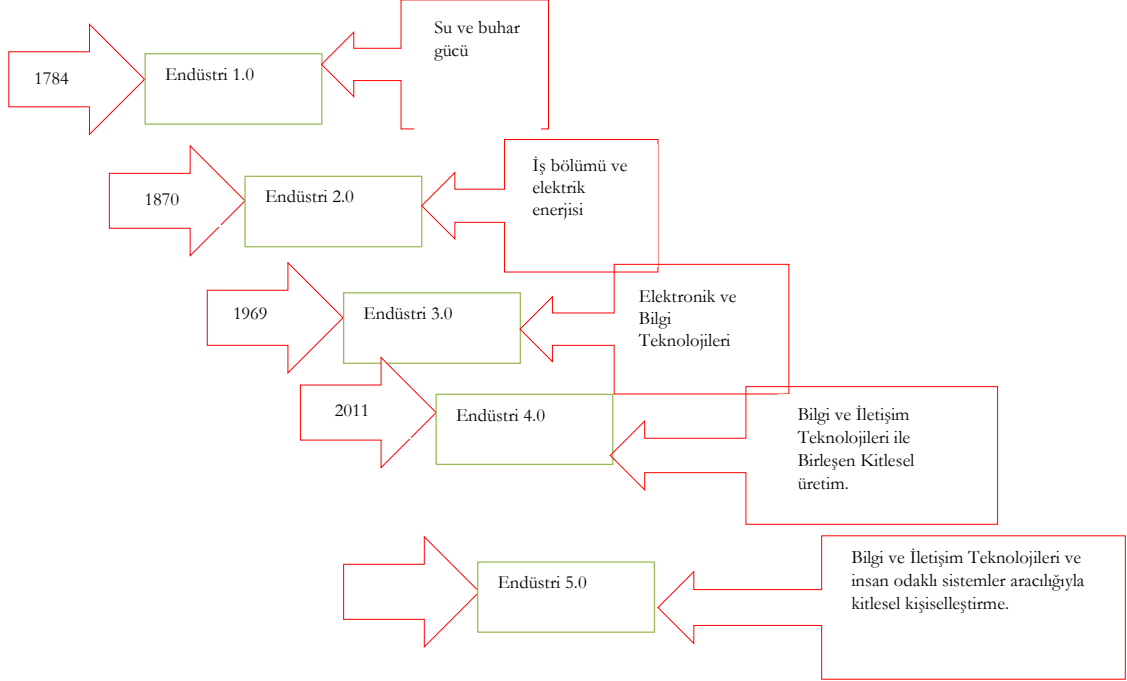
Şekil 2. Endüstri 5.0 Teknolojilerine ve Bunların Temel Sınıflandırmalarına İlişkin Perspektifler

Birinci perspektif: Endüstri 4.0'ın doğal fakat kademeli bir genişlemesi. Endüstri 5.0 teknolojileri, mevcut dijital teknolojilerin devamı ve iyileştirilmesi üzerine inşa edilmektedir. • Eklemeli üretim. • Büyük veri. • Blockchain. • Bulut bilişim. • Siber güvenlik ve kriptograf. • Uç hesaplama. • Gömülü sistem. • Girişimcilik sistemi. • Yürütme sistemi. • Endüstri kontrol sistemleri. • Endüstriyel robotlar. • Nesnelerin interneti. • Makine öğrenmesi. • Şebeke altyapısı.	İkinci perspektif: Endüstri 4.0'dan köklü bir kopuş. Endüstri 5.0, geleneksel dijital teknolojilerden bir kopuşu temsil etmekte ve devrim niteliğindeki teknolojik ilerlemeleri benimsemektedir. • Genel yapay zeka. • Biyo-yaratıcı teknolojiler. • Biyosensörler • Beyin-makine arayüzleri. • Nedensel yapay zeka. • Fiber bilgisayar teknolojileri. • Genler bilimi. • İnsansı robot. • Tıbbi nesnelerin interneti. • Kendini iyileştiren/tamir eden malzeme. • Akıllı öğrenme materyali. • Sürü zekası.	Üçüncü perspektif: Endüstri 4.0 teknolojisinin önemli ölçüde dönüşümü. Endüstri 5.0, Endüstri 4.0 unsurlarını ve yeni dönüştürücü teknolojileri bir araya getiren hibrit bir yaklaşımdır. • Uyarlanabilir (bilişsel) robotik. • Bilişsel siber-fiziksel sistemler. • Bilişsel üretken yapay zeka. • Genişletilmiş gerçeklik. • İnsan tanıma teknolojileri. • Endüstriyel giyilebilir teknolojiler. • Her Şeyin İnterneti (IoE). • Mobil otonom robotlar. • Çok ölçekli dinamik simülasyon. • Akıllı enerji yönetim sistemi. • Akıllı ürün yaşam döngüsü yönetimi.

Kaynak: Ghobakhloo vd., 2024 s. erken görünüm sayısı.

Gerçekte Endüstri 5.0, Endüstri 4.0 tarafından oluşturulan teknolojik temele dayanırken, bu iki kavram arasında ayırım yapmak önemlidir. Endüstri 4.0, endüstriyel süreçlerin dijitalleştirilmesi ve otomatikleştirilmesi etrafında odaklanarak, artan üretkenlik ve ekonomik büyümeye yol açmıştır. Ancak, uygulamaları bazen çevresel ve toplumsal endişeleri göz ardı etmiş ve teknolojik ilerlemelerin iş kayıplarına ve sosyal eşitsizliklere yol açabileceği üzerine tartışmalara neden olmuştur (Ghobakhloo, 2024). Endüstri 4.0'ın iç üretim mekanizması, üretim verimliliğini artırırken mikro çevresel sürdürülebilirlik açısından çevresel azaltım ölçütlerini iyileştirse de, gelir odaklılık, üretim-tüketim ve ekonomik paradigmalardan ötesine geçememektedir. Ayrıca, eleştirmenler Endüstri 4.0'ın daha çok karlılık ve hissedar üstünlüğünü vurgulayan neoliberal kapitalist modele odaklandığını ve bunun sonucunda ekolojik tükenme, bölgesel eşitsizlik ve zayıf ekonomi gibi bazı ekolojik-sosyal endişelerin arttığını ileri sürmektedir (Kaswan vd., 2024). Buna karşılık, Endüstri 5.0, sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu olacak şekilde dijital endüstriyel dönüşümü düzenlemeyi amaçlayan toplum odaklı bir gündem olarak ortaya çıkmaktadır. Endüstri 5.0, endüstrilerin rolünü yeniden tanımlamayı amaçlamakta; onları sadece servet üreten yapılar olarak değil, aynı zamanda toplumsal sorunların çözümüne aktif katkı sağlayan birer unsur olarak görmektedir. Endüstri 5.0'ın, Endüstri 4.0'ın devam eden ilerlemesiyle eş zamanlı olarak ortaya çıkması, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kaynak tükenmesi gibi giderek daha belirgin hale gelen sonuçlar, endüstrilerin çevresel etkilerini azaltma sorumluluğu hakkında tartışmalara yol açmasıyla ilişkilidir. Ayrıca, etik tüketiciliğin yükselişi ve toplumun işletmelerin sorumlu davranmasını beklemesi, Endüstri 5.0'ın önemini ve geçerliliğini artıran faktörler arasında yer almaktadır (Ghobakhloo, 2024). Şekil 3. Endüstri 1.0'dan Endüstri 5.0'a kadar olan farklı sanayi devrimlerini göstermektedir.

Şekil 3. Endüstri Devrimleri

Kaynak: Kaswan vd., 2024 s. erken görünüm sayısı.

3. ENDÜSTRİ 4.0 ve 5.0'İN MATEMATİKSEL KÜMELERLE İFADESİ

Endüstri 4.0 ve 5.0'in matematiksel küme teorisi ile modellenmesinden önce, bazı temel küme işlemleri aşağıda ifade edilmektedir:

- 1) A ve B iki küme olsun. A ve B kümelerinin tüm ortak elemanlarından oluşan kümeye kesişim kümesi denilmektedir.

“ $\cap$ “ : kesişim sembolü ile $A \cap B$ biçiminde gösterilmektedir.

$A \cap B = \{ x \mid x \in A \text{ ve } x \in B \}$ kümesi biçimindedir.

- 2) A ve B iki küme olsun. A ve B kümelerinin tüm elemanlarından oluşan kümeye birleşim kümesi denilmektedir.

“ $\cup$ “ : birleşim sembolü ile $A \cup B$ biçiminde gösterilmektedir.

$A \cup B = \{ x \mid x \in A \text{ veya } x \in B \}$ kümesi biçimindedir.

- 3) A ve B iki küme olsun. A kümesinde olup, B kümesinde olmayan tüm elemanlardan oluşan kümeye, A kümesinin B kümesinden farkı denilmektedir.

$A \setminus B$ veya $A - B$ biçiminde gösterilmektedir.

$A \setminus B = \{ x \mid x \in A \text{ ve } x \notin B \}$ dir.

Dünya bir evrensel küme, insanlığın geliştirdiği birçok unsurda bu evrensel kümenin alt kümeleri olarak ifade edilmektedir. Bu alt kümelerin elemanları; insanlık tarihi boyunca gelişmesini sürdürmeye devam eden ekonomi (E), tarım (T), eğitim (G), ulaşım (U), sağlık (S), lojistik (L), pazarlama (P), enerji (J), sosyal hayat (SH), buhar (B), mekanizasyon (M), kentleşme (K), üretim (Ü), teknolojik gelişme (TG), motor (R), vb. (D1) gibi en temel unsurlardır ve özet ifadesi aşağıda matematiksel küme teorisi ile açıklanmaktadır:

$$E1 = \{E, T, G, U, S, L, P, J, SH, B, M, K, Ü, TG, R, D1\}$$

Bu unsurlar Endüstri 1.0 döneminde var olup tarihsel seyir içerisinde ve Endüstri devrimleriyle beraber gelişmesine devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Endüstri 1.0 dönemine ait olan bu unsurlar diğer endüstri devrimlerinin teknolojik gelişmelerine paralel olarak değişim sağlamış ama her endüstri döneminde de insan hayatında var olmaya devam etmiş ve bundan sonra da devam edecektir. Bu ifadeye bağlı olarak endüstri devrimlerinde var olan değişimlere bakıldığında; Endüstri 1.0 döneminde var olan tüm unsurlar Endüstri 2.0 döneminde de varlığını ve gelişimini sürdürerek yeni gelişmelere de yer vermiştir.

Endüstri 1.0 dönemindeki unsurlara ek olarak Endüstri 2.0 döneminde kitlesel üretim (KÜ), elektrik (EL), standardizasyon (ST), içten yanmalı motor (IR), elektrik şebekeleri (EŞ), telefon (N), telgraf (F), radyo (Y), vb. (D2) gibi yeni unsurlarda insan hayatına eklenmiştir. Endüstri 2.0 döneminde ki bu gelişmelerin özet ifadesi aşağıda küme teorisi ile açıklanmaktadır:

$$E2 = \left\{ \bigcup_{i=1}^2 E_i \right\} = E1 \cup \{KÜ, EL, ST, IR, EŞ, N, F, Y, D2\} = E1 \cup (E2 - E1)$$

Endüstri 2.0 da var olan gelişmelere ek olarak ortaya çıkan yenilikler otomasyon (O), elektronik (ET), internet (IN), veri (V), vb. (D3) gibi unsurlar Endüstri 3.0 kümesini oluşturmuştur. Bu gelişmeler matematiksel küme teorisi kapsamında, aşağıda özet olarak ifade edilmektedir:

$$E3 = \left\{ \bigcup_{i=1}^3 E_i \right\} = E2 \cup \{O, ET, IN, V, D3\} = E2 \cup (E3 - E2)$$

Gelişim devam ederek Endüstri 4.0 dönemi yaşanmış ve bu dönemde tüm bu teknolojilere ve gelişmelere ek olarak akıllı teknolojiler (AT), ağ sistemleri (AS), bulut bilişim (BB), sınırlı kaynakların verimli kullanılması (VK), sanayi (SY), otomatik üretim (OÜ), yüksek verimlilik (YV), sistemler arası entegrasyon (SE), hizmet sunumunda kalite (HK), dijitalleşme (DJ), yapay zeka (YZ), nesnelerin interneti (IoT), büyük veri (BV), makine öğrenimi (MO), eklemeli imalat (EI), blockchain (CH), robot (RT), vb. (D4) gibi yenilikler Endüstri 1.0 dan Endüstri 3.0' a kadar var olan tüm unsurları geliştirmiştir. Bu gelişmeler matematiksel küme teorisi kapsamında, aşağıda özet olarak ifade edilmektedir:

$$E4 = \left\{ \bigcup_{i=1}^4 E_i \right\} = E3 \cup \{AT, AS, BB, VK, SY, OÜ, YV, SE, HK, DJ, YZ, IoT, BV, MO, EI, CH, RT, D4\} \\ = E3 \cup (E4 - E3)$$

Bu gelişmelere ek olarak her şeyin interneti (HI), toplum odaklı (TO), iletişim teknolojileri ve insan odaklılık kullanılarak kitlesel kişiselleştirme(IIT), vb. (D5) gibi yeni unsurlar Endüstri 5.0 dönemini oluşturmaktadır ve matematiksel küme teorisine dayalı özet ifadesi aşağıda açıklanmaktadır.

$$E5 = \left\{ \bigcup_{i=1}^5 E_i \right\} = E4 \cup \{HI, TO, IIT, D5\} = E4 \cup (E5 - E4)$$

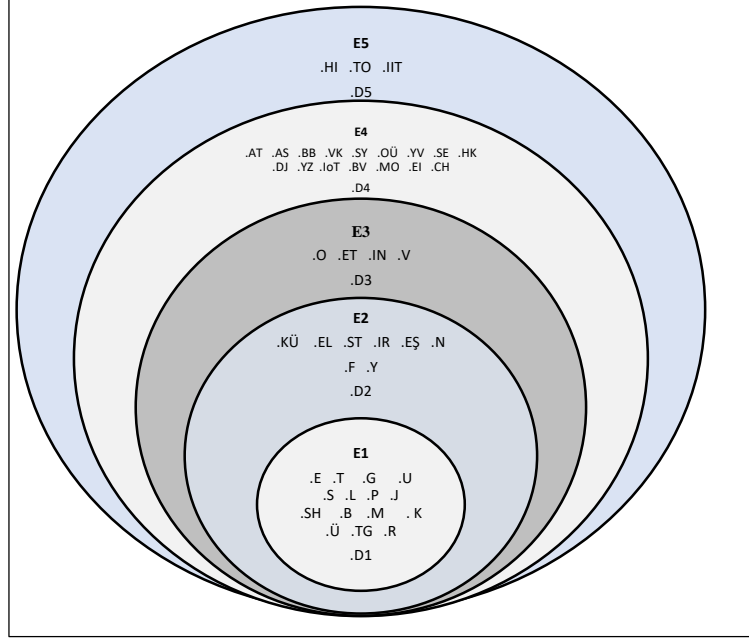
Bu gelişmelerin hepsi günümüz dünyasında olduğundan evrensel küme olarak dünya göz önüne alınmıştır. Tüm bu unsurlar incelendiğinde bu kümeler arasında matematiksel olarak

$$E1 \subset E2 \subset E3 \subset E4 \subset E5 \subset E$$

ilişkisinin varlığı açıktır.

Evrensel kümenin alt kümeleri, D1, D2, D3, D4 ve D5 kümelerine eklenmemiş olan ve makale içerisinde yer verilmeyen diğer elemanlar olmak üzere, aşağıda ve Şekil 4'de ifade edilmektedir:

Şekil 4. Endüstri 1.0, 2.0,3.0,4.0 ve 5.0 Venn Diyagramı

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4’de yer alan Venn Diyagramı da insanlığın dönüşmeye başladığı dönemin Endüstri 1.0 dönemi olduğunu özetlemektedir. Yani gelişimi tetikleyen unsurlar E1 döneminde var olan unsurlardır. Bu durum matematiksel olarak;

$$E1 = \left\{ \bigcap_{i=1}^5 E_i \right\}$$

ifade edilir. Bu dönemde var olan tüm bileşenlerde Endüstri devrimlerinde gerek teknolojik yenilikler ve gerekse de enerji alanlarındaki yeniliklerle gelişmesini sürdürmüştür. Örnek olarak Eğitim Endüstri 1.0 da bir eleman iken bu eleman bütün Endüstri dönemlerinde gelişmesini devam ettirmiştir. Bu gelişme matematiksel olarak;

$$E5 = \left\{ \bigcup_{i=1}^5 E_i \right\}$$

biçiminde ifade edilir.

Endüstri 2.0 da bilgisayarın toplumun hayatına girmesiyle beraber Endüstri 1.0 daki tüm bileşenler bu teknolojiyle doğru orantılı olacak şekilde gelişmesini sürdürmüştür ve bu farklı elemanlarda Endüstri 3.0 dönemine hazırlık sürecini başlatmıştır. Buna göre Endüstri 3.0 döneminin başlamasına neden olan unsurlar; Endüstri 2.0 dönemindeki unsurların Endüstri 1.0 dönemindeki unsurlardan farklıdır. Yani Endüstri 3.0 döneminin başlamasını tetikleyen unsurlar E_3H ile gösterilmiş ve;

$$E_3H = E2 - E1 = \{KÜ, EL, ST, IR, EŞ, N, F, Y, D2\}$$

unsurlarındaki gelişmelerle beraber $E1$ kümesinin elemanları arasındaki farktan oluşmaktadır.

Modellemeye devam edilmesi durumunda Endüstri 4.0 döneminin başlamasını tetikleyen unsurlar E_4H biçiminde gösterilerek;

$$E_4H = E3 - (E1 \cup E2) = E3 - \left\{ \bigcup_{i=1}^2 E_i \right\} = E3 - E2 = \{O, ET, IN, V, D3\}$$

unsurlarındaki gelişmelerle $E2 = E1 \cup E2$ kümesinin elemanlarının arasındaki farktan oluşmuştur. Bu modelleme geliştirme yapmamıza neden olacaktır ki Endüstri 5.0 dönemini E_5H biçiminde gösterip;

$$E_5H = E4 - (E1 \cup E2 \cup E3) = E4 - \left\{ \bigcup_{i=1}^3 E_i \right\} = E4 - E3 \\ = \{AT, AS, BB, VK, SY, OÜ, YV, SE, HK, DJ, YZ, IoT, BV, MO, EI, CH, RT D4\}$$

unsurlarındaki ve $E3 = E1 \cup E2 \cup E3$ kümesinin elemanları arasındaki fark ile başlayacaktır.

Matematiksel Modelleme Endüstri devrimlerinin gelişmesiyle beraber diğer bir Endüstri döneminin başlamasına neden olacak gelişmeleri kolaylıkla modellememize neden olur. Buna göre Endüstri 6.0 hazırlık dönemi E_6H

$$E_6H = E5 - (E1 \cup E2 \cup E3 \cup E4) = E5 - \left\{ \bigcup_{i=1}^4 E_i \right\} = E5 - E4 = \{HI, TO, IIT, D5\}$$

biçiminde modellenirken Endüstri n.0 hazırlık dönemi E_nH

$$E_nH = E(n-1) - \left\{ \bigcup_{i=1}^{n-2} E_i \right\} = E(n-1) - E(n-2)$$

biçiminde modellenerek geliştirilebilir. Bu modele göre Endüstri 10.0 hazırlık dönemi

$$E_{10}H = E9 - \left\{ \bigcup_{i=1}^8 E_i \right\} = E9 - E8$$

Elemanları arasındaki fark sonucunda başlayacaktır.

4. SONUÇ

18. yüzyılda Endüstri 1.0'ın başlamasıyla sanayi devrimi ve teknolojik ilerlemeler hız kazanmış; bu süreç, 19. yüzyılda Endüstri 2.0, 20. yüzyılda Endüstri 3.0, 21. yüzyılda Endüstri 4.0 ve günümüzde Endüstri 5.0 ile devam etmiştir. Bu kapsamda yaşanan ilerlemelerin önümüzdeki yıllarda da süreceği açıktır. Söz konusu gelişmeler, her sektördeki işletmelerin üretim ve faaliyetlerini derinden etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Bu gelişmelere ayak uyduramayan işletmelerin verimlilik kaybı yaşayacağı ve pazardaki rekabet avantajını kaybedeceği açıktır. Teknolojik yeniliklerin hızla ilerlemesi, işletmelerin bu değişimlere uyum sağlamak için esnek stratejiler geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde, teknoloji odaklı rekabet gücünü kaybetme riski artmaktadır. Günümüzde dijital platformlar aracılığıyla yürütülen iş modelleri, geleneksel iş yapma biçimlerinin yerini alarak esnek iş modellerine ihtiyaç doğurmuştur. Özellikle, teknolojik gelişmelere uyum sağlamak için yalnızca teknolojiyi entegre etmek yeterli olmayıp, işletmelerin çalışanlarını da bu değişim sürecine adapte edecek şekilde eğitmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, sürdürülebilir iş modellerini benimseyen işletmeler, yalnızca değer yaratma ve kar elde etme amacı gütmekle kalmayıp, sosyal sorumluluk bilinciyle itibarlarını da güçlendirecektir.

Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0'in önemini açık olduğu bu noktada, bu kavramların matematiksel bir dil ve sunum yöntemleriyle ifade edilmesi, farklı sektörlerdeki gelişim süreçlerinin küme teorisi gibi alternatif yaklaşımlar aracılığıyla modellenmesine ve uygulanmasına önemli katkılar sunabilir. Endüstri 5.0, akıllı teknolojiler (AT), ağ sistemleri (AS), bulut bilişim (BB), sınırlı kaynakların verimli kullanımı (VK), sanayi

(SY), otomatik üretim (OÜ), yüksek verimlilik (YV), sistemler arası entegrasyon (SE), hizmet sunumunda kalite (HK), dijitalleşme (DJ), yapay zeka (YZ), nesnelerin interneti (IoT), büyük veri (BV), makine öğrenimi (MO), eklemeli imalat (EI), blockchain (CH) ve robot teknolojileri (RT) gibi unsurlar üzerinden modellenmektedir. Bu çalışmada, içinde bulunduğumuz Endüstri 5.0 dönemi Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0, Endüstri 4.0'ı hem kapsayacak hem de farkını ortaya koyacak şekilde aşağıda matematiksel küme teorisi ile özetlenmektedir.

$$E_5H = E4 - (E1 \cup E2 \cup E3) = E4 - \left\{ \bigcup_{i=1}^3 E_i \right\} = E4 - E3 \\ = \{AT, AS, BB, VK, SY, OÜ, YV, SE, HK, DJ, YZ, IoT, BV, MO, EI, CH, RT, D4\}$$

Bu kapsamda Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 süreçlerinin matematiksel küme teorisi ile modellenmesi ile elde edilebilecek teorik ve pratik katkıları şu şekilde ifade edebiliriz:

Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 süreçlerine dair mevcut teorik yaklaşımlara “Matematiksel Küme Teorisi” kullanılarak yeni bir analitik çerçeve sunularak, bu süreçler arasındaki ilişkiler ve etkileşimler daha net açıklanabilmektedir. Aynı zamanda Endüstri 4.0 ve 5.0'ın teknolojik bileşenlerinin, birbirleriyle olan ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanmaktadır. Endüstri 4.0 ve 5.0'a dair matematiksel modellemeler üzerine literatürdeki boşlukların doldurulmasına ve teorik düzeyde, bu endüstriyel dönüşüm süreçlerinin sistematik bir şekilde ele alınması, bu alandaki araştırmalara katkı sağlamaktadır.

Küme teorisi modeli, dijitalleşme sürecinde işletmelerin karşılaştığı teknolojik unsurların sistematik olarak tanımlanmasına olanak tanımaktadır. Bu da, işletmelerin yeni teknolojileri etkin bir şekilde entegre etmesine ve kaynaklarını daha verimli kullanmasına yardımcı olabilir. Küme teorisi tabanlı analizler, işletmelerin verimliliklerini artıracak yeni yöntemler geliştirmelerine yardımcı olabileceğine sahiptir. Aynı zamanda, işletmelerin hızlı teknolojik gelişmelere uyum sağlama süreçlerinde daha esnek stratejiler geliştirmelerine olanak tanıyarak, pazarda rekabet avantajı sağlayabilir.

Bu teorik ve pratik katkılar, Endüstri 4.0 ve 5.0'ın daha derinlemesine anlaşılmasını sağlarken, aynı zamanda bu süreçlerin işletme ve sanayi dünyasına uygulanabilirliğini artırmaktadır. Böylece, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0'ın “Matematiksel Küme Teorisi” ile özet olarak ifade edilmesinin konunun önemini vurgulaması ve konuya dikkat çekmesi yönüyle dijital dönüşümün etkin bir şekilde yönetilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışma için Etik Kurul iznine gerek duyulmamaktadır. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50, 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir(ler).

İntihal Beyanı: İthenticate yazılımıyla makalenin benzerlik taraması yapılmıştır.

Lisans: Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethics Statement: Ethical Committee approval is not required for this study. In case of detection of a contrary situation, the Journal of Social Economic Research has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 50%, 2nd author's contribution rate 50%.

Conflict of Interest: The author(s) declare/declares that there is no conflict of interest.

Plagiarism: A check for plagiarism on this article was conducted by using Ithenticate Software.

License: Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

EXTENDED ABSTRACT

The Modeling of Industry 4.0 and 5.0 Applications Using Mathematical Set Theory

INTRODUCTION AND PURPOSE

Industry 4.0 refers to the technological revolution taking place in industries, business models, strategies, and processes through the application of technologies such as big data analytics, artificial intelligence, the Internet of Things, and digital twins. The aim of these technologies is to enhance production and improve the quality of products and services. Despite the need for the conceptualization and mapping of existing digital technologies in the market and society today, Industry 4.0 research has largely focused on the impact of technology on industry and production rather than broadening the perspective to include sustainability and well-being. To address the limitations of the Industry 4.0 approach, the Industry 5.0 paradigm was introduced.

Industry 5.0 emphasizes the need to integrate a human-centered perspective into how we think about "machines" (a symbol of technology) to consider the social and environmental impacts of technology while also enhancing competitiveness and innovation. This focus on human-machine interaction highlights the necessity of empowering people to create personalized products and services (Troisi et al., 2024). The presentation of ideas in a coherent and precise manner can be better understood when we learn the fundamental mathematical language and presentation methods. In this context, "set theory" forms the basis of mathematical thinking and language (Choudhary et al., 2019).

Modeling the technological era of Industry 4.0 and Industry 5.0 using set theory has the potential to provide a different perspective to both the theory and the periods of Industry 4.0 and Industry 5.0. This study focuses on analyzing the application of Industry 4.0 and 5.0 through the representation of mathematical sets and, after explaining the transformations from Industry 1.0 to Industry 5.0 within a theoretical framework, expresses them through modeling with set theory.

This approach aims to provide a structured and mathematical view of the ongoing technological revolutions, offering insights into how the advancements of Industry 4.0 and Industry 5.0 can be systematically understood and modeled.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

The industrial revolutions have significantly utilized technological innovations to enhance the production efficiency of manufacturing companies. The first three industrial revolutions, namely Industry 1.0, Industry 2.0, and Industry 3.0, respectively focused on the use of steam and hydropower, the adoption of electrical energy, and the development of information technology in industrial processes. In recent years, the introduction of technologies such as cyber-physical systems, the Internet of Things, and cloud systems has marked the beginning of the fourth industrial revolution, known as Industry 4.0, which was first introduced at the Hannover Messe (Sharifabadi et al., 2024). The previous industrial revolutions were driven by singular technological inventions, such as the steam engine (1.0), electricity (2.0), and computers (3.0). In contrast, the ongoing fourth industrial revolution is propelled by current technological advancements and the ability to process large amounts of data. In this context, the integration of the physical and cyber-physical domains is expected. The German research community shaped and introduced the process following mechanization (1.0), mass production (2.0), and automation (3.0) industries as the next industrial revolution (4.0) (Rupp et al., 2021). Industry 4.0 was first introduced in 2011 at the "Hannover Festival" in Germany by Siegfried Dais and Henning Kagermann. Both names were among the founding fathers and driving forces behind this project, which directed the German government's high-tech strategy. The aim of the project was to promote the computerization of production. This festival was modeled after an industrial exhibition and fair that attracted a large crowd (Rupp et al., 2021). The German government later adopted this idea, incorporating it into the core of the country's industrial strategy and using it for the development of the industry (Raj et al., 2024). While the terms Industry 4.0 and the fourth industrial revolution are often used interchangeably, Industry 4.0 is only a subset of the fourth industrial revolution (Rupp et al., 2021).

The fourth industrial revolution, commonly known as Industry 4.0, is transforming the global economic landscape by integrating digital technologies into business and production operations. "Industry 4.0" was launched in Germany in 2011 as a technological transformation aimed at addressing existing issues and enhancing the competitiveness of Germany's industrial sector (Yadav et al., 2024). German industries began evolving toward Industry 4.0 in 2011, and the German government subsequently incorporated these principles into the core of the country's industrial planning process (Raj et al., 2024). After recognizing the significance of Industry 4.0 technologies, different countries launched their own programs to develop the applications and concepts of Industry 4.0. Consequently, in the technological transformation process, Industry 4.0 encompassed diverse ideas and technologies due to the involvement of multiple technologies in numerous projects worldwide (Yadav et al., 2024, early view). The primary goal of implementing Industry 4.0 is to make industries more efficient in meeting the demands of a complex market. Therefore, Industry 4.0 primarily focuses on integrating advanced digital technologies and sophisticated network systems to make industries smarter. While making businesses smarter, Industry 4.0 also helps them utilize limited resources in the most efficient way possible (Raj et al., 2024).

In recent years, Industry 5.0, which complements Industry 4.0 and has emerged as a value-driven concept, has begun to attract attention (Eriksson et al., 2024). The fifth industrial revolution was introduced in 2017, six years after the fourth industrial revolution (Tunji-Olayeni et al., 2024). It is said that the concept of Industry 5.0 was introduced by Michael Rada on social media platforms in 2015. Documented records related to Industry 5.0 date back to 2017. However, it gained official recognition in 2021 by the European Union. This was done to prioritize environmental, social, and economic sustainability for companies and industries in Europe. Moreover, Industry 5.0 aims to integrate the human and environmental dimensions into industrial activities (Tunji-Olayeni et al., 2024). Building upon the previous industrial revolutions, Industry 5.0 emphasizes placing humans at the center to guide the development of products and services (Agarwal & Alathur, 2023).

RESEARCH DESIGN AND METHOD

The world can be considered a universal set, and many elements developed by humanity are expressed as subsets of this universal set. The elements of these subsets include the most fundamental aspects that have continued to evolve throughout human history, such as economy (E), agriculture (I), education (G), transportation (U), health (S), logistics (L), marketing (P), energy (J), social life (SH), steam (B), mechanization (M), urbanization (K), production (Ü), technological development (TG), motor (R), and others (D1). A summary of these elements is presented below using mathematical set theory:

$$E1 = \{E, T, G, U, S, L, P, J, SH, B, M, K, \ddot{U}, TG, R, D1\}$$

In addition to the elements of the Industry 1.0 era, the Industry 2.0 era introduced new elements into human life, such as mass production (MP), electricity (EL), standardization (ST), internal combustion engine (IC), power grids (PG), telephone (N), telegraph (F), radio (Y), and others (D2). A summary of these developments in the Industry 2.0 era is presented below using set theory:

$$E2 = \left\{ \bigcup_{i=1}^2 E_i \right\} = E1 \cup \{MP, EL, ST, IC, PG, N, F, Y, D2\} = E1 \cup (E2 - E1)$$

Building on the developments from Industry 2.0, additional innovations such as automation (A), electronics (ET), the internet (IN), data (D), and others (D3) formed the set of Industry 3.0.

$$E3 = \left\{ \bigcup_{i=1}^3 E_i \right\} = E2 \cup \{A, ET, IN, D, D3\} = E2 \cup (E3 - E2)$$

The progression continued with the advent of the Industry 4.0 era, during which, in addition to all the existing technologies and developments, innovations such as smart technologies (ST), network systems (NS), cloud computing (CC), efficient use of limited resources (ER), industry (IN), automated production (AP), high efficiency (HE), inter-system integration (ISI), quality in service delivery (QD), digitalization (DI),

artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), big data (BD), machine learning (ML), additive manufacturing (AM), blockchain (BC), robotics (RT), and others (D4) further advanced all elements that existed from Industry 1.0 to Industry 3.0. These advancements are summarized below within the framework of mathematical set.

$$E4 = \left\{ \bigcup_{i=1}^4 E_i \right\} = E3 \cup \{ST, NS, CC, ER, IN, AP, HE, ISI, QD, DI, AI, IoT, BD, ML, AM, BC, RT, D4\}$$

$$= E3 \cup (E4 - E3)$$

In addition to these advancements, new elements such as the Internet of Everything (IoE), society-centered (SC) approaches, communication technologies, human-centric approaches, and mass personalization (MP) (D5) characterize the Industry 5.0 era. A summary of these elements based on mathematical set theory is presented below:

$$E5 = \left\{ \bigcup_{i=1}^5 E_i \right\} = E4 \cup \{IoE, SC, MP, D5\} = E4 \cup (E5 - E4)$$

Since all these developments are present in today's world, the world itself is considered the universal set. When analyzing all these elements, it is evident that a mathematical relationship exists between these sets as follows:

$$E1 \subset E2 \subset E3 \subset E4 \subset E5 \subset E$$

This relationship highlights the continuous expansion and integration of elements across the industrial revolutions.

FINDINGS

Mathematically, the "E1.0" period can be represented as a set containing the fundamental elements of that era. The set of key elements present during the Industry 1.0 period can be expressed as follows:

$$E1 = \left\{ \bigcap_{i=1}^5 E_i \right\}$$

can be expressed as: "All components existing during this period have continued to develop through the industrial revolutions, driven by both technological innovations and advancements in energy sectors. For example, education, which was an element in Industry 1.0, has continued its progression throughout all industrial periods. This progression can be mathematically represented as:"

$$E5 = \left\{ \bigcup_{i=1}^5 E_i \right\}$$

In Industry 2.0, with the introduction of computers into society, all the components from Industry 1.0 continued to develop in direct proportion to this technology. This, in turn, initiated the process of preparing these various elements for the Industry 3.0 period. Accordingly, the factors that triggered the start of Industry 3.0 are the differences between the elements of Industry 2.0 and those of Industry 1.0. That is, the factors that triggered the start of the Industry 3.0 era are represented as E3H, and they can be expressed as:

$$E_3H = E2 - E1 = \{KÜ, EL, ST, IR, EŞ, N, F, Y, D2\}$$

The factors that triggered the start of Industry 3.0 are formed from the difference between the elements of the set E1 and the developments of its components. If the modeling continues, the elements that initiated the Industry 4.0 period can be represented as E4H, and they can be expressed as:

$$E_4H = E3 - (E1 \cup E2) = E3 - \left\{ \bigcup_{i=1}^2 E_i \right\} = E3 - E2 = \{O, ET, IN, V, D3\}$$

The factors that triggered the developments in E2 are formed by the difference between the elements of the set E1 and the union of the sets E1 and E2, expressed as. This difference highlights the advancements in the elements of E2 compared to E1. Extending this model allows for generalization, where we can represent the factors initiating Industry 5.0 as E₅H, and express it as:

$$E_5H = E4 - (E1 \cup E2 \cup E3) = E4 - \left\{ \bigcup_{i=1}^3 E_i \right\} = E4 - E3 \\ = \{AT, AS, BB, VK, SY, OÜ, YV, SE, HK, DJ, YZ, IoT, BV, MO, EI, CH, RT D4\}$$

The developments in the elements of E3 will begin with the difference between the elements of the set E3 = E1 ∪ E2 ∪ E3 .

Mathematical modeling, with the development of industrial revolutions, allows us to easily model the advancements that will lead to the beginning of the next industrial period. According to this, the preparation phase for Industry 6.0 can be represented as E₆H, and it can be expressed as:

$$E_6H = E5 - (E1 \cup E2 \cup E3 \cup E4) = E5 - \left\{ \bigcup_{i=1}^4 E_i \right\} = E5 - E4 = \{HI, TO, IIT, D5\}$$

When modeled in this way, the preparation phase for Industry n.0 can be expressed as E_nH, and it can be represented mathematically as:

$$E_nH = E(n-1) - \left\{ \bigcup_{i=1}^{n-2} E_i \right\} = E(n-1) - E(n-2)$$

This general formula shows that the advancements leading to **Industry n.0** are derived from the differences between the elements of the previous industrial revolution **E_{(n-1).0}** and the cumulative innovations from all preceding industrial periods. This model highlights how each new industrial revolution builds upon the previous ones, marking distinct technological shifts that prepare for the next phase of industrial evolution.

This model can be generalized as follows:

$$E_{10}H = E9 - \left\{ \bigcup_{i=1}^8 E_i \right\} = E9 - E8$$

The preparation phase for Industry 10.0 will begin as a result of the differences between the elements of Industry 9.0 and the cumulative elements from all preceding industrial periods.

CONCLUSION AND DISCUSSION

Industry 2.0 in the 19th century, Industry 3.0 in the 20th century, Industry 4.0 in the 21st century, and today Industry 5.0 have followed a continuous path of progress. It is evident that these advancements will continue in the coming years. These developments have profoundly impacted the production and operations of businesses across all sectors and will continue to do so. Businesses that fail to adapt to these changes will face a loss of productivity and a decline in their competitive advantage in the market. The rapid pace of technological innovations necessitates the development of flexible strategies by businesses to adapt to these changes. Otherwise, the risk of losing technology-driven competitive power increases. Today, business models operated through digital platforms have replaced traditional ways of doing business, creating a need for flexible business models. Particularly, adapting to technological advancements requires not only the integration of technology but also the training of employees to adapt to this transformation. Additionally, businesses that adopt sustainable business models will not only aim for value creation and profitability but also strengthen their reputation through a sense of social responsibility.

Given the evident importance of Industry 4.0 and Industry 5.0, expressing these concepts through a mathematical language and presentation methods can significantly contribute to modeling and implementing the development processes in different sectors through alternative approaches like set theory. Industry 5.0 is modeled through elements such as smart technologies (ST), network systems (NS), cloud computing (CC), efficient use of limited resources (ER), industry (IN), automated production (AP), high efficiency (HE), inter-system integration (ISI), quality in service delivery (QD), digitalization (DI), artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), big data (BD), machine learning (ML), additive manufacturing (AM), blockchain (BC), and robotics (RT). This study presents a summary of the current Industry 5.0 era using mathematical set theory, encompassing the developments of Industry 1.0, Industry 2.0, Industry 3.0, and Industry 4.0 while highlighting its distinct characteristics.

Industry 2.0 in the 19th century, Industry 3.0 in the 20th century, Industry 4.0 in the 21st century, and today Industry 5.0 have followed a continuous path of progress. It is evident that these advancements will continue in the coming years. These developments have profoundly impacted the production and operations of businesses across all sectors and will continue to do so. Businesses that fail to adapt to these changes will face a loss of productivity and a decline in their competitive advantage in the market. The rapid pace of technological innovations necessitates the development of flexible strategies by businesses to adapt to these changes. Otherwise, the risk of losing technology-driven competitive power increases. Today, business models operated through digital platforms have replaced traditional ways of doing business, creating a need for flexible business models. Particularly, adapting to technological advancements requires not only the integration of technology but also the training of employees to adapt to this transformation. Additionally, businesses that adopt sustainable business models will not only aim for value creation and profitability but also strengthen their reputation through a sense of social responsibility.

Given the evident importance of Industry 4.0 and Industry 5.0, expressing these concepts through a mathematical language and presentation methods can significantly contribute to modeling and implementing the development processes in different sectors through alternative approaches like set theory. Industry 5.0 is modeled through elements such as smart technologies (ST), network systems (NS), cloud computing (CC), efficient use of limited resources (ER), industry (IN), automated production (AP), high efficiency (HE), inter-system integration (ISI), quality in service delivery (QD), digitalization (DI), artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), big data (BD), machine learning (ML), additive manufacturing (AM), blockchain (BC), and robotics (RT). This study presents a summary of the current Industry 5.0 era using mathematical set theory, encompassing the developments of Industry 1.0, Industry 2.0, Industry 3.0, and Industry 4.0 while highlighting its distinct characteristics."

$$E_5H = E4 - (E1 \cup E2 \cup E3) = E4 - \left\{ \bigcup_{i=1}^3 E_i \right\} = E4 - E3$$

$$= \{ST, NS, CC, ER, IN, AP, HE, ISI, QD, DI, AI, IoT, BD, ML, AM, BC, RT, D4\}$$

In this context, the theoretical and practical contributions that can be obtained through the modeling of Industry 4.0 and Industry 5.0 processes using mathematical set theory can be expressed as follows: By providing a new analytical framework to existing theoretical approaches regarding Industry 4.0 and Industry 5.0 through the use of 'Mathematical Set Theory,' the relationships and interactions between these processes can be more clearly explained. Additionally, it contributes to a better understanding of the interrelations among the technological components of Industry 4.0 and Industry 5.0. This study fills the gaps in the literature concerning mathematical modeling of Industry 4.0 and 5.0 and offers a systematic approach to these industrial transformation processes at a theoretical level, thus contributing to research in this area.

The set theory model enables the systematic identification of technological elements encountered by businesses during the digitalization process. This allows companies to integrate new technologies more effectively and to use their resources more efficiently. Set theory-based analyses have the potential to assist businesses in developing new methods to enhance their productivity. Moreover, it enables businesses to develop more flexible strategies during their adaptation to rapid technological advancements, thus providing a competitive advantage in the market.

These theoretical and practical contributions not only facilitate a deeper understanding of Industry 4.0 and Industry 5.0 but also enhance the applicability of these processes in the business and industrial world. Therefore, summarizing Industry 4.0 and Industry 5.0 through 'Mathematical Set Theory' is expected to emphasize the importance of the subject and draw attention to it, thereby contributing to the effective management of digital transformation

KAYNAKÇA

- Agarwal, A. & Alathur, S. (2023). Metaverse revolution and the digital transformation: intersectional analysis of Industry 5.0. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 17(4): 688-707. <https://doi.org/10.1108/TG-03-2023-0036>
- Alizon, F., Shooter, S. B. & Simpson, T. W. (2009). Henry Ford and the Model T: Lessons for Product Platforming and Mass Customization. *Design Studies*, 30 (5): 588-605.
- Batra, I., Sharma, C., Malik, A., Sharma, S., Kaswan, M.S. & Garza-Reyes, J.A. (2024). Industrial revolution and smart farming: a critical analysis of research components in Industry 4.0. *The TQM Journal*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/TQM-10-2023-0317>
- Crespo, R., Tohmé, F. (2016). The Future of Mathematics in Economics: A Philosophically Grounded Proposal. *Found Sci* 22: 1-17. <https://doi.org/10.1007/s10699-016-9492-9>
- Eriksson, K.M., Olsson, A.K. & Carlsson, L. (2024). Beyond lean production practices and Industry 4.0 technologies toward the human-centric Industry 5.0. *Technological Sustainability*, 3(3):286-308. <https://doi.org/10.1108/TECHS-11-2023-0049>
- Gagnidze, I. (2023). Industry 4.0 and industry 5.0: can clusters deal with the challenges? (A systemic approach). *Kybernetes*, 52(7): 2270-2287. <https://doi.org/10.1108/K-07-2022-1005>
- Ghobakhloo, M., Iranmanesh, M., Fathi, M., Rejeb, A., Foroughi, B. & Nikbin, D. (2024). Beyond Industry 4.0: a systematic review of Industry 5.0 technologies and implications for social, environmental and economic sustainability. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/APJBA-08-2023-0384>
- Görçün, Ö. F., (2017). Dördüncü endüstri devrimi “Endüstri 4.0. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Kaswan, M.S., Chaudhary, R., Garza-Reyes, J.A. & Singh, A. (2024). A review of Industry 5.0: from key facets to a conceptual implementation framework. *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-01-2024-0030>
- Khanuja, A., Sreedharan, R. and Sharma, N. (2024). Bibliometric analysis on usage of Industry 4.0 technologies in healthcare. *The TQM Journal*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/TQM-08-2023-0252>
- Koca, D., (2020). Sanayi Devrimlerinin Tarihsel Arka Planı ve İşgücü Becerileri Üzerindeki Yansımaları. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (31): 4531-4558.
- Kotler, P. (1963). The Use of Mathematical Models in Marketing. *Journal of Marketing*, 27(4): 31-41
- Kumar, U., Kaswan, M.S., Kumar, R., Chaudhary, R., Garza-Reyes, J.A., Rathi, R. & Joshi, R. (2024). A systematic review of Industry 5.0 from main aspects to the execution status. *The TQM Journal*, 36(6): 1526-1549. <https://doi.org/10.1108/TQM-06-2023-0183>

- Löffler, A. & Kruschwitz, L. (2019). *The Brownian Motion A Rigorous but Gentle Introduction for Economists*. Springer Texts in Business and Economics, ISBN 978-3-030-20102-9 ISBN 978-3-030-20103-6 (eBook).
- Özdemir, A., Nursaçan, N. N. & Nursaçan İ. C., (2018). 2014-2018 Yılları arasında Nesnelerin İnterneti (IOT) üzerine bir literatür taraması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 1-22.
- Sharifabadi Morovati, A., Ziaecian, M., Mirfakhradini, S.H. &Zanjirchi, S.M. (2024). Toward Industry 4.0 in home appliance industry: challenges and future perspectives. *Journal of Advances in Management Research*, 21(3): 354-375. <https://doi.org/10.1108/JAMR-03-2023-0070>
- Schultz, J., A. (1979). The Development of Set Theory and its Application to Economic Analysis. *Studies in Economics and Finance*, 3(1): 27 – 48.
- Sneha, V. & Kavitha, R. (2024). Exploring the economy of creativity and culture in the light of Industry 5.0: a systematic literature review of the setup of creative industries. *Journal of Strategy and Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JSMA-05-2023-0095>
- Pamuk, N. S. & Soysal, M., (2018). Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 üzerine bir İnceleme. *Verimlilik Dergisi*, 1: 41-66.
- Raj, R., Kumar, V., Sharma, N.K & Verma, P. (2024). Industry 4.0 readiness: the impact of effective implementation of I4.0 on marketing performance. *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JBIM-05-2023-0289>
- Redclift, M. (2005). Sustainable development (1987–2005): An oxymoron comes of age. *Sustainable development*, 13 (4): 212-227.
- da Rocha, L.T.V., Pereira, L.R.M., Fernandes, R.M., Melo, A.C.S., da Silva, D., Rampasso, I.S., Anholon, R. & Batista Martins, V.W. (2024).Industrial engineer and Industry 4.0? Empirical evidence from the Brazilian context considering the relation between competences and Technologies. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/HESWBL-11-2023-0305>
- Rodríguez-Martín, M., Domingo, R. & Ribeiro, J. (2024). Mapping and prospective of additive manufacturing in the context of Industry 4.0 and 5.0. *Rapid Prototyping Journal*, 30(7):1393-1410. <https://doi.org/10.1108/RPJ-11-2023-0410>
- Rupp, M., Schneckeburger, M., Merkel, M. Börret, R. & Harrison, D.K. (2021). Industry 4.0: A Technological-Oriented Definition Based on Bibliometric Analysis and Literature Review. *Journal of Open Innovation Technology, Market and Complexity*, 7(68): 1-20. <https://doi.org/10.3390/joitmc7010068>
- Talaie, H., Ziaecian, M. & Malekinejad, P. (2024). Towards quality 4.0 in home appliances: definitions, deployment scenarios, and future perspectives. *Journal of Manufacturing Technology Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JMTM-02-2023-0044>
- Troisi, O., Visvizi, A. & Grimaldi, M. (2024). Rethinking innovation through industry and society 5.0 paradigms: a multileveled approach for management and policy-making. *European Journal of Innovation Management*, 27(9): 22-51. <https://doi.org/10.1108/EJIM-08-2023-0659>

Tunji-Olayeni, P., Aigbavboa, C., Oke, A. & Chukwu, N. (2024). Research trends in industry 5.0 and its application in the construction industry. *Technological Sustainability*, 3 (1): 1-23. <https://doi.org/10.1108/TECHS-07-2023-0029>

Yadav, A., Yadav, G. & Desai, T.N. (2024). Unlocking the potential of Industry 4.0 in BRICS nations: a systematic literature review and meta-analysis. *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-06-2023-0180>

Yalçın, O. (2012). Son Bin Yılda Doğu ve Batı Medeniyetlerinin İktisadi Yapılarının Değişimi Üzerine Bir Deneme. *The Journal Academic Social Science Studies*, 5 (5): 281-324.

<https://smallbusiness.chron.com/> : 10.08.2024

<https://egyankosh.ac.in/> : 15.06.2024

İnşaat Sektörü Güven Endeksinin Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz

Determinants Of Construction Sector Confidence Index: An Empirical Analysis For Türkiye

Mehmet Akif AKGEMCİ^a, Hasan BAKIRCI^b

ÖZ

^aÖğr. Gör., Harran Üniversitesi,
Finans, Bankacılık ve Sigortacılık
Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6453-8203
akifakgemci@harran.edu.tr

^bÖğr. Gör., Harran Üniversitesi,
İnşaat Teknolojisi, Şanlıurfa,
Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8623-0880
hasanbakirci@harran.edu.tr

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Mehmet Akif AKGEMCİ

Makale Türü
Article Type
Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi
Received
10.06.2024

Kabul Tarihi
Accepted
24.10.2024

ROR ID
057qfs197

Amaç – Bu çalışma, Türkiye’de 2011:01 – 2024:06 dönemleri arasındaki konut faizi, enflasyon, konut arzı, istihdam, döviz kuru ve konut fiyatının inşaat güven endeksi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem – Çalışmada zaman serileri analizinde sıklıkla kullanılan ARDL sınır yöntemi testi kullanılmıştır. Bu testin kullanılma amacı, farklı durağanlık seviyesinde olan seriler için uzun ve kısa dönemlerde ilişkilerin birlikte tespitine olanak tanınmasıdır. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK ve Merkez Bankası sisteminden temin edilmiştir.

Bulgular – Elde edilen bulgulara göre, İnşaat güven endeksi ile konut faiz oranı, enflasyon, ve konut m2 fiyatı arasında negatif yönlü, istihdam, konut arzı ve dolar kuru ile pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuç – Yüksek enflasyon, inşaat malzemeleri ve işçilik maliyetlerinin artmasına neden olacağından ekonomiye arz talep dengesi oluşturacak maliye politikaları uygulanmalıdır. Ayrıca istikrarlı ekonomi politikaları, ticaret dengesi ve yatırım ortamının sağlanması ile döviz kuru düşük tutularak inşaat sektörünün mevcut durumuna ve gelecekteki beklentilere olumlu yansıtılabilir.

Anahtar Kelimeler: İnşaat Güven Endeksi, ARDL Sınır Testi, İnşaat sektörü.

JEL Kodları: E00, E31, C53

ABSTRACT

Purpose – The aim of this study is to examine the potential impact of various factors on the construction confidence index in Turkey over the period from 2011:01 to 2024:06. These factors include housing interest rates, inflation, housing supply, employment, exchange rates, and housing prices.

Methodology – In this study was used ARDL bounds testing approach, which is frequently utilized method in time series analysis. The purpose of using this test is to enable the detection of both long-term and short-term relationships for series with different levels of stationarity. The data used in the study were obtained from the Turkish Statistical Institute (TÜİK) and the Central Bank of the Republic of Turkey.

Findings – The findings indicate a negative causal relationship between the construction confidence index and housing interest rates, inflation, and housing prices per square meter. On the other hand, a positive causal relationship was found between the construction confidence index and employment, housing supply, the dollar exchange rate.

Conclusions – High inflation, which results in increased costs of construction materials and labor, demands the implementation of fiscal policies that will balance supply and demand in the economy. Furthermore, stable economic policies, the maintenance of a trade balance, and the creation of a financially favorable investment environment can positively influence the current state and future expectations of the construction sector by keeping the exchange rate low.

Keywords: Construction confidence index, ARDL bounds testing, Construction sector.

JEL Codes: E00, E31, C53

Önerilen Atf Şekli / Recommended Citation: Akgemci, M.A., Bakirci H. (2024). İnşaat Sektörü Güven Endeksinin Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (2), 128-149. DOI: 10.30976/susead.1498691

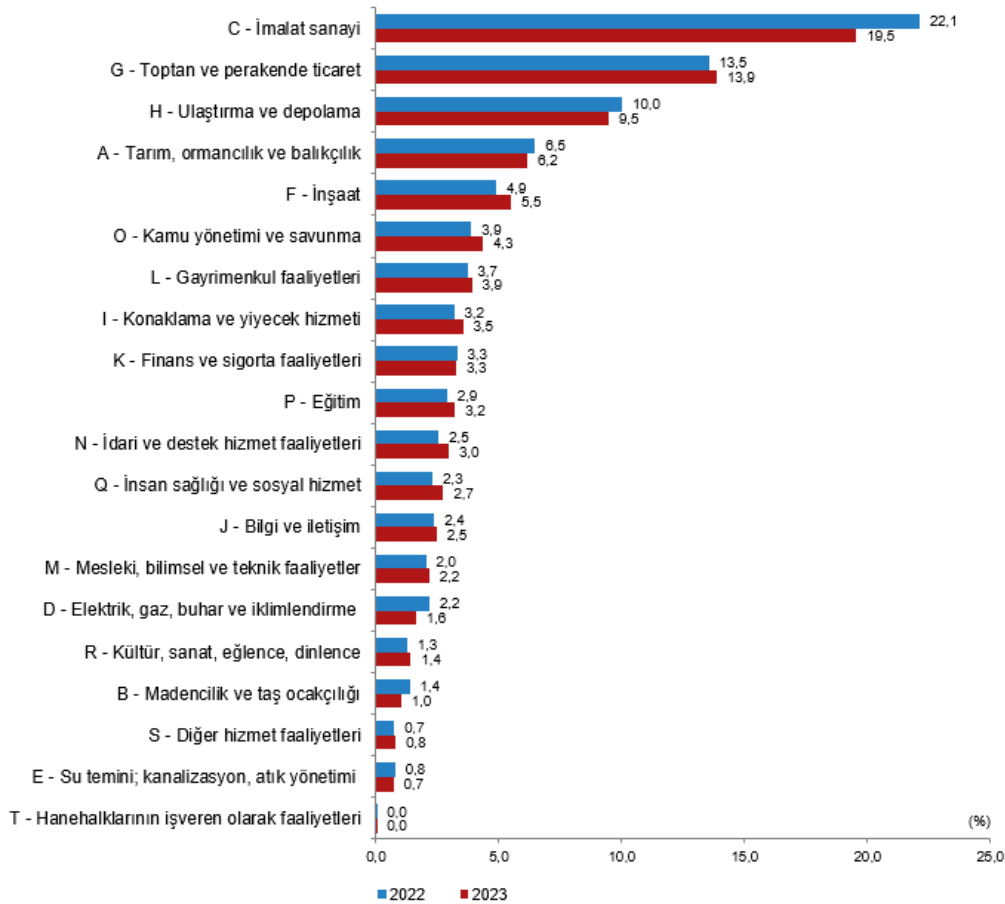
Yazarlar, telif haklarına kısıtlama olmaksızın sahiptir / Authors own copyright without restriction.

1. GİRİŞ

Toplum nezdinde inşaat sektörü düşünüldüğünde akla ilk olarak konut üretimi gelmektedir. Ancak inşaat sektörü yalnızca konut üretimi dışında da çok geniş bir ürün çeşitliliğine sahiptir (Sezici v.d.,2009). İnşaat sektörü, genel anlamda, kamu veya özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilen barınma amacı taşıyan konutların yanı sıra hastane, okul gibi kamu hizmeti binaları ve altyapı projeleri (barajlar, karayolları, havalimanları, doğalgaz boru hatları gibi) ile ilgili tüm sabit sermaye faaliyetlerini kapsamaktadır. Sektör, büyük yatırımlar olan fabrikalar ve enerji santralleri gibi projelerden, sıhhi tesisat ve havalandırma sistemleri gibi daha küçük işlere kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu yapıların inşası ile birlikte, bakım, onarım ve yıkım işlemleri de inşaat sektörü kapsamında değerlendirilir (Bayrak v.d.,2021:1284).

Türkiye ekonomisinin önde gelen sektörlerinden biri olan inşaat sektörü hem istihdam oluşturmakta hem de kendisine bağlı yan sektörlerle birlikte 2002'den fazla sektörden mal ve hizmet talebinde bulunması ve 6 milyondan fazla istihdam yaratması nedeniyle ekonominin lokomotifine haline gelmiştir (Yamak v.d. 2018:98; Oyak Yatırım İnşaat sektörü Raporu, 2023:2-3; Çetiner ve Doğan, 2017:156). İnşaat sektörü makroekonomik değişkenlerden biri olan ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnşaat sektörünün GSYH içerisindeki doğrudan payı 2022 yılında % 5.5 gerçekleştirerek ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Beslediği yan sektörlerle beraber dolaylı payı ise yaklaşık %35'e ulaştığı tahmin edilmektedir. Son yıllarda kentsel dönüşüm, deprem konutlarının yeniden inşası, sanayileşme ve kentleşme gibi faktörler inşaat sektörüne ivme kazandırarak ekonomik canlılığı artırmaktadır (Bakırcı ve Akgemci, 2023:279; Yamak v.d. 2018:98; Oyak Yatırım İnşaat sektörü Raporu, 2023:4). İnşaat sektörünün GSYH içerisinde beslediği yan sektörlerle beraber bu kadar yüksek bir paya sahip olması Türkiye ekonomisinin kalkınmasında önemli bir role sahip olduğu kaçınılmazdır. İnşaat sektörünün gelişmesi, istihdamın artması, altyapının iyileştirilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından kritik bir faktördür. Aşağıdaki şekilde GSYH'nın sektörel dağılımları yer almaktadır.

Şekil 1. Üretim yöntemine göre GSYH hesabında sektörlerin payları (2022-2023)

Kaynak: TÜİK

İnşaat sektörünün ekonomik büyümenin yanı sıra istihdam sağlama olanağıyla da işsizlik oranlarının azaltılması noktasında ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle vasıflı elemanlarının yanı sıra vasıfsız elemanlara da doğrudan istihdam sağlamaktadır. Ayrıca malzeme üreticileri, taşeron firmalar ve lojistik hizmet sağlayıcıları gibi yan sektörlerden yoğun şekilde beslenmesi bu sektörlerdeki canlılığı arttırarak daha fazla istihdam sağlanmasına dolaylı katkı sunmaktadır. Aşağıdaki şekil ve tabloda inşaat sektörünün istihdam yaratma noktasında Türkiye ekonomisindeki payı ve diğer temel sektörlerle karşılaştırması verilmiştir

Şekil 2. Sektörel istihdam oranları (%)

Kaynak: TÜİK

Tablo 1. Sektörel İstihdam verileri

	2023			2022			Bir önceki yıla göre fark		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İstihdam	31 632	21 286	10 346	30 752	20 818	9 935	880	468	411
Tarım	4 695	2 757	1 938	4 866	2 822	2 043	- 171	- 65	- 105
Sanayi	6 711	4 950	1 761	6 663	4 969	1 694	48	- 19	67
İnşaat	1 997	1 896	100	1 846	1 755	91	151	141	9
Hizmet	18 230	11 683	6 547	17 378	11 272	6 106	852	411	441

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyecektir.

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloya göre, 2023 yılı için yaklaşık 880.000 kişilik ilave istihdam sağlanmıştır. Bu ilave istihdam ile işsizlik oranı 10.4'ten 9.4'e gerilemiştir. İnşaat sektöründe yıllık ortalama istihdam 2023 yılında 151 bin kişi artarak 2,00 milyon kişiye yükselerek istihdam seviyesinde iyileşme meydana geldiği görülmektedir. Kısaca işsizlik oranının azalmasında inşaat sektöründe görülen ilave istihdam seviyesi önemli bir paya sahiptir.

İnşaat sektörünün ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki bu sektörün Türkiye ekonomisi için önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle inşaat sektöründeki performansın ve güvenin ölçülmesi ve bunların analiz edilmesi son derece önemlidir. İnşaat sektöründeki güven seviyesi, birçok faktöre bağlıdır ve sektördeki faaliyetleri etkileyen birçok iç ve dış etmen bulunmaktadır. Özellikle inşaat sektörüne yatırım yapmayı düşünen yerli ve yabancı sermaye sahiplerinin ekonominin ve sektörün ne kadar güvenilir olduğunu anlamaları için TÜİK tarafından çeşitli endeksler hesaplanarak yayımlanmaktadır. Bu endekslerden bir tanesi de ekonomik güven endeksinin alt endekslerinden biri olan inşaat güven endeksidir.

İnşaat Güven Endeksi, bir ülkenin inşaat sektörünün mevcut durumunu ve gelecekteki beklentilerini ölçmeye yönelik önemli bir ekonomik göstergedir. Bu endeks, inşaat sektöründeki aktörlerin güven düzeyini yansıtarak ekonomik aktivitenin bir simgesi olarak kabul edilir. İnşaat sektörü, bir ülkenin ekonomik büyümesi ve istihdamı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan stratejik bir sektördür. İnşaat projeleri, altyapı geliştirmesi, konut inşası, ticari binalar ve endüstriyel tesisler gibi bir dizi faaliyeti içerir. Bu nedenle, inşaat sektöründeki güven seviyesi, ekonomik büyüme ve istihdam trendleri hakkında önemli bilgiler sağlar.

İnşaat güven endeksi, inşaat sektöründeki güven düzeyinin yanı sıra, sektördeki ekonomik aktivitelerin, yatırımların ve projelerin öngörüsünü sağlamak için de kullanılabilir. Bu nedenle, inşaat güven endeksi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, inşaat sektörüne yatırım yapmak isteyen işletmeler, yatırımcılar ve hükümetler tarafından takip edilmektedir. İnşaat güven endeksinin artması Türkiye ekonomisine olan güvenin artmasına neden olmaktadır (Yalçın v.d. 2017: 23).

Endeks genellikle anketler yoluyla toplanan verilere dayanır. Anket soruları AB uyumlaştırılmış işyeri ve tüketici anketleri ortak programına uygun olarak hazırlanmaktadır. Anket her ayın 1-15'i günleri arasında genellikle web ortamında cevaplandırılmaktadır. 2021 yılına kadar 10+ çalışana sahip girişim yöneticilerine uygulamaktayken 2021 Ocak ayından itibaren inşaat sektöründe toplam hasılatının %70 ini oluşturan işletmeler ankete dahil edilmiştir. Nace kodu 41 (Bina inşaatı), 42 (Bina dışı yapıların inşaatı), 43 (Özel inşaat faaliyetleri) olan şirketler anket kapsamındadır. TÜİK tarafından hazırlanan eğilim anketinde kapsanan konular; çalışan sayısı, İnşaat faaliyetleri, satış fiyatları, faaliyeti kısıtlayan faktörler, sipariş düzeyi, mevcut kaynaklarda bir değişiklik yapılmadan faaliyeti artırabilme durumu, sabit sermaye yatırımı ve belirsizliktir. Anket sonuçları her ayın son haftasında TÜİK'in internet sayfasında açıklanmaktadır (TÜİK, 2023).

İnşaat sektöründeki firmalar, işletmeler ve diğer ilgili paydaşlar, gelecek aylarda siparişlerin ve iş hacminin artıp artmayacağına dair beklentilerini paylaşırlar. Bu bilgiler, genellikle bir endeks olarak hesaplanan güven düzeyini belirlemek için kullanılır. Endeks, genellikle 0 ile 200 arasında bir değer alır, 100'ün üzerindeki değerler sektörün ekonomik faaliyete ilişkin iyimser görüşe, altındaki değerler ise kötümser görüşe sahip olduğunu göstermektedir.

İnşaat Güven Endeksi'nin önemi, inşaat sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin ve diğer ilgili tarafların geleceğe dair beklentilerini değerlendirebilmesi ve kararlarını buna göre şekillendirebilmesidir. Örneğin, düşük bir inşaat güven endeksi, inşaat projelerine olan talebin azalacağına veya iş hacminde bir düşüş yaşanabileceğine işaret edebilir. Bu durum, şirketlerin yatırımlarını ve istihdam politikalarını yeniden gözden geçirmelerine yol açabilmektedir.

İnşaat Güven Endeksi, bir ülkenin inşaat sektörünün güven düzeyini ölçerek ekonomik aktivite ve istihdam trendleri hakkında değerli bilgiler sağlayan bir göstergedir. Bu endeks, inşaat sektöründeki oyuncuların kararlarını şekillendirmelerine yardımcı olurken, ekonomistlere, politika yapıcılara ve diğer ilgili taraflara sektörün sağlığı hakkında bilgiler sunar. Yatırımcıların yatırım kararı alırken dikkat etmiş oldukları en önemli veriler makroekonomik göstergeler ve güven endeksleridir (Münay, 2019: 305; Çilingir, 2021:135). Bu nedenle inşaat sektörüne yatırım yapılırken yatırımcıların sektöre güven düzeyini arttıracak pek çok faktörü göz önünde bulundurması gerekmektedir.

İnşaat güven endeksi öncelikli olarak makroekonomik faktörlere sıkı sıkıya bağlı olarak hesaplanmaktadır. İşletmelerin geleceğe yönelik beklentileri bu faktörler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu nedenle inşaat güven endeksi faiz, enflasyon, döviz, hükümet politikaları, konut arz-talebi, yatırımcı beklentisi ve malzeme maliyetleri gibi pek çok faktörden olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenebilmektedir.

İnşaat sektörünü etkileyen birçok değişken arasında, konut faiz oranları kritik bir yer tutmaktadır. Faiz oranları, konut talebi ve arzını doğrudan etkileyen önemli bir unsurdur. Faiz oranları, bir ekonominin genel para politikasının bir yansımasıdır. Merkez bankaları enflasyonu kontrol etmek amacıyla faiz oranlarını ayarlamaktadır. Konut kredisi faiz oranları ise tüketicilerin konut edinme maliyetini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde, konut kredilerine olan talep artmakta ve bu da konut sektöründe canlılık yaratmaktadır. Buna karşılık, faiz oranlarının yükseldiği dönemlerde kredi maliyeti artmakta, bu da konut talebini düşürmekte ve dolaylı olarak inşaat sektöründe daralmaya yol açacaktır (Brueggeman ve Fisher 2019; Glaeser ve Gyourko, 2018).

Mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesindeki sürekli artışı ifade eden enflasyon, ekonomideki birçok sektörü doğrudan etkilemektedir. Enflasyonist baskılar, özellikle sermaye yoğun sektörler için maliyetleri artırabilir ve belirsizlik yaratabilir. İnşaat sektörü, büyük ölçüde girdi maliyetlerine ve yatırımcı güvenine bağlı olduğundan, enflasyon bu sektördeki faaliyetleri önemli ölçüde etkilemektedir. İnşaat malzemeleri, işçilik maliyetleri, enerji fiyatları ve arsa maliyetleri gibi unsurlar enflasyonist baskılardan doğrudan etkilenmektedir (Smith, 2009; Thornton, 2021).

Konut arzı, özellikle nüfus artışı ve kentleşme gibi faktörlerle birlikte, inşaat sektörünün dinamiklerini şekillendiren kritik unsurlardan biridir. Konut arzındaki değişimler, hem inşaat sektörünün üretim kapasitesi hem de genel ekonomik dengeler üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Konut arzı, inşaat sektörünün

üretim faaliyetlerini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Arz artışı, sektördeki projelerin sayısını artırarak inşaat faaliyetlerinin yoğunlaşmasına neden olurken, arzın daraldığı dönemlerde sektörde durgunluk yaşanabilir (Glaeser ve Gyourko, 2018; Green, ve Malpezzi, 2003).

Döviz kuru, bir ülkenin ekonomik istikrarını ve sektörler arası ticaret ilişkilerini doğrudan etkileyen en önemli makroekonomik değişkenlerden biridir. Döviz kurundaki dalgalanmalar, ithalata bağımlı olan inşaat sektörü üzerinde derin etkiler yaratır. İnşaat sektörü, malzeme, ekipman ve teknolojik araçlar gibi girdilerin önemli bir bölümünü yurtdışından temin eder ve bu nedenle döviz kurundaki değişimlerden doğrudan etkilenir. İnşaat sektörü, genellikle yerel piyasada faaliyet gösteren bir sektör olmakla birlikte, maliyet yapısı itibarıyla küresel piyasalara bağımlıdır. Bu bağımlılık, özellikle inşaat malzemeleri ve teknolojik ekipmanlar konusunda ithalata dayanan bir yapı sergiler. Dolayısıyla döviz kuru, inşaat sektörünün maliyetlerini ve dolayısıyla karlılığını doğrudan etkiler. Kur artışları, maliyetlerin yanı sıra inşaat yatırımları, sektörel büyüme ve rekabet gücü üzerinde de etkili olur. Merkez bankalarının uyguladığı döviz kuru politikaları, inşaat sektörü açısından belirleyici bir rol oynar (Clements ve Kamil, 2009; Reinhart ve Rogoff, 2004).

İstihdam, bir ekonominin refah seviyesini belirleyen temel unsurlardan biri olarak kabul edilirken, inşaat sektörü, işgücü piyasasında büyük bir paya sahip olan stratejik bir sektördür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde inşaat sektörü, sadece istihdam yaratma kapasitesi ile değil, aynı zamanda dolaylı olarak birçok sektörü etkileyen geniş kapsamlı bir ekonomik itici güç olarak öne çıkmaktadır. Küresel ölçekte inşaat sektörü, hem nitelikli hem de niteliksiz işgücü için geniş bir istihdam alanı sağlamaktadır. Bu, sektörü farklı sosyo-ekonomik gruplar için önemli bir iş fırsatı kaynağı haline getirmektedir (ILO, 2020).

İnşaat güven endeksi ve istihdam ilişkisi, endeksin belirlenmesinde en önemli sorulardan bir tanesi de “gelecek dönemde ne kadar istihdam sağlayacaksınız” sorusudur. İnşaat firmalarının geleceğe yönelik yatırımları olumlu yönde ise yani yatırım yapmayı düşünüyorsa istihdama ihtiyaç duyacaktır bu nedenle istihdam oranlarında artış ve beklentiler inşaat güven endeksini etkilemektedir.

Konut metrekafe fiyatı, konut piyasasının sağlığını ve inşaat sektörü ile ilişkisini değerlendiren önemli bir göstergedir. Bir yandan konut metrekafe fiyatları, sektördeki maliyet baskılarına, talebe ve arz koşullarına yanıt verirken; diğer yandan inşaat sektörü de bu fiyatlar üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olan bir dizi faktörü içerir. Konut metrekafe fiyatlarını etkileyen en temel unsurlardan biri inşaat maliyetleridir. İnşaat sektöründe kullanılan malzeme fiyatları, işçilik maliyetleri, arsa bedelleri ve diğer girdilerdeki değişiklikler, konut projelerinin nihai maliyetini doğrudan etkiler ve bu maliyet artışları, konut metrekafe fiyatlarına yansıtılmaktadır. Konut metrekafe fiyatları, sadece inşaat maliyetlerine değil, aynı zamanda arz-talep dengelerine de bağlı olarak şekillenmektedir. Talep artışının olduğu durumlarda fiyatlar hızla yükselirken, arzın yeterli olduğu piyasalarda fiyatlar daha dengeli bir seyir izlemektedir (Glaeser ve Gyourko, 2018; Ball, 2014).

Türkiye ekonomisinin lokomotif olan ve GSYİH önemli katkılarda bulunan inşaat sektörü, TÜİK tarafından her ay açıklanan inşaat güven endeksi ile iyimser ya da kötümser bir görüşe hakim olduğu belirlenmektedir. Bu nedenle bu inşaat güven endeksini etkileyen makroekonomik verilerin belirlenmesi amacıyla, literatürde benzer çalışma olmaması ve çoğunlukla ekonomik güven endeksi ile çalışmaların olması nedeniyle bu araştırma yapılmıştır.

Bu çalışma, 2011 -2024 dönemleri arasında faiz, enflasyon, konut arzı, istihdam, döviz kuru ve konut m2 fiyatı gibi faktörlerin inşaat güven endeksi üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. İnşaat sektörünün ülkemiz ekonomisi için lokomotif sektörlerden biri olması ve konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmaların sınırlı kalması nedeniyle çalışmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Çalışmanın literatüre katkısı faiz, enflasyon, konut arzı, istihdam, döviz kuru ve konut m2 fiyatının inşaat güven endeksi üzerinde hangi yönde ve ne kadar etkili olduğunu anlamak açısından katkı sağlayacaktır. Çalışmanın ayrıca inşaat güven endeksinin belirleyicilerinin daha iyi anlaşılması açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde, inşaat güven endeksi ile yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

Economou ve Hassapis (2015) yaptıkları çalışmada dinamik panel veri yaklaşımını kullanarak, 1995-2013 dönemi için, yüksek derecede sıkıntılı dört Avrupa ekonomisinde (Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya) doğrudan yabancı yatırımı girişlerini incelemiştir. Ampirik sonuçlar, piyasa büyüklüğü, ihracat, ithalat ve

işgücü maliyetinin incelenen Güney Avrupa ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırımı girişlerini etkileyen önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun inşaat güven endeksi, finansal derinlik, kurumlar vergisi ve yolsuzluk algısı endeksi gibi ek faktörler de incelenmiş istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Çetin ve Doğaner (2017), arasında inşaat sektörü güven endeksi ile konut fiyat endeksi arasındaki ilişkiyi 2011:01-2017:03 dönemleri için Granger nedensellik testi ile araştırmışlardır. Ortaya konan bulgulara göre, inşaat sektörü güven endeksinin konut fiyat endeksinin Granger nedeni olduğu ve konut fiyat endeksinden inşaat sektörü güven endeksine doğru ise herhangi bir nedenselliğin olmadığı tespit edilmiştir. Yalçın vd. (2017) çalışmalarında ise, 2010:01-2017:07 dönemleri arasında aylık verileri kullanarak, imalat-sanayi, hizmet, perakende-ticaret ve inşaat sektörleri güven endekslerinin alt endekslerinin ortalamasından oluşan Ekonomik Güven Endeksi ile konut fiyat endeksi arasında uzun ve kısa dönem ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Doğu Karadeniz, Ege, İstanbul, Akdeniz, Doğu Marmara ve Batı Marmara bölgelerinde yer alan ortalama konut fiyatları ile Ekonomik güven endeksi arasında uzun dönem ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Akdeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinin ortalama konut fiyatları ile Ekonomik güven endeksi arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Vintila vd. (2018), yaptıkları çalışmada vergi reformlarının sanayi sektörü, inşaat sektörü, perakende sektörü ve hizmet sektörünün beklenen gelişiminin bir tahmini olarak farklı iş güveni göstergeleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma da 1985 ve 2014 yılları arasındaki üç aylık veriler kullanılarak 28 Avrupa Birliği Üye Ülkesi için araştırma yapılmıştır. Bulgaristan'da dolaylı vergi politikasının inşaat güven endeksi üzerinde doğrudan ve olumlu bir etkisi olduğu Danimarka'da ise sosyal güvenlik politikası inşaat güven endeksini olumsuz etkilerken, doğrudan vergilendirme aynı sektör üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yiğiter ve Karabulut (2020) tarafından yapılan çalışmada 2011:1-2020:11 dönemi aylık verileri kullanılarak, İnşaat güven endeksi ve çeşitli makroekonomik değişkenler arasında ilişki olup olmadığı Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Granger nedensellik test sonuçlarına göre, inşaat güven endeksine etki eden makroekonomik değişkenler; döviz kuru, İşsizlik oranı, Üretici fiyat endeksi, tüketici güven endeksi ve enflasyon olarak tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Tosun (2020) çalışmalarında, 2013-2017 dönemleri arasında aylık veriler kullanarak daire sayısı, konut değeri, konut kredileri, konut kredi faizleri ve inşaat güven endeksi değişkenlerinin konut satış miktarı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, konut değerleri, konut kredileri, inşaat güven endeksi ve konut kredi faizi faktörlerinin toplamda konut satışlarının %51'ini açıkladığı belirlenmiştir. İnşaat güven endeksi ile konut satışları arasında aynı yönlü bir ilişki tespit edilmiş ve inşaat güven endeksinde bir birimlik artış veya azalışın konut satışlarında 51,242 birim kadar bir artış veya azalışa neden olduğu bulunmuştur. Ayrıca, konut satış rakamları üzerindeki en büyük etkinin inşaat güven endeksi olduğu saptanmıştır. Güner'in (2021) araştırmasında, 2013-2019 yılları arasındaki aylık veri setini kullanarak Ankara'daki konut satış sayılarını Yapay Sinir Ağları yöntemi ile tahmin etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni konut satış verileri iken bağımsız değişkenler arasında faiz oranı, Dolar Kuru, Sanayi Üretim Endeksi, Tüketici Güven Endeksi ve İnşaat Güven Endeksleri yer almaktadır. Araştırma, İleri Beslemeli Sinir Ağı tarafından üretilen verilerin, Elman Sinir Ağı sonuçlarına kıyasla konut satış verilerine daha yakın ve yüksek doğrulukla sonuçlar ürettiğini tespit etmiştir.

Öztürk ve Yılmaz'ın (2020), 2011-2019 dönemleri için üçer aylık veriler kullanılarak inşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların karlılık oranlarıyla inşaat güven endeksi arasındaki ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. İnşaat Güven Endeksi bağımsız ROA ve ROE değişkenleri bağımlı değişken olarak kullanılan çalışmada, inşaat güven endeksi ROA ve ROE değişkenlerini uzun dönemde pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İnşaat güven endeksinde meydana gelen %1'lik artışın ROA değerini %3.9 oranında, ROE değişkenini ise %7.1 oranında artışa neden olduğu tespit edilmiştir.

Çilingir'in (2021) tarafından yapılan çalışmada, 2011-2019 dönemleri için aylık veriler kullanılarak hisse senedi endeksi ile perakende, inşaat ve hizmet sektörü güven endeksleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada, Borsa İstanbul'da işlem gören ve işlem hacmi ile piyasa bakımından en üst düzeyde olan 100 hisseyi içeren BİST 100 endeksi, hisse senedi endeksi olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, BİST 100 endeksi ile inşaat, perakende ve hizmet sektörü güven endeksleri arasında tek yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Özkan v.d. (2012), Türkiye ekonomisi üzerine 1987-2008 dönemine ait aylık verileri kullanarak inşaat sektörü büyümesini temsil eden altyapı, özel ve kamu bina ile konut yatırımlarını ele almışlardır. Çalışmada, inşaat yatırım politikalarının ekonomik büyümeyle olan olası uzun dönem ilişkisini ortaya koymayı amaçlamışlar ve bu amaçla Engle-Granger eş-bütünleşme yöntemini kullanmışlardır. Analiz sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamazken, kamu inşaat yatırımları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Kaya v.d., (2013), Türkiye'nin 1987-2010 dönemine ait verileri kullanılarak kamu ve özel sektör inşaat yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Granger Nedensellik testi kullanılarak yapılan analiz sonucunda, kamu sektörü inşaat yatırımlarının GSYİH'ye doğru, ayrıca GSYİH'nin da kamu sektörü inşaat yatırımlarından özel sektör inşaat yatırımlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi oluşturduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, Türkiye'deki inşaat yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ve aynı zamanda ekonomik büyümenin de inşaat harcamalarını etkilediğini göstermektedir. Anaman ve Osei-Amponsah (2007), 1968-2004 dönemler arasında Gana ekonomisi için yapmış oldukları çalışmada, inşaat sektörü ile GSYH arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir. Ancak, kısa dönemde inşaat sektörü ekonomik büyümenin Granger neden olduğu ve 3 dönem gecikmeli değeriyle anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Tavares vd. (2014) yaptıkları çalışmada 2003-2011 yılları arasındaki dönemi kapsayan konut fiyatları ile makroekonomik veriler arasındaki ilişkiyi çoklu regresyon analizi ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, kredi, faiz oranı ve genç işsizlik oranı konut fiyatları ile negatif bir ilişki sergilerken, GSYİH büyümesi ve inşaat sektörü güven endeksi pozitif bir ilişki sergilemektedir. Yani inşaat güven endeksi ve GSYİH yükseldiğinde konut fiyatları da yükselmektedir. Dimitrios vd. (2021), yaptıkları çalışmada 1995-2016 arasındaki üçer aylık veriler kullanılarak Ekonomik Güven Göstergesi, Tüketici Güven Göstergesi, İnşaat Güven Göstergesi ve Sanayi Güven Göstergesi ile GSYİH, hane halkı ve tüketim harcamaları gibi ekonomik göstergeleri tahmin modeli oluşturulması amaçlanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, son yirmi yılda Yunanistan da güven göstergelerinin ekonomik faaliyete öncülük ettiğine dair zayıf göstergeler olduğu tespit edilmiştir.

Azazi (2022), 2015-2020 yılları arasında Türkiye de inşaat sektörü için istihdam, inşaat güven endeksi ve inşaat maliyet endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada inşaat güven endeksinden istihdam oranına ve inşaat maliyet endeksine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Benzer şekilde, inşaat sektörü maliyet endeksi ile inşaat sektörü istihdam oranı arasında da herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak inşaat sektörü istihdam oranından inşaat sektörü güven endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışma da inşaat sektöründe çalışanların sayısı arttıkça inşaat sektörüne duyulan güvenin de arttığı sonucu tespit edilmiştir. Banas ve Utnik Banas (2021) yaptıkları çalışmada 2005-2020 yılları için Polonya'daki çam, ladin, kayın, ve kızılçam yuvarlak odun fiyatlarının inşaat güven endeksi ile ilişkisi araştırılmıştır. Odun fiyatlarının inşaat güven endeksi ile önemli ölçüde ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların genellikle ekonomik güven endeksi üzerine olduğu görülmektedir. İnşaat güven endeksi üzerine yapılan çalışmaların ise oldukça az olduğu görülmekte ve mevcut çalışmalarda ise makro ekonomik faktörlerin ele alınmadığı görülmektedir. Bu nedenle literatürde inşaat güven endeksini açıklayan ve etkileyen faktörlerle ilgili çalışmalar olmayışı literatürde bir boşluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

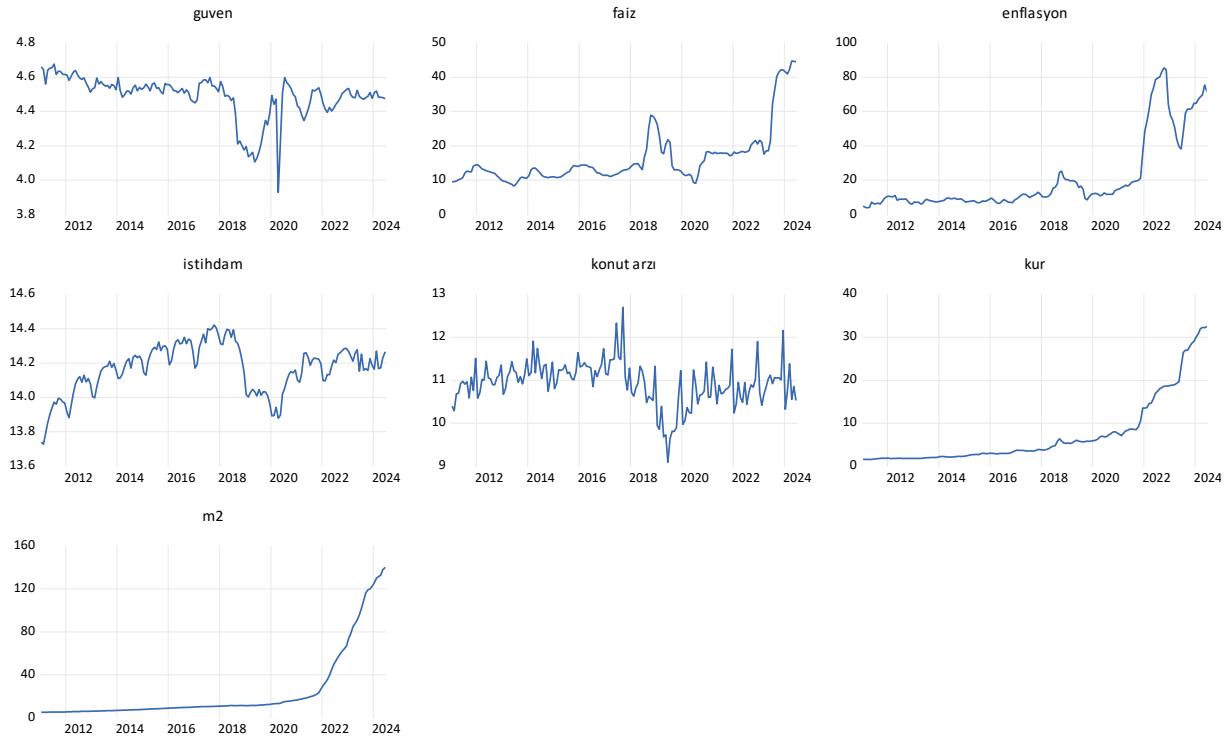
Bu çalışmada Türkiye'de inşaat güven endeksi ile bu endeks üzerinde etkisi olduğu düşünülen çeşitli faktörler arasındaki uzun ve kısa dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı araştırılmıştır. Bu kapsamda değişkenler arasındaki ilişkiyi daha geniş bir zaman aralığında tespit edebilmek için 2011:01 – 2024:06 dönemleri arasında aylık veriler kullanılmıştır. İnşaat güven endeksi bağımlı değişken, bankalarca uygulanan aylık konut faiz oranı, konut m2 fiyatı, inşaat sektörü istihdam miktarı, enflasyon, döviz kuru ve konut arzı verileri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda modelde kullanılacak verilere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2. Verilere İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Değişken Türü	Erişim Adresi	Kısaltma
İnşaat Güven Endeksi	Bağımlı	TÜİK	LNGüven
Konut Faiz Oranı	Bağımsız	TCMB	Faiz
İnşaat Sektörü İstihdam Sayısı	Bağımsız	TÜİK	LNİstihdam
Konut Arzı	Bağımsız	TCMB	LNArz
Konut M2 Fiyatı	Bağımsız	TCMB	LNm2
Döviz Kuru (\$)	Bağımsız	TCMB	Kur
Enflasyon	Bağımsız	TÜİK	Enflasyon

Kaynak: Yazarlar Tarafından Oluşturulmuştur.

Şekil 1. Değişkenlere Ait Grafikler

Çalışmada öncelikli olarak literatür taraması yapılarak geçmiş çalışmalar detaylı şekilde incelenmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda inşaat güven endeksi üzerinde etkili olan faktörleri tespit edebilmek için aşağıdaki model kurulmuştur. Tutarlı ve daha güvenilir sonuçlara ulaşabilmek amacıyla endeks değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır.

$$\text{İnşaat Güven Endeksi} = \beta_0 + \beta_1\text{Fiyatt} + \beta_2\text{İstihdamt} + \beta_3\text{Kurt} + \beta_4\text{faizt} + \beta_5\text{Arzt} + \beta_6\text{Enflasyont} + \text{et}$$

Zaman serileri analizlerinde uzun dönemli ilişkiyi ortaya koyabilmek için genellikle eş bütünleşme testleri kullanılmaktadır. Bu testleri kullanabilmek için serilerin aynı derecede durağan olmaları gerekmektedir. Zaman serileri analizlerinde kullanılan veriler genellikle durağan olmayan bir yapıya sahiptirler (Johansen ve Juselius, 1990:170). Birim köke sahip seriler üzerinden yapılan analizlerde genellikle sahte regresyon sorunu

ortaya çıkmaktadır. Bu sorun seriler arasında gerçekte var olmayan ancak serilerin tümünün veya bazılarının trende sahip olmasından dolayı seriler arasında anlamlı sonuçlar elde edilmesine neden olmaktadır.

Serilerde durağanlığını sağlanabilmesi için farklarının alınması gerekmektedir. Ancak bu durum serilerde veri kaybına neden olduğundan dolayı seriler arasındaki gerçek ilişkinin tespit edilememesine neden olmaktadır (Tarı ve Yıldırım, 2009:100). Bu nedenle bu çalışmada farklı seviyelerde durağan olan değişkenler arasında ilişkinin belirlenmesinde Pesaran v.d. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır.

“Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi kısa ve uzun dönem ilişkilerini tespit eden hem aynı hem de farklı mertebeden” durağanlık durumlarında kullanılabilen bir yöntemdir. Kısıtsız hata düzeltme modeli gibidir:

$$\begin{aligned} \Delta \ln gvn_t = & b_0 + \sum_{i=1}^k b_{1i} \Delta \ln gvn_{t-i} + \sum_{i=0}^l b_{2i} \Delta \ln arz_{t-i} + \sum_{i=0}^m b_{3i} \Delta faiz_{t-i} + \sum_{i=0}^n b_{4i} \Delta kur_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^p b_{5i} \Delta \ln fiyat_{t-i} + \sum_{i=0}^r b_{6i} \Delta \ln ist_{t-i} + \sum_{i=0}^s b_{7i} \Delta enf_{t-i} + b_8 \ln gvn_{t-1} \\ & + b_9 \ln arz_{t-1} + b_{10} faiz_{t-1} + b_{11} kur_{t-1} + b_{12} \ln fiyat_{t-1} + b_{13} \ln ist_{t-1} \\ & + b_{14} enf_{t-1} + b_{15} \ln arz_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Denklem (2)'deki b_0 sabit terimi, Δ fark operatörünü ve ε_t hata terimini göstermektedir. $b_1, b_2, b_3, b_4, b_5, b_6, b_7$, katsayıları kısa dönem, $b_8, b_9, b_{10}, b_{11}, b_{12}, b_{13}, b_{14}, b_{15}$ ise uzun dönem dinamik ilişkiyi ifade etmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Wald testi istatistiğiyle ortaya konulmaktadır. Wald test değerleri Pesaran v.d. (2001) tablo değerleri ile karşılaştırılarak uzun dönemli ilişki olup olmadığı tespit edilmektedir.

Wald testi hipotezleri ise aşağıdaki gibidir;

$$H_0: b_1 = b_2 = b_3 = b_4 = b_5 = b_6 = b_7 = b_8 = 0$$

$$H_1: b_1 \neq b_2 \neq b_3 \neq b_4 \neq b_5 \neq b_6 \neq b_7 \neq b_8 \neq 0$$

Wald test sonucu hesaplanan F kritik değeri Pesaran vd. (2001)'de asimptotik olarak türetilmiş olan alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılır. F değeri hesaplanan üst değerden büyük olursa H_0 kabul edilmeyerek, uzun dönemli ilişki olduğu ortaya konulur. Hesaplanan F değeri alt değerden küçük ise H_0 kabul edilerek uzun dönemli ilişki olmadığı tespit edilmiş olur.

Denklem 2'deki modelin tahmin edilmesinin ardından, diagnostik testlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çalışmada, değişen varyans varlığını tespit etmek amacıyla "Breusch-Pagan-Godfrey", otokorelasyon için "Breusch-Godfrey" testi, normal dağılım kontrolü için Jargue-Bera testi, modelin doğru fonksiyonel formda olup olmadığını belirlemek için Ramsey Reset testi ve testleri kullanılacaktır. Bu testlerin sonuçlarına dayanarak, modelin uygunluğuna dair bir değerlendirme yapılacaktır. Kısa dönem ilişkilerinin belirlenmesi için ise hata düzeltme modeline başvurulmaktadır.

ARDL sınır testi, genellikle zaman serileri analizlerinde uzun dönem eş bütünleşme ilişkilerini belirlemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Klasik eş bütünleşme testlerine kıyasla, ARDL sınır testi çeşitli avantajlar sunmaktadır. Bu avantajların ilki, tüm serilerin aynı düzeyde durağan olması gerekliliğinin ortadan kalkmasıdır. ARDL testi, serilerin farklı düzeylerde durağanlık göstermesine rağmen güçlü ve güvenilir tahminler elde edebilme imkanı sunmaktadır. Ancak, seriler $I(2)$ seviyesinde durağan olması durumunda ARDL testi uygulanamaz. İkinci avantajı, ARDL testinin uzun dönem ilişkilerle birlikte kısa dönem ilişkileri de açıklayabilmesidir. Son avantajı ise, ARDL testi bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerini birlikte modele dahil etmesinden dolayı içsellik problemini ortadan kaldırmaktadır.

ARDL testinin anlamlı ve geçerli sonuç verebilmesi için, serilerin normal dağılım sergilemesi, oto-korelasyon ve değişen varyans sorunu olmaması, son olarak güvenilirlik testinin (Ramsey Test) p değerinin 0,05'ten büyük olması koşullarını sağlaması gerekmektedir. (Pesaran, Shin, & Smith, 2001: 289).

4. AMPİRİK BULGULAR ve TARTIŞMA

ARDL sınır testi uygulanabilmesi için değişkenler aynı seviyede durağan olması koşulu aranmaz. Değişkenler farklı durağanlık seviyelerinde olsa dahi ARDL sınır testi anlamlı ve tutarlı sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlamaktadır. Ancak değişkenler ikinci mertebede yani I(2) seviyesinde durağan hale gelmesi durumunda ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılamamaktadır. Tablo 3'te değişkenlere ait birim kök test değerleri yer almaktadır.

Tablo 3. Birim Kök Testleri Sonuçları

Philips Perron (PP) / Düzey I(0)							
	LNArz	Faiz	LNM2	Kur	LNİstihdam	LNGüven	Enflasyon
Sabitli	-7.059568	0.063100	8.199719	5.176133	-3.199690	-2.483895	-0.504349
	0.0000***	0.9619	1.0000	1.0000	0.0218**	0.1213	0.8861
Sabitli ve Trendli	-7.368203	-1.158486	4.601271	2.006957	-3.044615	-2.860530	-1.823604
	0.0000***	0.9147	1.0000	1.0000	0.1235	0.1783	0.6888
Philips Perron (PP) / Birinci Fark I(1)							
	d(LNArz)	d(Faiz)	d(LNM2)	d(Kur)	d(LNİstihdam)	d(LNGüven)	d(Enflasyon)
Sabitli	-24.60281	-7.273539	-2.749163	-6.985271	-11.62587	-17.03149	-6.936105
	0.0000***	0.0000***	0.0681*	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***
Sabitli ve Trendli	-24.57065	-7.336104	-4.178787	-7.782096	-11.65792	-14.19722	-6.949641
	0.0001***	0.0000***	0.0060***	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***
ADF / Düzey I(0)							
	LNArz	Faiz	LNM2	Kur	LNİstihdam	LNGüven	Enflasyon
Sabitli	-2.648983	0.255957	0.297550	4.129489	-2.712420	2,3997	-1.321430
	0.0855*	0.9753	0.9775	1.0000	0.0742*	0,1435	0.6189
Sabitli ve Trendli	-2.929942	-0.980541	-0.265452	2.145337	-2.626491	-2.4626	-2.837208
	0.1560	0.9427	0.9910	1.0000	0.2693	0.3462	0.1864
ADF / Birinci Fark I(1)							
	d(LNArz)	d(Faiz)	d(LNM2)	d(Kur)	d(LNİstihdam)	d(LNGüven)	d(Enflasyon)
Sabitli	-8.254444	-5.214782	-3.379423	-3.760062	-6.318986	-6.697463	-4.214762
	0.0000***	0.0000***	0.0131**	0.0041***	0.0000***	0.0000***	0.0009***
Sabitli ve Trendli	-8.240086	-5.409417	-4.613050	-4.995187	-6.315998	-6.701619	-4.247975
	0.0002***	0.0000***	0.0014***	0.0003***	0.0000***	0.0000***	0.0048***

Not: ***,**, * sırasıyla %1 ve %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Philips Perron (PP) birim kök testine göre, LNFaiz, LNM2, LNKur, LNEinflasyon ve LNGuven serileri I(0) seviyesinde başka bir ifadeyle düzeyde durağan olmadıkları ($p > 0,10$) görülmektedir. Bu durumda LNFaiz, LNM2, LNKur ve LNEinflasyon değişkenleri için H_0 "Seriler birim kök içermektedir" hipotezi düzeyde I(0) kabul edilemezken LNArz ve LNİstihdam değişkenleri için kabul edilmektedir. Durağan olmayan serilere fark işlemi uygulandığında ise H_1 "Seriler birim köke sahip değildir" hipotezi reddedilememektedir. Bu durumda tüm seriler I(1) seviyesinde durağan hale gelmektedir ($p < 0,10$). ADF testi sonuçlarına göre, LNFaiz, LNM2, LNKur, LNEinflasyon ve LNGuven serileri I(0) seviyesinde başka bir ifadeyle düzeyde durağan olmadıkları ($p > 0,10$) görülmektedir. Bu durumda LNFaiz, LNM2, LNKur, LNEinflasyon ve LNGuven değişkenleri için H_0 "Seriler birim kök içermektedir" hipotezi düzeyde I(0) kabul edilirken, LNArz ve LNİstihdam değişkenleri için reddedilmektedir. Durağan olmayan serilere fark işlemi uygulandığında ise H_1 "Seriler birim köke sahip değildir" hipotezi reddedilememektedir. Bu durumda tüm seriler I(1) seviyesinde durağan hale gelmektedir ($p < 0,10$).

Zaman serileri analizlerinde uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılırken kullanılan değişkenler aynı düzeyde durağanlık koşulunu sağlamalıdır. Ancak birim kök testi sonuçları, zaman serilerinin farklı düzeylerde durağanlık göstermesi durumunu işaret etmektedir. Bu nedenle, daha güvenilir ve sağlam sonuçlar elde edebilmek adına ARDL sınır testi yaklaşımının tercih edilmesi daha uygun olacaktır.

ARDL sınır testinde serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olup olmadığının tespiti için F sınır testi uygulanmıştır. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi için F istatistik değerinin üst kritik değerin üzerinde olması gerekmektedir. F değeri alt kritik değerin altındaysa seriler arasında uzun dönemli ilişki olmadığı, alt ve üst kritik değer arasında ise uzun dönemli bir ilişki olup olmadığına karar verilemeyeceği başka bir ifadeyle kararsızlık bölgesi olduğu ifade edilebilir. Modele ilişkin F testi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. F Testi Değerleri

F Değeri	Anlamlılık düzeyi	Kritik Değerler	
		Alt Değer	Üst Değer
6.802550	%10	1.99	2.94
	%5	2.27	3.28
	%1	2.88	3.99

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre, F istatistiği değeri 6.80 çıkmıştır. Tüm anlamlılık düzeyinde üst kritik değerleri aşmaktadır. Eş bütünleşme ilişkisinin varlığını tespit edilebilmesi için, F istatistiği değerlerinin üst sınır değerinin üzerinde olması gerekmektedir. Modelde, %1 anlamlılık seviyesinde H_0 hipotezi, yani "seriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisi yoktur" hipotezi reddedilmiş ve sonuç olarak, H_1 hipotezi "değişkenler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisi vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Eş bütünleşme ilişkisinin tespitinden sonra, ARDL testinde geçerli sonuçlar elde edilebilmesi için tanısıl testlerin yapılması gerekmektedir. Tablo 4'te ARDL tanısıl testlere ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 5. ARDL Testi Tanısıl Test İstatistikleri Değerleri

Ramsey Std.	Breusch - Godfrey LM Std.	JB Std.	Breusch -Pagan-Godfrey Test
1.235205	0.291858	4.503349	16.56136
(0.2188)	(0.8642)	0.105223	(0.2201)

Tablo 5'te yer alan ARDL testine ait tanısıl test sonuçları incelendiğinde, bu testlerin tümünde elde edilen olasılık değerleri %1 anlamlılık seviyesinin üzerindedir. Bu durum, kurulan modelin tüm varsayımları sağladığını göstermektedir. Ramsey testinin prob değerinin ($p > 0.05$) olması, oluşturulan tahmin modelinde modelleme hatasının bulunmadığını göstermektedir. Breusch - Godfrey Lagrange çarpanı (LM) test sonucuna göre, modelde otokorelasyon sorunu olmadığını ($p > 0.05$), JB testi istatistiğine göre, serilerin normal bir dağılım gösterdiği,son olarak Breusch -Pagan-Godfrey test sonucuna göre modelde değişen

varyans sorunu olmadığı görülmektedir ($p>0.05$). Tüm bu tanısal testlerin sonuçları, ARDL sınır testine dayalı bulguların doğru ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Oluşturulan tahmin modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve normallik sorunlarının olmadığı ve kurulan modelde hata olmadığı anlaşılmıştır. Aşağıdaki tabloda modele ait uzun dönem sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. ARDL Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	T – İst.	Olasılık
Faiz	-0.017422	0.003337	-5.221116	0.0000
Enflasyon	-0.005542	0.001780	-3.114061	0.0022
LNArz	0.093703	0.036098	2.595759	0.0105
LNİstihdam	0.276082	0.136008	2.029890	0.0443
Kur	0.086794	0.024383	3.559530	0.0005
LM2	-0.009165	0.003967	-2.310435	0.0223
C	-0.004190	0.000975	-4.299198	0.0000

$$\text{GUVEN} = (-0.0174 \cdot \text{FAIZ} - 0.0055 \cdot \text{ENFLASYON} + 0.2761 \cdot \text{ISTIHDAM} + 0.0937 \cdot \text{KONUT\_ARZ\_} + 0.0868 \cdot \text{KUR} - 0.0092 \cdot \text{M2} - 0.0042 \cdot \text{C})$$

Tablo 6’da inşaat güven endeksinin bağımlı değişken olduğu modelin uzun dönem sonuçlarına yer verilmiştir. Tabloda yer alan sonuçlara göre, konut arzı, istihdam oranı ve döviz kuru inşaat güven endeksini sırasıyla %1 ve %5 anlam düzeylerinde uzun dönemde pozitif yönlü etkilemektedir. Bu değişkenlerde meydana gelen artışlar inşaat güven endeksini arttırmaktadır. Konut faiz oranı, enflasyon ve konut m2 fiyatı inşaat güven endeksini sırasıyla %1 ve %5 anlam düzeylerinde uzun dönemde negatif yönlü etkilemektedir. Faiz oranı, enflasyon ve konut m2 fiyatlarında meydana değişimler inşaat güven endeksi üzerinde azaltıcı bir etkiye sahiptir ($p<0,10$).

Konut faiz oranı ile inşaat güven endeksi arasında %1 anlam seviyesinde ters yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Konut faiz oranında meydana gelen %1’lik yükseliş inşaat güven endeksini %0,17 oranında uzun dönemde negatif yönlü değiştirecektir. Bu sonuç Yiğiter ve Karabulut (2020)’ın yaptığı çalışma ile benzerlik göstermektedir. Faiz oranlarındaki artış hane halkının daha fazla maliyete katlanmasına neden olabilecektir, bu durumda tasarruf sahiplerinin daha fazla faiz giderine katlanmamak için konuta olan talebini azalacaktır. Bu ilişki beklenen durum ile örtüşmektedir. Çünkü inşaat güven endeksi inşaat sektöründe yer alan firmaların geleceği yönelik beklentilerini yansıttığı için konut faiz oranlarında meydana gelecek artışlar inşaat firmaları açısından inşaat projelerine olan talebin azalacağına veya iş hacminde bir düşüş olabileceği şeklinde düşünülebilir. Böyle bir durumda inşaat firmalarının geleceği ilişkin büyüme ve kar potansiyeli azalacağı için inşaat güven endeksi azalım gösterecektir.

Enflasyon oranı ile inşaat güven endeksini %1 anlam seviyesinde negatif yönde etkilemektedir. Enflasyon oranında meydana gelen %1’lik yükseliş inşaat güven endeksini %0,06 oranında azaltmaktadır. Bu ilişki beklenen durum ile paralellik göstermektedir. Çünkü enflasyonist bir ortamda mal ve hizmetlerin fiyatları sürekli yükselmektedir ve para birimi sürekli olarak değer kaybetmektedir. Böyle bir ortamda inşaat sektöründe maliyeti oluşturan malzeme fiyatları, işgücü maliyetleri, enerji fiyatları ve arazi değerleri gibi pek çok faktörde fiyat artışları beklediği için inşaat sektörünün geleceği yönelik risk ve belirsizliği artırmaktadır. Bu durumda enflasyon inşaat güven endeksi üzerinde negatif bir etkiye neden olmaktadır.

Konut arzı ile inşaat güven endeksi arasında % 5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ancak ters yönlü bir ilişki vardır. Konut arzında meydana gelen %1’lik yükseliş inşaat güven endeksini %0,93 oranında azaltmaktadır. Bu ilişki beklenen sonuç ile benzerlik göstermemektedir. Konut arzı, piyasada mevcut olan konutların toplam miktarını ifade etmektedir. Eğer piyasada konut arzı konut talebinden fazla ise inşaat firmaları üretmiş oldukları konutları satmakta zorlanacaklar ve hedefledikleri kar planından uzaklaşmış olacaklardır. Bu durum ise inşaat sektöründe durgunluğa neden olabilecektir. Konut talebinin konut arzından

fazla olması durumunda ise inşaat firmaları talebi karşılayabilmek için daha fazla konut üretip daha fazla kar elde etme arzusuyla hareket edecek ve piyasalarda hareketliliğe neden olabilecektir. Konut arzının konut talebinden fazla olması durumunda konut arzı inşaat güven endeksini negatif yönde etkileyecektir. Ters durumda ise yani konut talebinin konut arzından fazla olması durumunda ise konut talebi inşaat güven endeksini pozitif yönden etkileyecektir.

İstihdam miktarı ile inşaat güven endeksi arasında %1 anlamda düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişki beklenen yöndedir. Çünkü inşaat güven endeksi inşaat sektöründeki işletmelerin geleceğe yönelik beklentilerini yansıttığından dolayı inşaat firmasının beklentisi olumlu yönde ise inşaat faaliyetleri artar ve yeni projeler ortaya koyulur. Bu artış daha fazla iş imkanı ve daha fazla istihdam miktarının artmasına neden olmaktadır. Bu sonuç Yiğiter ve Karabulut (2020), Azazi (2022) 'nin yaptıkları çalışmalarla benzer sonuçlar göstermektedir. İnşaat sektörü emek ağırlıklı işleyen bir sektör olması nedeniyle istihdam yaratma potansiyeline önemli sektörlerden bir tanesidir. İnşaat sektöründe istihdam miktarının artması inşaat firmalarının geleceğe yönelik beklentilerinin olumlu olduğunu işaret etmektedir ve bu durum inşaat güven endeksinin artmasına neden olabilmektedir.

Döviz kuru ile inşaat güven endeksi arasında %1 önem seviyesinde uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir ilişki vardır. Döviz kurunda meydana gelen %1'lik bir artış inşaat güven endeksini %0,21 oranında azalmaktadır. Bu sonuç Yiğiter ve Karabulut (2020)'ın yaptığı çalışma ile benzer sonuçlar göstermektedir. Bu ilişki beklenen sonuç ile benzerlik göstermektedir. Döviz kuru inşaat sektöründe maliyetleri doğrudan etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Bunun nedeni inşaat sektöründe kullanılan yapı malzemeleri, çelik, elektrik ekipmanları, alüminyum gibi hammaddelerin yurt dışından ithal ediliyor olmasıdır. Dövizin yükselmesi inşaat firmalarının maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durumda inşaat projelerinin maliyetine artırmaktadır ve inşaat sektöründeki işletmelerin geleceğe yönelik beklentileri olumsuz etkilenir. Bu olumsuz beklenti ise inşaat güven endeksinin gerilemesine neden olabilmektedir.

Tablo 7. ARDL Testi Kısa Dönem Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	T – İst.	Olasılık
C	-0.058933	0.009387	-6.278325	0.0000
D(GUVEN(-1))	0.079809	0.075263	1.060399	0.2908
D(FAIZ)	-0.011338	0.003811	-2.975153	0.0035
D(FAIZ(-1))	0.004578	0.003735	1.225680	0.2224
D(ENFLASYON)	-0.000733	0.002044	-0.358756	0.7203
D(ENFLASYON(-1))	-0.001233	0.001863	-0.661814	0.5092
D(ISTIH DAM)	0.406873	0.099762	4.078444	0.0001
D(ISTIH DAM(-1))	-0.145279	0.104034	-1.396457	0.1648
D(KONUT_ARZ_)	0.013028	0.010529	1.237427	0.2180
D(KONUT_ARZ_(-1))	0.002397	0.010995	0.218043	0.8277
D(KUR)	-0.002017	0.011955	-0.168747	0.8662
D(KUR(-1))	-0.026033	0.014934	-1.743271	0.0835
D(M2)	-0.003314	0.006112	-0.542249	0.5885
D(M2(-1))	0.004127	0.005832	0.707597	0.4804
CointEq(-1)*	-0.501228	0.070327	-7.127076	0.0000

Konut m2 fiyatı ile inşaat güven endeksi arasında %1 anlam düzeyinde ters yönlü bir ilişki vardır. Konut m2 fiyatından meydana gelen %1'lik bir artış inşaat güven endeksini %1,56 oranında azaltmaktadır. Konut m2

fiyatı, konutun birim alan başına düşen fiyatını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle konutun toplam maliyetinin konutun toplam alanına bölünmesiyle elde edilir. İnşaat sektöründe maliyetlerin hızlı bir şekilde artması inşaat sektöründeki işletmeler açısından talep, büyüme ve kar planlaması gibi noktalarda belirsizliğe neden olabileceği düşünülür. Bu durumda, inşaat faaliyetleri azalır ve mevcut projeler ertelenir veya durma noktasına gelebilir. İnşaat sektöründe maliyeti artırıcı her unsur inşaat güven endeksi üzerinde olumsuz etkiye neden olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 7'de tahmin edilen model için kısa dönem test sonuçları yer almaktadır. Kurulan modelin geçerli olabilmesi için Hata Düzeltme Katsayısı (ECM) hem negatif bir değere sahip olmalı hem de istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Burada ECM katsayısına ait olasılık değeri $<0,05$ olması ve katsayısının negatif olduğu görülmektedir, ECM katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, kurulan modelin doğruluğunu ifade eder. Bu durum modele dahil edilen değişkenleri rastgele seçilmediği ve gerçek dünya verileriyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

ECM katsayısı negatif olduğu için, kısa dönemde meydana gelen şoklar belirli bir zaman dilimi içerisinde genellikle uzun dönemde dengeye gelecektir. ECM katsayısına göre kısa dönemde meydana gelen şokların $1/|ECM| = 1/0,50 = 2$ ay sonra dengeye gelecektir. Kısa dönem sonuçlarına göre konut faiz oranı inşaat güven endeksi üzerinde %1 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir etkiye sahiptir. İstihdam sayısı ise, %1 anlam düzeyinde inşaat güven endeksi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Döviz kurunun 1 gecikmeli değeri ise inşaat güven endeksi üzerinde %10 anlam düzeyinde negatif bir etkiye sahiptir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

İnşaat sektörü Türkiye ekonomisinde dolaylı olarak milli gelirin yaklaşık %35'lik bir kısmını oluşturmaktadır. Bu oran, Türkiye ekonomisinin kalkınmasında ve istihdam gücü sağlaması noktası önemli bir role sahiptir. Ayrıca demir, beton, cam, parke, mobilya, kombi ve boya gibi yaklaşık 200 yan sektörü etkileyerek istihdam oluşturmaktadır. Bu nedenle inşaat sektöründeki performansın ve güvenin ölçülmesi ve analiz edilmesi son derece önemlidir. TÜİK tarafından ölçülen inşaat güven endeksi, bir ülkenin inşaat sektörünün güven düzeyini ölçerek ekonomik aktivite ve istihdam trendleri hakkında değerli bilgiler sağlayan bir göstergedir. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, inşaat sektörüne yatırım yapmak isteyen yatırımcılar tarafından bu endeks çok önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye' de 2011:01 – 2024:06 dönemleri için konut faizi, enflasyon, konut arzı, istihdam, döviz kuru ve konut m2 fiyatının inşaat güven endeksi üzerindeki etkisi ARDL sınır testi ölçülmeye çalışılmıştır.

İnşaat güven endeksi ile konut faiz oranı, enflasyon, konut arzı, istihdam, dolar kuru ve konut metrekare fiyatı arasında uzun vadeli istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlemlenmektedir. Konut faiz oranı ile inşaat güven endeksi arasında %1 anlam düzeyinde ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Enflasyon oranı ile inşaat güven endeksi arasında %1 anlam düzeyinde ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Konut arzı ile inşaat güven endeksi arasında %5 anlam düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. İstihdam miktarı ile inşaat güven endeksi arasında %5 düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Döviz kuru ile inşaat güven endeksi arasında %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Konut metrekare fiyatı ile inşaat güven endeksi arasında %1 anlam düzeyinde ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

İnşaat güven endeksini etkileyen faktörleri irdelemek için oluşturulan modelin kısa dönem katsayılarına göre, sisteme giren bir şokun 2 ay sonra dengeye yaklaşacağı tespit edilmiştir. Kısa dönem sonuçlarına göre faiz, istihdam ve döviz kurunun 1 gecikmeli değeri inşaat güven endeksini etkilemektedir. Faiz ve kur değişkenleri kısa dönemde inşaat güven endeksini azaltıcı etkiye sahipken, istihdam sayısı inşaat güven endeksine artırıcı yönde etki etmektedir.

Yüksek enflasyon, inşaat malzemeleri ve işçilik maliyetlerinin artmasına neden olacağından ekonomi de arz talep dengesi oluşturacak maliye politikaları uygulanmalıdır. İlk evim konut kredisi gibi kanun koyucunun yapacağı kampanyalarla inşaat güven endeksi olumlu etkilenebilir. Ayrıca istikrarlı ekonomi politikaları, ticaret dengesi ve yatırım ortamının sağlanması ile döviz kuru düşük tutularak inşaat sektörünün mevcut durumuna ve gelecekteki beklentilere olumlu yansıtılabilir.

Konut arzının artması inşaat güven endeksini pozitif etkilemektedir. Bu nedenle devlet konut arzını artırmak için inşaat firmalarına yönelik vergi indirimleri uygulamalıdır. İmar planları, inşaat izinleri ve çevresel düzenlemeler gibi konularda sürecin kolaylaştırıcı yönde adımlar atması arzın artmasını sağlayacaktır. Bakanlık ve belediyeler tarafından uygun bir bedelle verilecek arsalar da benzer şekilde konut arzının

artırılması sağlanacaktır. Ayrıca, sosyal konut projelerine yönelik devlet destekleri, arzın düşük gelirli gruplar için artırılmasına katkı sağlayacaktır.

İstihdam, inşaat güven endeksi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Yüksek istihdam seviyeleri, genel ekonomik güveni artırarak inşaat sektörüne olan talebi yükseltir. İş gücünün istikrarlı ve yeterli olması, inşaat projelerinin zamanında tamamlanmasını ve maliyetlerin kontrol altında tutulmasını sağlar. Ancak, istihdamın azalması veya belirsizliği, inşaat güven endeksini olumsuz etkileyebilir; bu durum, yatırımcıların projelerini ertelemelerine veya iptal etmelerine yol açabilir. İnşaat sektöründeki istihdam kaybını önleyebilmek için işgücünün sigorta primi ve vergileri devlet tarafından karşılanarak istihdam artırılabilir, devlet tarafından mesleki eğitim ve yeterlilik kurslarına daha fazla önem verilerek kalifiye iş gücü arzı artırılabilir ve inşaat sektörüne yönelik istihdam yaratıcı programlar uygulanabilir. Devlet tarafından istihdamı artırıcı yönde verilecek destekler inşaat güven endeksi üzerinde pozitif etki yaratacaktır.

Enflasyon oranlarının yükselmesi, inşaat maliyetlerini artırır; bu durum, malzeme ve iş gücü maliyetlerinin artmasına yol açarak inşaat projelerinin karlılığını düşürebilir. Ayrıca, yüksek enflasyon, yatırımcıların gelecekteki ekonomik belirsizliklerden dolayı inşaat yatırımlarını ertelemelerine neden olabilir. Bu da inşaat sektöründeki güveni zayıflatır. Bu olumsuz etkileri ortadan kaldırabilmek için sıkılaştırıcı para politikası uygulanabilir, devlet teşvikleri ile inşaat sektörü desteklenebilir, tedarikçilerle yapılacak uzun vadeli sözleşmeler ile maliyet belirsizliği azaltılabilir ve bu dönemde yapılacak yatırımlar için inşaat projeleri için finansman kolaylıkları sağlanarak sektörün enflasyondan etkilenmesi en aza indirilebilir.

Konut faiz oranlarının yüksek olması, inşaat güven endeksi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Yüksek konut faiz oranları, mortgage maliyetlerini artırarak konut alımını zorlaştırır. Bu durum, hem konut talebini düşürür hem de inşaat firmalarının yeni projelere yatırım yapma isteğini azaltır. Sonuç olarak, inşaat sektöründeki güven azalır. Bu güveni artırabilmek için konut faiz oranının yüksek olduğu dönemler de ilk kez konut alacak kişiler için konut kredisi destek programları uygulanabilir, bankalar tarafından konut alımı için uzun vadeli sabit kredi politikaları devreye alınabilir ve konut arzını artırabilmek için konut projelerine yönelik teşvikler sunulabilir. Yüksek faiz oranlarının uygulanmış olduğu dönemde sektörü canlandırabilmek için kullanılacak bu tarz uygulamalar inşaat güven endeksi üzerinde pozitif etki yaratacaktır.

Konut M2 fiyatları, inşaat güven endeksi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yüksek konut fiyatları, potansiyel alıcıların konut edinimini zorlaştırarak talebi düşürebilir. Bu durum, inşaat firmalarının yeni projelere yatırım yapma isteğini azaltır ve genel olarak inşaat sektöründeki güveni sarsar. Ayrıca, aşırı yüksek konut fiyatları, sektörde bir balon oluşmasına ve gelecekteki fiyat düzeltmelerinin getireceği belirsizliklere yol açabilir. Bu durumun önüne geçebilmek için, devlet kontrolünde konut arzı artırılabilir, gerektiğinde devlet tarafından müdahale edilebilmesi amacıyla konut fiyatları yakın takip altına alınabilir, dar gelirli aileler için sosyal konut projelerine öncelik verilebilir, özellikle sektördeki maliyetlerin kontrol altına alınması konut fiyatlarının düşmesini sağlayacaktır. Maliyetleri kontrol altına alabilmek için, inşaat firmalarına işgücü prim destekleri, malzemelerde kdv destekleri, düşük faizli kredi uygulamaları gibi destekler sağlanarak konut m2 fiyatlarının düşük seviye de tutulması sağlanabilir.

Döviz kuru inşaat sektörü üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir. Döviz kurunun yükselmesi maliyetler üzerinde olumsuz etki yaratacağında sektörde durgunluğa neden olabilecektir. Ancak döviz kurunun stabil olduğu veya yerel para biriminin değer kazandığı durumlarda, inşaat sektöründeki malzeme ve ekipman maliyetleri öngörülebilir hale gelmektedir. Bu durum, yatırımcıların projelere güvenle girmesine, planlamalarının daha net olmasına ve maliyetlerin kontrol altında tutulmasına yardımcı olur. Ayrıca, güçlü bir döviz kuru, yurtdışından malzeme ve ekipman ithalatını kolaylaştırabilir, bu da inşaat sektöründeki rekabeti artırabilir. Burada sektör için önem arz eden nokta döviz istikrarı ve döviz kazanımıdır. Devlet sektöre uygulayacağı ihracat teşvikleriyle firmaların yurtdışına daha fazla açılmasını sağlayarak döviz girdisini arttırabilir. Ayrıca merkez bankasının döviz kurunu istikrarlı bir şekilde tutabilmesi için etkili bir para politikası uygulaması ve faiz oranları dengeli bir şekilde yönetmesi gerekmektedir. Döviz kurlarındaki ani şokların önüne geçebilmek için döviz piyasası aktif bir şekilde takip edilmeli ve gerektiğinde müdahale edilmelidir. Bunların yanı sıra yerli üretim desteklenerek döviz ihtiyacı azaltılmalıdır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın yürütülmesinde etik kurul izni gerektirmediğini beyan ederiz. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: *Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.*

İntihal Beyanı: *Ithenticate yazılımıyla makalenin benzerlik taraması yapılmıştır.*

Lisans: *Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.*

Ethics Statement: *We declare that this study does not require ethics committee approval. In case of detection of a contrary situation, the Journal of Social Economic Research has no responsibility, and all responsibility belongs to the authors of the study.*

Author Contributions Statement: *1st author's contribution rate 50%. 2nd author's contribution rate 50%.*

Conflict of Interest: *The author declare that there is no conflict of interest.*

Plagiarism: *A check for plagiarism on this article was conducted by using Ithenticate Software.*

License: *Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).*

EXTENDED ABSTRACT

Determinants Of Construction Sector Confidence Index: An Empirical Analysis For Türkiye

INTRODUCTION AND PURPOSE

The construction sector, one of the locomotive industries driving the Turkish economy, generates employment and supports over 250 sub-sectors. Additionally, contributing approximately 35% to the Gross Domestic Product (GDP), it significantly fosters economic growth. The development of the construction sector stands as a critical factor in employment augmentation, infrastructure enhancement, and support for economic expansion. Hence, assessing and analyzing the performance and trust within the construction sector holds the utmost importance. The confidence level in the construction sector relies on numerous factors and is influenced by various internal and external elements affecting industry activities. Consequently, several indices, one of which is the Construction Confidence Index, have been developed to gauge the confidence level in the construction sector.

This study aims to determine the impact of factors such as interest rates, inflation, housing supply, employment, exchange rates, and housing square meter prices on the construction confidence index between 2011 and 2022. Given that the construction sector is one of the locomotive industries for our country's economy and considering the limited existing literature on this subject, this study is expected to contribute to the literature. A review of domestic and foreign literature reveals a limited number of studies on the relationship between the construction confidence index and data such as interest rates, inflation, housing supply, employment, exchange rates, and housing prices.

THEORETICAL FRAMEWORK

The Construction Confidence Index is a crucial economic indicator, measuring a country's construction sector's current state and future expectations. Reflecting the confidence levels of stakeholders within the construction sector, this index is considered a symbol of economic activity. Being a strategic sector with a substantial impact on a country's economic growth and employment, the construction industry encompasses a range of activities, including infrastructure development, residential construction, commercial buildings, and industrial facilities. Therefore, the confidence level in the construction sector provides essential insights into economic growth and employment trends.

In the construction sector, corporations, enterprises, and other significant stakeholders have expressed their expectations regarding the potential for increased orders and the volume of work in the forthcoming months. This information is utilized to determine the level of confidence, which is typically calculated as an index. The index frequently ranges between 0 and 200, with values exceeding 100 indicating an optimistic perspective on economic activity and values below 100 reflecting a pessimistic outlook.

The Construction Confidence Index is of significant importance as it allows companies operating within the construction sector and other interested parties to assess their expectations for the future and to make informed decisions accordingly. For example, a low construction confidence index may be indicative of a decline in demand for construction projects or a reduction in business volume. This may prompt companies to reassess their investment and employment policies. The Construction Confidence Index serves as an indicator, providing valuable insights into economic activity and employment trends by measuring the confidence level of a country's construction sector. It enables players in the construction industry to make strategic decisions and offers economists, policymakers, and other stakeholders with information about the sector's performance. Macroeconomic indicators and confidence indices are of significant importance to investors when making investment decisions.

METHODOLOGY

This study investigates the existence of a long- and short-term relationship between the construction confidence index and various factors presumed to impact this index in Turkey. Monthly data from January

2011 to December 2022 was utilized to establish relationships among variables. The construction confidence index was considered the dependent variable, while monthly housing loan interest rates offered by banks, housing square meter prices, employment in the construction sector, inflation, exchange rates, and housing supply data were employed as independent variables. To ensure stationarity in the series, differencing was necessary. However, this practice leads to data loss, preventing the accurate determination of genuine relationships among the series. Hence, the ARDL boundary test approach developed by Peseran et al. (2001) was employed in this study to determine the relationship between variables with differing levels of stationarity.

The study first conducted a literature review and analyzed previous studies in detail. The following model is constructed to identify the factors affecting the Construction Confidence Index in accordance with these studies. In order to obtain consistent and more reliable results, the natural logarithm of all variables was taken.

$$\text{Construction Confidence Index} = \beta_0 + \beta_1\text{Price} + \beta_2\text{Employment} + \beta_3\text{Wolf} + \beta_4\text{Interest} + \beta_5\text{Doctor} + \beta_5\text{Inflation} + \text{et}$$

In time series analysis, cointegration tests are generally used to reveal the long-run relationship. To use these tests, the series should be stationary to the same degree. The data used in time series analysis are generally non-stationary (Johansen and Jesulius, 1990:170). Analyses that are based on series that have unit roots often lead to the problem of spurious regression. This problem causes significant results to be obtained between series due to the fact that all or some of the series have a trend that does not actually exist between the series.

The ARDL boundary test method is often used to identify long-term cointegration relationships in time series analysis. Compared to traditional cointegration tests, the ARDL boundary test offers several advantages. One key advantage is that it eliminates the requirement for all series to be stationary at the same level. Despite differing levels of stationarity among series, the ARDL test allows for robust and reliable predictions.

RESULTS

A statistical analysis of the ARDL test results reveals that the probability values obtained in all tests exceed the 1% significance level. This indicates that the model is in compliance with all assumptions. The probability value of the Ramsey test ($p > 0.05$) indicates that there is no modeling error in the estimation model. The Lagrange multiplier (LM) test result indicates the non-existence of autocorrelation issues in the model ($p > 0.05$). The JB test statistic demonstrates that the series are normally distributed. Furthermore, the ARCH test result confirms the lack of changing variance problems in the model ($p > 0.05$). The results of all these diagnostic tests indicate that the findings based on the ARDL bounds test are accurate and reliable. It can be concluded that there are no issues with changing variance, autocorrelation, or normality in the estimation model, and that the model is free from errors. The table below presents the long-run results of the model.

According to the obtained results, there is a significant relationship at the 10% significance level in the long term between the construction confidence index and variables such as housing loan interest rates, inflation, housing supply, employment, exchange rates, and housing square meter prices. For the model to be valid, the Error Correction Coefficient (ECC) must be both negative and statistically significant. Here, the probability value associated with ECC is < 0.05 , and the coefficient is negative, indicating the accuracy of the model. With a negative ECC, shocks occurring in the short term will generally converge to equilibrium after approximately $1/|ECC| = 1/0.50 = 2$ months. Based on short-term results, inflation has a statistically significant positive impact on the construction confidence index at a 10% significance level. There is also a statistically significant positive relationship at a 1% significance level in the short term between housing supply and the construction confidence index. On the other hand, a negative relationship exists at a 10% significance level in the short period between employment rates and a lagged value of the construction confidence index. Furthermore, there is an inverse relationship at a 1% significance level in the short term between the exchange rate and the construction confidence index.

DISCUSSION

High inflation is likely to increase construction material and labor costs, necessitating fiscal policies to establish supply-demand equilibrium in the economy. Initiatives like the 'First Home' housing loan campaign by policymakers could positively impact the construction confidence index. Additionally, maintaining stable economic policies, ensuring trade balance, and fostering a conducive investment environment while keeping exchange rates low can potentially reflect positively on the current state and future expectations of the construction sector.

In order to safeguard their savings, many consumers have chosen to direct their financial resources toward the construction sector. This decision is largely driven by the expectation that the prices of various goods and services will continue to appreciate during the forthcoming period. It is reasonable to conclude that the increase in demand for construction services will lead to a corresponding increase in the Construction Confidence Index, given the positive expectations of construction firms regarding the future.

The term "housing supply" is used to describe the total number of housing units that are currently available on the market. In the case of a surplus of housing units in the market, construction firms may encounter challenges in selling the houses they produce, potentially leading to a deviation from their targeted profit plan. This situation may potentially result in a recession within the construction sector. In the event that the demand for housing exceeds the supply of housing, construction firms may be driven to produce a greater number of housing units in order to meet this demand and consequently generate increased profits. This could potentially lead to a boom in the housing market. Conversely, if the supply of housing exceeds the demand for housing, the construction confidence index may be negatively affected. However, if the demand for housing outstrips the supply of housing, the construction confidence index may be positively affected.

KAYNAKÇA

- Anaman, K.A., ve Osei-Amponsah, C. (2007). Analysis of The Causality Links between The Growth of The Construction Industry and The Growth of The Macro-Economy in Ghana, *Construction Management and Economics*, Vol.25, No.9: 951-961.
- Azazi, H. (2022). Relationship Between Employment, Confidence Index, and Cost Index: An Application for the Turkish Construction Sector. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(2).
- Bakırcı, H. & Akgemci, M. A. (2023). Türkiye’de konut arz ve talebinin uzun dönem belirleyicileri: ampirik bir çalışma. *KAÜİİBFD*, 14(27), 276-298.
- Ball, M. (2014). *Rebuilding construction: economic change in the British construction industry*. Routledge.
- Banaś, J., & Utnik-Banaś, K. (2021). Evaluating a seasonal autoregressive moving average model with an exogenous variable for short-term timber price forecasting. *Forest Policy and Economics*, 131, 102564.
- Bayrak, İ. C., & Telatar, O. M. (2021). İnşaat sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ampirik bir analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 1283-1297.
- Brueggeman, W. B., & Fisher, J. D. (2019). *Real estate finance and investments*. McGraw-Hill Education.
- Clements, B., & Kamil, H. (2009). Are capital controls effective in the 21st century? the case of exchange rate stability and construction investment. *IMF Working Papers*.
- Çetin, G., & Doğaner, A. (2017). İnşaat sektörü güven endeksi ve konut fiyat endeksi arasındaki ilişki: Türkiye için ampirik analiz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 155-165.
- Çilingir, C. (2021). Hisse senedi endeksi ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişkinin Granger nedensellik testi ile incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 131-138.
- Dimitrios, D., Anastasios, P., Thanassis, K., & Dimitris, K. (2021). Do confidence indicators lead Greek economic activity?. *Bulletin of Applied Economics*, 8(2), 1.
- Economou, F., & Hassapis, C. (2015). Foreign direct investment inflows determinants in four South European economies. *Investment management and financial innovations*, 12(3), 182-189.
- Glaeser, E. L., & Gyourko, J. (2018). The economic implications of housing supply. *Journal of Economic Perspectives*, 32(1), 3-30.
- Green, R. K., & Malpezzi, S. (2003). *A primer on U.S. housing markets and housing policy*. The Urban Institute Press.
- Güner, Ş. N. (2021). Yapay sinir ağları yöntemiyle konut satışlarının incelenmesi: Ankara ili örneği. *Fiscoeconomia*, 5(1), 359-371.

<https://data.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi:01.10.2024

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ekonomik-Guven-117>

https://news-files.foreks.com/attachment/1686035547924_oyak-yatirim-insaat-sektoru-haziran-2023.pdf
Erişim Tarihi: 01.10.2024

ILO (International Labour Organization). (2020). Employment and Working Conditions in the Construction Industry: An Overview.

Johansen, S., & Juselius. (1990), Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with applications to the demand for money. oxford bulletin of economics and statistics, 52, 169-210.

Kaya, V., Yalçınkaya, Ö., & Hüseyini, İ. (2013). Ekonomik büyümede inşaat sektörünün rolü: Türkiye örneği (1987-2010). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(4), 148-167.

Münyas, T. (2019). Borsa İstanbul endeksleri ile Güven Endeksleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması Üzerine Bir İnceleme. TESAM Akademi Dergisi, 6, 299-320.

Özkan, F., Ömer, O., ve Murat, G. (2012). Causal relationship between construction investment policy and economic growth in Turkey, Technological Forecasting & Social Change, Vol.79: 362-370.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of Applied Econometrics, 16, 289-326.

Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2004). The modern history of exchange rate regimes and the construction sector. Journal of economic perspectives.

Sezici, H., Yılmaz, B., ve Yılmaz T. (2009). İnşaat sektöründe istihdam ve ara elemanlar, 1. İnşaat Mühendisliği Eğitimi Sempozyumu, Antalya, s.131

Smith, N. (2009). Inflation and the construction industry: A review of historical trends and impacts. Construction Economics and Building, 9(2), 15-25.

Tarı, R. & Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. Yönetim ve Ekonomi Dergisi , 16(2) , 95-105 .

Tavares, D. O. F. A., Pereira, E. T., & Carrizo, M. A. (2014). The Portuguese residential real estate market: An evaluation of the last decade. Panoeconomicus, 61(6), 739-757.

Thornton, M. (2021). The economic impact of inflation on the construction sector. Journal of Real Estate Finance and Economics, 62(1), 45-58.

Vintilă, G., Onofrei, M., & Țibulcă, I. L. (2018). An analysis of the impact of tax reforms on business confidence: empirical evidence from the EU member states. Transylvanian Review of Administrative Sciences, 14(SI), 92-110.

- Yalçın, E. C., Tıraşoğlu, M., & Çevik, E. (2017). Bölgesel bazlı konut fiyat endeksi ile ekonomik güven endeksi arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi: Türkiye örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 12(2).
- Yamak, N., Koçak, S., & Samut, S. (2018). Türkiye’de inşaat sektörünün kısa ve uzun dönem dinamikleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 96-113
- Yılmaz, H., Tosun, Ö. (2020). Aylık konut satışlarının modellenmesi ve Antalya örneği. *KAUTIBFD*, 11(21), 141-158.
- Yiğiter, Ş. Y., & Karabulut, T. (2020). Pandemi döneminde finansal piyasaların güven endeksleri açısından incelenmesi. In *International Marmara Social Sciences Congress IMASCON 2020-Autumn* (p. 413).

“Deforme” Kapitalizmin Beşeri Üretimi: Özentiler ve Özenti Toplumu Tanım-Teori-Analiz ve Eleştiri

Human Production of “Deformed” Capitalism: Wannabes and Wannabe Society Definition-Theory-Analysis and Criticism

Musa Yavuz ALPTEKİN^a

^aAssoc. Prof,
Journalism and Mass
Communication
University,
Department of
Sociology, Tashkent /
UZBEKISTAN and
Karadeniz Technical
University,
Department of
Sociology, Trabzon /
TÜRKİYE.
ORCID:
0000-0002-6221-7913.
E-Posta/E-Mail:
m.yavuzalptekin@ktu.
edu.tr

Sorumlu Yazar
*Corresponding
Author*

Musa Yavuz
ALPTEKİN

Makale Türü
Article Type
Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi
Received
27.06.2024

Kabul Tarihi
Accepted
25.10.2024

ROR ID
03z8fy40

ÖZ

Amaç - Bu çalışmanın amacı, modern-kapitalist toplumu mülkiyet-kültür ilişkisi bağlamında analize tabi tutmak ve Sosyolojik bir bakış açısıyla yeniden tanımlamak, betimlemek ve bir toplumsal tipoloji kavramsallaştırması yapmaktır.

Yöntem - Bu çalışma mevcut literatürün sunduğu sınırlı ve dağınık verilerin, genel bilgi, gözlem ve tecrübelerle yoğunlaştırılması sayesinde yapılmış teorik bir çalışmadır.

Bulgular - Bu çalışma, günümüz toplumunu bir Özenti Toplumu olarak nitelendirmektedir. Özenti Toplumu analizi içinde kendisiyle birlikte dört tabaka mevcuttur. Bunlar sırasıyla *Haddini Bilen Fakirler, Özentiler, Sonradan Görmeler* ve *Kültürlü Zenginler* şeklinde sıralanmaktadır.

Sonuç - Bu çalışmanın iddiasına göre, günümüz modern-kapitalist toplumu, Özenti Toplumu diye nitelendirmek ve kavramsallaştırmak mümkündür. Özentiler kendisi olamayıp, başkası gibi olmaya ve davranmaya çalışırlar. Özentilerin oluşumunu sağlayan tabaka ise Sonradan Görmelerdir. Sonradan Görmelerin paranın gücüne dayanarak kısa zamanda sosyal prestij elde etmeye çalışmaları ve her bakımdan orantısız harcama yapmaları toplumun geri kalan çoğunluğunu özenti durumuna düşürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern-Kapitalist Toplum, Kültür-mülkiyet İlişkisi, Kültürel Taşıma Kapasitesi, Kültürel Gecikme, Özenti Toplumu.

Jel Kodları: A14

ABSTRACT

Purpose - The aim of this study is to analyze modern-capitalist society in the context of the property-culture relationship, redefine, describe, and conceptualize a social typology from a Sociological approach

Methodology - This study is a theoretical work that has been developed by synthesizing the limited and scattered data presented in the existing literature with general knowledge, observations, and experiences.

Findings - This study characterizes contemporary society as a Wannabe Society. Within the analysis of the Wannabe Society, there are four strata. These are, in order: Modest Poors, Wannabees, Nouveau Riches, and Cultured Riches.

Conclusions - According to the claim of this study, it is possible to characterize and conceptualize modern-capitalist society as a Wannabe Society. Wannabees are those who cannot be themselves and try to act and be like others. The stratum that facilitates the formation of Wannabees is the Nouveau Riches. The Nouveau Riches' efforts to quickly gain social prestige through the power of money and their disproportionate spending in every respect cause the majority of the rest of the society to fall into a state of wannabeism.

Keywords: Modern-Capitalist Society, Property-Culture Relationship, Cultural Carrying Capacity, Cultural Lag, Wannabe Society.

Jel Codes: A14

Önerilen Atıf Şekli / Recommended Citation: Alptekin, M.Y. (2024). “Deforme” Kapitalizmin Beşeri Üretimi: Özentiler ve Özenti Toplumu Tanım-Teori-Analiz ve Eleştiri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (2), 150-175. DOI: 10.30976/susead.1506154

Yazarlar, telif haklarına kısıtlama olmaksızın sabiptir / Authors own copyright without restriction.

1. GİRİŞ

Modern-öncesi dönemden modern döneme geçiş çeşitli ve birbirine karşıt toplum tipleri üzerinden incelenmiştir. Bunlardan en çok bilinen bazıları Auguste Comte’un Üç Hal Kanunu, Herbert Spencer’in Savaşçı Toplumlardan Endüstri Toplamlarına geçişi imleyen yaklaşımı, Ferdinand Tönnies’in Cemaat-Cemiyet (Gemeinschaft-Gesellschaft) ayrımı, Emile Durkheim’ın Mekanik ve Organik dayanışma üzerinden yaptığı toplum analizidir.

Modern toplumun ürettiği birçok küçük veya alt toplum tipinden bahsedilir (Giddens, 1990, 1991). Bunlar genellikle dönemlik olarak popüler hale gelmişler ve belli bir dönemden sonra entelektüel alanda daha az konuşulur olmaya hatta kaybolmaya başlamışlardır. Bunlardan bazıları Sanayi Toplumu (Aron, 1967, 1972; Goldthorpe, 1971), Post-Endüstriyel Toplum (Bell, 1976, 1980; Badham, 1984, 1986), Risk Toplumu (Beck, 1992, 1998, 1999), Bilgi Toplumu (Masuda, 1980; Dordick ve Wang, 1993; Webster, 2003), Ağ Toplumu (Castells, 2000, 2011; Van Dijk, 1999); Tüketim Toplumu (Bocock, 1993; Ritzer, 1998; Baudrillard, 1988, 2016, 2018), Gösteri Toplumu (Debord, 1994; Trier, 2007), Post-modern Toplum (Lyotard, 1984; Harvey, 1989; Schumacher, 1978) gibi toplum tipleridir.

Bu çalışma, bugüne kadar yapılan ve bir kısmı burada zikredilen toplum tipolojilerinin dışında bir adlandırma, betimleme, analiz ve sistematige sahip olduğunu iddia ettiği yeni bir yaklaşım ve nitelendirme gündeme getirecek ve bunun analizini yapmaya çalışacaktır. Bu toplum tipolojisi “Özenti Toplumu” ve bu toplumu oluşturanlar da “Özentiler” yani özenti bireylerdir. Çağımız bir üretim çağı olduğu ölçüde bir tüketim çağıdır ve Özentilik bu çağın bir dinamiği, hem sebebi ve hem de sonucudur. Çağımız toplumunu anlama, kavrama ve analiz etmede kolaylık sağlayacağı için, Sosyolojik bir perspektif olarak Özenti toplumu perspektifinin gerekli ve önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, bunların ortaya çıkışını ve bir topluma kendi karakterini, rengini ve tonunu verebilecek kadar gelişip serpilebilmelerini sağlayan temel iki toplumsal süreç ve bilimsel kavram modernite ve kapitalizmdir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada ele alınan konunun yeni bir yaklaşımla ele alınmış olduğu iddia edildiğinden, taranan literatür doğrudan bir literatür olmayıp, çalışmanın merkezi kavramları esas alınarak, benzer kavramlar üzerinden değinilen ve değerlendirilen bir literatür olacaktır. Bu çalışmanın merkezi kavramları Özenti Toplumu ve Sonradan Görme kavramlarıdır. Bunların yanı sıra Haddini Bilen Fakirler ve Kültürlü Zenginler kavramları yer almaktadır. Bu kavramların dördü de makale akışı içerisinde açıklanacaklardır. Bu nedenle bu çalışmanın konusunu kapsayan, çerçeveleyen ve taşıyan iki temel kavram olarak modernite ve kapitalizme yer verilecek ardından bu çalışmanın merkezindeki iki kavram (Özentiler, Sonradan görmeler) ile benzer özellikler taşıyan ancak bunlardan farklı olan altı kavrama farklar boyutunda bir değini yapılacaktır. Bu kavramlar sırasıyla burjuvazi, aylak sınıf ve bu bağlamda gösterişçi tüketim, saray toplumu, işçi sınıfının lüks düşkünlüğü, yeni yetme zenginler ve teşhir toplumu kavramlarıdır.

2.1. Modernite

Modernite kavramı, etimolojik kökenleri itibariyle Latince modernus sözcüğünden gelmektedir. Latincedeki modernus ise şimdi, hemen şimdi anlamındaki modo kökünden türetilmiş bir sözcüktür (Van der Loo ve van Reijen, 2006: 13). Etimoloji itibariyle modernite, bugüne ait olandır. Böyle olunca modernite bugünkü, hâlihazırdaki durumdur ve dün modern olan ve modern bulunan pekâlâ bugün modern olmayabilir veya modern bulunmayabilecektir. Benzer bir şekilde, bugün modern olan yarın daha az modern olabilecektir. Bu sebeple en azından teoride modern olanın klasikleşmesi söz konusu değildir. Mantık örgüsü gereği, modern olan hiçbir zaman klasik olmayacaktır. Modern bir olgu, obje veya uygulama klasikleştiği veya zamanlar üstü hale geldiği ölçüde modern olmaktan da çıkacaktır. Uygulamada kısmen çelişkili örneklere denk gelmek mümkünse de, bunlar istisna kabilindedir (Alptekin, 2023: 1).

Modernite kavramı ilk kez Hegel tarafından, bazen yeni dünyayı veya onun açılımı olan Rönesansı ve Reformasyonu orta çağlardan, ama çoğunlukla Grek antikitesinden ayırmak için kullanıldı. 16.yy.dan itibaren bu kavrama karşılık gelen ve alan tarihçileri tarafından kullanılan kavram Neue Zeit idi. Yani Yeniçağ. Ronesans ve Reformasyon sonrasına işaret eden Yeni Dünya şartları iki yüz yıl kadar Neu Zeit (Yeniçağ) diye ifade edildikten sonra, Hegel ile birlikte Modernite kavramı onun yerine kullanılmaya başlanmıştır. Modernite, 15 ve 20.yy.lar arasında yer alan entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik dönüşümün bir

sonucudur (Çiğdem, 1997: 65, 72). Günümüzdeki kullanımıyla yani kavram olarak modernite ise, yeni dünya şartlarını eski dünya şartlarından ayırabilmek için kullanılmaktadır. Kısaca yeni dünya gelenekçi, durağan, cemaatçi, skolastik ve bağınaz olmayana yani sırasıyla yenilikçi, değişime açık, bireyci, rekabetçi, akılcı, kurumsal düzeyde laik ve bireysel tercihe göre seküler olana gönderme yapmaktadır. Belirtilmelidir ki, modern dünyada dine yer yok değildir. Aksine bu yer tam olarak mevcuttur. Temel farklarıyla modern dünyadaki din, kilise ve papazların tekelindeki din değil, birey ile yaratıcı arasındaki din; tam da bu sebeple dincilik değil dindarlık, dogmatik değil zamanın şartlarına göre yeniden düşünülebilen ve mümkünse yorumlanabilen bir dindir. Bütün bunların üzerinde modernite ise, 16 ve 17.yy. Avrupa'sında akılcılık, bireycilik, bilimcilik ve ilerlemecilik hedefleriyle Avrupa'da başlayıp kısa sürede bütün dünyaya yayılan yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi ve yaşama tarzıdır (Van der Loo ve van Reijen, 2006). Buraya kadar verilen bilgilerin ışığında bir sentezleme ve bir bileşke ifade olarak denebilir ki modernite, 15-16. yüzyıldan itibaren özellikle kuzey-batı Avrupa'da başlayıp, önce kıtanın sonra derece derece dünyanın tamamına yayılma istidadı gösteren siyasi, sosyal, ekonomik, dini, hukuki, bilimsel ve teknolojik alanlarda görülen kapsamlı toplumsal dönüşümlerin tamamını ifade eden makro bir kavramdır (Alptekin, 2023: 1-2).

Bu çalışma kapsamında moderniteyi ve modernizmi yenilikçi, özgür ve rekabetçi bireyin üretkenliği ile ilişkilendirerek açıklayabiliriz. Modern kapitalist toplumun bireyi cemaatçi ve gelenekçi toplumun mekanik parçası olan kişiden farklı bir şekilde kendi kararlarını verip, tercihlerini, şartlarını ve hedeflerini belirleyebilen kişidir. Tümüyle kendi iradesiyle hareket eden birey, birçok engeli aşmış ve prangayı parçalamış ise de, çelişkili bir şekilde bu süreç olumsuzluklar da üretmiş ve modern birey erdemli olmayan durumlara da düşebilmiştir. Bu çalışmada analiz edilecek olan özentili bireyin ve çoğul anlamda özentilerin oluşturduğu bir özentili toplumunun, hiç de kapitalizmin ilk başlarındaki erdemli birey ve topluluklarıyla ilgisi olmadığı söylenebilir.

2.2. Kapitalizm

Kapitalizmin en çok bilinen ve en çok başvurulan dört tanımından bahsetmek mümkündür. Bu tanımlardan ilki ve en yaygın olanı onu tek kelimeyle Sermayecilik (Capital-ism) olarak vasıflandırır (Lippit, 2007). İkinci tanım, kapitalizm karşıtlarının çok kullandığı bir tanımdır ve kapitalizmi iktisadi üretimdeki tekelleşme eğilimleriyle ilişkilendirir. Buna göre kapitalizm, piyasaya tümüyle hâkim olmak ve onu kontrolü altında tutmak isteyen iktisadi üretim tarzıdır (Özel, 1995). Üçüncü tanım Marx'a ait olmaktadır ve kapitalizmi temelde üretim ile emek arasındaki yabancılaştırıcı ilişkiye dayandırır. Buna göre, eğer bir yerde üretim araçlarını kontrolü altına almış, onu tekelleştirmiş bulunan sermaye sahipleri (burjuvazi) ve bu üretimde istihdam edilmek üzere beden gücünü belli bir ücretle işverene arz eden işçiler (proleterya) var ise, orada kapitalizmin özü oluşmuş demektir (Marx, 2015). Dördüncü tanım Weber'e ait olmaktadır ve daha olumlu bir değer yüklemeye işaretler, kapitalizmi temelde rasyonalite ile ilişkilendirir. Weber'e göre kapitalizm kesinlikle sınırsız kâr etme güdüsü değildir, aksine olsa olsa bu güdünün akıl tarafından dizginlenmesidir. Kısaca Weber için kapitalizm, akılcı ve akıl tarafından duygusal aşırılıklardan arındırılmış ve kontrol altında tutulan iktisadi üretim sistemidir. Nitekim ona göre kapitalizmin var olabilmesi için Rasyonel Sermaye Muhasebesinin, Para Serbestisinin, Rasyonel Teknolojinin, Rasyonel Hukukun ve Özgür Emegın var olması, altıncı ve son olarak İktisadi Hayatın Ticarileşmesinin gerçekleşmiş ve tamamlanmış bulunması gerekir. Bu unsurlardan hareketle Weber kapitalizmi, özgür işgücünün rasyonel örgütlenmesi olarak tanımlar (Weber, 2002). Rasyonel unsurların yanı sıra Weber kapitalizmin var olabilmesi için, üretimin devlet tarafından değil, özel sektör tarafından yapılmasını da şart koşar. Hatta ona göre, ihtiyaçların özel işletmelerce karşılandığı her iktisadi sistem, asgari düzeyde de olsa kapitalizmle iç içedir (Alptekin, 2015: 232).

Literatürde birçok kapitalizm türlerinden bahsedilir. En çok bilinen ve işlenenleri şunlardır: Ticari kapitalizm, Mali kapitalizm, Finansal kapitalizm, Devlet Kapitalizmi, Piyasa kapitalizmi, Refah kapitalizmi gibi. Burada adı anılan ve anılmayan kapitalizm türlerinin hepsinde ortak olan birkaç öge vardır. Bunlar görece serbest bir piyasa, mübadele aracı olarak para, nispeten özgür müteşebbis ve değişen derecelerde özgür bir işgücüdür. Farklı uygulamalarda bu unsurlardan bazılarının öne çıkması ve diğerlerinin arka plana düşmesi söz konusu olabilir. Nitekim literatürde farklı ideolojiler anlamında Liberalizmin piyasa kapitalizmi ve Sosyalizmin devlet kapitalizminden; farklı kültürler anlamında Kıta Avrupası kapitalizmi, Anglo-Sakson kapitalizmi ve Japon kapitalizminden bahsedilebilmektedir (Sombart, 2011: 290; Geniş bilgi için bakz. Dağcı, 2015).

Max Weber (2002) Kapitalizmin ruhunu Reformasyondan ve Püritenizmden aldığını, püriten değerlerin çalışmayı, disiplinli yaşamayı, eğitimi, nitelikli olmayı, az harcıyıp çok üretmeyi yücelttiğini belirtiyordu. Ne

var ki, günümüzde kapitalizmin ruhu da bedeni de bu değerlerden oldukça uzaklaşmış görünmekte, en azından “deforme” olduğu anlaşılmaktadır. Daniel Bell (2011) Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri isimli kitabında modern kapitalizmi oluşturan değerler sisteminin çözüldüğüne ve artık işlevsiz kaldığına dikkat çeker. Püriten değerler meşruiyetini kaybetmeye başlamıştır. Artık kapitalizmin kitle üretimi ve kitle tüketimi, bireye ve topluma hedonist yaşam biçimi pompalamaktadır. Çalışmak ve başarmak gibi Püriten değerlerin yerine, artık “nasıl harcamalı” ve “nasıl eğlenmeli” tarzındaki normlar öne çıkmaya başlamıştır (Geniş bilgi için bak. Bozkurt ve Dolgun, 2020).

Bu çalışma bağlamında kapitalizmi üretici ve devlet aktörlerinden çok piyasa ve özgür tüketicinin özgür tüketim tercihleri ve eğilimleri bağlamında tanımlamak ve tartışmak mümkündür. Kapitalist sistemde özgür birey ve özgür tüketici, serbest piyasada neredeyse sonsuz bir tercihler dünyası içerisinde bulunmakta ve tabir yerindeyse “deforme” kapitalist felsefeye uyumlu bir şekilde her gün yeni bir ürünü deneyimleme ve tüketme eğilimi içerisinde olabilmektedir.

2.3. Burjuva

“Burjuva” ilk kez 17. yüzyıl Fransızcasında burgeois kavramıyla ortaya çıktı ve “feodal yarıdan özgür ve muaf” olma yasal hakkını kullanan orta çağ kasabalarının (bourgs) sakinlerini belirtmek için kullanıldı. 17. yüzyılın sonlarına doğru, kavramın yargısal anlamına –ki buradan özgürlüğü “bir şeyden özgür olmak” olarak gören tipik burjuva özgürlük fikri doğmuştur– bir olumsuzlamalar dizisi sonucunda “ne ruhbanla ne de soyluluğa ait olan, beden işçiliği yapmayan ve çalışmaksızın elde ettiği bir geliri olan kişilere” gönderme yapan ekonomik anlam eklendi (Moretti, 2015: 9-21).

Belki de Burjuva başlığıyla ilk kitap yazan kişi Werner Sombart olmuştur. 20. Yüzyılın başlarında yayımlanan bu kitap, Burjuvanın ne olup, olmadığını araştırmaktadır. Ona göre burjuva bir kentsel sınıftır ve hatta daha öncesinde böylesi bir kent sınıfı bulmak mümkün değildir. Bununla birlikte Sombart’a göre burjuva bir sınıf olmaktan önce bir insan tipolojisidir. Burjuva muhakkak manada kentlidir ne var ki, kentte yaşayan herkes burjuva değildir. O, kentli ve kendine özgü bir tür tüccardır. Tarihte dünya üzerinde birçok tüccar topluluk türemişse de burjuva’nın ilk kusursuz örneğine 16. Yüzyılda Avrupa’da denk gelinir ama bu tipolojinin oluşmaya başladığı yer ve zaman 13. Yüzyıl Floransa’sıdır. Sombart’a göre burjuvazi’nin en belirgin özelliklerinden birisi “kendinden hoşnut olmama duygusu”dur. Bir anlamda o hiçbir zaman tatmin olmaz ve yetinmez bir tipolojidir. Burjuva aynı zamanda kıskanç ve hasistir, senyörleri her zaman kıskanmış ve onların hayatını her zaman kötülemiştir (Sombart, 2011: 101, 114, 342).

Kapitalist zihniyetin oluşmasında rol oynayan burjuva erdemleri; işine bağlı olma, tutumluluk, itibar, çalışkanlık, kanaatkârlık, dürüstlük denilen bu niteliklerin artık kapitalist zihniyetin bir parçası olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Erdemler günümüzde, kapitalizmin ilk ortaya çıkmış olduğu döneme göre çok farklı bir yere sahiptir. Hiç kuşkusuz bu erdemler artık kapitalist girişimcinin temel ve zorunlu nitelikleri arasında yer almamaktadırlar. Bu erdemlerin etik değeri bir yana, pratik yararları açısından önemlerini hepten yitirmiş oldukları da söylenemez. Bunlar insanların erdemli özellikleri olmaktan çıkıp, ekonomik davranışın nesnel ilkelerine dönüşmüşlerdir (Sombart, 2011: 191). Nitekim kapitalizmin ilk dönemlerinde senyörlerin yaşam tarzını kötüleyen burjuvanın çağdaş varisleri ve ardılları tam da onlar gibi yaşamak için birbirleriyle yarış yapar hale gelmişlerdir. Bu çalışmada yer verilen ve Özenti Toplumu’nun bir unsuru olan Sonradan Görmeler bir ölçüde bu son grubu temsil etmektedir.

“Burjuva” kavramını K. Marx (2004) Sombart’ın aksine olumsuz anlamıyla ve yönleriyle ele almış ve bu şekilde meşhur etmiştir denebilir. Bununla birlikte Modern toplumun ortaya çıkış sürecinde baş aktör olarak görülen Burjuva ile bu çalışmanın kurgusunda yer alan Özentiler ve Sonradan Görmeler kavramları birbirinden farklıdır. Birincisi Burjuva kentli bir tüccardır. Dahası bu tüccar sattığı malların üretim boyutuna müdahil olan bir kişiliktir ve bu anlamda bir üretici ve bir müteşebbistir. Oysa ne Özentilerin ve ne de Sonradan Görmelerin böylesi bir durumu vardır. Özentiler tümüyle farklı iken, Sonradan Görmeler biraz benzemekle birlikte Burjuvaya göre çok daha taşralıdırlar ve şehirden değerlere yabancı kalırlar. Onlar daha çok Emlak, emlakçılık ve müteahhitlik üzerinden yüksek oranlı kar peşinde olan bir gruptur ve endüstriyel üretimle hiç ilgileri yoktur. İkincisi tarihteki Burjuva Püriten (Weber, 2002) değerlerle donanmış bir tipoloji iken; günümüz Özentilerinin veya Sonradan Görmelerinin böylesi bir erdem, etik, fazilet veya idealizm kaygısı bulunmamaktadır.

2.4. Aylak Sınıf

Thorstein Veblen (2009), 1899'da kaleme aldığı "Aylak Sınıfın Teorisi" (Theory of Leisure Class) adlı eserinde insan davranışları ve bu davranışların altında yatan ekonomik ve sosyolojik sebeplerin analizini yapmıştır. 1880-1890 yılları arasında, Amerika'nın Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan insanların idolü haline gelmesinin sebebi olan zenginlerin parıltılı gündelik hayatlarında gerçekleşen değişimleri ele almıştır. Veblen eserinde ilkel toplumların elitlerinden başlayarak, feodal ve endüstriyel toplumlardaki sermaye sahiplerinin, çalışmadıkları halde mevcut statülerini kullanarak çalışanların üretimine nasıl el koyduklarını, aylıklık etmelerine rağmen onlardan nasıl daha fazla gelir elde ettiklerini ve kendilerinden aşağıda gördükleri sınıfı nasıl sömürdüklerini ele almıştır.

Gerek Özentiler ve gerek Sonradan Görmeler, toplum kesimi olarak da kavram olarak da Veblen'in Aylak Sınıfından farklıdır. Veblen bu kavramıyla çalışmak istemeyip, ailesinden kalan miras ile geçinmeyi tercih eden hazırcı ve mevcudu tüketme kararlılığındaki bir mirasyedi toplum kesimini kastetmiştir. Veblen'in bu kapsamda bir de "Gösterişçi Tüketim" (Conspicuous Consumption) (Bagwell ve Bernheim, 1996; Yayla, 2022: 117-158) kavramı vardır ve bu kavram bu çalışmanın kavramlarıyla ilişkiliyse de aynı değildir. Öncelikle bu çalışmada fiilden önce faile, davranıştan önce aktöre vurgu vardır. İkinci olarak, Veblen'in gösterişçi tüketimi bir yönüyle Sonradan Görmelerin tüketimine benziyor ise de, birincilerin aileden kalma miras ile bunu yaparken, ikincilerin daha kısa sürede kazanılmış paralarla bunu yapmaları söz konusudur. Birincilerin görece bir kültürel alt yapısının bulunma ihtimali var iken; ikincilerde kültürel alt yapı hemen tümüyle eksiktir.

2.5. Saray Toplumu

Çalışmanın konusu ve kavramlarıyla ilgili, ilişkili veya benzer bir diğer kavram, Norbert Elias (1985; Smith, 2012)'in Saray Toplumu kavramıdır. N. Elias, T. Veblen ve W. Sombart'ın elitlerin gösteriş tüketimiyle ilgili fikirlerinden etkilenecek şekilde kaleme aldığı Saray Toplumu adlı çalışmasında, lüksün saray elitleri açısından bir ihtiyaç ve gereklilik olduğuna vurgu yapar. Lüks tüketimin ve prestij harcamalarının sosyal ve sembolik bir değeri olduğu bu tür toplumlarda lüks tüketim, Elias'a göre, kral dahil tüm soylu ve elit sınıfların sosyal konumlarını pekiştirmeleri için gerekli bir araçtır. Bu harcamalar, sadece tüketicilerin lüks ürünlerin tüketiminden aldıkları keyiften dolayı gerçekleşmemektedir. Lüks tüketimi ve prestij harcamalarının işlevi, saray elitlerinin sosyal konumlarından kaynaklı olarak kendilerini diğerlerinin gözünde ayrı, ayrılmış, üstün ve seçilmiş kılmasıdır. Bununla birlikte, bu çalışmanın her iki kavramı da bu kavramdan farklıdır. Zira Elias, Saray Toplumu kavramıyla bir ülkenin politik elitlerini kastetmiş ve bu elitlerin kendi iktidar imajları açısından ve politik bakımdan "gerekli" olan lüks tüketimine yer vermiştir.

2.6. İşçi Sınıfının Lüks Düşkünlüğü

Dördüncü olarak, Bourdieu (1987) Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste başlıklı kitabında işçi sınıfının lüks malları ucuzlarıyla ikame etmeye çalışmasına ve bu yolla "hâkim sınıfı" taklit etmesine kısa bir değinide bulunmuşsa da, ne konuyu detaylandırmış ve ne de bir kavramlaştırmaya ve sistemleştirmeye gitmiştir. Bourdieu bağlamında da bu çalışmanın konusunun ve kavramlarının orijinalitesi korunmuş kabul edilebilir. Zira Bourdieu bu kısa değini ile adını koymaksızın sadece dört kavramımızdan birisi olan Özentilere işaret etmekle kalmıştır. Üstelik lüks düşkünlüğü bugün sadece bir sınıfa özgü olmaktan çıkmış, üst tabaka dışındaki hemen her tabakada az çok görülen bir eğilim haline gelmiştir.

2.7. Yeni Yetme Zenginler

Beşinci olarak Sampson (1994)'in Yeni Yetme Zenginler kavramına değinilebilir. S. L. Sampson "Kültürsüz Para, Parasız Kültür: Doğu Avrupa'nın Yeni Zenginleri" başlıklı makalesinde daha önce Sovyetlerin sınırları içinde veya onun yörüngesinde bulunan Baltık ülkeleri, Macaristan ve Çekoslovakya gibi ülkelerde 1990'ların başlarında ortaya çıkmaya başlayan "Yeni Yetme Zenginler"i ele almaktadır. Ancak bu "Yeni Yetme Zenginler" genel bir analiz olmaktan çok lokal ve dönemselidir. Sampson makalesinde Doğu Bloku'nun dağılmasının ardından Doğu Avrupa'da ortaya çıkan yeni ve konjonktürel zenginlikleri konu edinmiştir. Komünist sistemin yıkıldığı ve merkezi planlama ekonomisinin dağıldığı ortamın sunduğu fırsatları ganimet bilen bir grup agresif, bohem ve kültürsüz insan, kısa zamanda ülkelerinin yeni zenginleri haline gelmişlerdir. Bununla birlikte, Sampson bu çalışmasında genel ve küresel anlamda Özenti Toplumu (Wannabe Society) ile ilgilenmediği için küresel bir bakış ve genel bir kavramlaştırma kaygısı gütmemiştir. Bu sebeple her ne kadar Sampson İngilizce yazdığı makalesinde aktörünü Sonradan Görme (Nouveau Riches) diye ifade

etmişse de bu kavram bu çalışmada dile getirilen Sonradan Görmeler kavramı ile aynı değildir. Anlam ve içerik farklı olup sadece isim benzerliği söz konusudur.

2.8. Teşhir Toplumu

Son olarak, iç literatürde ve son yıllarda üretilen bir kavram olarak Teşhir Toplumu (Ulutaş ve Can, 2021) kavramı da bulunmakta ise de, bu kavram birçok açıdan bu çalışmanın kavramından ve kavramlarından ayrılmaktadır. Teşhir, bu çalışmada belirlenen kategorilerden sadece sonradan görmelerin bütünlüklü eylemi olarak görülebilir. Özentilerde de bu eylem varsa da, ilk olarak taklide dayalı ve ikinci olarak niteliksiz bir teşhirdir. Deyim yerindeyse onların ki, teşhirin niteliksiz bir taklidi, teşhirin teşhidir. Özentilik ise çok daha kapsamlı bir kavramdır ve bu kavramın içinde teşhirciliğin yanı sıra daha başka birçok çığ ve iğreti davranış yer alır. Üstelik teşhir toplumu ifadesinin “teşhir” kısmının, Byung-Chul Han’un “teşhircilik” kavramından alındığı belirtilmiştir (Akyüz, 2023). Oysa Özenti Toplumu (Wannabe Society) kavramında herhangi bir akademisyenden veya akademik çalışmadan ödünç alınma, uyarlama veya dönüştürme söz konusu olmayıp, tümüyle özgün bir kavramsal üretimdir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma teorik ve inşa bir çalışmadır. Konusuna yeni bir bakış açısı geliştirmeyi ve konuyu yeni bir kısım kavramlaştırmalarla daha açıklayıcı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca uygun olarak çalışma toplumsal bütünü dönemin ruhuna uygun olarak, başka bir açıdan yeniden bileşenlerine ayırmakta ve her bir bileşeni ayrı ayrı incelemekte, analiz etmekte ve yorumlamaktadır. Bu bileşenlerden birinin nicel boyutlarının genişliği ve yayılma kabiliyetinin yüksekliği sebebiyle toplumun geri kalanına da adını verdiğini iddia etmektedir. Bu teorik analiz yapılırken veri kaynağı olarak, adı konmadan da olsa, literatürde daha önce yapılmış konuya yakın çalışmalardan istifade edilmekte, bu çalışmalardan elde edilen veriler yeni bir kavramsal düzlemde ve yeni bir bakış açısı ve yaklaşımla çerçevelenmekte, yeniden analiz edilmekte, parça bütün ilişkilendirilmesi yapılmakta ve nihayet bütünlüklü bir şekilde yorumlanmaktadır. Bu çalışma bahsedilen bu teorik çalışmayı yapabilmek üzere, günümüz toplumsal bütünü oluşturduğu iddia edilen dört yeni bileşen önermektedir. Bunlar toplumsal pramidin en altından en üstüne doğru kurgulanmış olup, sırasıyla Haddini bilen fakirler, Özentiler, Sonradan görmeler ve son olarak Kültürlü zenginler şeklinde sıralanır. Bu analizde günümüz modern-kapitalist toplumuna da Özenti Toplumu nitelemesi yapılır. Bunun sebebi, bu tabakanın hem en büyük bileşen olması hem de diğerlerini gölgede bırakabilecek popüleriteye sahip olmasındandır. Dahası denebilir ki tarihte ilk kez kitlesel boyutta yeni ve öne çıkan özellik diğer üçü değil, bu özelliktir. Zira insanlık tarihi zaten büyük ölçüde ve esasen bir haddini bilen fakirler tarihidir. Kültürlü zenginlik her zaman küçük bir soylu ve elit grup olarak var olmuştur. Sonradan görmelik lokal olarak ticari kapitalizmin nüvelendiği kültürlerde ve sınırlı olarak ortaya çıkabilmiştir. Burjuva bunun son örneğidir. Özentilik ise, tarihte ilk kez bu vüsat ve kesafette yaygınlaşma imkânı bulmuştur. Bunun sebebi ise, daha sonra açıklanacağı üzere, burjuvanın modernite ve kapitalizm sayesinde değişerek ve dönüşerek de olsa süreklilik arz etmesi ve yaygınlaşmasıdır.

4. DOLAYLI LİTERATÜR VE ÖZENTİ TOPLUMU

4.1. Lüks Tüketimi ve Özenti Toplumu

Özenti Toplununun en iyi gözlemlenebileceği alan tüketim ve bunun içinde de farklı eğitim, sosyal ve kültürel sermaye düzeylerinden toplum kesimlerinin lüks tüketimdir. Bizarrias ve diğerlerinin vurguladığı gibi, lüks mallar, sahibine farklılık, prestij ve statü kazandırır ve bazı toplumlar kendilerini sahip oldukları şeylerle ifade etme konusunda daha fazla motivasyona sahiptir (Bizarrias, Strehlau ve Brandao, 2017: 941). Bu motivasyon genellikle gelişmekte olan ülkelerde ve bu ülkeler içinde de düşük gelirli toplum kesimlerinde daha net bir şekilde görülebilir. Nitekim Estadao (2012’den akt. Bizarrias vd. 2017) ve Exame (2013’den akt. Bizarrias vd. 2017) düşük gelirli toplum kesimlerinin prestij için lüks mallara olan ayrıcalıklı düşkünlüğünü Brezilya özelinde gözlemleyen çalışmalara imza atmışlardır. Benzer bir çalışma diğer bazı gelişmekte olan ülkeler için Ye ve diğ. (2015) tarafından yapılmıştır.

Bir toplumda en meşhur markalar statüyü ifade ediyor kabul edilebilir (Han, Nunes ve Dreze, 2010) ve bu, düşük gelirli tüketiciler için, onların özgüvenleri, grup aidiyetleri ve bireysel kimlik duyguları açısından önemli

bulunabilir (Bizarrias vd. 2017: 942). Bu durum tam da bu çalışmanın özentilere atfettiği özelliklerle paraleldir.

Han, Nunes ve Dreze lüks veya sofistike nesnelere ilişkin dört gruplandırma önermektedir. Bunlardan ilki, Patrisyenler veya büyük satın alma gücüne sahip tüketicilerdir. Bu grup dikkat çekici olmayan ürünler için yüksek fiyatlar ödeyebilirler, çünkü diğer sosyal gruplardan ayrılmak yerine patrisyenlere yaklaşma arzusu daha yüksektir (Han ve diğ. 2010'dan akt. Bizarrias vd. 2017: 942). Patrisyenler kısmen bu çalışmanın Sonradan Görmelerine benzemekte ve kültürünü artırmak yerine, pahalı ürün satın almayı yeğlemektedirler. Zira sosyal olarak Sonradan Görmelerden veya Özentilerden uzaklaşmak yerine, prestijli ürünler satın alarak kültürlü zenginlere benzemek gibi ikili bir konumu elde etmeye çalışırlar.

Han ve diğerlerinin çalışmasındaki ikinci gruba Parvenus denir, yani yüksek gelire sahip olan, ancak soylular gibi ayrıcalık sembollerini ayırt edecek bilgisi olmayan, statü özlemi çeken tüketiciler. Bu grup, bu çalışma kapsamında Sonradan Görmeler olarak nitelendirilen gruba oldukça benzerdir. Bu grubun bireyleri kültürsüz ama paralıdırlar. Onlar paralarının kuvvetiyle statü ve prestij elde etme gayretindedirler. Üçüncü gruba ise Poseurs denir. Bu kavram, olmadığı gibi davranan ve olmadığı gibi görünmeye çalışan kişileri ifade eden Fransızca bir kelimedir. Bu tüketicilerin gelirleri yüksek değildir ve statüye ihtiyaçları büyüktür. Bu grup da bu çalışmanın Özentiler diye kodladığı kitleye benzerdir. Son olarak Proleterler olarak adlandırılan tüketici grubu, yani statü ihtiyacı olmayan ve yüksek geliri olmayan tüketicilerdir (Bizarrias vd. 2017: 942). Han ve arkadaşlarının dördü toplumsal sınıflandırmasında ilk ve son kategori hariç diğerleri bu çalışmanın kategorilerine benzemektedirler. Bununla birlikte Han ve arkadaşları çalışmalarında kitlesel olarak bir Poseurs toplumundan bahsetmemekte, bir yeni toplumsal tipoloji inşa etme gayreti içerisinde girmektedirler.

Bizarrias ve arkadaşlarının araştırdıkları tüketici kitlesi ile ilgili yorumları şöyledir: “Daha üst gruplara yaklaşmaya ya da diğer gruplardan kopmaya gerek yoktur. Bu çalışmada tüketici grubu Pozörlere (Poseurs) daha yakındır. Bu tüketici grubu, en sofistike ürün ve markalarda, birçok açıdan toplumda daha önce sahip olmadıkları bir alanı işgal etme biçimine benzeyen bir tür statü ve ayrıcalık ararlar.” (Bizarrias vd. 2017: 942-943).

Bizarrias ve diğerlerinin (2017) gösterdiği gibi, düşük gelirli insanların kültürsüz kitlelerinin, bu çalışmanın kavramsallaştırmasıyla Özenti Toplumunun lüks tüketimine merakı, sosyal kimlik ilkeleri temelinde işlemekten çok, özsaygı (self-esteem) duygularının manipülasyonu doğrultusunda gelişmektedir. Ye ve diğerlerinin (2014) gösterdiği gibi düşük özsaygı (low self-esteem) durumunda materyalistik tüketim hız kazanmakta ve lüks tüketimine olan merak yükselişe geçmektedir. Bu durum tam da Özenti Toplumunun karakteristik kültür-mülkiyet ilişkisine ve tüketim rejimine denk düşmektedir.

Jha (2019)'nın 113 katılımcıyla yaptığı uygulamalı çalışmasında gösterdiği gibi özsaygı (self-esteem) ile lüks marka tüketimi arasında negatif, özimgin/öz farkındalık (self-image), materyalist kişilik (materialistic personality) ve narsizm (narcissism) ile lüks marka tüketimi arasında pozitif ilişki vardır. Özsaygı düzeyi düştüğünde (low self-esteem) lüks marka tüketimi yükselirken; diğer kişilik özellikleri yükseldiğinde doğru orantılı olarak lüks marka tüketimi ve materyalist tüketim de yükselmektedir. Başka bir ifadeyle, olumlu kişilik özellikleri düştüğünde ve olumsuz kişilik özellikleri yükseldiğinde materyalist lüks marka tüketimi de yükselmektedir. Bu durumu rahatlıkla eğitimsizlik, kültürsüzlük ve sosyal sermaye eksikliği ile de ilişkilendirebiliriz. Bu özelliklerin düşüşünün, materyalist lüks marka tüketiminin yükselişine güçlü bir işaret oluşturacağı kabul edilebilir.

Konuyla ilgili Çin'de yapılan çalışmalar da son derece ilgi çekici olup, bu çalışmanın iddialarıyla paralel sonuçlar bulmuşlardır. Bunlardan birinde tespit edilen bulguya göre, Çinli lüks ürün tüketicileri bu ürünleri daha çok sosyal çevrelerini ve toplumsal prestiji dikkate alarak satın almaktadırlar (Andersen, 2017: 45). Çinli tüketiciyle ilgili daha ilginç başka bir çalışma Lu (2008: 76)'ya aittir. Bu çalışmanın tespitine göre Çinli lüks tüketici için ürünün bizzat kendisi ve işlevsel özellikleri birinci derecede önemli değildir. Birinci derecede önemli olan lüks ürünün fiyatının yüksek olup olmadığıdır. Eğer fiyat yüksek ise, ürünün kendisi daha kaliteli, işlevleri daha iyi, ürünün markası daha prestijli, uluslararası düzeyde daha bilinir ve yüksek sınıflar arasında imajının daha parlak olduğu kanaati genel geçer bir kanaattir. Yine Andersen (2017: 45)'in tespitine göre, Çinli tüketici için tüm bu sebeplerden dolayı lüks markaların logo ve sembolleri son derece önemlidir.

Çinli lüks marka tüketicisiyle ilgili olarak tespit edilen bu bulgular, bu çalışmanın teorik olarak ileri sürdüğü iddiaları birebir doğrular niteliktedir. Çinli tüketicinin lüks ürünü toplumsal prestij için satın alması bu çalışmanın Özentiler olarak nitelendirdiği kitlenin tüketim davranışlarına tekabül etmektedir. Aynı Çinli lüks

ürün tüketicisinin bu satın alma işlemini yaparken daha çok fiyatının yüksek oluşuna dikkat etmesi, logo ve sembollerini önemsemesi ise, Sonradan Görmelerin karakteristik davranışlarına tekabül ettiği açıktır. Bu çalışmalar, adeta küresel tüketim piyasalarına bakılarak yapılan yorumlayıcı teorik analizlerin, dünyanın ulusal ekonomilerindeki pratik ve somut delilleri gibidir.

Lu (2008: 7)'ya göre, Çinli tüketici için lüks ürünler satın almak sadece saygı ve itibar kazanmanın hızlı yolu değil, aynı zamanda herhangi bir ailevi miras olmaksızın veya kişisel bir gayret göstermeksizin elit olarak sınıflandırılmanın da en kestirme yoludur. Çinli tüketici için yapılan bu betimleme, bizim çalışmamızın Sonradan Görmelerine yüklediği kültür-mülkiyet ilişkisi teorisinin birebir pratik yansımasıdır. Ne sonradan görmelik ve ne de özentilik yerel veya belli kültüre özgüdür. Aksine bu durum modern kapitalizmin küresel yayılımı sonucu bütün dünyada geçerli bir durumdur. Dolayısıyla Lu'nun aktardıkları, küresel özenti toplumunun Çin'deki yansımalarından bir kesitten başka bir şey değildir.

Son olarak özenti toplumunun lüks ve pahalı ürünleri alıp narsist duygularını tatmin edebilmek ve düşük özsaygısını destekleyebilmek için ne hollere düştüğüne dair Çin toplumundan gözlemler sunan Andersen (2017: 50)'in çarpıcı ifadeleri şöyledir: “Bu pahalı alışkanlıkları finanse edecek parayı bulmak ise başka bir hikâye. Gençler bir çift lüks Ferragamo ayakkabıya yatırım yapabilmek için bir fincan erişte ile hayatta kalmayı; genç kadınlar lüks bir Burberry çantaya yetecek kadar para biriktirebilmek için kalabalık otobüslerde seyahat etmeyi göze alabiliyor. Üniversite öğrencileri, lüks çılgınlıklarını finanse etmek için bir “sugar daddy” edinebiliyor. Bazıları 14 yaşında olan genç kızlar, pahalı lüks alışkanlıklarını finanse edebilmek için cep telefonlarını kullanarak “ücretli flört” adı verilen partnerler bulacakları yarı zamanlı fuhuşa bile yönelebilmektedirler”. İşte bu ifadeler, Özenti Toplumunun dünyanın hiçbir ülkesinde fark etmeksizin etik, ahlaki ve onursal açıdan ne kadar sefil durumlara düştüğünün açık ve acı bir göstergesidir. Özenti Toplumunu, pratik örneklerde de görüldüğü üzere, gelecekte dışsal, suni ve iğreti bir şekilde saygın, gösterişli, alımlı ve prestijli olabileme ihtimali uğruna; mevcut, içsel, özgün ve kendiliğinden ağırlığını ve saygınlığını yitirmeyi göze alan trajik ve acınası bir toplumdur. Bu durum bütün dünyada üç aşağı, beş yukarı aynıdır, zira bütün dünya artık ufak tefek farklılıklarla birlikte, küresel modern kapitalist dünyadır. Yaşam tarzı bakımından mesela Çin'deki Özenti Toplumunun fertleri, Hindistan'daki Özenti Toplumunun fertlerine, kendi ülkelerindeki Çince konuşan kültürlü zenginlere benzediklerinden daha çok benzemektedirler. Söz konusu bu sınır, kültür ve ulus aşırı bağlamlardan dolayı, küresel olarak, bir Özenti Toplumundan bahsedebiliyoruz.

4.2. Lüks Marka Akıllı Telefon Tüketimi ve Özenti Toplumunu

Bu tarz bir sosyal ayırım yeni olduğu için doğrudan bu ayrımları somut olarak gösterecek ve örneklendirecek bütünlüklü bir çalışma mevcut değil ise de bazı küçük boyutlu çalışmalarla dolaylı ve kısmi bir veri elde etmek mümkün olabilir. İlgili çalışmaların başında akıllı telefonların (smarthphone) tüketiciler tarafından tercih edilme sebepleriyle ilgili çalışmalar gelmektedir. Pushkar ve Paswan (t.y.)'in çalışmasında katılımcıların % 71.1 gibi büyük bir çoğunluğu, akıllı telefonun markasının toplumsal bir prestij göstergesi olduğunu beyan etmiştir. Benzer bir şekilde Rahman ve Sultana (2022)'nin çalışmasında Bangladeşli katılımcılar akıllı telefon satın alırken etkili olan 9 faktörden en önemli ikincisinin marka adı ve imajı olduğunu beyan etmiş ve bunun telefonun kalitesinden ve fiyatından daha önemli olduğunu belirtmiştir. Benzer bir sonuç Hindistan'dan alınmıştır. Guleria ve Parmar (2015)'in çalışmasında Hindistan'lı tüketicilerin % 23.8'i akıllı telefonları sosyal etki (social influence) için aldığını beyan etmiştir. Bu grup Özentilerin ve Sonradan Görmelerin karakteristik özelliklerini sunmakta ve bu çalışmanın belirlediği özentiler ve sonradan görmelerin toplumsal demografik büyüklüğü içerisinde kalmaktadırlar.

Nandi ve Singh (2015)'in çalışmasında bir kısmı öğrencilerden oluşan gençlerin % 26'sı Apple marka akıllı telefonları tercih etmektedir. Manandhar ve Timilsina (2023)'nin çalışmasında, her yaşta genel tüketiciler içerisinde akıllı telefon kullanıcılarının yüzde 12.4'ü Apple işletim sistemi (operating system), yüzde 87.6'sı da android işletim sistemini tercih etmektedirler. Birinci grup büyük oranda sonradan görmeler, kültürlü zenginler ve özentilerin kesişim kümesidir. Oysa Pattanayak ve Nandi (2014)'nin çalışmasında, 18-30 yaş arası genç profesyonellerde Apple tercihi % 9'a kadar düşmektedir. Çünkü bu grupta eğitim ve kısmen sosyal sermaye devreye girmiştir. Orta yaş ve yaşlı profesyonellerde bu oranın daha da aşağı düşeceği, lüks ve marka tüketime olan düşkünlüğün azalacağı tahmin edilebilir.

Siddique ve diğerlerinin (2013) çalışmasında akıllı telefonlarla ilgili satın almayı etkileyebilecek 16 özellik sunulmuş ama katılımcıların en çok tercih ettiği üçüncü özellik % 47 ile tanınır bir marka (brand recognition) özelliği olmuştur. Bu çalışmada işlevle ilgili 9 özellikten sadece internet özellikleri (internet facilities) ve

multimedya özellikleri (multimedya) marka tanınırlığının önüne geçebilmiştir. Marka konusu katılımcılar tarafından geri kalan 7 işlevsel özelliğe tercih edilmiştir. Benzer bir şekilde bu oran, bizim çalışmamızdaki özentiler ve sonradan görmelerin kesişim kümesidir. Bu küme, satın aldığı üründe işlevi değil, imajı, prestiji, alımlı ve gösterişli olmayı daha çok önemsemektedir.

Lüks marka telefon tüketimi üzerinden, farklı çalışmalara atıfla, Özenti Toplumunun Haddini Bilen Fakirleri (Modest Poors) hariç, her tabakasına işaret eden veriler sunulmuştur. Bu son tabaka ile ilgili olarak da Fulzele ve Chirde (2022: 1045)'nin çalışmaları ilginç bir veri sunmaktadır. Çalışma, 85 kişilik bir akıllı telefon kullanıcısı olan katılımcı grubu ile yapılmıştır. Bu grubun akıllı telefonlarının mali değeri sorulmuş ve bu değerler, en düşüğü 5 bin Rupee ve altında, en yükseği 25 bin Rupee ve üstünde olmak üzere altı kategoriye ayrılmıştır. Haddini bilen fakirler açısından en önemli veriyi 5 bin Rupee'nin altında bir değere sahip olan tüketiciler oluşturmaktadır. Zira bu tüketici grubu, genel katılımcı grubunun içinde yüzde 2.30'luk oranıyla akıllı telefona hem en düşük baremden ücret ödemiştir ve hem de yüzde 2.40'lık bir oranla akıllı telefona en düşük düzeyde ilave para harcama arzusu içerisinde olduğunu beyan eden bir grup olmuştur. Bu grubun, akıllı telefonu tercih etmeyenlerle birlikte, çalışmamızın teorisinde gözlemlere dayanarak bir ülke nüfusunun yüzde 3 ila 5'ini oluşturduğunu düşündüğümüz haddini bilen fakirlerini (modest poors) oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu grup, lüks ürünleri ya hiç kullanmamakta veya da Fulzele ve Chirde (2022)'nin gösterdiği gibi, kullanıyorsa bile bu lüks ürünlere daha fazla para harcama arzusu içerisinde olmayan bir gruptur. Oysa ilgili çalışmadaki katılımcıların diğer beş kategorisinden hepsi de akıllı lüks telefona, bu gruba nispetle, çok daha fazla para harcama eğilimi ve arzusu içerisinde olduklarını beyan etmişlerdir.

5. MÜLKİYET-KÜLTÜR İLİŞKİSİ BAKIMINDAN DÖRT TABAKA VE ÖZENTİ TOPLUMU

Modern-kapitalist toplumun mülkiyet ve kültür ilişkisi açısından dört tabakadan oluştuğu söylenebilir. Eğer toplum bir piramit gibi düşünülürse bunlar aşağıdan yukarı doğru Haddini Bilen Fakirler, Özentiler, Sonradan Görmeler ve Kültürlü Zenginler şeklinde sıralanır. Bu çalışmanın konusu en alt ve en üsttekiler değil, iç kısımdakiler yani Özentiler ve Sonradan Görmeler'dir.

5.1. Kültürlü Zenginler

Piramidin ince ucundaki Kültürlü Zenginler, genellikle kuşaklar öncesinden mal mülk sahibi, zengin ailelerdir ve genellikle bu zenginliğin de katkısıyla eğitilmiş, kültürlü, görgülü insanlardır. Zenginlik genellikle ikinci kuşakta olmasa, üçüncü kuşakta içtenlikle hale gelip, iğreti durmaktan çıkabilir. Kuşaklar içerisinde zengin yaşama tarzı gösteriş olmaktan çıkıp benimsenir, içselleştirilir, sıradanlaşır, doğal bir durum ve gündelik hayatın bir rutini olup, bir kültür haline gelir. Artık orda gösteriş, gösterişli davranış veya gösteriş kaygısı değil, pahalı da olsa kaliteli, nitelikli ve sade bir kendiliğinden yaşama tarzı vardır. Bu grubun nicel ve nitel özellikleri geri kalmış ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru değişebilse de demografik olarak genellikle bir ülke nüfusunun en fazla yüzde 1'ini oluştururlar (Geniş bilgi için bakz. The Guardian, 2014).

5.2. Haddini Bilen Fakirler

Piramidin geniş ucundaki Haddini Bilen Fakirler ise, benzer bir şekilde kuşaklar öncesinden fakir olan ama aile içi eğitimi, kültürü, hayat tecrübesi, irfanı veya dini ve kadercî inançları sayesinde ve yaş ortalamasının yüksek olması gereği bulunduğu durumu içine sindirmiş, farklı bir arayışı olmayan, haddini bilen fakirler, kimlikli, kişilikli ve şahsiyetli insanlardır (Geniş bilgi için bakz. Zniva ve Weitzl, 2016; Yoo ve Cole, 2008; Frankl, 1985). Haddini Bilen Fakirlerin bir kısmı daha önce zengin iken, deprem, yangın veya sel gibi tabii afetler sonucu mal varlığını kaybeden insanlardan oluşur. Ne var ki bu grup istisnai ve çok küçüktür. Haddini bilen fakirler bir ülke nüfusunun en fazla yüzde 3 ila 5'ini oluştururlar (Geniş bilgi için bakz. Graham ve Pettinato, 2004; Banerjee ve Duflo, 2011). Bu nüfusun yaş ortalaması genellikle yüksektir ve bu nüfusu oluşturan ailelerde genç birey veya küçük çocuk bulunmaz. Zira genç nüfusun ve küçük çocuğun bulunduğu ailelerde haddini bilen fakir konumunda kalabilmek olabildiğince zordur. Zira gençler ihtiyaçları çok ve çeşitli olan bir yaş grubu olup, gençler ve özellikle çocuklar medya, sosyal medya, reklamlar ve gösterişçi tüketim yapan sosyal çevre tarafından aklı çelilmeye en müsait gruplardır. Haddini bilen fakirler kümesinde, genç ve çocuk nüfus bulunabilse de böylesi aileler son derece az veya istisnaidir. Haddini bilen fakirler genellikle, kentleşmenin ve ekonomik sebepli iç-göçün yüksek olduğu ülkelerde kırsalda kalmayı tercih eden yaşlı nüfus tarafından temsil edilir.

5.3. Özentiler

Piramidin ortasındaki iki tabaka ise, bu çalışmanın konusu bakımından çok daha önemlidir. Bunlardan alt bölümde bulunan Özentilerin mülkiyet bakımından Haddini Bilen Fakirlerden bir farkları yoktur. Bunlar da onlar gibi maddi durumu bir toplumun en alt gelir düzeyini yansıtan konumdadırlar. Popüler tabirle bunlar da onlar gibi tam manasıyla fakirdirler. Onlardan tek farkları eğitimleri, kültürleri ve dünya görüşlerinin yetersiz oluşu veya kentsel ve görece genç nüfusu temsil etmeleri gereği durumu daha iyi olanlara özenmeleridir. Bunlar atasözünde geçtiği üzere, “ayağını yorganına göre uzatmayanlar”dır. Mali imkânlarına bakmaksızın, ekonomik durumu daha iyi olanların yaşadığı hayata özenir, onları taklit eder, onlar gibi davranmaya, giyinmeye, yemeye, içmeye, oturup-kalkmaya ve onların hayatını yaşamaya çalışırlar. Bu toplum kesiminin hayat felsefesi veya mottosu “onlarda var bizde neden yok?” veya “onlarda var bizde de olsun”dur? Bu yaklaşım Özentilerin mülkiyet ve kültür çelişmesini, bu ikisi arasındaki makası meşrulaştırma sistematiğidir. Dolayısıyla Özenti Toplumu’nun bir meşrulaştırma ve rasyonelleştirme yordamı da vardır. “Madem bu kadar imkânı, gelişmişliği ve yeniliği görsel olarak görebiliyoruz, o halde bunlardan mahrum kalamayız, yokluğa mahkûm olamayız, onları kullanmaya ve tatmaya bizim de hakkımız var!” veya “başkaları alıyor, tadyor, giyiniyor, tüketiyorsa bizim de buna hakkımız olmalıdır!” diyerek aslına değilse de imitasyonunu almayı ve tüketmeyi kendilerince meşru hale getirirler. Nitekim Türk kültüründe bulunan ve birçok kültürde benzeri bulunabilecek olan “göz hakkı” kavramı biraz da bu meşrulaştırmaya işaret eder. Görece maddi durumu daha iyi olan ve yeni araç-gereçler, eşyalar, elbiseler, yiyecekler, giyecekler ve oyuncaklar alabilen komşularına ve toplum kesimine bakarak, onlara özenerek alış-veriş yapmak, yeni eşyalar, araç-gereçler, elbiseler ve oyuncaklar satın almak isterler. Bunun için paraları yoksa tanıdıklarından veya bankalardan borç almaktan geri durmazlar. Bu toplum kesiminin yaş ortalaması, haddini bilen fakirlere göre daha düşüktür. Bu insanlar genellikle kentli bir nüfus olup, genç çiftlerden veya çoğunlukla çocuklu orta yaş insanlardan oluşurlar. Bu ailelerde medyayla ilişki yoğun olup, televizyonu ve sosyal medyayı yoğun olarak kullanma söz konusudur. Yine bu ailelerde ve toplum kesimlerinde, yaş ortalamasının düşük olmasından kaynaklı yani çocuk veya genç nüfustan dolayı özenmenin doğal bir nedeni vardır ve bu neden kolay bir şekilde bütün aileyi ve toplum kesimini etkisi altına alabilir. Bir ülke nüfusunun en büyük kesimini bu toplum tipi oluşturur. Bu toplum kesiminin oranı gelişmiş ülkelerde daha düşük ise de geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde genellikle en az yüzde 70 civarında olduğu söylenebilir (İlgili bilgi için bakz. De Botton, 2008; Howes, 2015). Bu yüksek orandan dolayı, her ne kadar toplumun geniş kesimlerini özenti durumuna düşüren Sonradan Görmeler ise de, bu toplum tipine Sonradan Görme toplumu değil, Özenti Toplumu (Wannabe)* demek uygun olacaktır. Zira parası olup, üslup ve usturupsuz, şekilsiz, sınırsız, şımarık, abartılı, aşırı ve hoyrat bir biçimde harcama yapan Sonradan Görmeler de nihayetinde Kültürlü Zenginlere özenme ve öykünme durumundadırlar. Bu sebeple bu toplum tipinin adı kesinlikle Özenti Toplumu’dur.

Özentiliğin geçmiş çağlarda olduğu gibi bireysel veya en fazla belli gruplara özgü bir durum olmaktan çıkıp, genel geçer, kitlesel ve toplumsal bir hal almasının altı temel sebebinden bahsedilebilir ve bunlar önem derecesine göre şöyle sıralanabilir. 1) Modern küresel kapitalizmin özendirici etkisi bağlamında reklamların küresel işlevleri, 2) Çağımızın bir iletişim ve etkileşim çağı halini alması, 3) Bağları zayıflamış toplumsal yapıların ve menfi bireyciliğin özentiliğin yaygınlaşması için toplumsal bir taban oluşturması, 4) Modern değerlerin baskın gelmesi sebebiyle, değer yargılarının değişmesi ve özenmenin “özgürlük” bağlamında meşrulaştırılması, 5) Sekülerleşme sebebiyle özentiliği ve gösterişli tüketimi kınayan büyük anlatıların önemini yitirmesi, 6) Sosyo-Ekonomik demokratikleşme dolayısıyla sınıfsal-mekânsal ayrışmanın büyük oranda izale olması, küresel kentleşme olgusu ve düşük gelirli yığınlarla yüksek gelirli sınıfların şehirlerde derece derece aynı mekânı paylaşması sonucu sosyal etkileşim, model alma ve sosyal öğrenmenin kitleselleşmesi.

Çağımızda küresel ölçekte yaygınlaşmış bulunan özenti tabakasının bireyleri, alış-veriş yaparken ürünün popüler imajının yanı sıra işlevine yönelirler. Esas olan işlevdir ama iki yönüyle bu işlev, haddini bilen fakirlerin satın aldığı ürünlerin işlevinden ayrışır. İlk olarak özentiler kendi hayat standartlarının üstünde bir ürünün pratik işlevine yönelirler. Bu ürün kendi yaşam standartlarına değil, daha çok bir üst gelir düzeyinin yaşam standartlarına hitap eden üründür. Dolayısıyla bu işlev pahalı bir işlevdir. Haddizatında kendileri de bu maliyeti karşılayabilecek durumda değildirler ama borç-harc bu ürünü almak, kullanmak ve onu tüketmek isterler. İkinci olarak bu ürünün fiili işlevinin ötesinde bir de prestij sağlayan psikolojik bir işlevi vardır. Üst

* Tam da bu sebeple kavram İngilizce’ye alternatif sözcükler mevcut iken, “wannabe” olarak aktarılmıştır zira bu toplum kesimi tam da sözcükte anlatıldığı üzere (want-to-be) başkaları gibi olmak ve başkalarına benzemek istemektedirler.

gelir tabakasının, hatta doğrudan zenginlerin alıp kullandığı ürünleri kullanmak onlara kendilerini üst tabakadan hissetme imkânı sunar ve kendilerini toplumsal onur ve prestij sahibi olarak görür ve bununla mutlu olurlar.

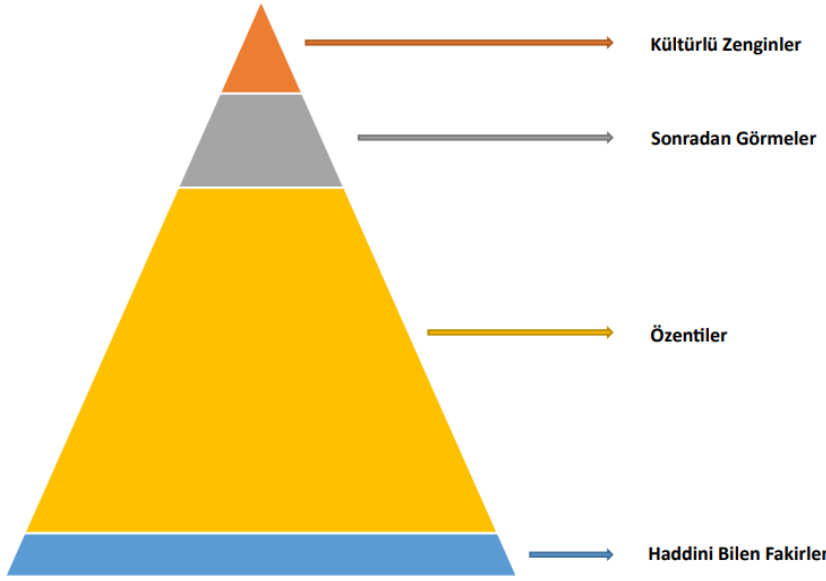
Özentilerin bu tür davranışlarına sosyal çevremizden “yaşayan” birçok örnek sunmak mümkündür. Mesela Amerika’da zenciler kahir ekseriyetle düşük gelirli insanlardır ama trafikte seyrederken en yüksek, en büyük ve en görkemli otomobilleri zencilerin kullandığını gözlemleyebilirsiniz. Ne var ki bu otomobiller markanın aslı değil imitasyonu konumundaki, Ford gibi görece ucuz segmentlerin modelleri olurlar. Mercedes, BMW veya Toyota gibi pahalı araçların modelleri olmazlar. Hatta Amerika’daki zenciler Pick-up türü ford araçların arka kısmının üstünü kapattırarak bu araçları Jeep formatına dönüştürürler. Bu yöntem Amerikalı zenciler arasında yaygın bir eğilimdir. Bu yöntemle Jeep görünümlü, büyük, yüksek ve görkemli bir araca çok daha uygun fiyata sahip olabilirler. Yüksek, görkemli ve debdebeli araç seçiminin bir sebebi ezilmişlik duygusu olsa da, bir sebebi de özentiliktir. Tamda bu çalışmanın özentilerine uygun bir şekilde markanın aslına değil, “çakması”na yönelirler. Benzer bir şekilde, Almanya, İngiltere ve benzer gelişmiş ülkelerdeki otoparklar yakından gözlemlendiğinde görülür ki, yerli halk ekseriyetle park yeri bulması ve park etmesi kolay küçük ve hatchback araçları tercih ederken, göçmenler daha çok büyük ve sedan tipi otomobilleri tercih ederler. Bunun tek sebebi vardır o da büyük ve sedan tipi araçlar daha üst tabakaya ait olan, zengin imajı verirler ve onlara bir özenme söz konusudur. Otoparklarda aracınızı bırakır ve alırken biraz dikkatli gözlem yapmanız durumunda bu gerçekliğin hemen fark edilmesi işten bile değildir.* İkinci olarak, Türkiye’de 1980’lerden 1990’lara kadar olan 10-15 senelik dönem sırasıyla televizyon, renkli televizyon, çok kanallı televizyonlar ve özel televizyonlar döneminin geçiş dönemleri ve etkili olduğu yıllar olmuştur. Bu dönemlerde Anadolu’nun kırsalındaki insanlar televizyonda izledikleri dizi filmlerdeki yaşam tarzlarından etkilenerek giyimlerini, saç tıraşlarını, davranışlarını, yeme içme rejimlerini ve bütün bir yaşam tarzlarını değiştirmeye başlamışlardır. Mesela özellikle kırsaldaki genç kadınlar arasında deri mont, kot pantolon modası başlamış, genç erkekler ama daha çok kadınlar tarımsal faaliyete ve hayvan yetiştirme işlerine katılmak istememişler, memur hayatına özenmişlerdir. Bunların bir kısmı özellikle yeni ilçe yapılan nahiyelerde, müstahdem kadrosundan da olsa memurluğa geçiş yapmışlar ve bir kısmı da büyük şehirlere göç etmişlerdir.** Son olarak, kentleşme literatüründe, tarihte kentleşme olgusunun doğal nüfus artışına ve sanayileşmeye bağlandığı görülür. Oysa özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı kentleşmenin asıl sebebi “parlak şehir ışıkları”na özenme halidir. Dünyanın 50-60 yıl gibi kısa sürede kır ağırlıklı bir yapıdan, şehir ağırlıklı bir yapıya dönüşmesinin görünmeyen sebebi kırsaldakilerin şehirlere, şehirlilere ve şehir yaşama tarzına özenmesidir (Alptekin, 2007). Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası itibarıyla, Özenti toplumu aslında ve özünde kentlere gerçekleşen kitlesel göçlerin ve küresel kentleşmenin en büyük itici gücü konumundadır.

Bizarrias ve diğ. (2017), Andersen (2017), Jha (2009), Ghahtarani ve diğ. (2020), Ishak ve Zabil (2012) ve yukarıda atıf yapılan diğer bazı kaynaklar işaret ettiği üzere, Özentiler yetersiz eğitim, kültür ve sosyal sermayeleri gereği mutluluğu içsel olanda değil, dışsal olanda ararlar ve mutluluğu içerden dışarı doğru değil, dışardan içeri doğru düşünürler. Bu sebeple mutluluklarının devamı dışsal desteğe, dışın içi takviye etmesine ve bu anlamda sürekli üst tabakaya ait yeni ürünlerin alınması ve tüketilmesi şartına bağlıdır. Ne var ki, üst tabakaya hitabeden pahalı ürünlerin aynısını almaları mümkün değildir. Zira bu ürünler son derece pahalı olabileceğinden, bu ürünlerin halk dilinde “çakma”sı diye de ifade edilen imitasyonlarına yönelirler. Zenginlerin giyindiği orijinal, ortopedik, anatomik veya en azından rahat ve konforlu bir marka ve pahalı ayakkabıya özenir ama bu ürünün orijinaline bu yüksek ücreti ödeyemeyecekleri için modeli ve üzerinde markasının yazması dışında bütün diğer özelliklerini gözden çıkararak imitasyonunu satın alırlar. Özentiler için ürünün üst tabakaya ait imajı vermesi, o hissi uyandırması yeterlidir. Ürünün gerçek ve orijinal olması gerekmemektedir. Kendi yaşam tarzı ve kültürü gereği böylesi bir orijinaliteyi çok önemsemeyiz. Özentiler marka ayakkabıların ve elbiselerin imitasyonunu alır ve giyerler. Bu marka imajı, onlara kendilerini daha iyi hissetme ve güya mutlu olma imkânı sunar. Her ne kadar yüksek değerler zaviyesinden bu mutluluk dıştan içe, gerçekçi olmayan, vulger, sahte, sıg, sıradan, bayağı, gündelik ve geçici bir mutluluk ise de, kitleler bunun detayına çok önem vermezler. Özentilerin giyindiği marka ayakkabı veya giysiler zaman zaman orijinal olabilese bile, bu satın alma ve kullanma durumu onun maddi imkânlarına ve mali gerçekliğine aykırı bir şekilde gerçekleşir. Bu toplum kesimleri bu tür alımları veya “gösterişçi tüketimleri” ancak borçlanarak,

* Bu tespitler yazarın söz konusu ülkelerde geçirdiği toplamda 3 yıla yakın süre içinde yaşadığı tecrübeler ve edindiği gözlemlere dayanmaktadır.

** Bu tespitler Anadolu’nun küçük bir şehrinin, 1987’de ilçeye dönüştürülen bir nahiyesinde doğup büyüyen yazarın kişisel gözlemlerine dayanmaktadır.

eğitimden, kültürden ve gıdadan kısararak yapabilirler. Özentiler için gösterişçi tüketimin daha çok giyimle ilgili olduğu söylenebilir. Zira ortalama birey için gündelik yaşamında diğerlerine göstermeye ve sergilemeye en müsait tüketim ürünü giysilerdir. Hem mesela otomobil veya ev gibi pahalı değildir ve hem de her an her yerde seyyal olarak teşhir edilmeye müsaittir.

Grafik 1. Kültür-Mülkiyet İlişkinine İstinaden Ortalama bir Modern Kapitalist Toplumdaki Dört Tabakanın Pramidal Temsili

Kaynak: Grafik Yazar tarafından tasarlanmıştır.

5.4. Sonradan Görmeler

Piramidin iç kısmının üst bölümünde bulunanlar ise Sonradan Görmelerdir. Mülk sahipliği, zenginlik ve kültürel taşıma kapasitesi* ilişkisi bakımından modern-kapitalist toplumun hâkim karakteristiği her ne kadar Özenti Toplumu olsa da, bu toplumun hâkim karakterinin oluşumuna sebep olan aktör Sonradan Görmelerdir. Yüzeysel bir bakışla modern toplumun başlangıçtaki püriten ve erdemli değerlerini vulgerize eden, onun onur ve prestijini aşağı çekenlerin Özentiler olduğu düşünülebilse de, aslında bu olumsuzluğun müsebbibi Sonradan Görmelerdir. Bu olumsuzluğun aktif faili Sonradan Görmeler iken; pasif aktörü Özentilerdir. Birinciler hırslı, tutkulu, narsist tüketimleriyle (Lasch, 1979, 1980; Twenge ve Campbell, 2009; Lodziak, 1995; Cluley ve Dunne, 2012; Cisek vd. 2014; Sedikides vd. 2007; Sedikides vd. 2011; Sedikides vd. 2018; Sedikides, 2022; Naderi ve Paswan, 2006; Pilch ve Górnik-Durose, 2017; Hart vd. 2017) ayartanlar, tahrik edenler ve kıskırtanlar iken; ikinciler sadece ayartılan, kıskırtılan ve tahrik edilenlerdir. Birinciler maddi olarak muktedir narsistler ve ikinciler ise kifayetsiz muhterisler, maddi durumu sınırlı ama duyguları ve arzuları baskın olan zayıf şahsiyetli kitlelerdir. Sonradan görmeler çoğunlukla kültürlü zenginler kadar zengindirler ve hatta bazen onlardan daha zengin de olabilirler. Bununla birlikte, bu grubun üyelerinin en önemli farkı kültür düzeylerinin, sosyal sermayelerinin (Halpern, 2005; Häuberer, 2011), çoğunlukla eğitim düzeylerinin yetersiz oluşudur. Her ne kadar öğrenimleri ve diplomaları bulunabilse de, eğitimleri ve özellikle zengin bir hayatı deneyimleme tecrübeleri çoğunlukla yetersiz kalmıştır. Bu grubun üyeleri, son yıllarda veya en iyi halde son bir kuşak içinde mal-mülk edinmişler, büyük ve kıymetli emlak sahibi ve zengin olmuşlar ama kültürel taşıma kapasiteleri yetersiz kalmış ve sonuçta sahip olunan mülkiyet ile kültür düzeyi arasında bir kültürel gecikme (Ogburn ve Nimkoff, 1950; Ogburn, 1937, 1957; Dubois ve Duquesne, 1993) oluşmuştur. Bu tabaka, sonradan elde edilen para-pul ve mal-mülkü taşıyacak bir kültürel taşıma kapasitesinden yoksundur. Bu toplum tabakasının, piramitte bu grubun altında yer alan Özentilerden tek farkı mal-mülk sahibi ve zengin olmalarıdır. Kültür, sosyal sermaye, eğitim ve kültürel taşıma kapasitesi

* Bu kavramı ilk kez gündeme getiren G. Hardin (1968), onu çevre ile ilişkilendirerek kullanmıştır. Oysa bu çalışmada daha çok Ogburn'un *Kültürel Gecikme* kavramı ile ilişkili olarak, bir kişi, grup, topluluk veya toplumun sahip olduğu maddi gelişmeler ve kültür arasındaki eşgüdümlülük ve orantısallığın varlığı (Kültürel taşıma kapasitesi yeterli) veya yokluğunu (Kültürel taşıma kapasitesi yetersiz) vurgulamak üzere kullanılmıştır.

bakımından her ikisi de aynı düzeydedirler. Diğer yandan, piramitte bu grubun üstünde yer alan kültürlü zenginlerden tek değil ama en önemli farkları ise kültürel düzeylerinin onlara göre son derece yetersiz oluşudur. Bu temel farkın yanı sıra çoğunlukla eğitimlerinin, sosyal sermayelerinin ve toplumsal onurlarının da onlara göre yetersiz ve aşağı olması söz konusudur. Diğer yandan sonradan görmeler daha çok kâr marjı oldukça yüksek olan emlak sektöründe yığılma yaparken; kültürlü zenginler daha çok kâr marjı daha düşük ama daha istikrarlı bir mülkiyet yönetimi gerektiren sanayi sektöründe faaliyet yürütürler.

Tablo 1. Mülkiyet-Kültür İlişkisi Bağlamında Dört Zümrenin Öne Çıkan Özellikleri

Belirleyici durumlar / Dört Zümre	Haddini Fakirler	Bilen Özentiler	Sonradan Görmeler	Kültürlü Zenginler
Mülkiyet Durumu	<i>Fakir</i>	<i>Fakir</i>	<i>Zengin</i>	<i>Zengin</i>
Kültür Durumu	<i>Özsaygısı Yüksek</i>	<i>Yetersiz Kültür</i>	<i>Yetersiz Kültür</i>	<i>Yüksek Kültür</i>
Aldığı Mahiyeti	<i>Ürünün İhtiyacını derdinde</i>	<i>karşılama Meşhur markaların imitasyonu</i>	<i>Meşhur markaların orijinali</i>	<i>Çok zaman marka olabilen, kaliteli, kullanışlı ürün</i>
Satın alınan ürünün öne çıkan özelliği	<i>Ürünün işlevi</i>	<i>Ürünün prestiji ve işlevi</i>	<i>Ürünün prestiji</i>	<i>Ürünün işlevi ve kalitesi</i>

Kaynak: Tablo Yazar tarafından kurgulanmıştır.

Özentiliği ve Sonradan Görmeliği toplum içinde en güzel nesneleştiren giyim unsurlarından birisi güneş gözlüğüdür. Haddini Bilen Fakirler çoğunlukla güneş gözlüğüne ihtiyaç duyduklarını düşünmezler. Bu ihtiyaç en iyi halde tıbbi bir gereklilik olabilir ve doktor tavsiyesi sonucu alınır. Diğer yandan Kültürlü Zenginler güneş gözlüğüne ihtiyaç duyduklarını düşünür ve güneşli havalarda cepleri veya çantalarındaki kaliteli ve çok zaman pahalı bir marka olabilen gözlüklerini çıkarır takarlar. Oysa Sonradan Görmeler ve Özentilerde durum çok farklıdır. Bu iki grup güneş gözlüğünü sadece güneş ışınlarını süzmek, gözlerini onun zararlı etkilerinden korumak için takmazlar. Bunlar güneş gözlüğünü aynı zamanda çok etkin bir baş aksesuarı olarak kullanırlar. Bu iki grup için güneş gözlüğü güneş etkili ise gözlerinde, değilse başlarının üstündedir. Gözlük gözlerinin önünde iken hem güneşten korunma aracı ve hem de bir yüz aksesuarıdır. Gözlük başlarının üzerinde iken sadece bir baş aksesuarıdır ve bu işlevinin önemi öncekinden hiç de geri değildir. Hemen her kültürde Sonradan Görme kadınlar için güneş gözlüğü çok kullanışlı bir aksesuar konumundadır. Çok zaman hava güneşli olmasa da güneş gözlüğü onların başının üstünde adeta vazgeçilmezdir. Sonradan Görmeler güneş gözlüğünün bu ikili işlevini pahalı olan marka gözlüklerle yerine getirirken; Özentiler aynı işlevi pahalı gözlük markalarının imitasyonları ile yerine getirmeye çalışırlar. Aradaki tek fark gözlüğün kalitesi ve/veya fiyatı ile ilgilidir. Kültürlü Zenginler güneş gözlüğünü başının üstüne koymayı bayağı, sıg, sıradan, vulger ve nihayet kültürsüz bir davranış olarak görür ve buna tenezzül etmezler. Oysa Sonradan Görmeler ve Özentiler için bu davranış çok gösterişli ve son derece cazip bulunur.

Bir birey, aile veya topluluk sonradan zengin olmakla “Sonradan Görme” olmaz. Kişiyi veya topluluğu sonradan görme yapan bizzat paranın kendisi değil, bu paraya verilen anlam ve bu anlama istinaden ortaya konan davranışlardır. Sonradan görmelik, kişinin sahip olduğu varlıkla değil, kişinin sahip olduğu varlığa verdiği anlamla ilgilidir. Eğer konu doğrudan varlıkla ilgili olsa, bu varlığa sahip olan herkesin sonradan görme olması gerekirdi. Oysa kültürlü zenginlerin böylesi bir sorunu yoktur. Dolayısıyla bir kişi, aile veya topluluğu sonradan görme yapan onların eğitim, kültür ve sosyal sermaye yetersizliği sonucu ellerindeki varlığa verdikleri aşırı veya doğrudan yanlış anlam ve bu sebeple ortaya koydukları kültürsüz ve çığ davranışlardır. Elbette her sonradan zengin olan, sonradan görme durumuna düşmek zorunda değildir. Ne var ki bu durum istisnaidir. Hem sonradan para-pul ve mal-mülk edinecek ve hem de bunu son derece onurlu, prestijli ve ölçülü bir şekilde taşıyabilecek insan sayısı son derece sınırlı ve istisnaidir. İstisnai örneklerin kaideyi bozmayacağı da açıktır. Genel eğilim, sonradan zengin olanların bu para ve mülkü gereksiz, zamansız, ölçsüz ve lüks tüketime konu yaparak sonradan görme durumuna düşmeleri

yönündedir. Tam da bu sonradan görmelik ve sonradan görme davranışlar, toplumun geri kalan ve maddi gelir düzeyi düşük olan kesimlerini tahrik ederek, takdir duygularını örseleyerek, direnme güçlerini zayıflatıp adeta sabır taşını çatlatarak veya göz önündeki somut bir model, özendirici, teşvik edici hatta bir “ayartıcı” olarak onları özenti durumuna düşürür.

Daha önce de belirtildiği gibi modern kapitalist toplumun değerlerinin değersizleştirilmesinin, sıradanlaştırılmasının ve vulgerize edilmesinin asıl müsebbibi özentiler değil, bu Sonradan Görmelerdir. Zira bunlar elde ettikleri zenginliği gereksiz, ölçsüz ve yersiz tüketime konu yapmasalar, zenginliklerini bir gösteriş aracı haline dönüştürmeseler, bu zenginlik üzerinden toplumsal prestij ve saygınlık elde etmeye çalışmasalar, toplumun geri kalanını bu anlamda tahrik etmeyecekler ve onlar da bir özenti durumuna düşmeyeceklerdir. Özentileri bu duruma düşüren, sonradan görmelerin insanların takdir duygularını çatlatacak ve tahrik edecek şekilde gereksiz, yersiz ve ölçsüz tüketim yapmalarıdır. Sonradan görmelerin sorunu, sosyal saygınlıklarını artırmak istemeleri değil, bunu uzun vadede, dıştan-içte ve toplumdan kendilerine doğru yönelen doğal bir süreç olarak kabul etmeyip, paranın gücüyle kısa zamanda (kendileri anlamında) merkezden-çevreye doğru yayılan yapay ve yapmacık bir sürece dönüştürmeleridir. Sonradan görmelerin sosyal prestij kazanma arzularındaki bu yapaylık ve yapmacıklık toplumun geri kalanını sıra-dışı bir şekilde etkileyip, tahrik etmekte ve özenti durumuna düşürmektedir. Sonradan görmelerin bu iğreti hareketleri adeta toplumun düzenini bozup, tabir yerindeyse “şirazesini” kaydırmaktadır. Toplumun çoğunluğunu oluşturan özentiler, kültürlü zenginlerin yaşam tarzından dolayı tahrik olmamaktadırlar. Zira onlar kültürleri, eğitimleri ve sosyal sermayeleri gereği parayı ve malı-mülkü bir gösteriş ve prestij aracı olarak kullanmamaktadırlar. Zenginliklerini toplumun geri kalanının tabir yerindeyse “gözüne sokarak” yaşama ihtiyacı hissetmemektedirler. Kültürlü Zenginler sade ve doğal bir şekilde yüksek kaliteli de olsa ihtiyaçlarını satın almakta, sade ve doğal bir şekilde yaşamaktadırlar. Bu yönüyle, ihtiyacı satın alma ile alış-veriş yapmak farklı fiillerdir. Bu anlamda kültürlü zenginler “satın alma” yaparken, sonradan görmeler “alış-veriş” yapmaktadırlar; birinciler ihtiyacı karşılarken, ikinciler tüketmektedirler; birinciler maliyeti karşılarken, ikinciler harcama yapmaktadırlar; birinciler yaşam standardının gereğini yaparken, ikinciler mali yönden “gereğini yaparak” yaşam standardı satın almaya ve onu yükseltmeye çalışmaktadırlar; birinciler hayat giderlerini karşılarken, ikinciler paranın gücüyle hayata canlılık, renklilik ve saygınlık kazandırmaya çalışmaktadırlar.

6. TUVALE YANSIYAN KÜLTÜR-MÜLKİYET İLİŞKİSİ

Özentilerin üst tabakaya hitabeden ürünleri ve dolayısıyla hayat tarzlarını satın almaları bağlamında bir başka karakteristik örnek ressamların tablolarını alıp evlerinin duvarlarına asmalarıdır. Ne var ki bu tablolar beklenebileceği üzere orijinalleri değil, seri olarak üretilen kopyalarıdır. Gerçek tabloların fiyatlarıyla kıyas bile edilemeyecek daha uygun, hatta ucuz fiyatlara alınan bu karton resimler evlerin duvarlarını süsler. Bu davranışla özentiler hem evlerinin duvarlarını süslemiş olurlar ve hem de bu yolla üst tabakaya ait bir kültürü yaşamış ve yaşatmış olur, bunun toplumsal prestijini kendilerine devşirirler. Bunu yaparken tablonun kime ait olduğu, ne zaman çizildiği, hangi sanat akımını temsil ettiği gibi detayları bilme kaygısını bile gütmazler. Onlar için duvarlarına bu imitasyon tabloları asmakla maksat hasıl olmuş olur.

Oysa Sonradan Görmelerin çoğu genellikle bu tabloların orijinallerini alabilecek durumda olduklarından genellikle müzayedelerden, galerilerden, bizzat sahiplerinden veya başka yerlerden bu tablolara yüklü miktarda paraları yatırır ve evlerinin duvarlarına asarlar. Sonradan Görmeler için bu orijinal tablolarla evlerinin duvarlarını doldurmak ve süslemek önemli ise de, çok daha önemlisi kültürlü zenginlere ait bu davranışı taklit ve tekrar ederek onların sahip oldukları imajı ve toplumsal prestiji elde etmektir. Ne var ki, sonradan görmeler de özentiler gibi yetersiz eğitimleri, kültürleri ve sosyal sermayeleri gereği bu tabloların çoğunlukla kimliğini ve hangi sanat akımları dahilinde hangi özelliklerle yapıldığını bilmezler. Eve gelen bir misafirine büyük büyük paralar ödeyip bu orijinal tabloları aldığını övünerek anlatabilir ama çoğunlukla bu tabloların sanatsal detayından doyurucu bir bilgi sunamazlar. Bu anlamda özentilerden hemen tek farkları, yeterli paralarının olması ve bu tabloların gerçek ve orijinallerini satın alabilir durumda olmalarıdır. Özentiler sahtesini çok ucuza alırken, sonradan görmeler orijinalini yüksek fiyatlara alabilirler. Bunun dışında meselenin kültürel yönü itibarıyla her ikisi de tabloların sanatsal boyutundan hemen tümüyle bihaber ve uzaktırlar.

Haddini bilen fakirlerin böyle bir merakı da, böyle bir derdi de yoktur. Diğer yandan kültürlü zenginler bu tabloları hem alır evlerinin duvarlarına asar veya evlerinde bir sanat galerisi oluştururlar ve hem de bu pahalı

el yapımı sanat eserlerini sanatsal boyutuyla birlikte gündelik hayatlarında yaşar ve yaşatırlar. Hatta bazı kültürlü zenginler böylesi tabloları çok popüler olmasalar da doğrudan ve bizzat çizen ve boyayan kişilerdir. Resimler ve ressamlık, bir hobi veya bir profesyonel uğraş olarak yaşam tarzları içerisinde zaten mevcuttur.

Benzer bir durum Müslüman toplumlarda hat sanatının güzel örneklerinin tablo halinde sunumu, pazarlanması ve bir kültür endüstrisine (Adorno, 2001; Adorno ve Horkheimer, 2002; Kaymak, 2020) dönüştürülmesi sürecinde geçerlidir. Kültürlü zenginler bu pahalı sanat eserlerinin orijinallerini alıp evlerindeki sanat galerilerine veya salonlarının duvarlarına asarlar, zira kendileri de bu sanat eserlerini üretmeseler bile, bunların sanatsal özelliklerini ve kültürel anlamlarını bilerek satın alır ve evlerinde sergilerler. Onlar için bu Arapça eserleri okumak, anlamını vermek ve yazının sanatsal özelliklerini anlatmak sıradan bir ameliyedir. Haddini bilen fakirlerin bu pahalı eserleri alacak paraları olmadığı gibi, bunların imitasyonlarını da çok zaman almaya tenezzül etmezler. Oysa Sonradan Görmeler bu pahalı sanat eserlerinin aslını ve orijinallerini alır evlerinin duvarlarına asarlar ama bu Arapça yazıların ne anlamını bilirler ve ne de sanatsal özelliklerinden haberdardırlar. Sadece kültürlü zenginlerin yaptığını yaparak bunun üzerinden toplumsal prestij elde etmeye ve elit görünmeye çalışırlar. Özentiler ise, bu eserlerin orijinaline para yetiremeyecekleri için, seri üretimle çoğaltılmış kopyalarını alır evlerinin duvarlarına asarlar. Bununla hem evlerinin duvarlarını süslemeyi ve hem de kültürlü bir Müslüman gibi görünmeyi umarlar. Oysa hem sonradan görmeler ve hem de özentiler bu eserlerin kültürel ve sanatsal boyutundan hemen tümüyle uzaktırlar. Bu anlamda sonradan görmelerin özentilerden tek farkı büyük paralar ödeyerek bu sanat eserlerinin orijinallerini alabilmekten ibarettir. Yoksa ne birincisi ne de ikincisi Peygamber sözü (hadis) veya Tanrı sözü (ayet) olan bu Arapça kelime, cümle veya ifadelerin hiçbirinin anlamını bilmedikleri gibi, çoğu bunları okuyabilmekten dahi mahrumdur. Buna rağmen sonradan görmeler bu eserlerin orijinallerini satın alır evlerinin duvarlarına asarak kendilerini kültürlü ve zengin gibi gösterme gayretindedirler. Özentiler ise bunların imitasyonlarını evlerinin duvarlarına asarak “dostlar bizi pazarda görsün” misali üst tabakanın yaşam tarzını taklit eder, biraz zengin biraz da kültürle ilişkili görünmeye çalışırlar.

Sonradan görmelerin alış-veriş mekânı AVM'lerdir. Bu mekânlar onların günlük “podyumu” gibidir. Her gidişinde bir önceki sefer aldığı elbiseyi veya ayakkabıyı giyinerek kendini dost ve rakiplerine gösterdiği yerdir. Sonradan görmeler bastırılmış duygularını buralardaki ışıklı vitrinlere sahip mağazalarda alışveriş yapıp, eğlence mekânlarında takılıp, lokantalarında yemek yiyerek tatmin ederler. Özentiler de bu mekânlara giderler ama onların bu mekânlara gidiş sebebi alış-veriş yapmak için değil, tam da bu ışıklı vitrinlere bakınmak içindir. Piyasa analizcilerinin “kuru kalabalık” (Dizdar, 2007; Kızılaslan, 2016) diye nitelendirdiği kesim tam da bunlardır. Özentilerin asıl alış-veriş mekânı daha çok bir milyoncular, japon-çin pazarları veya çarşının kenarındaki indirim yapan ve markaların imitasyonunu satan işyerleri, dükkanlar veya mahalle mağazalardır.

Modern-kapitalist toplumdaki mülkiyet-kültür ilişkisi bağlamında tespit edilen bu dört tabakadan sonradan görmeler ve özentilerin durumu, toplumsal prestiji içsel bir dinamikle değil de, dışsal bir faktörle elde etmeye çalışmanın yaygın bir yansıması konumundadır. Bu iki toplumsal tabaka, pozitif olarak gördükleri bu değerleri içsel dinamiklerle değil, dışsal araçlarla elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu yaklaşım Weber (2002)'in bahsettiği ve Habermas (2002)'in açtığı, modern insanın ürettiği araçsal aklın bir yansıması gibidir. Değersel akıl kıymetten düşünce modern-kapitalist insan araçsal aklın kılavuzluğunda pozitif olanı içsel yollarla değil, dışsal araçlarla elde etmeye çalışır olmuştur. Modern insanın en büyük sorunlarından birisi budur. Modern-kapitalist insan mutluluğu kendinde, içinde, içsel olarak değil; kendi dışında, dışsal ve araçsal olarak elde etmenin peşindedir. Sonradan görmelerin ve Özentilerin durumu da tam olarak böyledir. Bu ikisi arasındaki tek fark paranın varlığı ve yokluğu meselesidir. İlkinde para var, ikincide yoktur. Kültürel olarak ikisi de aynı düzeydedir.

Modern-kapitalist toplum için bu insan tipi ilk değildir. Modern toplumun değilse de, kapitalist toplumun ilk sonradan görmeleri burjuvalardır. Burjuvalar 13-14. yüzyıldan itibaren toprak sahibi soylu aristokrat ailelere öykünerek kültürden yoksun ama göz alıcı bir maddi yaşam inşa etmeye çalışmışlardır (Sombart, 1967). Ne var ki, Burjuva sınıfı püriten (Weber, 2002) değerlere sahip olmak, üretken ve çalışkan olmak, gerçekçi endüstriyel üretim yapmak bakımlarından günümüz Sonradan Görmelerinden hemen tümüyle ayrılmışlardır.

Özentiliğin ve özentilerin dinamik ve toplumsal değişimin hızlı seyrettiği toplum kesimlerinde yaygın olarak görüldüğü söylenebilir. Kırdan kente yeni göç edenlerde, telefon, televizyon, bilgisayar ve mobil telefon, akıllı telefon gibi ileri teknolojileri yeni kullanmaya başlayan toplum kesimlerinde özenti toplumunun yaygın bir tipoloji olacağına şüphe yoktur. Buna karşın en az üç kuşaktır şehirde yaşayanların bu duruma çok

düşmeyeceği söylenebileceği gibi, kuşaklardır köyde yaşayan, eski teknoloji ve eski üretim biçimleriyle hayatını idame ettiren, görece yaşlı, geleneksel aile yapısına sahip toplum kesimlerinin Haddini Bilen Fakirler konumunu içselleştirip, özentiliğe çok tenezzül etmeyecekleri veya bu anlamda “ayartılma” sebeplerinin sınırlı olduğu söylenebilir.

7. SONUÇ

Daha önce de belirtildiği gibi, Özenti Toplumundaki dört tabakanın tüketim alışkanlıkları ve bu alışkanlıklara yüklenen anlamlar veya sembolik anlamlar olabildiğince farklıdır. Benzer ayrışma boş zaman etkinlikleri, eğlenme kültürü, çalışma ve üretim için de geçerlidir. Bu başlıklar başlı başına bir çalışma konusu olsa da, burada kısaca değinilebilir.

Pramidin altından üstüne doğru gidilecek olursa, ilk tabakanın boş zaman etkinliğinin olmayacağı ve sadece dinlenebileceği; ikincinin vulger, üçüncünün taklide dayalı pahalı bir boş zaman etkinliğinin bulunabileceği, dördüncünün ise literatürdekine uygun, tam anlamıyla gerçek manada bir boş zaman etkinliğinin olacağı söylenebilir. Eğlenme ve eğlence kültürüne gelince, ilk tabakanın eğlence kültürünün, düğün, nişan gibi tümüyle geleneksel törenlerle sınırlı olacağı, ikinci tabakanın çakma doğum günü, bekârlığa veda, baby shower ve balayı gibi yeni törenler düzenleyeceği; dördüncü tabakanın alışılmış yenilikçi, pahalı ve elit ama kendi çerçevesi içinde içselleştirilmiş, sade, alışılmış, doğallaşmış, sıradanlaşmış rutin eğlencelerine devam edeceği; üçüncü tabakanın ise bunları parayı “bastırarak” ama kültürsüz bir şekilde taklit edeceği söylenebilir.

Çalışma ve üretim için de benzer durumların geçerli olduğu tahmin edilebilir. İlk tabakanın bedenen çalışacağı ve geleneksel bir üretim yapacağı söylenebilir. İkinci tabaka en az çalışmayla kendi çapında çok kazanmanın derdine düşecek, hatta çok zaman sosyal yardımlarla hiç çalışmadan geçinmek isteyecek ve disiplinli üretim gibi bir derdi olmayacaktır. Üçüncü tabaka taşeron ve aracı istihdam ederek kendisi bizzat çalışmadan ama yönettiğini düşünerek iş-adamı pozlarına girecek, “bastırılmış duygularını” tatmin edecek ve bir koyup on almak üzere fırsatçı, “vurguncu” popülist, konjonktürel ve manipülatif bir üretim yapacaktır. Dördüncü tabaka ise, kendisi bizzat veya bedenen çalışmasa bile, masa başı, bilgisayarlı ve bilgi-yoğun bir çalışma sergileyecek, disiplinli ve somut bir üretim yapacaktır.

Diğer yandan kapitalist ekonominin yeniden üretimi noktasında birinci tabakanın hiçbir rolünün olmadığı, dördüncü tabakanın sınırlı ama nitelikli bir role sahip olduğu ama iki ve üçüncü tabakanın tam da popüler kapitalizmi yeniden üreten iki büyük tabaka olduğu söylenebilir.

Makro düzeyde incelendiğinde, derece derece geri kalmış ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin toplumları gelişmiş ülkelerin toplumlarının özentisi durumundadırlar. Gelişmiş ülkelerdeki giyimden yemek yeme tarzına kadar bütün sektörlerdeki yeni tarzların bu ülkelerde “moda” adı altında çok ciddi bir alıcısının olması, takip ve taklit edilmesi bunun somut ve iyi bir örneğidir. Diğer yandan, hemen her ülkenin bahsi geçen dört tabakası, kendi ülkelerindeki diğer tabakalardan daha çok yabancı ülkelerdeki aynı tabakanın insanlarına benzeyen bir üretim tarzı, tüketim alışkanlığı, boş zaman etkinliği, hobi ve eğlence kültürüne sahip oldukları söylenebilir. Kültür ve mülkiyet ilişkisi bakımından, ulusların içindeki bu farklılaşmaya karşın, tabakalar arası bahsi geçen ulus-aşırı eşgüdüm tam da küresel bir yayılım ve küresel bir tabakalaşma manzarası arz eder. Bu sebeple söz konusu dört tabakalı bu analiz küresel bir analiz aracı olarak da kullanılabilir.

Bir toplumun geniş kesimlerinin olumlu veya olumsuz bir halde bulunmasını tespit etmek, sadece bir durum tespiti ve betimlemeden öteye geçemez. Benzer bir şekilde, bir toplumun geniş kitlelerinin olumsuz bir durumda bulunmasını adını koyarak tespit etmek elbette önemlidir ama yine de betimlemeden çok fazla öteye gidemeyecektir. Bu sebeple, bir toplumun geniş kesimlerinin ve kitlelerin olumsuz bir durumda bulunmasının sebeplerini adını koyarak tespit etmek ve sebep-sonuç bağlamında bunları karşılaştırmalı olarak analiz etmek, analitik bir gayret ve gerçek manada bir bilimsel çalışma olabilecektir.

Modern-kapitalist veya özellikle modernleşmekte ve kapitalistleşmekte olan toplumların önemli bir bölümünün Özenti Toplumunu durumunda bulunduğunu tespit eden bu çalışmanın asıl amacı, her ne kadar bu kesimin genişliği, kitleliliği ve orantısız baskınlığı ile bütün bir topluma adını veren toplum kesimi olmuşsa da, modern-kapitalist toplumun neden bir özenti toplumu haline geldiğini tespit etmesi ve bunu bir tartışma konusu yapmasıdır.

Özenti toplumu konumunda bulunmak olumlu değil, hemen bütün yönleriyle olumsuz bir durumdur ve bu durumun adının konularak tespit edilmiş olması önemlidir. Bununla birlikte, modern-kapitalist toplumun

geniş kitlelerinin kendiliğinden ve kendinden hareketle özentilmediği, güçlü bir dış faktör sebebiyle bu duruma düştüğü ve bu dış faktörün de Sonradan Görmeler olduğunun tespiti ve analizi asıl önemli olan husustur. Dışarıdan bakan yüzeysel yaklaşımların ilgisi daha çok özentilere odaklanabilecekse de, derinlikli bakışa sahip olanlar için asıl konu ve aktörün Özentiler değil, Sonradan Görmeler olduğu dikkatlerden kaçmayacaktır.

Sonradan Görmelerin sırf alım gücünün varlığına dayanarak yaptıkları sınırsız, abartılı, şaşaalı, gösterişli, gereksiz, şımarık, çığ, iğreti ve kültürsüz alış-veriş alışkanlığı, geniş toplum kesimlerinin tabir yerindeyse “fabrika ayarlarını” bozmakta, önce onların takdir ve gıpta hissiyatını tahrik etmekte, örselemekte ve sonra bu hissiyatı “patlatmakta”, onları “ayartıp yoldan çıkarmakta”, zamanla ve değişen derecelerde Özentil durumuna düşürmektedir. Dolayısıyla modern-kapitalist toplumda geniş toplum kesimlerinin özentil konumunda bulunmasının sebebi kendinden yönelimli, kendiliğinden ve içsel değil, tam da bu Sonradan Görmelerin sayesinde dışsal, harici ve arızidir. Her bütünün, her yapının ve her toplumun düzenini bozan bir etkili küçük bir bileşen, unsur ve toplum kesimi vardır ve modern toplumun akıl ve bilime dayalı düzenini bozup, kapitalizmi ilk dönemlerindeki “erdemli” niteliklerinden uzaklaştıran ve onun geniş kesimlerini özentil ve dolayısıyla olumsuz bir konuma düşüren de tümüyle bu Sonradan Görmeler olmuştur. Sonradan Görmelerin en büyük sorunu ise, din, ahlak, felsefe ve empati gibi büyük anlatıların değer bağlarından boşalma, hırsı dizginleyecek veya kontrol edebilecek değerleri değersizleştirme, keyfiyet yerine kemiyete, iç donanım yerine dış görünüme önem verme hatta buna “tapınma”, prestiji elde etme adına acelecilik ve nihayet kültürsüzlük, maddi sahiplik ve kültür arasındaki eşgüdümsüzlük yani kültürel gecikmedir. Sonuç olarak, kültürsüz, kalpsiz, yüreksiz, vicdansız ve “beyinsiz insan” (Fromm, 1965)’in sahip olduğu maddi varlığın istenen ve özlenen kıymeti üretmediği anlaşılmaktadır. En azından bu örnekte Hegel’in diyalektiği daha açıklayıcı görünmekte, felsefenin değilse de tarihin kendisini haklı çıkardığı anlaşılmaktadır.

Etik Beyan: *Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Yazar Katkı Beyanı: *Yazarın katkı oranı %100'dür*

Çıkar Beyanı: *Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir*

İntihal Beyanı: *İthenticate yazılımıyla makalenin benzerlik taraması yapılmıştır.*

Lisans: *Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.*

Ethics Statement: *I declare that this study is among the studies that do not require ethical committee permission. In case of detection of a contrary situation, the Journal of Social Economic Research has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.*

Author Contributions Statement: *Author's contribution rate is 100%*

Conflict of Interest: *The author declares that there is no conflict of interest.*

Plagiarism: *A check for plagiarism on this article was conducted by using Ithenticate Software.*

License: *Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).*

EXTENDED ABSTRACT

Human Production of “Deformed” Capitalism: Wannabes and Wannabe Society Definition-Theory-Analysis and Criticism

INTRODUCTION AND PURPOSE

The transition from the pre-modern period to the modern period has been examined through various and opposing types of society. Some of the most well-known are Auguste Comte’s Three-State Law, which ended with the Positivist Period, Herbert Spencer’s approach to the transition from Warrior Societies to Industrial Societies, Ferdinand Tönnies’ Gemeinschaft (Gesellschaft) distinction, and Emile Durkheim’s society analysis through mechanical and organic solidarity.

Many small or sub-society types produced by the modern society can be mentioned (Giddens 1990, 1991). They have generally become periodically popular, and after a certain period of time, they have become less mentioned and have even begun to disappear in the intellectual sphere. Some of these are types such as Industrial Society, Post-Industrial Society, Risk Society, Information Society, Consumption Society, Society of Spectacle and Post-modern Society.

This study will bring up a new approach and qualification that has a different identification, description, analysis, and systematics other than the typical social typologies, some of which are mentioned here, and will try to analyze this new approach.

RESEARCH DESIGN AND METHOD

This study is theoretical and constructive. It aims to develop a new perspective on its subject and make the topic more explanatory with new conceptualizations. In line with this objective, the study re-decomposes the societal whole into its components from another perspective, examining, analyzing, and interpreting each component separately in accordance with the spirit of the era. It argues that one of these components, due to its extensive quantitative dimensions and high dissemination capability, also gives its name to the rest of society. While conducting this theoretical analysis, data sources include previous studies in the literature that are related to the topic, albeit unnamed. The data obtained from these studies are framed, re-analyzed, and interpreted in a new conceptual plane with a new perspective and approach, relating parts to the whole and ultimately providing a coherent interpretation.

To conduct this mentioned theoretical study, it proposes four new components that are claimed to form the contemporary societal whole. These are structured from the bottom to the top of the social pyramid and are listed as Modest Poors, Wannabees, Nouveau Riches, and finally Cultured Riches. In this analysis, modern-capitalist society is also characterized as a Wannabe Society. The reason for this is that this stratum is both the largest component and possesses the popularity to overshadow the others.

REVIEW OF THE INDIRECT LITERATURE

The best observable area of the concept of wannabe society is consumption, where the different segments of society, with varying levels of education, social, and cultural capital, engage in luxury consumption. As Han et al. (2010) stated, the most famous brands can convey status and this can be important for low-income consumers in terms of their self-esteem, group affiliation, and sense of individual identity (Bizarrias et al. 2017: 942).

As Bizarrias et al. (2017) indicated the luxury goods bring distinction, prestige and status to their owners, and some societies have more motivation to express themselves with the things they own. This motivation can generally be seen more clearly in developing countries and in low-income segments of the society in many countries. As a matter of fact, Estadao (2012, as cited in Bizarrias et al. 2017) and Exame (2013, as cited in Bizarrias et al. 2017) have conducted studies observing the fondness of being perceived as privileged individuals expressed by the low-income people regarding luxury goods in terms of social prestige, specifically in Brazil. A similar study was conducted by Ye et al. (2015) for some other developing countries.

As indicated by Bizarrias et al. (2017), the fondness of the low-income and culturally deprived masses towards luxury consumption within the conceptual framework of the wannabe society as conceptualized by

this study operates less on the basis of social identity principles and more on the manipulation of the feelings of self-esteem and self-image. As elaborated by Ye et al. (2014), in situations of low self-esteem, materialistic consumption gains momentum, and the curiosity towards luxury consumption increases. This situation precisely corresponds to the characteristic consumption regime of the wannabe society.

As demonstrated by Jha's (2019) applied study, there is a negative relationship between the self-esteem and the consumption of luxury brands, while there is a positive relationship between the self-image/self-awareness, materialistic personality, narcissism, and the consumption of luxury brands. While the level of self-esteem decreases, the consumption of luxury brands increases; and conversely, when the other personality traits increase, consumption of luxury brands and materialistic consumption also increase proportionally.

The studies conducted in China regarding the topic are also highly intriguing, and the researchers have come up with the results which are parallel to the findings of this study. One of those studies identified that the Chinese consumers of luxury brands purchased those products mostly based on their personal considerations of their social circles and social prestige (Andersen, 2017). Another fascinating study regarding the Chinese consumers belongs to Lu. According to the findings of this study (Lu, 2008), the product itself and its functional features are not of primary importance for the Chinese consumers of luxury brands. What is primarily important is whether the price of the luxury brands is high. If the price is high, there is a commonly held belief that the product itself is of a higher quality, its functions are better, its brand is more prestigious and internationally recognized, and its image is at a higher level among the elite classes. Again, according to Andersen (2017), the logos and symbols of luxury brands are extremely important for the Chinese consumers of luxury brands due to the reasons indicated above.

These findings determined regarding the Chinese consumers of luxury brands validate the claims put forward in this study from a theoretical perspective. The act of purchasing luxury brands by the Chinese consumers for social prestige corresponds directly to the consumption behaviors of the group identified as the "wannabes" in this study. Similarly, the emphasis placed by the Chinese consumers of luxury brands on the high price of the brands during the purchasing corresponds to the characteristic behaviors of the nouveau riches. These studies serve as the practical and concrete evidence of the interpretive theoretical analyses in certain markets around the world conducted by looking into the global consumer market.

According to Lu (2008), purchasing luxury brands by the Chinese consumers is not only a fast track to gaining respect and reputation, but also a shortcut to being classified as elites without having any familial inheritance or personal effort. This approach depicted for the Chinese consumers is a direct practical reflection of the theory on the relationship between culture and property attributed to the nouveau riches in our study. Neither being nouveau riches nor being wannabe is peculiar to any particular type of locality or culture. On the contrary, this situation is a result of the global spread of modern capitalism and is applicable worldwide. Therefore, what Lu conveys is nothing but a cross-section of the global wannabe society's reflections in China.

Finally, the observations from the Chinese society presented by Andersen (2017) regarding the lengths to which the members of the wannabe society goes to purchase luxury and expensive items to satisfy their narcissistic feelings and to support their low self-esteems are extremely striking: "Getting the money to finance these expensive habits is another story. Youngsters will survive on a cup of noodles in order to be able to invest in a pair of luxury Ferragamo shoes, young women prefer to travel in crowded buses so they can save money enough for a luxury Burberry bag. University students may acquire a sugar daddy to finance their luxe craze. Teenage girls, some as young as 14 years old, may even turn to part-time prostitution where they will use their mobile phones to find partners for what is called "paid dating", - all so they can finance their expensive luxury habits".

These expressions are a clear and poignant indication of the depths to which the wannabe society falls from an ethical, moral, and dignity perspective, regardless of the country. The wannabe society is a tragic and pitiful society that sacrifices its current, internal, genuine, and self-respect for the possibility of a future external, artificial, and contrived respectability, grandeur, allure, and prestige.

Since the social distinction such as the wannabe society is relatively new, there is currently no direct study that would concretely demonstrate these distinctions. However, it may be possible to obtain indirect data through some small-scale studies. Among those studies, the research regarding the reasons as to why

consumers prefer smartphones stands out. In a study conducted by Pushkar and Paswan (n.d.), a significant majority of participants -about 71.1%- stated that the brand of a smartphone was an indicator of social prestige. Similarly, in a study conducted by Rahman and Sultana (2022), the Bangladeshi participants indicated the brand name and image of the phone as the second most important factor influencing their smartphone purchases, stating that it was more important than the quality and price of the phone. A similar conclusion was observed in India. In a study conducted by Guleria and Parmar (2015), the 23.8% of Indian consumers stated that they bought smartphones for social influence. This group exhibits the characteristic traits of the wannabes and nouveau riches, staying within the demographic scope for the wannabes and nouveau riches identified by this study.

In the study conducted by Nandi and Singh (2015), the 26% of young individuals, including some students, preferred Apple smartphones. According to the research conducted by Manandhar and Timilsina (2023), the 12.4% of general consumers of all ages preferred the Apple operating system, while 87.6% of them preferred the Android operating system. Mostly, the first group comprises an intersection set of the nouveau riches, cultured rich and wannabes. However, in the study conducted by Pattanayak and Nandi (2014), the preference of Apple among the young professionals aged 18-30 drops to as low as 9%. This is because the education and to some extent the social capital came into play in this group. It may be expected that this percentage would decrease even further among the middle-aged and elderly professionals.

In the study conducted by Siddique et al. (2013), 16 features related to smartphones that could influence purchasing decisions were presented, and the third most preferred feature by the participants was the attribute of a recognizable brand by 47%. Among 9 functional features, only internet facilities and multimedia features were able to surpass the brand recognition. The brand aspect was preferred by the participants over remaining 7 functional features. Similarly, this ratio represents the intersection set of the wannabes and the nouveau riches in our study. This intersection group places more importance on the image, prestige, allure, and ostentatiousness of the product they purchased rather than its functionality.

Luxury brand smartphone consumption was examined, providing data for every social stratum except for the Modest Pooors', with reference to various studies. Regarding this last stratum, Fulzele and Chirde's (2022) study presents intriguing data. The study was conducted with a group of 85 smartphone users. Participants were asked about the monetary value of their smartphones, which were categorized into six groups: below 5,000 Rupees, between 5,000 and 10,000 Rupees, between 10,000 and 15,000 Rupees, between 15,000 and 20,000 Rupees, between 20,000 and 25,000 Rupees, and above 25,000 Rupees. The most important data for the Modest Pooors' comes from consumers with a value below 5,000 Rupees. This consumer group, constituting 2.30% of the overall participant group, has both paid for their smartphones at the lowest bracket and expressed a desire to spend the least additional money on smartphones, with a rate of 2.40%. Alongside those who do not prefer smartphones, we can say that this group forms the Modest Pooors', comprising 3% to 5% of a country's population based on observations in our study's theory. This group either does not use luxury products at all or, if they do, they are not inclined to spend more money on these luxury items. However, participants in Fulzele and Chirde's study from the other five categories all showed a much stronger tendency and desire to spend more money on luxury smartphones compared to this group.

CONCLUSION

The central focus of this article revolves around the concepts of Wannabe Society and Nouveau Riches. In addition to these, also the concepts of Modest Pooors' and Cultured Riches are mentioned. All four of these concepts will be explained in the article flow. For this reason, four concepts that have similar characteristics to the two concepts at the center of this study, but are different from them, will be included. These concepts are bourgeois, idle class, pretentious consumption, and palace society, respectively.

It can be said that modern capitalist society consists of four layers in terms of the relationship between property and culture. If society is thought of as a pyramid, these layers are ranked from bottom to top as Modest Pooors', Wannabes, Nouveau Riches, and Cultured Rich. The subject of this study is not about those who are located at the bottom and top layers, but the ones in the interior, that is, the Wannabes and Nouveau Riches.

The Cultured Rich, at the thin end of the pyramid, are usually wealthy families who have been property owners for generations, and they are often educated, cultured, and well-behaved people with the

contribution of this wealth. Although this group can vary from backward to developed countries, they generally make up no more than 1 percent of a country's population.

On the wide end of the pyramid, similarly, the Modest Poors' are people who have been poor for generations, but thanks to their family education, culture, life experience, wisdom, or religious and fatalist beliefs, and due to their higher age, who have digested their situation who do not have a different search, who know their bounds, and who are people with an identity, and personality. While some of the Modest Poors' were rich before, they consist of people who lost their assets as a result of natural disasters such as earthquakes, fires, or floods. However, this group is exceptional and very small. Modest Poors' make up no more than 3 to 5 percent of a country's population. The average age of this population is generally high, and there are no young individuals or young children in the families that make up this population. This is because, in families with a young population and small children, it is difficult to remain in the position of being a modest poor. This can be attributed to the fact that young people and children are the most prone to be seduced by the media, social media, advertisements, and the social environment, which promote conspicuous consumption. Although there may be young and child populations in this segment of society, such families are extremely few in numbers or exceptional.

The two layers in the middle of the pyramid are much more important in terms of the subject of this study. There is no difference between the Wannabe Community, which is located in the lower section, and the Modest Poors'. Both layers are in a position to reflect the material situation and the lowest income level of society. Both can be considered similarly poor. The only difference between them is that they envy those who are better off due to their insufficient education, culture, and worldview.

Those found in the upper part of the inside of the pyramid are the Nouveau Riches. Although the dominant characteristic of modern-capitalist society in terms of the relationship between property ownership, wealth and cultural carrying capacity is the Wannabe Society, the actor that has caused the formation of the dominant character of this society is the Nouveau Riches. Although it can be thought that it is the Wannabes who vulgarize the initial puritanical and virtuous values of modern society from a superficial point of view and bring down its dignity and prestige, in fact, it is the Nouveau Riches who are responsible for this negativity. While the active perpetrator of this negativity is Nouveau Riches, its passive actor is Wannabees.

As mentioned earlier, the consumption habits of the four strata in the Wannabe Society are as different as possible. Similar segregation applies to leisure activities, entertainment culture, work, and production. Although these topics are a subject of study in themselves, they can be briefly mentioned here.

If we go from the bottom of the pyramid to the top, it can be said that the first layer will not have leisure activities and can only rest; the second layer will have an expensive leisure activity based on vulgar, the third layer will have an expensive leisure activity based on imitation, and that the fourth layer will have a real leisure activity in accordance with the literature. As for entertainment and enjoyment culture, it can be said that the entertainment culture of the first layer will be completely limited to traditional ceremonies such as weddings and engagements, that the second layer will organize new ceremonies such as a bachelor party or honeymoon; that the fourth layer will continue its usual innovative, expensive and elite but simple entertainment within its own framework; and that the third layer will imitate them by spending money but without class (culture).

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2001). *The culture industry: Selected essays on mass culture*. Routledge Classics.
- Adorno, T., & M. Horkheimer (2002). *Dialectic of enlightenment*. Stanford University Press.
- Alptekin, M. Y. (2007). *Şehir ve Toplum*, Beta Yayınları.
- Alptekin, M. Y. (2023). Modernite-Modernizm-Modernleşme: Tanımlar, Teoriler ve Kuramsal Eleştiriler, *Modernite Sosyolojisi* (Ed. M. Y. Alptekin). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Alptekin, M. Y., & S. Karyelioğlu (2016). *Sosyal ve ekonomik boyutlarıyla Trabzon'da müteabhitlik*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Akyüz, F. (2023). İslam Can & Ejder Ulutaş, Teşhir Toplumu: Bir Duyu Sosyolojisi Denemesi, Ketebe Yayınları, 2021, 188 s. *İnsan ve Toplum*, 13(3), 218-222. <https://doi.org/10.12658/D0356>
- Andersen, M. H. (2017). Social Identity and Luxury Consumption in China, Unpublished PhD. Dissertation, Copenhagian University. Available at: https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/60763790/311234_endeligtspeciale.pdf
- Aron, R. (1967). *The industrial society*. Weidenfeld and Nicolson.
- Aron, R. (1972). *Progress and disillusion: the dialectics of modern society*. Penguin.
- Badham, R. (1984). The sociology of industrial and post-industrial societies, *Current Sociology*, 32 (1), 1-136. <https://doi.org/10.1177/001139284032001005>
- Badham, R. (1986). *Theories of industrial society*. Croom Helm.
- Bagwell, L. S., & Bernheim, B. D. (1996). Veblen effects in a theory of conspicuous consumption. *The American economic review*, 349-373.
- Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2011). *Poor economics: A radical rethinking of the way to fight global poverty*. Public Affairs.
- Baudrillard, J. (1988). *Consumer society*, in *Jean Baudrillard: selected writings*, (Ed. Mark Poster). Polity, 29-56.
- Baudrillard, J. (2016). *The consumer society: myths and structures*. Sage.
- Baudrillard, J. (2018). On consumer society, in *Rethinking the subject*. Routledge, 193-203.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage.
- Beck, U. (1998). Politics of risk society, in *The politics of risk society*, (Ed. J. Franklin). Polity Press.
- Beck, U. (1999). *World risk society*. Polity Press.
- Bell, D. (2011). *The cultural contradictions of capitalism*. The Hedgehog Review, 13(3), 65-72.
- Bell, D. (1976). *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. Basic Books.
- Bell, D. (1980). The social framework of the information society, in *The computer age: a twenty year view* (Ed. M. Dertouzos and J. Moses). M.I.T. Press.

- Bizarrias, F. S., Strehlau, S., & Brandão, M. M. (2017). The moderating role of brands for low income luxury consumers. *Independent Journal of Management & Production*, 8 (3), 936-954.
- Bocock, R. (1993). *Consumption*. Routledge.
- Bourdieu, P. (1987). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Bozkurt, V. ve U. Dolgun (2020). Çalışmanın Tarihi, Evrimi ve Çalışma Kültürü, (Ed. M. Y. Alptekin) *İktisat Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Chadha, R. & Husband, P. (2006). *The Cult of Luxury Brand: Inside Asia's love affair with luxury*. Third addition. Publisher: Nicholas Breatley International.
- Cisek, S. Z., C. Sedikides, C. M. Hart, H. J. Godwin, V. Benson & S. P. Liversedge (2014). Narcissism and consumer behavior: a review and preliminary findings. *Frontiers in Psychology*, 5, 232. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00232>
- Cluley, R., & S. Dunne (2012). From commodity fetishism to commodity narcissism. *Marketing Theory*, 12 (3): 251-265. Doi: <https://doi.org/10.1177/1470593112451395>
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite*. İletişim Yayınları.
- Dağcı, Kenan (2015). *Avrupa Birliği ve Kapitalizm*, İstanbul: TASAM Yayınları.
- De Botton, A. (2008). *Status Anxiety*. Vintage.
- Debord, G. (1994). *The society of the spectacle*. Zone Books. (Original work published 1967).
- Dizdar, Y. (2007). "Hasan Almaz" Ekonomisi. 22 Mart 2007, <https://yavuzdizdar.com/hasan-almaz-ekonomisi/>. Erişim tarihi: 12 Mayıs, 2023.
- Dordick, H. S., & G. Wang (1993). *The Information society. A retrospective view*. Sage.
- Dubois, B. & P. Duquesne (1993). The market for luxury goods: Income versus culture. *European Journal of Marketing*, 27, 35-44. <https://doi.org/10.1108/03090569310024530>
- Elias, N. (1985). *La société de cour*. Flammarion.
- ESTADO., (2012). Brasileiro substitui itens básicos por sofisticados. <http://www.estadao.com.br/blogs/jt-seu-bolso/2012/05/13/brasileiro-substitui-itensbasicos-por-sofisticados/>, 12. 06. 2015.
- EXAME., (2013). O novo salto do consumo se apóia na sofisticação. <<http://exame.abril.com.br/revista-exame/edicoes/1055/noticias/o-novo-salto-doconsumo>>, 12. 06. 2015.
- Frankl, V. E. (1985). *Man's search for meaning*. Simon and Schuster.
- From, Eric. (1965). *Escape from Freedom*. New York: Avon.
- Fulzele, N. & Chirde, S. (2022). A Study on Consumer Buying Behaviour For Smartphones, *International Journal of Advances in Engineering and Management (IJAEM)*, 4 (1), 1041-1050.
- Ghahtarani, A., Sheikhmohammady, M., & Rostami, M. (2020). The impact of social capital and social interaction on customers' purchase intention, considering knowledge sharing in social commerce context. *Journal of Innovation & Knowledge*, 5 (3): 191-199.

- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Polity Press.
- Goldthorpe, J. (1971). Theories of industrial society. *European Journal of Sociology*, 12 (2), 263-288. <https://doi.org/10.1017/S0003975600002320>
- Graham, C. L., Pettinato, S. (2004). *Happiness and hardship: Opportunity and insecurity in new market economies*. Rowman & Littlefield.
- Guleria, D., & Parmar, Y. S. (2015). A study of consumer preference for smartphone: A case of Solan town of Himachal Pradesh. *International journal of management research & review*, 5 (3): 1-20.
- Habermas, J. (2002). On the pragmatics of social interaction: preliminary studies, in *The theory of communicative action*. MIT Press.
- Halpern, D. (2005). *Social capital*. Polity Press.
- Han, Y. J., Nunes, J. C., & Drèze, X. (2010). Signaling status with luxury goods: The role of brand prominence. *Journal of marketing*, 74(4), 15-30.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Hart, C. M., S. Z. Cisek, & C. Sedikides (2017). Narcissistic consumers: what they buy and why, Unpublished manuscript, University of Southampton.
- Harvey, D. (1989). *The conditions of postmodernity*. Blackwell.
- Häuberer, J. (2011). *Social capital theory*. Springer Fachmedien.
- Howes, S. (2015). *The Globalization of Inequality*, Princeton.
- Jha, A. (2019). Impact of Psychological and Personality Factors on Luxury Brand Consumption. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*, 6 (2): 241-257.
- Ishak, S., & Zabil, N. F. M. (2012). Impact of consumer awareness and knowledge to consumer effective behavior. *Asian Social Science*, 8 (13), 108.
- Kaymak, A. (2020). Tüketim kültürü bağlamında Türkiye’deki muhafazakâr moda dergileri ve muhafazakâr moda dergilerinin seküler moda dergileriyle karşılaştırılması Aysha ve Elle dergileri örneği. *İnsan ve Toplum*, 10 (1): 63-106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanvetoplum/issue/71112/1130517>
- Kızılaslan, M. (2016). AVM Furyası. 24 May 2016, <https://www.aydin24haber.com/avm-furyasi-1174yy.htm>. 12. 05. 2023.
- Lasch, C. (1979). *The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations*. W.W. Norton & Company.
- Lasch, C. (1980). The culture of narcissism. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 44 (5), 426-440.
- Lippit, V. D. (2007). *Capitalism*. Routledge.
- Lodziak, C. (1995). *Manipulating needs*. Pluto.

- Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge*, (Çev. G. Bennington ve B. Massumi). Minnesota UP.
- Lu, P. X. (2008). *Elite China: Luxury Consumer Behaviour in China*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Manandhar, R. B., & Timilsina, J. (2023). Consumer Buying Decision for Smartphones: An Analysis of Price, Brand, and Features. *Journal of Nepalese Business Studies*, 16 (1), 112-123.
- Marx, K. (2004). *Capital: volume I*. Penguin.
- Masuda, Y. (1980). *The information society as post-industrial society*. The World Future Society.
- Moretti, F. (2015). *Tarih ile edebiyat arasında burjuva*, Çev. Eren Buğlalılar. İletişim.
- Naderi, I., & A. K. Paswan, (2016). Narcissistic consumers in retail settings, *Journal of Consumer Marketing*, 33(5), 376–386. <http://dx.doi.org/10.1108/JCM-02-2015-1327>
- Nandi, S. and Singh, S. (2015). *Impact of Marketing Stimuli on Mobile Phone Buying Behaviour of Young Indian Adults—An EFA and CFA Approach*. Available at SSRN 2691056.
- Ogburn, W. F. (1937). Culture and sociology. *Social Forces*, 16 (2), 161-169.
- Ogburn, W. F. (1957). Cultural lag as theory. *Sociology & Social Research*, 41 (3), 167-174.
- Ogburn, W. F., & M. F. Nimkoff (1950). *Sociology*, Houghton Mifflin.
- Özel, M. (1993). *Piyasa düşmanı kapitalizm*. İz Yayıncılık.
- Pattanayak, J. K. & Nandi, S. (2014). *Underlying Factors Affecting the Young Indian Professionals' Choice of Mobile Phone--A Study with Reference to Bangalore*. Available at SSRN 2691055.
- Pilch, I., & M. E. Górnik-Durose (2017). Grandiose and vulnerable narcissism, materialism, money attitudes, and consumption preferences. *The Journal of Psychology*, 151, 185-206. <https://doi.org/10.1080/00223980.2016.1252707>
- Pushkar, B. K. & Paswan, A. N. (t.y.). Critical role of consumer behaviour for choosing smart phone brands, Available at: http://mmmut.ac.in/NAAC/MMMUTNAAC1_080422030514.pdf
- Rahman, M. B., & Sultana, S. (2022). Factors influencing purchasing behavior of mobile phone consumers: evidence from Bangladesh. *Open Journal of Social Sciences*, 10 (7): 1-16.
- Ritzer, G. (1998). *The McDonaldisation thesis explorations and extensions*. Sage.
- Sampson, S. L. (1994). Money without culture, culture without money: eastern europe's nouveaux riches. *Anthropological Journal on European Cultures*, 3 (1), 7-30.
- Schumacher, E. (1978). *Small is beautiful: A study of economics as if people really mattered*. Abacus.
- Sedikides, C., A. P. Gregg, S. Cisek, & C. M. Hart (2007). The I that buys: Narcissists as consumers. *Journal of Consumer Psychology*, 17, 254-257. [https://doi.org/10.1016/S1057-7408\(07\)70035-9](https://doi.org/10.1016/S1057-7408(07)70035-9)
- Sedikides, C., S. Cisek, & C. M. Hart (2011). Narcissism and brand name consumerism. in *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (Ed. W. K. Campbell and J. Miller). John Wiley and Sons, Inc. 382–392.

- Sedikides, C., C. M. Hart & S. Z. Cisek (2018). Narcissistic Consumption. in *Handbook of trait narcissism: key advances, research methods, and controversies*, (Ed. A. D. Herman, A. B. Brunell and J. D. Foster). Springer, 291-298.
- Sedikides, C., & C. M. Hart (2022). Narcissism and conspicuous consumption. *Current Opinion in Psychology*, 46, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101322>
- Siddique, M.Z., Jamil, M.A., & Ali, M.B. (2013). Product Features Affecting Buying Decision for Mobile Phone Handset: A Study on Tertiary Students Segment in Bangladesh. *European Journal of Business and Management*, 5, 139-146.
- Smith, D. (2012). Norbert Elias and the Court Society. in *The court in Europe*, (Ed. M. Fantoni). Bulzone Editore, 415-435.
- Sombart, W. (1967). *Luxury and Capitalism*. University of Michigan Press.
- Sombart, W. (2011). *Burjuva*, (Çev. Oğuz Adanır). Doğu Batı Yayınları.
- The Guardian (2014). “Just 1% of the world’s population will own more than the rest by 2016”, *The Guardian*, 14 January 2014. Accessed: 02. 04. 2024.
- Trier, J. (2007). Guy Debord’s the society of the spectacle. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 51 (1), 68-73. <https://www.jstor.org/stable/40015547>
- Twenge, J. M., & W. K. Campbell (2009). *The narcissism epidemic: living in the age of entitlement*. Simon and Schuster.
- Ulutaş, E., & Can, I. (2021). *Teşhir toplumu: Bir duygu sosyolojisi denemesi*. Ketebe Yayınları.
- Veblen, T. (2009). *The theory of the leisure class: An economic study of institutions*. Oxford, (Originally published in 1899).
- Von Der Loo, H., & W. Van Reijen (2003). *Modernleşmenin Paradoksları*, çev: Kadir Canaktan, İnsan Yayınları.
- Weber, M. (2002). *The protestant ethic and the spirit of capitalism: and other writings*, Penguin.
- Webster, F. (2003). *Theories of the information society*. Routledge.
- Yayla, H. M. (2022). *Tüketici Davranışları ve Davranışsal Niyetler*. Eğitim Yayınevi.
- Ye, S. H., Liu, X. T., & Shi, S. Y. 2015. The Research of Status’s Influence on Consumers’ Self-Brand Connection with Luxury Brands: Moderating Role of Self Esteem and Vanity. *Open Journal of Business and Management*, V. 3, 11-19.
- Yoon, C., & Cole, C. A. (2008). Aging and consumer behavior. In C. P. Haugtvedt, P. M. Herr, & F. R. Kardes (Eds.), *Handbook of consumer psychology*, 247–270.
- Zniva, R., & Weitzl, W.(2016). It’s not how old you are but how you are old: A review on aging and consumer behavior. *Management Review Quarterly*, 66 (4), 267-297.

